PROBLEME ACTUALE DE LINGVISTICĂ ROMÂNĂ

Scanned with OKEN Scanner

A. Dimia

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

UNIVERSITATEA "AL. IOAN CUZA" DIN IAŞI

PROBLEME ACTUALE DE LINGVISTICĂ ROMÂNĂ

Scanned with OKEN Scanner

Probleme actuale de lingvistică română. – Chişinău: USM, 2000. – 406 p.

CZU 811.135,1'2/'44 (075.8)
P 93

COLEGIUL DE REDACŢIE:

Prof. Anatol CIOBANU – preşedinte
Prof. Dumitru IRIMIA – vicepreşedinte
Prof. Mihail PURICE
Prof. Vitalie MARIN
Conf. Cristina FLORESCU
Conf. Irina CONDREA
Conf. Ion MELNICIUC
Lect. Nelu VICOL – secretar

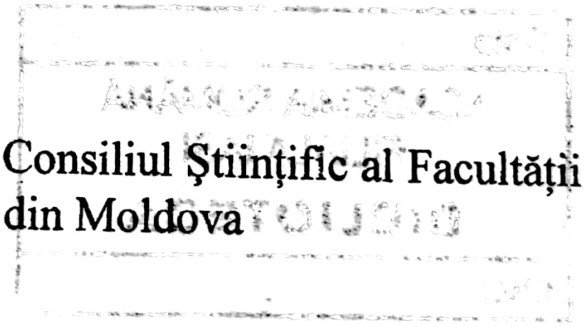

Aprobată de Consiliul Ştiinţific al Facultăţii de Litere a Universităţii de Stat din Moldova

ISBN 9975-70-005-5

© USM, 2000

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINSUL

Cuvânt înainte.....7

Sociolingvistică

Anatol Ciobanu. Situaţia lingvistică în Republica Moldova la cel de-al optulea an de funcţionare a Legilor despre limbi.....9

Silviu Berejan. Limba română în Republica Moldova: condiţii de funcţionare 34

Cornelia Savitescu. Limba română azi.....40

Lidia Colesnic. Utilizarea glotonimului *românesc-moldovenesc* în paginile materialelor arhivistice din Basarabia (1812-1918).....45

Irina Condrea. Aspecte ale bilingvismului în Republica Moldova.....53

Lexicologie

Dumitru Irimia. Expresivitatea limbii române împotriva exilului siberian al fiinţei umane (Anița Nandriș).....62

Mioara Avram. Noutăţi reale şi noutăţi aparente în vocabularul românesc actual.....74

Gabriela Pană Dindelegan. Terminologia lingvistică actuală, între tradiţie şi inovaţie.....82

Valeria Guţu-Romalo. Nou şi vechi în limba română actuală.....98

Ion Melniciuc. Mutaţii de vocabular: cauze şi efecte.....107

Gheorghe Colţun. Trăsăturile distinctive ale sensului frazeologic.....114
Pentru Zugun. Între atitudine antineologică şi realitate lingvistică.....120
Ioan Lobiuc. Câmpul lexical-semantic al noţiunii "pace" în limba română (I).....127
Angela Bidu-Vrânceanu. Dinamica sensurilor în limba română actuală.....137
Adrian Porumciuc. Antroponime şi apelative în cadrul relaţiei lingvistice albano-române.....149
Maria Onofraş. "Cuvintele străine" în lexicul românesc.160
Anatol Ionaş. Mijloacele de exprimare a valorilor conotative ale numelui de culoare *багряный* în limba română.....167
Ludmila Zbanţ. Structuri ale superlativului absolut generate de afixe/afixoide.....174
Loretta Handrabura. Tipurile logico-structurale ale ghicitorilor dintr-o primă colecţie a speciei.....195

Gramatică

Alexandru Dîrul. Categoriile gramaticale şi nivelele limbii.....208
Emilia Oglindă. Construcţiile cauzative infinitivale şi echivalentele lor în limbile română şi franceză.....218
Aliona Gârlea. Consideraţii privind sincretismul unor părţi secundare ale propoziţiei.....229
Doina Romanenco. Evoluţia dimensională a frazei româneşti în secolele XIX-XX.....236
Claudia Rusu. Subclasa "nume de materie" în contextul lexico-gramatical al substantivului.....247

Scanned with OKEN Scanner

Sabina Corniciuc. Consideraţii privind unele tipuri de interogaţii retorice.....271
Petru Butuc. Despre redundanţa sintactică.....290
Pentru Butuc. Principii metodologice în sintaxă.....295
Liliana Ciudin. Controverse în jurul propoziţiei monomembre nominative.....303
Stanislav Vieru. Note privind corelaţia *adversativ-concesiv* la nivel frastic.....310
Victor Axente. Controverse privind semiauxiliarele modale.....314

Stilistică şi poetică

Vitalie Marin. Calamburul ca procedeu artistic.....318
Irina Condrea. Limba presei periodice: clişee şi formele de exprimare.....328
Valeriu Stancu. Prin paratext în lumea ficţională.....336
Liliana Ciudin. Funcţiile stilistice ale intonaţiei şi punctuaţiei în structurile cu nominativul temic.....344
Adrian Voica. Textualism şi repere compoziţionale.....351
Lolita Zagaevschi. Metaforele frumuseţii interioare în romanul *Luntrea lui Caron* de Lucian Blaga.....357

Didactica limbii române

Nelu Vicol. Limba română în viziunea didactică a lui Mihai Eminescu.....368
Nelu Vicol. Schizoglosia: fenomen paradoxal în activitatea lingvistică a şcolilor naţionale din Republica Moldova.....380
Lidia Strah. Metodica instruirii corelate a tipurilor de vorbire monologată orală şi scrisă.....387

Scanned with OKEN Scanner

Ioana Axenti. Considerații privind unele strategii didactice de activizare a vorbirii elevilor.....398
Valentina Butnaru. De la biblioteca personală – la biblioteca de patrimoniu.....402

Scanned with OKEN Scanner

CUVÂNT ÎNAINTE

Conform existentului Acord de Colaborare între Universitatea de Stat din Moldova şi Universitatea "Al. I. Cuza" din Iaşi (România) facultăţile celor două universităţi frăţeşti contactează foarte activ. Profesorii universitari sunt antrenaţi în diverse forme de conlucrare: simpozioane şi conferinţe ştiinţifice, scrierea în comun şi editarea unor manuale şi altor materiale didactice, stagieri reciproce, schimbul de planuri de studii, navete de specialişti cu cicluri de prelegeri, pregătirea unor teze de licenţă şi de doctorat etc., etc.

Filologii de la ambele universităţi de asemenea colaborează destul de activ. Datorită iniţiativei regretatului profesor chişinăuian Ion Dumeniuk şi neobositului şi inventivului profesor ieşean Dumitru Irimia ce organizează anual, începând cu 1992, la Iaşi (2 zile) şi la Chişinău (2 zile) Conferinţa ştiinţifică (teoretico-aplicativă) cu genericul "Limba Română – azi". În cadrul acestor întâlniri lingvistice sunt luate în dezbatere probleme actuale privind sociolingvistica (în special funcţionarea limbii române în Republica Moldova), virtuala evoluţie a limbii la nivel lexical, fonetic, morfologic şi sintactic, limbajul presei de pe ambele maluri ale Prutului, unele chestiuni majore de istorie a limbii literare, de stilistică funcţională, de valorificare a operei artistice, filozofice, lingvistice şi publicistice a marelui Eminescu şi a altor scriitori clasici şi cărturari români, aspecte de dialectologie, ortografie, ortoepie, etimologie şi cultivare a limbii în general.

Demn este de relatat că la lucrările Conferinţei anuale "Limba Română – azi" participă permanent nu numai profesori ale celor două universităţi-gazdă, ci şi cercetători ştiinţifici de la AŞM şi AŞR, cadre didactice de la diferite centre

Scanned with OKEN Scanner

universitare din Moldova, România, Ucraina ş.a., profesori de licee, gimnazii, colegii etc.

Prezenta culegere însumează unele comunicări ţinute la cea de-a VII-a ediţie (octombrie 1997) a tradiţionalei Conferinţe "Limba Română – azi", cuprinzând următoarele compartimente: Sociolin-gvistică, Lexicologie, Gramatică, Stilistică şi Poetică, Didactica limbii române.

Toate materialele propuse sunt, după opinia noastră, preţioase, ele fiind predestinate atât profesorilor de limbă, studenţilor, cercetătorilor ştiinţifici, ziariştilor, funcţionarilor de la edituri, cât şi tuturor acelora care vor să înţeleagă şi să însuşească mai profund normele noastre literare, frumuseţea deosebită şi bogăţia inepuizabilă a limbii române.

În încheiere, menţionăm în mod expres că lucrarea de faţă a putut vedea lumina tiparului graţie bunăvoinţei din partea rectorului Universităţii de Stat din Moldova dr. hab., prof. univ., membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova dl Gheorghe Rusnac, căruia îi aducem pe această cale sincerele noastre mulţumiri.

Colegiul de redacţie

Scanned with OKEN Scanner

Anatol CIOBANU

SITUAŢIA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA LA CEL DE-AL OPTULEA AN DE FUNCŢIONARE A LEGILOR DESPRE LIMBI*

Din 1945 şi până în vara anului 1989 limba română nu a fost considerată ca limbă oficială în ex-R.S.S.M. Locul ei îl ocupase limba rusă. Pe deasupra, se mai promova intens ideea falsă cum că ar fi existat o limbă literară moldovenească diferită de limba română din dreapta Prutului. Teoreticienii "noii" limbi romanice au îmbrăcat-o în straiele alfabetului rusesc şi construiau în mod forţat normele ortografice şi ortoepice în baza graiului moldovenesc. Dar şi aşa dialectizată şi stâlcită limba băştinaşilor îşi tot reducea sfera de întrebuinţare, rămânând doar în şcolile primare, medii de cultură generală şi la unele facultăţi, mai ales socioumane.

În timpul Mişcării de Eliberare Naţională (1988-1989), poporul a obţinut legiferarea următoarei triade: *limbă de stat, recunoaşterea identităţii lingvistice moldo-române şi alfabetul tradiţional românesc.* Sub presiunea maselor populare, în august 1989, Sesiunea a XVIII – cea a fostului Soviet Suprem al ex-R.S.S.M. a adoptat următoarele trei legi: *Cu privire la statutul limbii de stat, Cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii şi Cu privire la revenirea la grafia latină.*

---

* În prezentul material e reflectată situaţia lingvistică din anul 1997.

Scanned with OKEN Scanner

Se începuse, în toată Republica Moldova, o activitate **ferventă** de traducere în viaţă a Legislaţiei Lingvistice. Băştinaşii, care mai mult de patru decenii nu au avut posibilitatea să vorbească şi să scrie româneşte la nivel oficial (administrativ) şi alolingvii (în fond rusofonii) care deodată s-au simţit oarecum la strâmtoare – toţi s-au dedat învăţării limbii române, înţelegând că prin mijlocirea acesteia ei vor ieşi în Europa.

Situaţia s-a schimbat însă din vara a. 1994, când în Legea Fundamentală (Constituţia Republicii Moldova) s-a spus ferm în art. 13 că "Limba de stat (oficială) a RM este limba moldovenească". Cu alte cuvinte, ne-am întors de unde am pornit.

Fostul pe atunci şef al Statului dl Mircea Snegur ia partea studenţilor (mai exact a greviştilor) şi la 2 aprilie 1995 se adresează Parlamentului RM cu o iniţiativă privind revizuirea articolelor 13 şi 118 din Constituţia RM. În istoricul său mesaj "Limba română este numele corect al limbii noastre", Mircea Snegur cerea **cu toată fermitatea** să fie reexaminat articolul 13 şi redactat aşa cum e just din punct de vedere ştiinţific şi istoric: "Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română".

În luna iulie a aceluiaşi an (1995) a avut loc Conferinţa ştiinţifică "Limba Română este numele corect al limbii noastre", organizată de Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe, catedrele de specialitate de la instituţiile de învăţământ superior din Moldova, uniunile de creaţie şi redacţia revistei "Limba română". La conferinţă au participat specialişti filologi, istorici, filozofi, jurişti, cadre didactice din învăţământ, oameni politici din RM, lingvişti din Ucraina şi Federaţia Rusă.

Să citãm câteva pasaje din rezoluţia Conferinţei:

Scanned with OKEN Scanner

1. Susţinem mesajul dlui Mircea Snegur, Preşedintele Republicii Moldova, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995, în care se face propunerea de a modifica articolele 13 şi 118 din Constituţia RM, fixându-se denumirea corectă a limbii noastre – limba română...

2. Respingem acţiunile reprobabile ale unor forţe politice şi ale organelor de presă în vederea organizării unui Referendum într-o problemă care ţine în exclusivitate de competenţa ştiinţei...

3. Noi, participanţii la Conferinţa "Limba Română este numele corect al limbii noastre", ne adresăm încă o dată parlamentarilor să-şi revadă punctul de vedere şi să repare eroarea comisă, fixând în Constituţia Republicii Moldova unica denumire unanim recunoscută în lume a limbii noastre oficiale – limba română. (Vezi cartea: Limba Română este Patria mea: Studii. Comunicări. Documente. Chişinău, 1996, p. 330-331). În toamna anului 1995 a avut loc Conferinţa Naţională "Limba Rămână - azi" (ediţia a patra) Iaşi-Chişinău, 6-9 octombrie. Participanţii la acest for ştiinţific au adoptat o rezoluţie din care extragem următorul fragment: "Conferinţa Naţională de filologie sprijină ferm Rezoluţia Conferinţei ştiinţifice "Limba Română este numele corect al limbii noastre", organizată de AŞM, catedrele de specialitate de la instituţiile de învăţământ superior din republică, la solicitarea Parlamentului, în zilele de 20-21 iulie 1995, în care a fost susţinută iniţiativa ex-Preşedintelui RM privind reformularea şi revederea în Parlament a art. 13 şi 118 din Constituţia RM în următoarea variantă, argumentată ştiinţific: "*Limba de Stat* (oficială) *a Republicii Moldova este limba română*" (vezi supra: Op. cit., p. 333).

Parlamentul a tot amânat discutarea iniţiativei privind modificarea articolelor despre limba de stat, pentru ca după 9

Scanned with OKEN Scanner

luni şi anume la 9 februarie 1996 s-o respingă zgomotos cu *25* voturi *pro* şi *58* de voturi *contra.*

Prin această votare tendenţioasă, toată lumea a înţeles că deputaţii Parlamentului, în special acei care erau membri ai Partidului Democrat Agrar din Moldova, ai Partidului Socialist, Partidului Interfrontist "Unitatea" – Edinstvo" nu doresc în nici un fel să respecte adevărul ştiinţific şi cel istoric privind limba, motivând că Legea Fundamentală a Statului trebuie să reflecte "voinţa politică a maselor, şi nu adevărurile ştiinţifice".

Această poziţie a parlamentarilor genera volens-nolens *românofobia*, separativismul, izolarea, îndepărtarea de izvoare, de patrimoniul naţional comun, de valorile culturale ce s-au creat de secole pe masivul daco-român.

Forţele antiromâneşti şi antinaţionale propagă un moldovenism primitiv exagerat conform căruia cei din RM sunt *moldoveni*, şi nu români, ţin de *naţiune moldovenească*, şi nu de cea românească, vorbesc limba moldovenească, şi nu românească, şi, în sfârşit, RM e stat multinaţional, şi nu naţional.

Astfel după a. 1994 şi până în prezent Legislaţia Lingvistică în RM nu se mai respectă cu stricteţe. În consecinţă, putem constata că, deşi termenul de traducere în viaţă a Legislaţiei a expirat la 1 ianuarie 1996, până acum multe prevederi ale ei nu au fost implementate. Vom numi doar câteva dintre ele:

1) Limba de stat (româna) nu a devenit limbă de comunicare interetnică pe teritoriul republicii, după cum era prevăzut chiar în art. 1 al Legii cu privire la funcţionarea limbilor vorbite.

2) Lucrătorii de la conducere, de la organele puterii de stat şi de la organizaţiile obşteşti, de la alte instituţii "care în virtutea obligaţiilor de serviciu vin în contact cu cetăţenii" nu

Scanned with OKEN Scanner

au fost atestaţi pentru gradul de cunoaştere a limbii române în vederea îndeplinirii obligaţiunilor profesionale (art. 7).

După adoptarea Constituţiei, data atestării cadrelor despre care este vorba se tot amână pe motiv că alolingvilor (rusofonilor) nu li s-au creat încă cele mai favorabile condiţii pentru a însuşi limba română. Adevărul însă este altul: mulţi rusofoni nu doresc să înveţe limba pământului, iar parlamentarii majoritari le ţineau hangul, le cântau în strună, în loc să manifeste verticalitate şi principialitate în executarea Legislaţiei Lingvistice.

3) Limba română încă nu stă în capul mesei (unde îi este locul) în organele administraţiei de stat, la întreprinderi, în organele judiciare şi chiar în unele instituţii de învăţământ, unde lucrările de secretariat se mai fac în limba rusă.

4) Deşi, conform legii, trecerea la grafia latină trebuia încheiată la 1 ianuarie 1995, până în prezent se mai utilizează grafia veche, iar limba rusă continuă să invadeze mass-media din RM.

În oraşele RM din nou se vorbeşte mai mult ruseşte, pentru că anume rusofonii au privatizat cele mai bune întreprinderi industriale, magazine, restaurante etc., etc. Patronii respectivi îşi creează micromedii ruseşti, angajând la serviciu tot pe ruşi, ucraineni şi pe unii moldoveni mancurtizaţi. Limba de lucru în aceste instituţii este, desigur, rusa, iar de limba de stat a Republicii Moldova patronii deseori nici nu vor să audă.

O să dăm numai un singur exemplu din care se va vedea atitudinea rusofonilor, care ţin mâinile pe pârghiile economiei din RM, faţă de limba română.

Inginerul Constantin Genunchi (comuna Durleşti, municipiul Chişinău) s-a decis să viziteze Târgul internaţional universal de toamnă de mărfuri industriale şi alimentare "Chişinău-97" cu participarea firmelor din Turcia, Ucraina,

Scanned with OKEN Scanner

România, Belarus, care s-a desfăşurat între 30 septembrie şi 5 octombrie 1997 la Chişinău în chiar Palatul Naţional.

La acest Târg, scrie dl Constantin Genunchi, "se vorbea exclusiv ruseşte". Şi mai departe: "am încercat să întreb câteva persoane ce păreau a fi acolo pe post de gazde, cum se poate una ca aceasta... Se uitau la mine ca la un căzut de pe lună... Din imprudenţă, m-am adresat unui paznic la expoziţie. Acesta era cât pe ce să mă pocnească... Când a văzut că mai încerc să caut dreptate, deja în rusă, handrălăul a făcut nişte semne cuiva din sală şi într-o clipă m-am văzut înconjurat de alţi 5 zdrahoni, cu nişte mutre numai bune de speriat copiii.

În câteva minute... mi-a fost dat să aud o garnitură groaznică de înjurări ruseşti şi de "recomandări amicale" de a uita odată şi pentru totdeauna limba română..." Inginerul Genunchi încheie:

"Nu v-aş fi scris toate acestea, dacă recenta expoziţie cu vânzare de la Palatul Naţional ar fi fost unicul loc unde m-au înjosit şi m-au ameninţat, fiindcă vorbesc în limba mea de acasă, care e limba acestui stat suveran şi independent. Or, injuriile la adresa celor ce îndrăznesc a vorbi la Chişinău româneşte curg gârlă zilnic, în mijloacele de transport urban, pe stradă, în magazine, la piaţă, la policlinici, în oricare instituţie ai merge, pentru a-ţi scoate un document... Când va fi curmată această batjocură lingvistică de la noi?" (C. Genunchi. Un târg internaţional al... rusofonilor?! – "Mesagerul", 10 oct. 1997, p. 5).

Spre marele nostru regret cele spuse sunt adevărate.

Cazul descris de C. Genunchi e unul din miile (şi chiar sutele de mii) de situaţii stupide în care sunt puşi, în ultimii doi ani, vorbitorii de limbă română chiar la ei acasă. Rusofonii nu numai că au *abandonat studierea limbii române,* dar nici nu mai doresc a se scuza măcar, când vine cazul a recunoaşte că nu o cunosc.

Scanned with OKEN Scanner

La reanimarea limbii ruse, la repunerea ei în circulaţie, *în detrimentul limbii române,* contribuie, în primul rând, nu atât rusofonii, cât numărul mare de *românofobi* din chiar rândurile basarabenilor. Aceştia de grupează în diferite mişcări (gen "Pro Moldova"), partide (gen. "Interfront "Unitate-Edinstvo" ş.a.), luptând deschis şi cu *multă ferocitate împotriva a tot ce e spirit românesc,* ce e demnitate naţională, adevăr ştiinţific şi istoric, unitate de neam.

Neprietenii noştri scriu că din Legislaţia Lingvistică "trebuie să fie exclusă numaidecât menţiunea privind identitatea limbilor moldovenească şi română, deoarece această afirmaţie este... greşită sub raport ştiinţifico-teoretic..."

După ce zeci de mari romanişti (E. Coşeriu, C.Tagliavini, V. Rusu, N. Corlăteanu, R. Budagov, S. Berejan, R. Piotrowski, M. Sala, N. Saramandu, Dan Mănucă, S.Semcinschi, R. Heitmann, Arc. Evdoşenco, V. Pavel, L.Ţcu, T. Cotelnic şi mulţi, mulţi alţii) s-au pronunţat cu fermitate despre identitatea şi unitatea lingvistică moldo-română se mai insistă per absurdum asupra bifurcării limbii române unice în două limbi romanice de est. În studiul său "Latinitatea orientală" prof. E. Coşeriu scrie: "...o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar şi numai de dialectul daco-român, pur şi simplu, nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nici o bază reală" (Vezi antologia: Limba Română este patria mea. Chişinău, 1996, p. 22). Şi mai departe marele nostru compatriot adaugă:

"Din punct de vedere politic, promovarea unei limbi "moldoveneşti" deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este (deci) un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puţin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identităţii" (Ibidem, p. 29).

Scanned with OKEN Scanner

Comentariile sunt de prisos!

Românofobia în RM se extinde tot mai mult şi sub formă de propagare a *moldovenismului primitiv şi agresiv*, care se reduce, de fapt, la *separatism naţional, dezintegrare spirituală, lingvistică, teritorială* etc. Într-un interviu acordat ziarului "Moldova Suverană" (din 5 septembrie 1996, p. 1) un mare demnitar de stat relata că *moldovenismul este* "un principiu care dă dreptul poporului Moldovei să se autodetermine, să-şi dezvolte cultura în lumina *acelei existenţe* istorice deosebite, pe care poporul nostru o are în mod real". "Pentru mine, - scrie autorul – moldovenismul înseamnă conştientizarea ideii unui unic popor al Moldovei, nu doar vizând acele persoane, care se consideră moldoveni ca naţionalitate. Ideea moldovenismului, raportată la inşii de altă etnie, exprimă următoarele: omul liber, în conformitate cu Constituţia..., se afirmă plenar în sfera culturală, profesională, lingvistică, fapt ce-l face cetăţean al Moldovei... Ideea moldovenismului devine o idee ce uneşte pe toţi cetăţenii, ea nu este un principiu de scindare a diferitelor naţionalităţi după criterii etno-culturale. Principiul moldovenismului e, în consecinţă, o modalitate de sudare a elementului naţional cu cel cetăţenesc, ce exclude aspectul pur naţional. În sfârşit, moldovenismul este unul din principiile conştientizării poporului Moldovei în calitate de naţiune politică".

Din expunerea aceasta întortocheată şi ceţoasă reiese că elementul cetăţenesc îl exclude pe cel pur naţional, adică pot să existe *cetăţeni anaţionali, şi că noi cei din RM* (inclusiv anaţionali) *alcătuim* o naţiune politică. Deci o naţiune fără naţionalitate! Cam paradoxal!

Românofobia şi moldovenismul primitiv sunt foarte agresivi faţă de Statul Român ca unitate politică administrativă, faţă de limba acestei ţări. Astfel un fost preşedinte al organizaţiei teritoriale a PDAM din judeţul Ungheni într-un

Scanned with OKEN Scanner

interviu acordat ziarului local "Vocea", spunea că este de acord cu o reintegrare teritorială, dar "numai dacă se au în vedere teritoriile moldoveneşti istorice, descălecate de Ştefan cel Mare". Şi în continuare: "Dacă s-ar întâmpla vreodată una ca asta pentru noi ar fi o mare mândrie, căci moldovenii care au conştiinţa naţionalităţii lor sunt foarte mulţi peste Prut (adică în dreapta Prutului – *n.n.*)".

Cugetările sale antiromâneşti autorul le încheie cu următoarea reflecţie senzaţională privind glotonimul "limba română". Iat-o: "Faptul că limba pe care o vorbim noi este identică celei vorbite dincolo de Prut înseamnă că nu noi, ci românii trebuie să-şi schimbe denumirea limbii" (Apud. "Ţara", 24 sept. 1996, p. 2).

Autorului acestei ipoteze geniale prin absurditatea ei i se poate replica doar cu maxima latină: *Ignorantia non est argumentum!*

Cât nu e de neverosimil, dar românofobia se manifestă şi la unele Birouri de Paşapoarte, unde, în prezent, se efectuează schimbarea vechilor paşapoarte sovietice şi eliberarea bueltinelor de identitate.

În ancheta computerului există şi întrebarea: "Ce limbă posedaţi?" – Majoritatea intelectualilor răspund că limba lor e româna. Atunci programistul electronic îţi reproşează: "Dacă sunteţi moldovean, limba voastră e moldovenească. În caz contrar, prezentaţi-mi documente care ar dovedi că sunteţi român" ("Ţara", 5 sept. 1997, p. 3). Şi cercul se închide.

La propagarea românofobiei se angajează câteodată, spre marea noastră nedumerire, şi unele feţe bisericeşti.

Arhimandritul Michel (Mihăescu) din Mitropolia Moldovei la o conferinţă de presă din 17 sept. 1997 la Bălţi s-a declarat un românofob de marcă. Să-l citäm:

1. În concepţia românilor noi, moldovenii, facem parte din categoriile 2-3.

inv. 182393

Scanned with OKEN Scanner

2. Mitropolia Basarabiei are drept ţel "unirea Moldovei cu România prin intermediul Bisericii Ortodoxe din Moldova".

3. Domnii din Comitetul Helsinki ar trebui să vorbească cu oamenii mai bătrâni care au "avut onoarea" să guste "zama românului", sau de ce nu ne-au solicitat părerea noastră, a preoţimii? (Vezi "Glasul Naţiunii", 1 oct., 1997, p. 15).

Preoţii de la Mitropolia Moldovei ar trebui, desigur, să se îngrijească mai mult de cele sfinte, sufleteşti. În realitate nu este chiar aşa.

În scopuri antiromâneşti sunt folosite şi unele cadre didactice vechi, formate pe timpul regimului totalitar. Ei publică în presa de stânga articole în care se revoltă împotriva aşa-zisei românizări. Un aprig apărător al moldovenismului primitiv e pedagogul pensionar Vl. Pelin, prezent mereu în ziarul "Glasul Moldovei". Iată ce scrie numitul pedagog la 1 aprilie 1997:

"Mă doare inima de toate ce se întâmplă în învăţământ (şi mai ales la baştina mea Transnistria). E o tragedie mare în educaţia patriotică. Copilul şcolar se duce la şcoală moldovean, iar vine de la şcoală român. Cam, aşa-i şi cu studenţimea care pleacă la învăţătură în România. Mulţi tineri pleacă la învăţătură în mai multe ţări, dar nu se întorc francezi, italieni, englezi, nemţi etc. Numai România prelungeşte să românizeze forţat tineretul din Moldova" (Ibidem).

Presa de stânga este şi ea un bucium al antiromânismului şi al românofobiei. Să ne referim la un exemplu concret.

Primăria Municipiului Chişinău în şedinţa sa din 24 iulie 1997 a discutat situaţia lingvistică din capitală în baza unui control (de 3 luni) efectuat de o comisie specială la circa 100 de întreprinderi, instituţii, societăţi, policlinici, spitale, şcoli, magazine. În fruntea comisiei s-a aflat lingvistul dr. prof. univ. Vasile Melnic.

Scanned with OKEN Scanner

S-a constatat că Legislaţia Lingvistică în mare parte nu se respectă: continuă să existe grădiniţe şi şcoli ruso-moldoveneşti, deşi Legislaţia Lingvistică prevede ca aceste instituţii să funcţioneze după principiul monolingvismului; multe firme sunt scrise cu grafie rusă sau numai în limba rusă; informaţia vizuală şi de reclamă din multe străzi, stradele, pieţe, locuri publice se face deseori în limba rusă sau cu grafie rusă; limba română nu domină în diferite întreprinderi, instituţii, societăţi, policlinici, spitale, magazine etc.

Primăria a adoptat o amplă hotărâre intitulată "Cu privire la funcţionarea limbii de stat în municipiul Chişinău", publicată în ziarul "Curierul de seară" din 31 iulie 1997. Aici sunt schiţate unele măsuri concrete privind ameliorarea situaţiei lingvistice din capitala RM.

Reacţia partizanilor moldovenismului primitiv nu s-a lăsat mult aşteptată.

În Declaraţia Fracţiunii parlamentare "Unitatea Socialistă" din 9 sept. 1997, lansată ca o ripostă dată Deciziei Primăriei "Despre funcţionarea limbii de stat în municipiul Chişinău" (vezi ziarul "Dreptate", nr. 11, 2 oct. 1997), se spune că:

1. Pe elevii din şcolile moldoveneşti îi învaţă să stâlcească limba literară moldovenească, obligându-i să asimileze nişte forme specifice pentru "graiurile oltenești şi muntenești".

2. În RM politica românizării şi a unionismului conduce la "deznaţionalizarea poporului care a dat numele ţării noastre, subminează suveranitatea şi independenţa RM".

În "Declaraţie" este criticat vehement ex-ministrul securităţii dl Tudor Botnaru, pentru că într-un interviu dat săptămânalului "Flux" ar fi zis că unirea (reintegrarea) ţării ar trebui să se construiască încet, cărămidă cu cărămidă, începând

Scanned with OKEN Scanner

cu generaţia tânără, chiar cu elevii din clasa I, punându-li-se în mână manualele de limbă română.

În loc să sprijine eforturile Primăriei îndreptate spre implementarea Legislaţiei Lingvistice, spre repunerea în drepturi a limbii române în municipiul Chişinău, se găsesc adversari ai acestui nobil scop.

Politica lingvistică antinaţională care s-a accentuat în RM după adoptarea Constituţiei din 1994 a avut (şi are) repercusiuni directe asupra minorităţilor naţionale din republică. Pentru ele limba de contact interetnic a rămas, ca şi pe vremea regimului totalitar, limba rusă.

Conform prevederilor Legislaţiei Lingvistice, toţi minoritarii (ruşii, găgăuzii, ucrainenii, bulgarii, polonezii, evreii) au posibilitatea de a-şi instrui copiii, după dorinţă, în limbile materne, începând cu grădiniţa şi terminând cu instituţiile de învăţământ superior. Fiecare minoritate şi-a creat organizaţii culturale obşteşti, organe de presă în limba maternă, dispune de timpii de antenă la Radioul Naţional şi de timpii de eter la Televiziunea Naţională, a stabilit relaţii de colaborare culturală cu ţările de origine: Turcia, Ucraina, Bulgaria, Israel, Belarus, de unde importă literatura didactică necesară pentru şcolile de toate gradele şi unde îşi fac reciclarea cadrele didactice.

În RM la ora actuală funcţionează 270 de şcoli ruseşti, 113 şcoli mixte ruso-moldoveneşti, 8 şcoli mixte ruso-ucraineşti, 2 şcoli evreieşti, o şcoală mixtă ruso-bulgară, 14 şcoli găgăuzeşti. Există şi o catedră de limbă şi literatură ucraineană la Universitatea "Aleco Russo" din or. Bălţi.

În Parlamentul RM funcţionează Departamentul minorităţilor naţionale şi al drepturilor omului, în cadrul Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova există un mare Institut Ştiinţific al Minorităţilor Naţionale. *Mai este Casa minorităţilor, zeci de societăţi* etc.

Scanned with OKEN Scanner

S-ar părea, aşadar, că etniile conlocuitoare din Moldova ar trebui să fie mulţumite şi recunoscătoare statului care le ocroteşte şi le creează toate condiţiile pentru o dezvoltare normală. Şi în realitate aşa este: bulgarii, belaruşii, ucrainenii, găgăuzii, evreii, romii, polonezii din Moldova nu manifestă nici un fel de nesatisfacţii la adresa politicii naţionale, în general, şi a celei lingvistice, în particular, promovate de RM.

Cât nu e de straniu, dar toţi minoritarii cei mai obijduiţi se cred ruşii. Obişnuiţi cu imperialismul lor lingvistic din perioada postbelică şi până în 1989, reprezentanţii acestei puternice şi mari minorităţi din RM (vreo 560 000 de persoane) insistă pe toate căile ca *limba lor* (rusa) să fie ridicată la rang de limbă de stat în Moldova.

Ruşii (şi rusofonii) din RM au avut şi continuă să aibă privilegii în toate sferele vieţii sociale, culturale, politice etc. (toţi doritorii au primit cetăţenia, fără cenzul de vechime de trai în Moldova şi de gradul de cunoaştere a limbii române; grădiniţele, şcolile primare, secundare şi grupele ruse la facultăţile de la toate instituţiile de învăţământ superior funcţionează nestingherit ca şi pe vremea Uniunii Sovietice; la orice servicii se angajează fără a susţine vreo probă la limba de stat; tot fără a cunoaşte limba română devin miniştri, deputaţi, parlamentari etc., etc.).

Chiar şi jurământul de credinţă Patriei în Armata Naţională din RM poate fi depus în limba rusă, fapt ce s-a atestat la 20 iulie 1997 pe Piaţa din centrul oraşului Ungheni (vezi "Mesagerul", 8 oct. 1997, p. 7).

Ziarul moscovit "Pravda" scria cu admiraţie un foarte mare adevăr despre situaţia ruşilor din RM, subliniind:

"În Moldova poţi să te naşti rus, să înveţi, să lucrezi şi să mori ca rus, şi să nu ştii nici un cuvânt în limba moldovenească, oriunde te-ai adresa în limba rusă, nimeni nu-şi va permite să te pună la punct; publicaţii în limba rusă sunt

Scanned with OKEN Scanner

mai multe decât în limba moldovenească; nici un fel de discriminare, nici un fel de restricţii" (Pravda, nr. 16, 1997, p. 5 reprodus de "Ţara", 20 iunie 1997, p. 1).

Cu toate acestea, rusofonii caută argumente menite să convingă conducerea RM să le satisfacă doleanţa supremă şi să declare limba rusă ca a doua limbă se stat în RM. Opinii ale filologilor, istoricilor, filozofilor etc. (ruşi, tătari în RM, le găsim expuse, în mod direct sau indirect, în cartea "Slavianskie kulturî v naţionalnoi srede" (Materialele Conferinţei internaţionale teoretico-practice, ţinută la Chişinău în luna mai 1995 sub auspiciile Fondului scrisului şi culturii slave din RM, Comunităţii Ruse din RM şi Institutului Minorităţilor Naţionale al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Chişinău, 1995).

Iată unele din aceste "argumente":

1. Limba română, scrie un autor, cât nu pare de paradoxal, este într-un anumit sens mai "slavă" decât orişicare din limbile slave contemporane" (p. 37). Din această constatare ar reieşi că româna ţine mai mult de grupul limbilor slave, şi nu de acel al limbilor romanice.

2. Bazându-se pe nişte date statistice învechite ale Recensământului populaţiei, efectuat pe vremea regimului sovietic la 1 ianuarie 1989, unii pretinşi sociolingvişti afirmă că 68 la sută din toţi locuitorii RM (3 470 000) consideră limba rusă ca maternă sau ca a doua limbă maternă. Procesul acesta s-a calculat în felul următor: 562 000 de ruşi pentru care limba rusă este maternă plus 388 000 de neruşi (moldoveni ş.a.) care au declarat că limba lor maternă este rusă, plus încă 2 000 000 locuitori care au declarat rusa *"ca a doua limbă maternă"* (p. 53).

Pe baza celor constatate mai sus se face concluzia că limba rusă trebuie să fie declarată ca limbă de stat în Moldova. E de reţinut că sociolingviştii din fostele republici sovietice

Scanned with OKEN Scanner

demult au respins categoric noţiunea şi termenul de a "doua limbă maternă" cu referire la limba rusă, în RM se mai operează cu această sintagmă.

3. Se afirmă că 1 750 000 de locuitori ai RM (adică 40 la sută) doresc să-şi educe şi să-şi instruiască odraslele în limba rusă, să comunice la nivel oficial şi să primească tot felul de informaţii în "limba lui Ilici" (p. 53). Concluzia transpare: daţi-ne limbă de stat, dar nu română, ci rusă! Şi încă ceva. Cifra de 1 750 000 e exagerată, pentru că ruşii constituie abia 12 la sută din populaţia RM, adică vreo 560 000, iar mulţi alolingvi îşi dau copiii la şcolile româneşti.

În acest sens e de determinat că la Chişinău (unde avem doar 46 la sută moldoveni) până la Mişcarea de Renaştere Naţională numai 30 la sută din copiii oraşului învăţau la şcolile româneşti. Anul acesta numărul moldovenilor s-a ridicat la 60%, iar în şcolile primare – mai mult de 70%. Înseamnă că şi copiii unor alolingvi umblă la şcoli româneşti!

4. Se susţine în mod tendenţios că ruşii din RM (ca şi cei din celelalte toate republici ale fostei Uniuni Sovietice) nu sunt o diasporă, ci o populaţie pentru că locuiesc în masive compacte" (p. 53). Prin urmare, au dreptul la limba lor de stat. Avem de precizat că în RM ruşii sunt dispersaţi, ei locuind în fond în oraşe amestecaţi cu românii-moldoveni.

5. "Moldovenii – scrie un autor, - nu au fost supuşi discriminării în ex-Uniunea Sovietică, deşi o parte din intelectuali împărtăşeau ideologia "românismului", pe când rusofonii au fost prigoniţi şi persecutaţi după 1989 şi până în 1994" (p. 54). Şi aceasta pentru că art. 7 din Legea "Cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii" prevede cunoaşterea limbii oficiale de către toţi funcţionarii de stat, în măsura îndeplinirii obligaţiilor profesionale.

Aşadar, cunoaşterea limbii statului în care locuieşte şi trăieşte, înseamnă pentru un rus disciplinare şi prigoană. Nu

Scanned with OKEN Scanner

minoritarul e dator să respecte naţiunea majoritară, ci invers aceasta din urmă trebuie să se subordoneze voinţei şi capriciilor celor veniţi de aiurea şi să le aburce graiul la limbă de stat (oficială). Cum poate fi numit altfel acest gest al rusofonilor din RM, altfel decât imperialism lingvistic?

6. Unii istorici şi lideri politici rusofoni încearcă să-i întărâte pe bulgari, ucraineni, găgăuzi etc. împotriva Legislaţiei Lingvistice din Moldova, îndemnându-i să ceară şi ei, de la autorităţi, a doua limbă de stat – rusa. Iată ce scrie un asemenea istoric şi lider de partid: "Nici într-un sat ucrainesc, găgăuz sau bulgăresc locuitorii n-au venit cu iniţiativă să se închidă şcolile ruseşti şi instruirea să se înceapă în limba de stat" (p. 56). Şi aceasta se întâmplă pentru că în Moldova, după părerea aceluiaşi autor, "limba rusă rămâne limbă de comunicare între naţii" (p. 56).

Concluzia e limpede: să ridicăm rusa la rang de limbă de stat în RM.

7. Autorul citat susţine (p. 56) că Republica Moldova este din punct de vedere etnic multinaţională, iar din punct de vedere lingvistic "ea a fost şi rămâne o ţară bilingvă" (p. 57). Afirmaţia conţine un contradictio in adjecto: cum poate fi bilingvă RM, dacă pe teritoriul ei se vorbesc cel puţin 8 limbi: româna, ucraineana, rusa, găgăuza, bulgara, poloneza, ţigănească, idiş? În RM există o singură limbă de stat – româna, iar restul, inclusiv rusa, sunt limbi vorbite ale etniilor conlocuitoare. Poetul Gh. Vodă afirmă, pe bună dreptate, că cei ce susţin că RM este un stat multinaţional doresc, de fapt, desfiinţarea naţiunii române, destrămarea ei, punerea ei pe picior egal cu celelalte etnii pripăşite pe acest pământ strămoşesc" (Gh. Vodă. Pentru un parlament al neamului. "Luceafărul", 14 oct. 1997, p. 4).

În această ordine de idei, ar fi cazul să ne întrebăm de ce nu se consideră multinaţionale ţări ca *Turcia* cu câteva

Scanned with OKEN Scanner

milioane de curzi, 600 000 – arabi, 100 000 – turkmeni, 80 000 armeni, 10 000 – evrei; sau *Germania* cu: 1 400 000 turci, 600 000 italieni, 270 000 greci, 100 000 portughezi; *Franța* – cu 1 100 000 italieni, 850 000 portughezi, 500 000 spanioli, 300 000 polonezi, 250 000 armeni, 200 000 germani, 1 500 000 – africani, 470 000 asiatici, 93 000 americani, 19 000 foşti sovietici ("Mesagerul", 5 oct. 1997, p. 3).

Nu demult ziarul bucureştean "Adevărul" a publicat o corespondență de la Strasbourg, semnată de Corina Drăgotescu întitulată "Franța nu acceptă ideea de minoritate etnică". În statisticile oficiale franceze nicăieri nu se găseşte noțiunea de minoritate. Toată lumea e ori de naționalitate franceză, ori e străin, ori imigrant. În Franța naționalitate înseamnă şi cetățenie, nefigurând nicăieri noțiunea de cetățean francez de naționalitate X.

Străini sunt toți ce nu au naționalitate franceză, iar imigrant e o persoană născută într-o țară străină ce trăieşte în Franța. Nu toți imigranții sunt străini, unii dobândind în timp naționalitate franceză, şi nu toți străinii sunt imigranți – ei pot fi născuți în Franța.

Datele statistice arată că în 1990 erau 4 milioane 100 mii de imigranți. Din Europa erau 2 milioane, din Africa 1,5 milioane, din Asia 470 de mii, din țările Americii 93 de mii, din ex-Uniunea Sovietică 10 mii.

Pentru francezi a recunoaşte minorităților dreptul lor la identitate, dreptul la folosirea limbii materne în viața publică, înseamnă a recunoaşte şi eventualele pretenții de separare teritorială, înseamnă federalizare... În accepțiunea Parisului, recunoaşterea minorităților ar trebui să se limiteze doar la drepturile culturale (vezi: "Mesagerul", 3 oct. 1997, p. 3).

În această ordine de idei, s-ar putea aduce exemple şi din ex-Uniunea Sovietică. Astfel, sub aspect lingvistic, cele trei republici baltice Letonia, Lituania şi Estonia au ridicat limbile

Scanned with OKEN Scanner

lor naţionale la rang de limbi oficiale, de stat, chiar în ciuda faptului că pe teritoriile lor locuiesc şi mulţi alogeni. De pildă, în Letonia (Riga) din 2 600 000 de locuitori, doar 52 la sută sunt letoni, restul sunt ruşi, bieloruşi, polonezi, ucraineni şi un procent neînsemnat evrei, germani,chiar români (3000).

Recent Seimul Republicii Letonia a adoptat o nouă lege privind limba de stat. Potrivit acesteia, letona devine limba oficială a autorităţilor centrale şi locale, interzicându-se folosirea altor limbi în structurile de stat. Instruirea în şcolile tehnice şi profesionale se desfăşoară exclusiv în limba letonă, iar şcolile medii ruseşti urmează să treacă la instruirea în limba de stat în proporţie de 50 la sută.

Noua lege consfinţeşte libertatea folosirii limbilor minorităţilor naţionale în viaţa lor spirituală, religioasă şi culturală ("Făclia", 21 iunie 1997, p. 3).

8. Unii autori (A. Skvorţova) încearcă să explice pe plan istoric "continuitatea" funcţionării limbii şi culturii ruse "pe teritoriul Basarabiei chiar după Unirea din 1918. Se menţionează că "în ciuda condiţiilor nefavorabile, în ciuda interzicerilor şi persecutărilor (urmăririlor), în Basarabia continua să funcţioneze limba rusă şi există un centru de cultură rusă" (p. 97). Aceste acţiuni erau "ca un protest împotriva metodelor de românizare a regiunii" (Ibidem).

Autoarea încheie: "În felul acesta Basarabia nu a fost integrată, de fapt, în viaţa culturală românească, ci considera, ca proprie, ca şi mai înainte (adică de la 1812 până la 1918 – *n.n.*), cultura rusă" (p. 98). După aceste argumente nu ne-ar rămâne nimic altceva de făcut decât să votăm pentru "legiferarea" limbii ruse ca limbă de stat în RM.

9. În RM există lingvişti ruşi (universitari) care nu consideră graiul moldovenilor ca limbă. Acest idiom este poreclit ba "variantă moldovenească de est a limbii române" (p. 164), ba limba "româno-moldovenească" (p. 166). Şi aceste

Scanned with OKEN Scanner

enormități se debitează după atâția ani de luptă a oamenilor de bună credință din RM pentru dreptul lor inalienabil privind unitatea limbii române. E inexplicabil că lingviștii rusofoni care subapreciază graiul băștinașilor din RM, neștiind nici cum se numește el, insistă ca anume limba rusă "limbă cu un înalt nivel de dezvoltare" (p. 97) să devină de stat și în Moldova.

10. Spre lichidarea limbii române se merge și în școlile minorităților naționale. În ultimul timp, în RM s-au deschis școli cu instruirea în limbile minorităților (vezi supra), clase aparte cu predarea unor obiecte în limbile minorităților sau, în cel mai rău caz, aceste limbi se predau ca obiect. Mai mult decât atât, avem și școli normale ucrainești și o catedră de limbă și literatură ucraineană. Republica Moldova își onorează pe deplin obligațiile ca membră a ONU, respectând drepturile omului. În Constituția RM și în Legea învățământului este înscris că "Statul asigură dreptul de a alege limba de educare și instruire în învățământul de toate gradele și nivelurile".

Dar cum se răsfrânge acest act mărinimos al RM asupra limbii de stat? Răspunsul este univoc – se răsfrânge în modul cel mai negativ, pentru că studierea (predarea) limbilor în cauză se efectuează pe baza limbii ruse. Limba română e trecută pe ultimul loc, de ea, pur și simplu, elevii nu mai au nevoie, ei învățând limba lor maternă, apoi încă o altă limbă modernă.

Urmările acestui fapt pot fi tragice și pentru limba română, și pentru Statul Moldovenesc, și iată de ce: se creează pe teritoriul RM un nou tip de bilingvism, de exemplu: ucrainean-rus, bulgar-rus, găgăuz-rus, polonez-rus, evreiesc-rus, în locul celui scontat de către stat: român-ucrainean; român-bulgar; român-găgăuz; român-polonez; român-evreiesc. Acest bilingvism cosmopolit devenind tot mai "productiv" (p. 188) nu apropie minoritățile de națiunea de bază a RM, ci le

Scanned with OKEN Scanner

îndepărtează, direcţionându-le spre ţările respective: Ucraina, Turcia, Polonia, Israel, Rusia.

Republica Moldova, ca stat suveran şi independent, în urma admiterii bilingvismului de care s-a vorbit, pregăteşte viitoarele cadre cu studii medii şi superioare din rândurile minorităţilor naţionale nu pentru dânsa, ci pentru ţările numite mai sus. Apare o întrebare sacramentală: oare e atât de bogat statul nostru ca să-şi poată permite luxul de a face cheltuieli enorme de la buget pentru a instrui mii de tineri, viitori specialişti, pentru ţările vecine? Cu atât mai mult că rusofonii şi-au deschis deja la Chişinău Universitatea Slavă, instituţie care nu există nici în Rusia, nici în Ucraina şi nici în Belarus.

După ce în RM funcţionează permanent şi nestingherit în limba rusă (şi în limbile altor minorităţi naţionale) grădiniţe, şcoli primare şi secundare, grupe academice aparte la toate facultăţile de la instituţiile de învăţământ superior, se mai găsesc ideologi ai răului care tulbură apele în Republică, bagă zâzanie între moldovenii-români şi reprezentanţii unor etnii conlocuitoare, cerând o şi mai mare extindere a limbii ruse în detrimentul celei româneşti.

O concluzie şi mai puţin plăcută (ca să nu spunem periculoasă) constă în faptul că, graţie acestei neechilibrate politici lingvistice, în RM creşte o nouă armată de separatişti şi complotişti, de oameni nemulţumiţi de situaţia lor lingvistică: neposedând limba română, ei vor întâmpina *volens-nolens* dificultăţile la plasarea în câmpul muncii. Aşadar, în loc să se meargă la integrare naţională, în RM se va accelera procesul de dezagregare naţională, de federalizare în lanţ a minusculului stat moldovenesc.

11. Un pericol de moarte pentru existenţa limbii române în RM îl constituie politica lingvistică din autoproclamata RMN (Transnistria). Aici în 1992 a fost abrogată Legislaţia Lingvistică a RM şi creată o legislaţie proprie. Conform

Scanned with OKEN Scanner

acesteia, în Transnistria sunt declarate 3 limbi de stat: rusa, ucraineana şi moldovenească. Aşa-zisa limbă moldovenească funcţionează în baza grafiei ruseşti.

Românofobia în Transnistria a ajuns la apogeu. A pronunţa în spaţiul transnistrean glotonimul "limba română" sau etnonimul "român" echivalează acolo cu a săvârşi "crimă de stat". Multe şcoli "moldoveneşti" au fost închise în octombrie 1996 din cauza că părinţii elevilor au cerut ca procesul de instruire să se desfăşoare în limba română cu grafia latină şi după programele şi manualele din RM. Deşi aceste şcoli, după o înţelegere anterioară de compromis, au fost trecute în subordinea Ministerului Învăţământului Educaţiei şi Ştiinţei din Chişinău şi sunt finanţate de la bugetul RM, organele de drept din Transnistria operează arestări printre pedagogii "rebeli", umplu şcolile moldoveneşti cu poliţişti şi cazaci "cu cravaşele în mână", urmăresc să nu pătrundă "criminalii" (literele latine în clasele cu elevi moldoveni).

Adjunctul preşedintelui autoproclamatei republici, tov. Alex. Karaman, a comunicat următoarele în legătură cu închiderea şcolilor moldoveneşti: "Direcţiile naţionale de învăţământ au permisiunea ca, în cazul în care pedagogii încalcă legea, să aplice măsurile corespunzătoare" (vezi "Luceafărul", 10 oct. 1996, p. 4). Dar nu numai atât, ministrul învăţământului Gaidarji a făcut o declaraţie şi mai drastică, spunând: "Noi am hotărât să închidem toate şcolile moldoveneşti care au trecut sub jurisdicţia Ministerului Învăţământului din Chişinău. În orice situaţie, chiar dacă va fi nevoie să concediem toate colectivele pedagogice, noi îi vom obliga pe moldoveni să înveţe după alfabetul chirilic" (Tot acolo, p. 4).

Politica de deznaţionalizare a moldovenilor în Transnistria se bazează pe diversiunea ştiinţifică, promovată

Scanned with OKEN Scanner

de autorităţi, cum că raioanele vestice ale RM sunt "ab initio pământuri ruseşti" şi că adevăraţii lor stăpâni sunt ruşii. În cartea "Atlas pridnestrovskoi moldavskoi respubliki" (Tiraspol, 1996) citim: "Transnistria a fost, din timpuri străvechi, un areal al diferitelor culturi şi etnosuri şi nu a fost niciodată teritoriu românesc..." (vezi "Luceafărul", 26 sept. 1996, p. 4). Iată cum se fondează "teoretic" prigoana şi genocidul intelectualilor moldoveni-români din stânga Nistrului!

Spre marele nostru regret, această escaladare a românofobiei în Transnistria îşi are susţinători (dacă nu chiar iniţiatori) şi în RM, unde se găsesc destule forţe negre care tensionează situaţia social-politică.

În loc să-i susţină pe părinţii şi elevii din Transnistria, care luptă pentru dreptul lor legitim la limba română şi alfabetul latin, aceste forţe, direct şi indirect, încuviinţează opera de deznaţionalizare a băştinaşilor, efectuată de autorităţile transnistrene. Astfel, într-o declaraţie a fracţiunii parlamentare "Unitatea socialistă" se putea citi: "În ultimele zile obştimea de pe ambele maluri ale Nistrului e alarmată de evenimentele condiţionate de aţâţarea spiritelor într-un şir de şcoli moldoveneşti din Transnistria. Şcoli moldoveneşti, iar nu româneşti, subliniem noi. Cu limba de predare moldovenească, iar nu românească, aşa cum vociferează mass-media românizatoare din Moldova, cum afirmă "unii părinţi transnistreni, induşi în eroare de forţele antipopulare". Credem că la cele citate nu se cer comentarii. Ar fi doar de adăugat următoarele: politicienii antinaţionali, chiar dacă nu se pronunţă deocamdată pentru reîntoarcerea la grafia rusă, ei militează, în schimb, pentru declararea limbii ruse ca cea de a doua limbă de stat în RM, ceea ce este nu mai puţin antiromânesc.

Scanned with OKEN Scanner

Lupta pentru adevărul ştiinţific şi cel istoric privind limba română, unitatea lingvistică şi de neam a poporului nostru continuă.

Forţele conservatoare nu doresc să ţină seama de interesele naţiunii, de viitorul copiilor, nepoţilor noştri, care se trag, ca firicelele de iarbă, spre lumină, spre inepuizabilele comori ale patrimoniului comun naţional, clădit pe parcursul secolelor de moşii şi strămoşii noştri şi aureolat de razele soarelui unic românesc şi de limba noastră românească.

Să sperăm că în acest aprig duel dintre naţional şi antinaţional, întuneric şi lumină, ştiinţă şi neştiinţă va învinge ştiinţa, care, după spusele lui Dimitrie Cantemir, "făclia adevărului este". Încrederea noastră spre mai bine se sprijină şi pe unele fapte.

În ziarul "Dialog" (publicaţie a Mişcării "Pentru o Moldovă Democratică şi Prosperă"), în numerele din 21, 27 august şi 4 septembrie 1997, a fost republicată o parte din studiul prof. E. Coşeriu "Latinitatea orientală" şi e intitulat "Aşa-zisa limbă moldovenească". Materialul publicat a fost însoţit de fotografia savantului şi de un motto, repetat în cele 3 numere de ziar: "Zic "aşa-zisa", fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română sau chiar numai de dialectul daco-român, pur şi simplu, nu există: e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nici o bază reală".

S-a încheiat publicarea acestor materiale cu un Decret al Preşedintelui RM privind decorarea dlui prof. Coşeriu cu Ordinul Republicii. Iată textul Decretului:

"Pentru contribuţia substanţială la dezvoltarea lingvisticii moderne, în semn de mare preţuire a meritelor deosebite în opera de renaştere a culturii naţionale, domnului Eugen Coşeriu, membru de Onoare al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, i se oferă "Ordinul Republicii".

Scanned with OKEN Scanner

Decretul în cauză subliniază în mod indirect că Preşedintele RM înţelege şi recunoaşte adevărul ştiinţific şi cel istoric privind glotonimul "limba română". Se ştie pe la noi şi în toată lumea că Eugen Coşeriu e un aprig apărător al limbii române (şi nu "moldoveneşti") vorbită în spaţiul carpato-dunărean (şi nu numai).

Şi încă un exemplu elocvent.

În mesajul de felicitare al dlui P. Lucinschi adresat scriitorului Ion C. Ciobanu la 70 de ani putem citi, printre altele, fraza: "...creaţia Dumneavoastră reprezintă o parte din acel zid ce a stat neclintit în calea dezastrului deznaţionalizării şi mancurtizării neamului nostru" (Mold. Lit., 28 cot., 1996). Mă întreb: care dintre şefii noştri mari au recunoscut (în scris) că anii postbelici în aşa-zisa RSSM au fost ani ai "dezastrului deznaţionalizării neamului nostru"?

Avem o mare speranţă şi în tineretul studios. În prezent mai mult de 10 000 de elevi, studenţi şi doctoranzi basarabeni studiază la liceele şi universităţile din România. Ei se vor reîntoarce cu o altă mentalitate, cea românească, vor cunoaşte bine limba română şi cel puţin o limbă străină. La eventualele locuri de muncă în RM ei vor crea un microclimat lingvistic românesc, ceea ce este foarte important.

Şi încă un lucru. Conform Protocolului de colaborare dintre ministerele respective la Chişinău au sosit din România 225 de tineri pentru a-şi face studiile la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Medicină şi Farmacie "Nicolae Testemiţanu", Universitatea Agricolă, Universitatea Pedagogică "Ion Creangă", Universitatea din Tiraspol cu sediul la Chişinău, Universitatea de Stat "Al. Russo" din Bălţi, Academia de Studii Economice din Moldova, Academia de Muzică "Gavriil Musicescu", Institutul Naţional de Cultură Fizică şi Sport, Institutul de Arte (vezi "Mesagerul", 17 oct. 1997, p. 7).

Scanned with OKEN Scanner

Şi încă un amănunt foarte semnificativ. În republica noastră se observă cu ochiul neînarmat o atitudine ezitantă a şefilor de toate gradele referitor la glotonimul "constituţional" – limba moldovenească şi acel folosit de majoritatea intelectualilor şi oamenilor de bună credinţă – limba română. Situaţia aceasta a caracterizat-o de minune scriitorul N. Dabija: "Urmărindu-i pe şefii noştri... vorbind pe la diverse manifestări, la radio sau televiziune, la întâlnirile cu scriitorii – observ că aceştia (şefii – *A.C.*) de la o vreme nu mai vorbesc de "limba moldovenească", dar – nici (încă) de cea română; nu zic nici de faptul că am fi prea moldoveni, dar nici de cel că am fi ceea ce suntem – români, tot ei tac de "caracterul reacţionar" al Sfatului Ţării, dar nici marele lui merit de a salva Basarabia, unind-o cu Ţara, nu-şi amintesc". Şi scriitorii încheie într-un mod foarte spiritual: "Cât mai este oare până la ziua, când 2x2 va fi şi la noi egal cu 4!" (vezi N. Dabija. Poveşti pentru trezit copiii: "Literatura şi Arta", 16 oct. 1997, p. 1).

În RM continuă lupta pentru adevărul ştiinţific şi cel istoric privind glotonimul "limba română" şi etnonimul "popor român". Forţele întunericului doresc să ne deznaţionalizeze, să ne sugrume limba. Ei ştiu că luându-ne limba, ne desfiinţează ca naţiune.

Suntem totuşi optimişti, muncind zi de zi la opera de propagare şi de creştere a limbii române.

Aş vrea să închei cu o strofă din poezia lui Petru Cărare "Eu nu mă las de limba noastră", dedicată lui Alexei Mateevici:

Deci crezul meu sub zare-albastră / Să-l ştie lifta cea păgână: / Eu nu mă las de limba noastră, / De limba noastră cea română ("Făclia", 21 iunie 1997, p. 3).

Scanned with OKEN Scanner

Silviu BEREJAN

LIMBA ROMÂNĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA: CONDIŢII DE FUNCŢIONARE

Toţi specialiştii lingvişti imparţiali din lume, atât cei din Est, cât şi cei din Vest, au demonstrat cu probe concrete, concludente că realitatea glotică moldovenească din RM nu este decât un tip de vorbire dialectală română, răspândită pe teritoriul Moldovei istorice (de pe cele două maluri ale Prutului), având particularităţi ce n-au intrat toate în limba literară comună a tuturor românilor. În ceea ce priveşte limba de cultură (adică limba exemplară, cum o numeşte E. Coşeriu), ea a fost şi este utilizată, cu intermitenţe de mică importanţă, şi în actuala RM de la apariţia acesteia ca stat aparte.

Deci limba întrebuinţată pe tot spaţiul nord-dunărean a fost şi este în prezent aceeaşi, indiferent dacă graiurile populare locale au trăsături distinctive de natură dialectală şi indiferent de faptul ce denumiri i s-au dat în trecutul îndepărtat (istoric) sau în trecutul mai apropiat (sovietic) şi oricare ar fi falsificările (de natură curat politică), vehiculate în prezent.

Căci este cunoscut că particularităţile dialectale obişnuite ale oricărei limbi nu afectează unitatea limbii poporului care o vorbeşte, mai cu seamă când pe baza tuturor varietăţilor locale ale aceleiaşi limbi s-a constituit o limbă de cultură – una singură, care a fost consacrată anume în această calitate a sa (de limbă exemplară).

Adevărul este că varietatea vorbirii româneşti de pe tot teritoriul Moldovei istorice are trăsături specifice. Acest lucru nu poate fi tăgăduit.

În RM la aceste trăsături moldoveneşti dialectale comune se adaugă altele apărute în timpul unei îndelungate perioade de dominaţie rusească şi sovietică ce a durat mai mult

Scanned with OKEN Scanner

de un secol şi jumătate. E vorba de numeroasele alteraţii ale vorbirii populare, în special în lexic şi sintaxă, care au generat o degradare c a l i t a t i v ă a acesteia (dacă se ia în consideraţie gradul general de cunoaştere a limbii) şi una f u n c ţ i o n a l ă (dacă se iau în consideraţie sferele de utilizare a vorbirii naţionale în societate), dar n-au modificat în mod radical esenţa ei.

Deformările ce au îndepărtat într-o oarecare măsură vorbirea moldovenească din RM de baza sa comună românească sunt uşor explicabile sub raport lingvistic, fiind urmarea logică a deosebit de puternicei şi masivei influenţe a limbii ruse, culte şi vorbite, oficiale şi populare.

În conştiinţa moldovenilor zişi "bilingvi" din RM (termenul "bilingvi" se cuvine a fi luat în ghilimele, deoarece în realitate majoritatea populaţiei din RM – în afară de o pătură foarte subţire de oameni de cultură – nu posedă într-o măsură suficientă nici una din cele două limbi, pe care se presupune că le cunosc) s-au amestecat deci două sisteme glotice diferite: a propriei limbi neprestigioase şi a limbii ruse dominante în societatea sovietică (şi de aceea prestigioase şi în comunitatea indigenă moldovenească).

Tocmai din această cauză, când ei se întreţin cu vorbitori nu numai de aceeaşi limbă din România, ci chiar de acelaşi grai moldovenesc, adică cu moldoveni de dincolo de Prut (din Moldova românească, care n-au suportat influenţa rusă şi n-au incorporat-o în vorbirea lor cotidiană), "bilingvii" din RM au un sentiment curios: cu toate că îi înţeleg pe moldovenii din România, moldovenii basarabeni (care nu realizează întotdeauna că utilizează o "limbă amestecată", o "Mischsprache"), au impresia că primii folosesc un "alt tip de vorbire", în comparaţie cu propria lor vorbire, că propria lor vorbire "diferă" de vorbirea moldovenilor din România, care sunt monolingvi şi nu înţeleg întotdeauna "inovaţiile"

Scanned with OKEN Scanner

rusificatoare ale "bilingvilor" basarabeni. Prin acest sindrom se explică şi ezitările celor din RM, când trebuie să-şi numească propria vorbire limbă română.

În realitate, după cum am menţionat şi mai sus, limba normată, cultivată ce se foloseşte acum, dar se folosea şi în perioada de până la 1990 (când era numită încă moldovenească), a fost şi rămâne limbă română, căci influenţele ruse nu erau nici anterior acceptate, în lucrările de cultivare a vorbirii se ducea chiar o luptă concretă cu aceste influenţe nedorite (deşi în teorie influenţa rusă era calificată ca binefăcătoare în principiu).

Toate publicaţiile lingvistice din RM au fost scrise în limba normată, literară, care era cea română, deoarece ea era etalonul nenumit al limbii exemplare din toate sferele de cultură din republică.

Lingvişti din alte ţări (care puteau vorbi deschis şi puteau numi lucrurile pe nume, adică aşa cum sunt – principiul obiectivităţii lui E. Coşeriu) au considerat întotdeauna în recenziile şi avizurile lor că lucrările lingvistice, editate atât în RM, cât şi anterior în RSSM, sunt lucrări consacrate limbii române, deşi practic în toate titlurile lor figurează în mod obligatoriu sintagma "limba moldovenească" (fără de care studiul respectiv n-avea şansa să fie publicat).

Această opinie şi interpretare este absolut firească, întrucât partizanii aşa-zisei "limbi moldoveneşti", oricât de fervenţi ar fi ei şi de oricât tupeu ar da dovadă, n-au putut nici în trecut şi cu atât mai mult nu pot nici în prezent să substituie fondul lexical principal, unic în esenţa lui, prin împrumuturi slave, şi în primul rând ruse, introduse (sau chiar intrate spontan) fără nici o restricţie în vorbirea neîngrijită a populaţiei, în special a celei necultivate. Ei n-au putut niciodată să elaboreze un dicţionar român-moldovenesc sau moldovenesc-român cât de cât complet (asemenea întreprin-

Scanned with OKEN Scanner

deri au fost considerate întotdeauna ridicole) sau să schimbe paradigmele declinării sau ale conjugării româneşti, prezentând în manualele "zise moldoveneşti" forme alternative ce s-ar opune celor tradiţionale comune. Şi acest lucru pentru că o "altă" limbă literară, o "altă" limbă de cultură, fondată pe vorbirea romanică, în Estul Europei n-a fost formată niciodată.

Pentru a denumi "moldovenească" limba de cultură a noului stat suveran şi independent (considerat al doilea stat românesc), ar trebui acceptate în întregime particularităţile dialectale din regiune, dintre care multe sunt cunoscute şi în alte regiuni româneşti, dar în Moldova istorică ele sunt preponderente şi constituie aici specificul glotic al regiunii date. Printre aceste particularităţi:

a) fenomenele fonetice binecunoscute ca

— palatalizarea labialelor şi a dentalelor (*chept, ghini, şir, jin, ñel, ñimi, ñicî;* cf. literarele *piept, bine, fir, vin, miel, nimeni, nimic*);

— utilizarea lui *ž* în loc de *ğ* (*marjinî, curji;* cf. literarele *margine, curge*); a lui *š* în loc de *č* (*chişior, faşi;* cf. literarele *picior, face*) şi a lui *dz* în loc de *z* (*dzăr, dzâşi;* cf. literarele *zer, zice*);

— dentalizarea lui *m* (*aninosă, can;* cf. literarele *miroase, cam*);

— modificarea lui *a* şi *e* finale în *î* (*casî, feţî;* cf. literarele *casă, feţe*) şi a lui *e* final în *i* (*feti, iuti;* cf. literarele *fete, iute*);

— contractarea (monoftongarea) diftongului *ea* în *e* (*e, gre, sarî, porné;* cf. literarele *ea, grea, seară, pornea*) şi multe altele.

Pentru RM se mai adaugă:

b) numărul mare de rusisme recente, cuvinte şi expresii întregi, utilizate curent de populaţia băştinaşă (în urma "bilingvismului general inevitabil"), cum ar fi *curtcî, sumcî,*

Scanned with OKEN Scanner

rul', zajîgalcî, vîcliuceşti svetu, îi zacrâto la obed, s-o uvolnit di la sclad şî amu-i prodaveaţî etc.; cf. cuvintele şi expresiile respective din rusă: *куртка, сумка, справка, руль, зажигалка, выключи свет, закрыто на обед, уволилась со склада и сейчас она продавщица;*

c) construcţiile calchiate şi deformările de tot felul: *sî priñeşti nu bini* (cf. *nu ieşe bine;* rus. *не получается хорошо*), *o precăutat problema* (cf. *a examinat problema;* rus. *рассмотрел проблему*), *priñesc hotărâri* (cf. *primesc, adoptă hotărâre;* rus. *принимают решение*), *a doilea întrebari* (cf. *a doua întrebare, chestiune;* rus. *второй вопрос*) şi *a doilea variant* (cf. *a doua variantă;* rus. *второй вариант*), *eu îs încredinţat* (cf. *sunt sigur;* rus. *я уверен*), *îi tăt* (cf. *este gata, s-a terminat;* rus. *всё*), *sî şibî* (cf. *să fie;* rus. *было бы*), *nu şi* (cf. *ei ce;* rus. *ну что*), inclusiv în onomastica naţională: *Olar'* în loc de forma corectă *Olaru, Ardelean* în loc de *Ardeleanu, Munţian* în loc de *Munteanu, Sprâncean* în loc de *Sprânceană, Raţa* în loc de *Raţă, Gamorar'* în loc de *Hămuraru, Ghincul* în loc de *Hâncul, Ciora* în loc de *Cioară, Iordatii* în loc de *Iordache*, care se întâlnesc la fiecare pas.

Cu aceste particularităţi, ridicate la rang de normă literară a unei "noi culturi", care s-ar distinge de cultura românească comună, acumulată de-a lungul timpului, ar fi posibil, poate, să se vorbească şi de o "altă limbă literară", dar numai cu condiţia că există reprezentanţi ai acestui grai care l-ar fi sublimat în opere de valoare, recunoscute pretutindeni. Or, acest lucru n-a avut loc. O "nouă cultură", curat "moldovenească", care ar fi apărut într-o "altă limbă literară", separat şi în opoziţie cu limba română existentă deja, după cum s-a subliniat şi mai sus, în RM nu s-a constituit.

Calificativul "moldovenesc" poate fi aplicat deci doar vorbirii din Moldova (în teritoriile din dreapta şi din stânga Prutului) şi doar vorbirii orale (nu scrise!), utilizate în zona

Scanned with OKEN Scanner

dată a romanității orientale, care are trăsături distinctive specifice, în comparație cu vorbirea altor zone ale spațiului românesc carpato-danubian, dar care nu este decât o varietate a întregului glotic de pe aceste teritorii, cunoscut cu denumirea generică limbă română. La formarea limbii de cultură de pe aceste teritorii au contribuit, după cum se știe foarte bine, toate varietățile ce constituie acest întreg glotic.

Această limbă de cultură, limba exemplară, a fost consacrată prin tradiții îndelungate, fixate într-un important corpus de monumente scrise și a fost folosită în decurs de două secole pentru a deservi cultura comună a celor care vorbesc în toate varietățile regionale (inclusiv în varietatea din Moldova istorică), care n-a avut niciodată, în nici o perioadă, o altă formă de manifestare literară, fondată exclusiv pe vorbirea moldovenească, cel puțin așa cum a avut-o, de exemplu, varietatea din Banat (deși nici aceasta n-a pretins niciodată că este o entitate deosebită, în comparație cu limba română comună).

Limba exemplară, în care se vorbește și în special în care se scrie astăzi în RM în toate sferele oficiale, nu reflectă specificul varietății locale a dialectului daco-român de pe acest teritoriu (păcat numai că nu toată populația posedă în măsură suficientă limba exemplară!).

În consecință, nimeni nu are dreptul – nici științific, nici juridic (deși unii și-l iau pe riscul lor propriu) – să atribuie limbii oficiale de cultură, utilizată în prezent în republică, o denumire inadecvată conținutului său, improprie prin însăși definiția sa.

De aici vine concluzia absolut firească: cine nominalizează limba de stat a republicii "limbă moldovenească" persevereză în eroarea sau în utopia despre care a vorbit în repetate rânduri compatriotul și conaționalul nostru Eugen Coșeriu.

Scanned with OKEN Scanner

Cornelia SAVITESCU

LIMBA ROMÂNĂ AZI

Procesul activ de îmbogăţire a vocabularului prin neologisme este o caracteristică constantă a limbii române contemporane. Noţiuni noi, din tehnică sau din ştiinţă în general, îşi cer nume, dar şi vechi semnificaţii, îşi cer nuanţări şi precizări în haine expresive noi. Bineînţeles că, orice lingvistică, deci şi cea românească, îşi dovedeşte supleţea evoluţiei prin deschiderea către inovaţie. Acest fenomen a fost corect apreciat de către specialişti şi, deşi în decursul istoriei şi determinate istoric, au existat şi păreri extremiste, ne simţim datori să admitem, în acest context, doar că atitudinile pro şi contra referitoare la faptele lexicale au avut la bază grija justificată pentru selectarea doar a acelor necesare, asimilabile structuri gramaticale ale limbii noastre, precum şi conservarea specificităţii acesteia.

Deşi problema a fost îndelung şi larg dezbătută şi a constituit subiect de polemici, reamintim opinia lui Titu Maiorescu şi cea a lui Sextil Puşcariu, care nu numai că au adoptat atitudinea justă, moderată, în sensul celor exprimate anterior, dar au fost într-adevăr oameni care au realizat imperativele momentului trăit, au intuit sensul corect de dezvoltare a peisajului cultural românesc, ajutându-l să ia conştiinţă de sine şi impunând scrupulul formei. Se spune, în general, că în cultură există două feluri de personalităţi: formative şi formatoare.

Primele introduc ordinea şi valoarea, celelalte sunt personalităţi creative. Economia istoriei face ca aceste două feluri de personalităţi să se succeadă în timp sau, uneori, să coexiste. Atitudinea celor două personalităţi pomenite a fost justă şi, dincolo de imperativele epocii în care au trăit,

Scanned with OKEN Scanner

principiile enunţate sunt valabile şi astăzi. Împrumuturile trebuie atâta timp cât se constată lipsa unui cuvânt în limbă pentru a exprima o idee imperios necesară, de asemenea, această îmbogăţire lexicală trebuie acceptată, dacă ea este utilă pentru a varia şi a nuanţa expresia. Totodată, au fost punctate şi neajunsurile neologismelor. Astfel că, abuzul neologismelor nu numai că impietează calităţile de bază ale comunicării – claritatea şi accesibilitatea – dar, uneori, se situează, involuntar, la margine cu stilisticul, putând avea un efect umoristic şi constituindu-se în ţinta satirizării directe a procedeului însuşi.

În general, în perioadele de criză sau de libertate resimţită acut, fenomene care se manifestă explicit în stilul publicistic, asistăm la o inflaţie verbală care se poate transforma, uneori, într-o ostilitate îndreptăţită sau nu, faţă de limbajul însuşi. De asemenea, neintegrarea neologismelor într-un anume context, în mod natural şi necesar, provoacă aceeaşi impresie de preţiozitate, de nefiresc şi chiar nestăpânire a limbii.

Fenomenul, "clasicizat" de Caragiale, revine în actualitate, aproape la fel de acut.

Fermentaţia logoreică şi ambuguitatea promiscuă de sensuri, din limbajul uzual al mass-media, ne amintesc retorica pişicheră care falsifică permanent realitatea.

În sfârşit, dar nu în ultimul rând, intervine folosirea improprie a unor neologisme care, de asemenea, poate fi frecvent observată.

Să exemplificăm prin cuvântul *fortuit* al cărui sens corect este "de neprevăzut, întâmplător, inopinat". Or, foarte des acest termen apare în contexte din care reiese o semnificaţie incorectă de "forţat, obligatoriu".

De multe ori, asemănarea fonologică este simţită ca o înrudire semantică.

Scanned with OKEN Scanner

Aceasta ar putea explica şi întrebuinţarea greşită a cuvântului de către vorbitori.

Cum cele două căi complementare prin care accedem spre semnificaţiile limbii sunt calea lingvistică şi calea "etnografică", prin care conotaţia cuvântului dezvăluie o metaforă adormită la rădăcina lui, trebuie să precizăm că termenul *fortuit*, preluat din franceză, are ca etimon latinescul *fortuitus* – fapt care determină imediat conotaţia cu *Fortuna* – zeiţa sorţii, ce ne relevă, din nou, mai mult sau mai puţin motivat raportul existent între semnificaţie şi semnificant, acesta din urmă nefiind o formă, ci participând la însăşi geneza semnificaţiei.

Limba e stăpâna noastră, spunea Eminescu, ea nu poate fi cosmetizată, conţinând în ea însăşi frumuseţea şi puterea cărora trebuie să ne supunem.

Din păcate, această comoară este risipită, părăduită, prostituată ceas cu ceas, de aproape toţi cei care o vorbesc, oameni obişnuiţi şi oameni cultivaţi deopotrivă. Peste modificările pe care, în chip inevitabil, le aduce evoluţia firească a acestui organism viu, care este limba unui popor, se suprapun, cum am arătat, felurite alterări, care transformă limba română într-o limbă, cum se spune, "păsărească".

Limba de azi pendulează între hiperbolă şi eufemism, între elogiu şi invectivă, între expresii sublime şi vulgare. Lungimea frazelor, uniformitatea sintaxei, monotonia sunt uşor de remarcat.

Sintagmele tautologice sunt dominate în planul expresiei de un simbolism fonetic răsturnat care le face greu de pronunţat.

Se forţează pătrunderea în limba română a unor cuvinte străine scrise şi pronunţate greşit, se folosesc metafore tocite care nu se bazează pe analogii reale, ci pe convenţii.

Scanned with OKEN Scanner

Dorim să cântăm fals într-o tonalitate care nu ne este proprie? Dorim să uităm limba română?

Reclame insidioase, bombardări cu barbarisme – agresează auzul şi văzul.

Actuala limbă de lemn, chiar dacă nu ucide vorbitorii, ucide limbajul. Iată şi câteva exemple din limba română "păsărească":

— nu mai avem *gustări rapide*, ci doar *fast-food-uri*;

— nu se mai mănâncă *crenvurşti*, ci doar *hot-dog*;

— firma X vinde *produse noi, second-hand;*

— eşti invitat să petreci zile de neuitat la *Perla-Hotel* şi nu la *Hotel-Perla*;

— o sărbătoare folclorică *reiterează naşterea Mântuitorului*;

— după ce ani de zile, conform jurnaliştilor, ţăranii au *introdus sămânţa sub brazdă,* şi nu *au semănat*, acum, probabil, vor *implementa sămânţa sub brazdă*;

— cuvântul *efectiv* este ridicul folosit în loc de *eficient*, *second-hand* este folosit greşit pentru a indica o achiziţie făcută *la mâna a doua*, şi nu cu cel adevărat de ocazie, *de mâna a doua*;

— ca să nu mai vorbim de clasicul pleonasm, *mijloace mass-media.*

Un cuvânt ca *inedit* este folosit greşit în contexte ca: *X a terminat de scris un volum inedit* sau, şi mai şi, *am vizitat un monument inedit.* Cum ar putea fi inedit un monument? Probabil, s-a confundat cuvântul cu *insolit*, *neobişnuit*.

În nici un caz, *inedit* nu este aici cuvântul "potrivit", acel cuvânt care, după jeluitoarea cerinţă a lui Eminescu, ar putea să exprime adevărul.

Mulţi sunt însă acei, care ar trebui să înveţe limba română adevărată – pentru că cea pe care o folosesc acum e cu adevărat inedită.

Scanned with OKEN Scanner

La toate acestea, se mai adaugă şi proasta înţelegere a elocvenţei – pentru cei mai mulţi însemnând înfrumuseţarea atrificială a vorbirii – când, de fapt, elocvenţa este o trăsătură imanentă a vorbirii adecvate, numită şi vorbire "cu miez" – centrul de regenerare spirituală.

Scanned with OKEN Scanner

Lidia COLESNIC

UTILIZAREA GLOTONIMULUI *ROMÂNESC-MOLDOVENESC* ÎN PAGINILE MATERIALELOR ARHIVISTICE DIN BASARABIA (1812 - 1918)

Găsim necesar şi oportun a vorbi despre glotonim o dată ce *limba română* mai continuă a fi mărul discordiei pe teritoriul dintre Prut şi Nistru. Vom începe cu studiul filologic al cercetătorului ieşean Vasile Arvinte "Român, românesc, România"(1), unde, pe baza unui bogat material faptic, se analizează apariţia etnonimului *român* şi *rumân*, precum şi a glotonimului *limba moldovenească*. Autorul îl citează pe Th. Gartner, unicul lingvist, care a alcătuit o statistică a formelor cu *ru-* şi a celor cu *ro-* din limba română veche şi care "constată că spre sfârşitul secolului al XVIII-lea se manifestă în această privinţă o tendinţă de a se folosi expresia *limba moldovenească*, alături de *limba românească*"(2).

La începutul secolului al XIX-lea, atât în scrierile de la Iaşi, cât şi în cele editate la Chişinău şi St. Petersburg circulă ambele glotonime(3). Exemple (4): "...tălmăcindu-se pe limba *moldovenească*..." (*Învăţătură*, Chişinău, 1816); "S-au tălmăcit pe limba *românească*, din cea slavonească..." (*Te-deum în ziua crăciunului*, Chişinău, 1816); "S-au tălmăcit pe limba *românească* din cea slavonă..." (*Rânduiala Panihidei*, Chişinău, 1817); "...de pe tălmăcire *românească*, care mai întâi s-au tipărit în Transilvania" (*Biblia*, St. Petersburg, 1819); "...de pe ce din Transilvania tipărită *românească* tălmăcire..." (Noul Testament, St. Petersburg, 1819); "Pre *moldoveneşte* s-au tălmăcit" (*Sfătuire de la comitetul bisericeştii rossieneşti societăţi*, Chişinău, 1821);

Scanned with OKEN Scanner

"...s-au tipărit pre limba *românească*" (*Datoriile presbiterilor de popor*, Chişinău, 1823); "S-au tălmăcit *moldoveneşte*..." (*Tipic bisericesc*, Chişinău, 1823); "S-au tălmăcit pe limba *românească* din cea slavonească..." (*Te-deum în ziua crăciunului*, Chişinău, 1826); "*Gramatică rusească şi rumânească* închipuită de Ştefan Margela..." (St. Petersburg, 1827).

În 1840 o altă gramatică, editată tot la Sankt-Petersburg de Iacob Ghinkulov (5), numeşte limba română limbă *valaho-moldavă*. "Aceasta este limba *română* şi denumirea *român* nu este întâmplătoare: până la întemeierea Voievodatului Moldovenesc locuitorii ambelor principate erau cunoscuţi cu numele comun *români* (...). Limba *română* poate servi drept numitor comun al dialectelor valah şi moldovenesc"(6), — spune eruditul autor în prefaţa manualului.

În 1865 Ioan Doncev editează un abecedar şi o gramatică a limbii *rumâne*.(7) Etnonimul *rumân*, după V. Arvinte, are "o bază dialectală şi o vechime mare în limbă ca şi *român*" (8).

În 1877 I. Doncev editează în ruseşte un ghid de conversaţii ruso-româneşti(9), în a cărui prefaţă scrie că limba veche *moldovenească* (staro-moldavskii iazâk) se mai numeşte limba *valaho-română* sau limba *română*. Aceasta este ultima carte cu caracter didactic(10), în care s-a utilizat, deşi în ruseşte, glotonimul limba *română* în Basarabia în perioada de până la 1918.

Deşi extrem de rar, totuşi glotonimul limba *română* se mai întâlneşte în corespondenţa autorităţilor şcolare, în dările de seamă şi procesele-verbale ale Consiliilor Pedagogice.

În 1847 în "Raportul Direcţiei Şcolilor" este trecut şi dicţionarul *româno-moldo-rus* al lui Gheorghe Bilevici, profesor la liceul regional(11).

Scanned with OKEN Scanner

La examenul de calificare pentru titlul "Profesor de limba *moldovenească* în şcolile ţinutale" în anul 1862, Vasile Muratov, unul din cei examinaţi, scrie în răspunsurile solicitate de comisie despre "Dialectele principale limbei *rumâne*"(12): valah şi moldovenesc; utilizează alfabetul latin cu trei ani înainte de apariţia gramaticii cu litere latine a lui Doncev.

În 1881 profesorul de limbă rusă Fiodor Şenevski de la şcoala orăşenească din Cahul, într-o dare de seamă a şcolii, vorbeşte despre metodele de studiere aprofundată a limbii ruse prin intermediul "*limbii române*"(13).

Cercetătorul Vasile Arvinte în sus-menţionatul studiu constată că "După 1840, expresia limba *moldovenească* este definitiv părăsită de intelectualii progresişti, datorită tradiţiei mai vechi în Moldova, influenţei limbii scrise de românii din celelalte provincii şi datorită, în mare măsură, şi curentului latinist"(14).

În Basarabia însă situaţia în acest sens este oarecum alta: se manifestă dorinţa de a impune glotonimul limba *moldovenească*, în conformitate cu politica lingvistică a guvernului ţarist în această gubernie. Scopul acestei politici era înrădăcinarea în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave, deşi unii funcţionari ruşi recunoşteau imposibilitatea acestui lucru. În scrisoarea lui A. Arţimovici, epitropul circumscripţiei de învăţământ Odesa, din 11 februarie 1863, către Ministrul Instrucţiunii Publice citim: "Sunt de părerea că va fi mai greu să împiedicăm populaţia românească a Basarabiei să folosească limba principatelor vecine, unde populaţia românească compactă o va dezvolta pe baza elementelor latineşti, neprielnice limbii slave, restricţiile guvernamentale, ce urmăresc în cazul dat scopul înrădăcinării în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave, nu vor fi, se vede, de nici un folos: nu-i putem constrânge pe învăţători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova şi Valahia, adică

Scanned with OKEN Scanner

printre masele principalilor ei purtători, şi nici părinţii nu vor dori ca copiii lor să înveţe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viaţa de toate zilele"(15).

Deşi unii funcţionari ca A. Arţimovici îşi dădeau perfect seama de imposibilitatea creării unui nou dialect, diferit de limba română vorbită în Principatele Unite, totuşi majoritatea lor, în scopul realizării deciziilor guvernamentale în Basarabia, numeau în mod tendenţios limba majorităţii vorbitoare limbă *moldovenească* chiar în cazul aceluiaşi context, unde fusese deja utilizată expresia limba *română*. Exemple: în procesul-verbal al şedinţei Consiliului pedagogic al liceului regional din Chişinău din 7 septembrie 1862, care cuprinde "Copia celor 17 răspunsuri ale lui Vasile Muratov, supus examinării pentru calificarea "Profesor de limba *moldovenească*", găsim şase file scrise cu litere latine, anticipate de concluziile Comisiei de examinare privitor la răspunsuri şi nota pusă pentru fiecare răspuns: "A scris un raţionament pe tema "Despre dialectele principale ale limbii *române*", solicitată de examinatori (5(cinci); (...) în încheiere a predat o lecţie de probă despre pronume, întrebarea 7 şi 13 (5(cinci); a tradus din limba rusă în limba *moldovenească* şi invers, cu analiza amănunţită a cuvintelor şi a propoziţiilor, şi a examinat manuscrisele vechi..."(16).

Într-un raport din 1866 al şcolii ţinutale din Orhei "Cursulŭ primitivŭ de limba rumână..." de Ioan Doncev este numit "Cursul gramaticii *moldoveneşti*"(17). Ziarul "Bessarabskie oblastnâe vedomosti", anunţând punerea în vânzare a "manualelor *româneşti (valaho-moldoveneşti)* "Cursulŭ primitivŭ de limba rumână..." şi "Abecedâ rumână", scria că sunt alcătuite de "profesorul de limba *moldovenească* al liceului din Chişinău dl Doncev"(18), iar în 1868 acelaşi ziar le numeşte deja "manuale *moldoveneşti*"(19).

Scanned with OKEN Scanner

Se cere precizat momentul că funcţionarii şi intelectualii ruşi din Basarabia foloseau mai multe denumiri pentru expresia limba *română*: limba *moldovenească* (moldavskii iazâk), cea mai răspândită; limba *moldovană* (moldavanskii iazâk)(20), *dialect local* (mestnoe narecie)(21), limbă *naturală* (prirodnâi iazâk)(22), *moldavistică* (moldavovedenie)(23).

Se întâlnesc cazuri de utilizare tendenţioasă a glotonimului *moldovenesc* în locul lui *românesc,* chiar şi atunci când este vorba despre limba din Principatele Unite. De exemplu, în corespondenţa secretă a guvernatorului Basarabiei din 1886-1888 în dosarul "Despre permisiunea artistului Teatrului Mare din Bucureşti – cetăţean *român* Petru Alexandresco de a susţine spectacole în limba *moldovenească*" observăm că ba se vorbeşte despre montarea la Chişinău "a unui şir de spectacole în limba *română*", ba acele spectacole "aprobate şi examinate în prealabil sunt în limba *moldovenească*"(24). Şi patronul circului din Chişinău procedează la fel, într-o cerere către guvernator roagă să i se permită a monta la Chişinău "spectacole în limba *moldovenească* cu o trupă de actori *moldoveni* de la Bucureşti"(25).

Revenind la ideea de bază expusă pe parcursul acestui material şi anume, scopul glotopoliticii ţariste a fost dialectizarea limbii române în Basarabia, ba mai mult – crearea unui dialect apropiat limbii slave, îndrăznim să conchidem că eforturile guvernului ţarist n-au fost zadarnice. Limba română din Basarabia anilor 1812-1918, neavând condiţiile favorabile de funcţionare şi dezvoltare pe care le-a avut limba română de peste Prut, nu numai că a rămas în stagnare, strâmtorată fiind de limba rusă, care a funcţionat ca limbă oficială în toate sferele sociale, ci şi a degradat substanţial în urma interferenţei lingvistice de lungă durată.

Scanned with OKEN Scanner

Unii reprezentanţi ai oficialităţilor ruse din Basarabia erau conştienţi de faptul că limba vorbită aici se deosebeşte de cea de peste Prut. Iată ce spune în 1910 arhiepiscopul Chişinăului şi al Hotinului Serafim Ciceagov în replica sa făcută autorului N. Durnovo la un articol, publicat în ziarul "Rossia": "...Nu ştiu ce este scris în "Rossia", dar mărturisesc că eforturile mele se reduc la păstrarea limbii *moldoveneşti curate* în ritul bisericesc. Lupt împotriva separatiştilor care se străduiesc să-i înveţe pe *moldoveni* limba *română cultă* (culiturnâi rumânskii iazâk), necunoscută moldovenilor care-s devotaţi cu trup şi suflet ţarului şi Rusiei"(26).

Această replică a înaltei feţe bisericeşti aduce o şi mai multă claritate în depistarea cauzei dispariţiei din uzul basarabean în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a glotonimului limba *românească* şi a substituirii lui tendenţioase cu glotonimul limba *moldovenească,* fapt ce a creat condiţii favorabile ideologilor de mai târziu pentru inventarea unei noi limbi romanice.

În concluzie se pot face următoarele precizări:

1) Alături de glotonimul limba *română* şi cel de limba *moldovenească,* în Basarabia au circulat şi alte denumiri întâlnite şi în scrierile din Moldova: limba *româno-moldovenească*, limba *valaho-moldovenească,* limba *valaho-română,* limba *rumână.*

2) Funcţionarii ruşi utilizau intenţionat sintagmele glotice: limba *moldovenească*, limba *moldovană, dialect local* pentru a înstrăina limba română din Basarabia de cea din Principatele Unite şi a crea un dialect apropiat limbii slave.

3) Glotonimul limba *română* a fost scos din uz şi din considerente politice, din teama separării Basarabiei de Imperiul Rus şi a unirii ei cu Principatele (27).

Scanned with OKEN Scanner

Referinţe bibliografice

1. Arvinte V. Român, românesc, România. Bucureşti, 1983.

2. Ibidem, p. 36.

3. Privitor la ediţiile ieşene vezi:Arvinte V. Op. cit., p. 69-71.

4. Culese din: David A. Tipăriturile româneşti în Basarabia sub stăpânirea rusă (1812-1918). Chişinău, 1993.

5. Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki, sostavlennoe I. Ghinkulovâm, St. Petersburg v tipografii Imperatorskoi Akademii Nauk, 1840.

6. Ibidem, p. 1-11.

7. Cursulŭ primitivŭ de limba rumânâ, compusŭ pentru shólele elementare şi IV clase gimnaziale de Ioannŭ Doncevŭ. Kişinêu, Tipografiè lui Akimŭ Popovŭ, 1865; şi Abecedâ rumânâ, compusâ pentru schólele elementare de Ioannŭ Doncevŭ. Kişinêu, Tipografiè lui Akimŭ Popovŭ, 1865.

8. Arvinte V. Op. cit, p. 35.

9. După datele bibliografului A.David. Op. cit.

10. Russko-*rumânskie* spravocinâie razgovorî (slova s upotrebleniem russkih bukv v tekste rumânskih razgovornâh spravok i slov), sostavil I.P.Doncev, Kişinev, St. Peterburg-skaia tipografia V.Kandourova, 1877 goda.

11. ANRM, fond. 152, reg. 1, dos. 93, I, fila 33 (verso).

12. Ibidem, fond. 1862, reg. 25, dos. 153, file 39-47.

13. Ibidem, fond. 152, reg. 1, dos. 279, file 15 (verso) – 18 (verso).

14. Arvinte V. Op. cit., p. 73.

15. Arhiva Istorică de Stat din St. Petersburg, fond. 733, reg. 78, dos. 1043, file 7-8; citat după: I. Iova, I. Doncev şi istoria apariţiei manualelor lui // Revista de lingvistică şi ştiinţă literară, 1993, nr. 1, p. 98.

Scanned with OKEN Scanner

Irina CONDREA

ASPECTE ALE BILINGVISMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Bilingvismul, prin definiţie, este o formă de manifestare a contactului dintre două limbi, a coexistenţei acestora, fie în plan individual, fie în plan social.

Se considreră că o persoană este bilingvă atunci când stăpâneşte în egală măsură două limbi, care îi sunt ca limbi materne. Când nivelul de cunoaştere este egal, se poate vorbi despre un *bilingvism simetric* sau *ambilingvism* – situaţie contestată de unii specialişti care consideră că, practic, este imposibil ca cineva să cunoască în egală măsură două sau mai multe limbi – acesta ar fi un ideal de care ne putem apropia foarte mult, fără însă a-l atinge vreodată.

De cele mai multe ori competenţele bilingvilor sunt asimetrice, adică una dintre limbi este pe poziţii mai puternice, fiind mai bine stăpânită. Această situaţie are loc în cazul când un bilingv utilizează permanent alternativ cele două limbi pe care le posedă – în cadrul activităţii profesionale şi în viaţa cotidiană, dar "supremaţia" uneia dintre cele "două limbi materne" iese totuşi la iveală.

Cu totul alta va fi calitatea exprimării bilingvului când acesta se va afla un timp mai îndelungat în *mediul unilingv* al uneia dintre limbile pe care le stăpâneşte. Atunci adaptarea se produce rapid şi reminiscenţele celeilalte limbi pot să nu se mai manifeste. Prin urmare, *bilingvismul simetric* sau *ambilingvismul* nu este o raritate.

Situaţia este mult mai complexă în cazul utilizării alternative a două limbi, când, zilnic, un individ este pus în situaţia de a trece de la o limbă la alta, de a recepta

Scanned with OKEN Scanner

comunicările şi de a emite mesaje când într-o limbă, când în alta. Prin urmare, nu sunt identice situaţiile: *bilingvul în mediu bilingv* şi *bilingvul în mediu unilingv*, deoarece în fiecare din ele sunt puse în mişcare mecanisme diferite de utilizare a mijloacelor de exprimare. În acest sens: a) "problema teoretică cea mai interesantă pentru lingvist este de a şti dacă şi în ce măsură situaţia .de bilingvism (sau plurilingvism) influenţează cunoaşterea fiecăreia dintre limbile în chestiune" [1, p. 96] şi b) când bilingvismul (sau stăpânirea curentă a două limbi) este un avantaj, iar când nu, căci există şi un aspect, de fapt cel mai defavorabil al bilingvismului, numit *semilingvism* – situaţie în care vorbitorul nu cunoaşte într-o măsură suficientă nici una dintre limbile care îi stau la dispoziţie.

Spre deosebire de bilingvismul individual, care poate exista într-un mediu social unilingv, *bilingvismul social* se caracterizează prin funcţionarea permanentă , în paralel, a două limbi în toate sferele vieţii sociale. Acest fenomen a mai fost numit cu termenul "diglosie" (ceea ce, de fapt, înseamnă tot bilingvism), pentru a se face deosebirea de bilingvism ca manifestare individuală şi izolată de utilizare a două limbi.

În cadrul bilingvismului social gradul de cunoaştere şi abilităţile de comunicare ale vorbitorilor depind de mai mulţi factori, printre care şi de *forma de bilingvism*. În cazul concret al Republicii Moldova se poate vorbi de două forme de bilingvism:

a) *bilingvism naţional-rus*, când băştinaşii, în afară de propria lor limbă, româna, cunosc şi utilizează în mod curent limba rusă, care a fost până nu demult limba oficială a statului (U.R.S.S.);

b) *bilingvism rus-naşional*, în cazul nostru concret rus-român, când ruşii sau alţi alolingvi cunosc şi utilizează în comunicare limba băştinaşilor, adică româna.

Scanned with OKEN Scanner

În ambele forme de bilingvism vorbitorul se bazează în comunicare pe competenţele şi performanţele sale din prima limbă, competenţe pe care le adaptează sau le răspândeşte şi asupra limbii a doua. Deci comunicarea are loc fie *prin română* în limba rusă, fie *prin rusă* în limba română, schematic de la stânga spre dreapta.

Influenţele mai subtile şi periclitarea unor abilităţi de comunicare se manifestă în direcţie inversă – de la a doua limbă asupra limbii materne, schematic de la dreapta spre stânga, oricare ar fi limbile din această combinaţie numită bilingvism/diglosie. De un interes deosebit este stabilirea domeniilor de influenţă şi felul cum se manifestă aceasta.

În cazul vorbitorilor bilingvi din societăţile diglosice, pentru a constata întinderea şi profunzimea influenţelor este necesar să se pornească de la un nivel-standard de cunoaştere a limbii în general.

Luându-se ca bază distincţia competenţă/performanţă, făcută încă de Noam Chomsky, ariile noţiunilor au fost în ultimul timp lărgite, stabilindu-se pentru competenţa comunicativă sau lingvistică mai mulţi parametri. După Paul Schveiger, "competenţa lingvistică se referă la capacitatea lingvistică a individului (în cadrul grupului său sociocultural şi lingvistic) de a produce, recepta şi interpreta p r o p o z i ţ i i l e şi t e x t e l e aparţinătoare unei limbi naturale oarecare şi este indepenentă de cunoştinţele ştiinţifice şi enciclopedice ale individului respectiv. Forma cea mai cunoscută de manifestare a competenţei comunicative este competenţa lingvistică standard" [2, p.41].

Competenţa comunicativă are mai multe aspecte. După D. Hymes, orice enunţ poate fi examinat din două puncte de vedere: al formei gramaticale (*with respect to competence*) şi al acceptabilităţii lui în condiţiile concrete de comunicare (*with respect to performance*) [3].

Scanned with OKEN Scanner

Pentru examinarea aptitudinilor de vorbire, deci a nivelului de cunoaştere a limbii, au importanţă trei componente fundamentale: volumul vocabularului posedat (*verbal repertoir*); obişnuinţele şi şabloanele lingvistice (*linguistics routines*) şi formele/domeniile comportamentului lingvistic (*domains of language behavoir*), adică comportamentul comunicativ.

Influenţa pe care o exercită condiţiile şi situaţia comunicării asupra formei enunţului/textului este un factor foarte important; de aceea se constată existenţa unor enunţuri/texte corecte din punct de vedere gramatical, dar incorecte/nepotrivite din punctul de vedere al situaţiei de comunicare.

În acest sens W.Labov arată că gramatica consideră ca fiind greşite multe enunţuri care se întâlnesc în realitate şi cu toate că asemenea greşeli împânzesc vorbirea orală, ele nu conduc la neînţelegere; prin urmare, teoria lingvistică trebuie să fie restructurată în aşa fel, încît să fie în stare să descrie şi să explice nu numai formele/cazurile "pure", ci şi pe cele considerate greşite, dar care, în realitate, sunt determinate de situaţie şi de alţi factori [4].

În cadrul societăţilor diglosice, cum este cea din Republica Moldova, influenţele aloglote pot penetra toate domeniile care constituie aptitudinile de vorbire.

La nivel de competenţă, adică în cadrul gramaticii, influenţele nu sunt foarte mari, şi, practic, orice vorbitor pentru care româna este limba maternă, indiferent de nivelul său de studii, cultură etc., nu încalcă în mod flagrant sistemul gramatical al limbii; principalele structuri şi categorii gramaticale sunt respectate – fie în mod intuitiv (în majoritatea cazurilor), fie ca rezultat al şcolirii.

Influenţele alterează şi periclitează mai mult performanţele vorbitorilor bilingvi, adică capacitatea lor de a

Scanned with OKEN Scanner

produce enunţuri adecvate condiţiilor de comunicare şi, mai ales, de a se încadra în rigorile limbajului-standard. Limba română vorbită în Basarabia vădeşte influenţa rusească şi în pronunţie (în special în intonaţie), şi în lexic, şi în gramatică.

I. Astfel, în condiţiile de bilingvism social român-rus, în cadrul v o c a b u l a r u l u i se implementează cuvinte, sintagme şi expresii uzuale ruseşti, care fac parte din aşa-numitul fundal al comunicării. Acestea sunt multe clişee şi "automatisme verbale", formule intrate în uzajul vorbitorilor basarabeni ca urmare a situaţiei politice. Chiar dacă multe dintre aceste cuvinte şi expresii au echivalente în limba română, o parte dintre vorbitori le utilizează cu forma lor originală, conformându-se unei tradiţii de comunicare şi, nu în ultimul rând, pentru că le consideră mai expresive şi, prin urmare, cu o putere comunicativă sporită.

Acestea sunt:

— o serie de "sovietisme" – *colhoz, subotnic, comsomol, culac, mujic* care astăzi dispar de la sine;

— rusisme care se menţin relativ constant în uzul vorbitorilor basarabeni, şi denumesc obiecte, realităţi, tradiţii – aspecte ale limbajului uzual rusesc: *caşa, pirojoc, sutcă, fortocică, blinele, novoselie, guleai, şleapcă, sumcă, setcă, comnată, cvartiră, zarplată, paţan, zapravcă, bacal*;

— cuvinte din alte limbi actualizate şi răspândite prin intermediul limbii ruse: *şaşlâc, bazar, halat, pelmeni, buterbrod*;

— nume ruseşti de persoană, cu variantele lor uzuale, foarte răspândite în onomastica basarabeană: *Igor, Tanea, Ira, Fedea, Grişa, Vasea, Vanea, Oleg, Costea, Sveta, Nataşa, Petea, Marusea, Galea, Nastea, Liuda, Vera, Liuba, Tolea, Colea, Valea, Serioja, Borea, Mişa, Lena, Dusea, Aliona, Slavic, Mila, Clava, Sanea, Vova, Iura* etc.;

Scanned with OKEN Scanner

— expresii uzuale, uneori traduse, iar de multe ori – nu: *zdraste, privet, spasiba, odnaco, uvî, pojalusta, deadea, chiochia, raz-dva, ei-bogu, cum viaţa? ce-i chestia? nu cum? nu şi ce?*

— expresii frazeologice traduse ad-litteram: *s-a dus după bani lungi* (*за длинным рублем*=după câştig uşor); *n-a dat cu faţa în glod* (*не ударил лицом в грязь*=nu s-a făcut de râs); *a nimerit de pe corabie la bal* (*очутился как с корабля на балл*=s-a pomenit într-o situaţie neaşteptată); *sânge din nas* (*кровь с носа*= cu orice preţ, mort-copt); *merge la risc* (*идет на риск*=este gata să rişte, să facă orice); *supusa dumnea-voastră slugă* (*ваш покорный слуга*=subsemnatul; cel care vă vorbeşte); *carul nu s-a urnit din drum* (*а воз и ныне там*=situaţia nu s-a schimbat);

— arhaisme uzuale, susţinute de "rudenia" lor cu limba rusă şi de frecventa utilizare în aceasta din urmă, unde ele sunt cuvinte neutre: *a obijdui* (*обидеть*)"cine te-a obijduit?"=a supăra, a ofensa, a jigni; *obijduitor (adv.)* (*обидно*) "e obijduitor să pierzi totul" = e păcat, îmi pare rău că… ; *a se jelui* (*жаловаться*) "poţi să te jelui la minister"=a se plânge; *a-i fi jale* (*жалко*) "mi-i jale să dau atâţia bani"= a-i părea rău; *a nădăjdui* (*надеяться*)"nădăjduim să avem succes" =a spera; *a se izbăvi* (*избавиться*)"dacă vreţi să vă izbăviţi de viciul alcoolului"= a se debarasa, a scăpa; *scârbă* (*скорбь*)"are scârbă de copilul bolnav"=durere, necaz; *a se trudi* (*трудиться*) "primăvara toţi se trudesc pe ogoare"= a munci; *truditor (трудящиеся)* "truditorii câmpurilor sunt la datorie"=muncitor; *pământean (земляк)* "el este pământean cu mine"=compatriot, născut pe aceleaşi meleaguri; *gătinţă* (*готовность*) "tehnica se află pe linia de gătinţă"=pregătire bună; *târguială* (*торговля*) "el a lucrat mulţi ani în târguială"=comerţ etc.

Scanned with OKEN Scanner

II. Lexemele şi construcţiile uzuale, în orice limbă, se remarcă prin frecvenţa lor sporită şi prin faptul că de multe ori ele sunt utilizate ca elemente de metalimbaj, constituind un fundal pe care se desfăşoară comunicarea propriu-zisă. În mediul lingvistic basarabean acest fundal, după cum se poate vedea din exemplele de mai sus, are un specific generat de prezenţa puternică a limbii ruse. La nivelul uzajului standard variantele de exprimare basarabene nu coincid întru totul cu cele ale românei literare, deoarece sunt afectate tot de influenţa limbii ruse. Există multe cazuri specifice, când, deşi vocabularul este total românesc, unele semnificaţii sunt străine. Un exemplu elocvent îl constituie dialogul susţinut la radio (în 1993) de o ziaristă de la Chişinău cu un primar din judeţul Bacău. Interlocutorii se referă la aceleaşi realităţi, dar utilizează cuvintele fiecare în accepţie proprie:

Z.: *Cu ce* ***întrebări*** *(1) vin oamenii la primărie?*

Pr.: *Cetăţenii ni se adresează cu cele mai diverse* ***probleme*** *(1).*

Z.: *Şi cum* ***hotărâţi*** *(2) Dvs.* ***întrebările*** *(1)* ***mai grele*** *(3)?* ***Chemaţi*** *(4)* ***ajutorii*** *(5)?*

Pr.: *Pentru* ***soluţionarea*** *(2)* ***problemelor*** *(1)* ***mai dificile*** *(3)* ***convocăm*** *(4)* ***consilierii*** *(5).*

Z.: *Câte* ***zile de primire*** *(6) aveţi?*

Pr.: *Avem* ***audienţe*** *(6) zilnic ... ş.a.m.d.*

Acest dialog demonstrează două variante de limbă română: una standard (cea de la Bacău) şi una teritorială (din Basarabia), marcată de influenţele bilingvismului. Problema cea mai actuală şi mai dificilă acum pentru basarabeni este recuperarea limbii române-standard şi utilizarea ei în toate sferele vieţii sociale. Acest lucru însă este foarte dificil în condiţiile actuale, când limba rusă îşi menţine şi de iure şi de facto poziţiile de limbă de comunicare, în special la oraşe,

Scanned with OKEN Scanner

unde, în instituţiile statului şi în locurile publice bilingvismul rămâne încă în acţiune.

Bilingvismul în oraşele din RM poate avea chiar aspectul de comunicare în două limbi concomitent – când unul dintre interlocutori vorbeşte româneşte, iar altul – ruseşte. Reproducem mai jos o mostră de asemenea dialog, între un vânzător şi un cumpărător.

C. Vă rog să-mi arătaţi nişte nasturi.
V. Вам какие?
C. De aceştia de trei lei.
V. Какого цвета?
C. Verzi, vă rog.
V. Зеленые есть вот такие большие.
C. Da poate aveţi mai mici?
V. Маленьких нету.
C. Daţi-mi atunci de cei negri.
V. Пожалуйста. Сколько штук?

Acest teatru al absurdului poate uneori- continua până la capătul dialogului, dar, de obicei, cineva dintre interlocutori cedează, şi convorbirea se termină într-o singură limbă, de regulă, în limba rusă, căci se descurcă mai bine cu ambele limbi şi, poate, este mai înţelegător, cel care vorbeşte româneşte.

În asemenea condiţii de comunicare eforturile de menţinere a unui nivel standard de limbaj sunt deosebit de dificile, iar performanţele vorbitorilor sunt serios afectate. Foarte mulţi vorbitori basarabeni conştientizează carenţele de exprimare pe care le au şi una dintre cauzele pe care o invocă toţi, pe drept cuvânt, este permanenţa bilingvismului în toate sferele vieţii sociale.

Scanned with OKEN Scanner

Referinţe bibliografice

1. Ducrot Oswald, Schaefer Jean-Marie. *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*. – Bucureşti, 1996.

2. Schveiger Paul. *O introducere în semiotică*. – Bucureşti, 1984.

3. Hymes D. *On communicative competence* //Sociolinguistics /Ed. By J.Pride and J.Holmes. – Harmondsworth, 1972.

4. Labov W. *The social stratification of English in New York city*. – Washington, 1966.

Scanned with OKEN Scanner

Dumitru IRIMIA

EXPRESIVITATEA LIMBII ROMÂNE ÎMPOTRIVA EXILULUI SIBERIAN AL FIINȚEI UMANE (Anița NANDRIȘ)

În 1991, Editura Humanitas publică o carte cu titlul: *20 ani în Siberia. Destin bucovinean*, având ca autor pe Anița Nandriș-Cudla.

Din scrisoarea adresată lui G. Liiceanu de către dr. Gh. Nandriș, publicată în loc de prefață, aflăm că este vorba de manuscrisul unei țărănci romînce din satul Mahala, jud. Cernăuți, ridicată, la 13 iunie 1941, împreună cu cei trei copii (ai ei), și deportată în Siberia, care, reîntoarsă acasă exact după 20 de ani, "a luat condeiul pentru a-și mărturisi calvarul, scriind 360 de pagini ca un poet", iar manuscrisul îl încredințează, în 1982, nepotului, să-l treacă în România.

"Mi-e greu să recunosc – se mărturisește dr. Nandriș – că mi-a fost frică în anul 1982 să trec printre grăniceri cu acest manuscris. Am făcut-o, totuși, pentru că am fost cuprins de un sentiment de enormă rușine pentru lașitatea mea de intelectual, în fața acestei firave, dar colosale femei cu trei clase primare, în fața căreia moralmente mă simțeam un pitic."

Manuscrisul este reținut de G. Liiceanu și publicat după numai câteva luni, cu o laconică precizare, într-o poziție rezervată în mod curent unei dedicații sau unui motto semnificativ și cu o structură similară: "În mai 1991, pe adresa Editurii Humanitas a sosit o scrisoare care ne oferă spre publicare un text neobișnuit. Răspunsul este această carte."

* * *

Scanned with OKEN Scanner

În faţa cărţii tipărite, poetica actuală – sau într-un sens mai larg ştiinţa literaturii – ar fi putut spune: *literatură document* sau *literatură ficţională.* În această a doua perspectivă, răspunsul editurii, la scrisoarea dr. Nandriş, ar fi categorisit "elemente paratextuale", menite să genereze o anumită stare de lectură sau chiar să orienteze dezvoltarea, împlinirea etc. semnificaţiei. Model cunoscut "la început a fost un manuscris", "manuscris găsit" etc. (*Cântarea României* a lui Alecu Russo, U. Eco – *Numele trandafirului* şi altele).

Şi s-ar putea să nu împiedice această interpretare nici *Anexele* din partea a II-a a cărţii. Datele foarte exacte de aici ar putea fi considerate ca o altă perspectivă stilistică din care este privită aceeaşi lume într-un text paralel, autonom, dar, ar putea fi considerate şi complementare – ca unele note la romanul lui N. Filimon *Ciocoii vechi şi noi* sau Camil Petrescu *Ultima noapte de dragoste...*

S-ar putea situa într-o anumită perspectivă a unor date biografice şi mărturisirea autorului scrisorii din această ultimă parte, care intră într-o legătură specială cu textul.

La apropierea ocupanţilor ruşi de satul Mahala, în 1941, tatăl lui Gh. Nandriş, fratele Aniţei, se hotărăşte să abandoneze tot şi să plece în România; nimic din familie nu-l poate convinge să-şi schimbe hotărârea. La ultimul argument al acestora: "din gospodar ce eşti, mâine vei fi servitor", tatăl le-a răspuns: "La ruşi nu sunt gospodari, sunt colhoznici. Şi chiar de-ar fi, prefer să fiu servitor la români decât gospodar la ruşi".

"Nici acum nu pot înţelege - reia Nandriş – din ce izvor şi-a adunat acest ţăran de 39 de ani atâta forţă morală, încât nici pierderea averii, nici dragostea pentru copii, nici mila pentru mama lui bolnavă să nu-l poată clinti din hotărârea sa. Ce s-a petrecut în sufletul lui când îşi lua rămas bun pe rând de la fiecare? De la unul din copii nu şi-a putut lua rămas

Scanned with OKEN Scanner

bun, fiindcă fugea plângând în jurul casei şi striga printre lacrimi: "nu te las, tată, să mă săruţi, fiindcă vrei să ne părăseşti". Acel copil netrebnic, care a sporit durerea tatălui său, am fost eu.

Toate acestea îmi arată că sunt oameni pentru care valoarea libertăţii depăşeşte celelalte valori şi nu poate fi înlocuită cu nimic" (p. 167).

Am dat acest fragment mai lung din "mărturisirea" lui Gh. Nandriş nu atât pentru a-l aşeza în balanţa posibilului răspuns la întrebarea disjunctivă: e această carte un text ficţional, cu diferite strategii de ficţionalizare sau e literatură-document, cu atât mai mult, pentru că prin personajul narator Anița se afirmă un alt mod de apărare a esenţei fiinţei umane – *libertatea; libertatea interioară* – îşi află întemeiere şi resurse de apărare în conştiinţa unei consubstanţialităţi între dimensiunea naţională şi dimensiunea divinului din fiinţa umană. În acest sens, pentru Anița Nandriş limba (română) se dezvăluie a fi – dincolo de orice concept filozofic – *adăpost al fiinţei.*

Şi totuşi, de ce să ezităm între cele două posibile interpretări: literatură document sau literatură ficţională, atâta vreme cât cele mai multe sau chiar toate elementele "subiectului" arată că este vorba de trăirea reală de către Anița a unor evenimente-momente de istorie într-o vreme şi o lume cu determinări istorice precise.

Chiar dacă ar fi vorba de o lume ficţională, critica, inclusiv critica stilistică sau poetică, ar vedea în personajul-narator un simbol al destinului fiinţei româneşti intrată în conflict cu istoria sau, mai exact, supusă agresivităţii istoriei, agresivităţii unei boli a istoriei. Şi ar identifica şi interpreta mărcile narativităţii.

Dar ce ne spune textul şi contextul său, strict referenţial – cu referent extraverbal?

Scanned with OKEN Scanner

1. Că Aniţa Nandriş a existat, a fost deportată în Siberia ca (cu) mii, zeci de mii de români, că s-a întors (între cei puţini români care s-au mai putut întoarce), că a murit şi a fost înmormântată în cimitirul din Mahala. Şi că înainte de a muri, a lăsat textul prezentei cărţi.

2. Că lumea semantică a cărţii se instituie şi funcţionează în temeiul unor principii ale narativităţii.

Poetica modernă, asumându-şi, de fapt, principiul fundamental al autonomiei esteticului, postulează existenţa unui referent *intern* al textului literar, în opoziţie cu textul neartistic, care descrie lingvistic un referent extraverbal, *extern*.

Textul Aniţei Nandriş determină o interpretare specifică şi, prin aceasta, o modificare de optică chiar a poeticii. Lumea semantică, proprie acestei cărţi, îşi asumă lumea istorică, pe care o transcende fără a-i anula, însă, identitatea ei, şi determinată şi determinabilă spaţial, temporal, uman.

Principiul (şi principiile) creativităţii se dezvăluie a nu fi monopolul lumilor ficţionale. Creativitatea persoanei istorice (aici a Aniţei), devenită personaj-narator (dar fără a fi doar un "personaj de hârtie"), se poate manifesta şi în această direcţie, a transformării unei limbi istorice într-o lume semantică şi a coexistenţei acestora ca două lumi consubstanţiale. Din această perspectivă, textul Aniţei Nandriş putea fi pus în circulaţie cu titlul original: *Amintiri din viaţă*.

Autoarea manuscrisului a hotărât să-şi nareze evenimentele trăite de ea însăşi cu care a intrat în raporturi imediate, dar şi-a pus aceste amintiri sub semnul condiţiei fiinţei umane; prin aceasta, le-a scos, de fapt, din curgerea lor strict fenomenală şi le-a înscris într-un proces, complex şi subtil, de semnificare.

Scanned with OKEN Scanner

Prima frază este relevantă tocmai în acest sens, al ieşirii din lumea strict fenomenală a evenimentelor – proprie referentului extraverbal şi a intrării în lumea semnificativă a referentului semantic: "Prin câte poate trece o fiinţă omenească fără să-şi dea seama…".

Dincolo de generalitatea sentenţioasă din semantica globală a enunţului, circumstanţialul de mod *fără să-şi dea seama*... deschide drum ideii că prin *actul scrierii*, naratorul (aici Anița Nandriș) *dă sens*, înscrie într-un proces de generare a unei lumi semantice *cele trăite*.

În desfăşurarea naraţiunii sale – *povestire* scrisă —, Anița se află prinsă între două temporalităţi care, însă, ajung să se suprapună; cartea (povestea) este o permanentă trecere de la suspendarea conştiinţei existenţei a două temporalităţi: "Parcă *astăzi văd* şi *îmi amintesc* destul de bine, *era* vară pe la Sfântul Ilii, într-o duminică dimineaţă. Părinţii *au mers* la biserică, noi copiii *am rămas* acasă. *Eram* eu şi cu doi fraţi care mai erau pe lângă părinţi. Diodată *vedem* la poartă…" (p. 11) la readucerea temporalităţii trăite în curgerea evenimentelor în desfăşurarea temporalităţii, povestirii lor întemeietoare de sens. Dar lumea evenimentelor, retrăită, în stratul de adâncime al fiinţei în prezentul povestirii, nu se lasă pe de-a-ntregul narată, trecută în lume lingvistică; limba e neputincioasă, dominată de referentul istoric; fiinţa nu se poate elibera de retrăirea temporalităţii trecute; aşa a fost mai întâi momentul ocupaţiei ruseşti în nordul Bucovinei: "Peste scurt timp ce s-a început în sat *nici nu pot să povestesc*. Au trecut vreo 26 de ani de atunci şi acum sunt cu condeiu în mână să pun aceste cuvinte pe hârtie. Mi să urcă păru în sus şi îmi mărg furnici prin tot trupu când îmi amintesc de momentele acelia" (p. 53).

Suspendarea distanţei dintre cele două temporalităţi este produsă mai ales de desfăşurarea narativităţii (în mod frecvent, specifică basmului popular), a dinamicii interne, a

Scanned with OKEN Scanner

categoriilor de *timp* şi *persoană* şi de înscrierea structurii enunţurilor în raportul *semantică-sintaxă*. Câteva aspecte:

1. Verbul *a fi* are, ca în basmul popular, rol ontologic; îşi asumă această funcţie narativă prin dezvoltarea unui sens impersonal (absolut sau relativ), întrebuinţat, mai ales, la imperfect: "Parcă astăzi văd... Era pe la Sfântul Ilii, într-o duminică dimineaţă..." (p. 11). Primind ca subiect demonstrativul *asta*, neutru şi nedeterminat sub aspect semantic, înglobând o semantică evenimenţială dintr-o frază anterioară, verbul *a fi* sensibilizează temporalitatea lumii povestite, prin "pauza" care se instituie în actul narării: "A trecut aşa vara, ş-a început toamna. Apele au început să înghețe. Asta era... Scrie: "*Asta era* pe la sfârşitul lui septembrie şi începutul lui octombrie" (p. 110).

2. Lumea narată prinde fiinţă prin *imperfect*: "Când începeau atacurile, întâi *începiau* tunurile a bate. *Băteau* câte o zi întreagă, altădată o zi şi o noapte. După ce *încetau* tunurile, *începiau* din puşti şi mitraliere. *Nu se auzia* nimic alta decât parcă ar fierbe var întruna (...). Când *venia* căruţele cu răniţi îţi *era* mai mare mila, de *nu puteai* să te uiţi. Căruţele *mergiau* numai pas cu pas ca să nu hurduce, dar tot picături de sânge *rămâneau* în urmă. Soldaţii, sărmanii, *să văitau* care mai tare, care mai încet după cum *aviau putere*. Aici îi *ţineau* câteva zile, îi *pansau* mai bine şi îi *trimitiau* la spitaluri mai mari. Mulţi *erau* grav răniţi, care *îşi dau sufletu* şi îi *ducia* la ţintirim" (p. 13-14), dar naratorul nu o poate doar completa; el reintră în desfăşurarea ei, prin *perfect compus* şi o aduce în temporalitatea narării prin prezent: "*Şediam* cu lumina stinsă. Copiii *au adormit*, dar noi amândoi şi mama *şediam* şi *vorbiam* prin întuneric. Când deodată *a început* câinele să latre. *Ne uităm* pe fereastră, de la poartă, *a intrat* o ciată neagră în ogradă. Când i-*am văzut*, parcă ni-*a luat* toată puteria şi *am zis* unu către altu: de acuma e gata cu noi. Peste câteva

Scanned with OKEN Scanner

secunde *au înconjurat* casa, cum le *era* obiceiu lor, şi alţii *au bătut* în uşe să le deschidem. Bărbatu *a aprins* întâi lampa şi pe urmă *a deschis* uşa" (p. 56).

Prin caracterul său spontan, cu originea într-o tensiune interioară cu totul specială, raportul *imperfect—perfect compus—prezent* se relevă a fi o componentă funcţională în matricea narativă specifică a cărţii Aniţei Nandriş, în structurarea căreia intră frecvent în complementaritate cu raportul *persoana a III-a – persoana a II-a:* "Mai *era* un sac de făină... dar ce *puteai să faci* cu făina, că nu *aveai* unde *să fierbi, să coci...*" (p. 12). "Mergiam cu ea câte 7-8 şi 10 chilometri pe apă, până unde *putiai* găsi un loc mai rădicat cu iarbă de cosit pentru iarnă" (p. 12). Şi cu raportul *persoana I – persoana a II-a:* "Pentru noi parcă era o mirare, căci unde *am trăit nu vediai* pământ gol în luna lui iunie. Am trecut în Basarabia, acolo era încă mai cald şi mai frumos" (p. 135). "Dar cu cât este mai amărâtă o fiinţă ominiască, cum *am fost* noi, care *ne-am întors* după optsprezece ani de pribegie de prin meliaguri atât de pustii şi geroase, şi când *ai ajuns* pe locurile unde *te-ai născut*, unde *ai muncit* din tinereţe, în loc *să-ţi alini* durerile din urmă, a trebuit din nou *să* mai *suferi*" (p. 141).

Dezvoltând funcţie narativă, persoana a II-a, în raport cu celelalte persoane sau în afara acestui raport, încarcă textul cu o mare forţă sugestivă în privinţa stărilor interioare, acute, ale fiinţei, tocmai prin iluzia detaşării de sine, pe fondul implicării totale a sinelui: "Era câte o noapte cu ger aşa de mare şi cu viscol, acolo-i zicia "buran", de *te gândiai*, mai bine ar fi *să mori* decât să *te chinuiască*. *Şedeai* opt ciasuri clănţănind din dinţi. *Îţi da* o îmbrăcăminte din piei de <<oleni>>, adică acea îmbrăcăminte era pentru toate trei schimburi. Când *mergiai să primeşti* postu, acela pe care îl *schimbai* să dezbrăca şi îl *îmbrăcam* eu sau cel care primia postu (...). Când o *trăgiai* pe *tine*, *simţiai* numai o greutate de

Scanned with OKEN Scanner

te dureau umerii, dar căldură nu-*ţi* mai *da* minic. Dar *nu aveai* ce pretinde nimic, căci *ţi-a dat* <<gusi>> de îmbrăcat, căci aşa-*i zicia* la îmbrăcămintia ceia" (p. 107). "*Am crescut* văcuţă, *era* ce mânca, *era* de-acum cu ce să îmbrăca. Dar străinătatea şi dorul de locurile unde *te-ai născut te chinuiau* minunat" (p. 134).

3. Intră în structura matricei narative descrisă de dinamica internă a celor două categorii: timp şi persoană, interferenţa aproape permanentă a celor patru categorii de stiluri (direct, indirect, indirect liber, vorbire directă legală), în nararea complementară de evenimente şi de dialoguri: "Iată, iarăşi, ca şi întâia oară, a încărcat căruţa cu câţiva saci de pâine, mai bulendre de îmbrăcat, de schimbat, de aşternut. *Parcă, cât merge într-o căruţă* (...). Dar o vacă era cu viţel mic şi n-a putut s-o mâie prin aşa colotău. A lăsat-o acasă. Când să porniască tata cu căruţa, eu nu vrau să mă sui în căruţă să plec. *De ce a lăsat vaca cu viţel mic acasă, că au să vie moscalii să taie vaca şi viţelu*" (p. 15). "Nu mult mergem şi întâlnim o femeie care o întreabă îndată pe mama, unde merge şi unde ţi-s băieţii, că uite ce-i, îi spune mama, la cutare casă strâng moscalii băieţi şi, cu lacrimi în ochi, îi arată mamii o mojilă de gunoi în grădină" (p. 19).

4. Prin persoana a IV-a, naratorul îşi înscrie ascultătorul, asemeni povestitorului popular, în aceeaşi temporalitate, a narării: "Şi chiar putia să rămâie, căci nu să prăpădia lumia, dar *ştiţi* cum e mintia celui tânăr..." (p. 34). Sau actualizează în prezenţa lui stări de surpriză sau de uimire, printr-o aceeaşi sintagmă din basmul popular, marcă a oralităţii: "Cam pe la 20 mai, într-o siară, *ce să vezi*, nimic, nici pat, nici scaun, nici laiţă, patru păreţi goi" (p. 29).

Suspendarea distanţei dintre cele două temporalităţi în actul narării acutizează opoziţia dintre cele două spaţio-temporalităţi în care se zbate destinul fiinţei umane, în ipostaza

Scanned with OKEN Scanner

istorică a fiinţei româneşti din spaţiul bucovinean: spaţio-temporalitatea fiinţei *libere*, în comunicare directă cu timpul lumii şi spaţio-temporalitatea fiinţei deposedate de condiţia ei esenţială – *libertatea*.

Identitatea celor două spaţio-temporalităţi se întemeiază mai ales lexical. Dinamica lexicului (considerat în categoriile proprii: neologism, element popular, câmpuri semantice etc.) reflectă în mod sugestiv cele două lumi în dimensiuni sociale, chiar umane în general, între care se desfăşoară "istoria" fiinţei româneşti reprezentată de Aniţa, *persoană istorică – personaj narativ – narator:* "Căci tot ei au chemat băieţii tineri care mai erau prin sat, să se strângă sara la *casa naţională*, aşa să zicea atunci, dar acum să zice *la club*" (p. 53), precum şi raportul cu cele două lumi; această perspectivă *a fiinţei faţă cu cele două spaţio-temporalităţi,* distincte şi opuse, este marcată, implicit şi explicit, de opoziţia adverbială *aici—acolo* şi *acum—atunci.*

Timpul *povestit* îşi face loc în timpul povestirii prin adverbul *acolo*, care şi-l asumă şi pe *atunci* şi care este în mod frecvent complementar (sau consubstanţial) cu *cealaltă limbă* – cel mai adesea, limba ocupantului.

Cât de mare a trebuit să fie presiunea limbii ruse, ca singura limbă pe care o tolerau stăpânii exilaţilor în Siberia, o dovedeşte revenirea frecventă în amintirea Aniţei a terminologiei ruseşti.

Cât de importantă a fost limba română pentru apărarea fiinţei româneşti se reflectă în modul în care sunt înscrise în structura limbajului termenul rusesc în numirea unei realităţi: "fiecare *lotcă*, adică *barcă*, *tot greşesc*, după cum se zicea acolo... şi aşa cum veneam cu barca plină" (p. 120). "Mai la o margine pe malul unei râpi era o "zimlianca", aşa îi zicea acolo, adică un bordei în pământ" (p. 85). "tatăl vostru a fost "culac", aşa să zicea la ei" (p. 138). "lucram mai departe

Scanned with OKEN Scanner

păzitor, *staroj* cum se zicea acolo" (p. 103). "Fără nici o vorbă m-au dat în "sud", adică să mă judece pentru că nu am ieşit la lucru" (p. 110). "Era câte o noapte cu ger aşa de mare şi cu viscol, acolo-i zicea "buran", de te gândeai..." (p. 106), precum şi modul specific în care se desfăşura funcţia denominativă a limbii prin cele două categorii de unităţi lexicale: cuvinte *ruseşti* şi cuvinte *vechi româneşti*.

Lumea lui *acolo*, corelată temporal cu *atunci*, adică lumea spaţio-temporalităţii fiinţei ajunsă a fi posedată de condiţia ei esenţială – *libertatea,* este reflectată lexical prin termeni cu caracter strict descriptiv, chiar termeni "tehnici", proprii circumstanţelor exterioare în care se mişcă personajele; cei mai mulţi sunt termeni din limba rusă, denumind majoritatea realităţi "noi", de civilizaţie materială, de organizare socială, cu absenţa ca şi totală a termenilor exprimând realităţi culturale, stări afective etc.:

"Aşa au lucrat vro câţiva ani, băietul cel mare lucra "zvinovoi", cel de al doilea a lucrat la început "matroz", pe urmă "priomcic" (p. 121).

"...Făciau <<zavalinchi>>, aşa le ziceau acolo. Nu puneau nici un fel de temelie sub casă, puniau <<brovnele>>, adică *bradul*, lemnul aşa cum era rotund, îl clădiau pe pământ, dar nu-l ciopliau să se lipiască bine unu de altu. Puniau un rând de lemn, apoi aşterniau un rând de <<moh>>, adică un fel de muşchi care creştia prin tundră, puniau alt rând de lemne..." (p. 96).

Termenii rămân cel mai adesea *rusisme: zvinovoi, oblasti, vâtrodnoi, pasialca, cartucica, palatca, stada,* chiar şi atunci când sunt introduşi de povestitoare în sistemul gramatical al limbii române: *flaguri, nacialnicii, parosele* etc.

Lumea lui *aici*, din spaţio-temporalitatea *naratorului* (autor şi personaj totodată), înglobând într-o perspectivă de continuitate pe *atunci* şi *acum*, fiinţează prin termeni populari

Scanned with OKEN Scanner

(numeroase locuţiuni), expresie a culturii populare româneşti (tradiţii, locuire etc.), a stărilor afective, a raporturilor inter-umane: *îmi ţineam inima, mi se rupea inima, mă frământam cu gândul, eram cu inima îndoită, să lege nunta* (p. 26), înaintea *căsuţei* era *o şuricică hârbuită* (p. 30), *a făcut o viţeluşcă* (p. 30), *ne-am mai înjghebat câte una şi alta* (p. 107) etc.

Semantica populară a termenilor este cel mai adesea încărcată poetic, în retrăirea unor stări tensionate, în perceperea coordonatelor esenţiale lumii, precum *timpul*, de parcă personajul narator şi-ar afla în însăşi forţa expresivă a limbii resursele fiinţei: "*împingeam* aşa cum puteam zilele" (p. 106), "de-acum *împingeam* aşa viaţa..." (p. 88), "aşa *am împins* iarna aceea..." (p. 99); "până este amiază" (p. 44), "începea să amurgească..." (p. 67), "lucram... până *către seară*..." (p. 66), "până la o *bucată de iarnă*..." (p. 48), "am noptat *o bucată de noapte*..." (p. 61).

Opoziţia *aici—acolo* orientează şi desfăşurarea semanticii imaginarului. Imaginarul lui *aici* se întemeiază pe metafora *cuibului,* semn al stării de libertate (prin evocarea *păsării* şi *zborului*), şi al gradului maxim de statornicie, siguranţă a fiinţei: "Îşi poate închipui orişicine că păsările, cocostârcul, rândunica şi multe altele, când se întorc primăvara îşi caută *cuibul* pe care l-au lăsat (...). Aşia că să ştie orişicine că tare e scump *cuibul* tău" (141) "Căci durerea mea a fost nespus de mare când m-au răpit duşmanii din *cuibul* meu..." (p. 131). "De cum ni-a răpit din *cuibul* nostru..." (p. 132).

Pentru lumea lui *acolo*, starea de înstrăinare a fiinţei, de nesiguranţă, din cauza absenţei reperelor temporale, spaţiale, culturale, afective, îi aduce Aniţei în minte semantica descântecelor: "... eu numai atâta ţin minte cum baba cu mâna îndărăt spre bolnav şi tot spunia din gură că să iasă răul din bolnav, să miargă în locuri pustii, în locuri depărtate, în locuri unde cocoşii nu cântă şi oamenii nu îmblă. Atunci mă

Scanned with OKEN Scanner

gândeam unde sunt locuri în care oamenii nu îmblă şi cocoşii nu cântă, dar acum când ni-au dus pe noi, am văzut că ni-au dus pe locuri care nu au fost călcate de fiinţă omenească" (p. 132).

Scanned with OKEN Scanner

Mioara AVRAM
(Institutul de Lingvistică
"Iorgu Iordan" din Bucureşti)

NOUTĂŢI REALE ŞI NOUTĂŢI APARENTE ÎN VOCABULARUL ROMÂNESC ACTUAL*

Mutaţiile produse în societatea românească în ultimii – aproape – opt ani se reflectă, cum e firesc şi era de aşteptat, în vocabularul românesc actual[1]. La fel de firesc este interesul general – al publicului larg şi al lingviştilor – pentru "noutăţile" din acest vocabular, pe care încearcă să le surprindă diferite inventare, semnalări sau/şi studii[2]. Împotriva unor păreri superficiale, statutul de noutate lexicală nu este totdeauna uşor de stabilit. Problema este legată de dificultăţi permanente ale lexicologiei[3], care pot fi urmărite acum cu deosebită claritate în experienţa trăită.

Noutăţile lexicale pot fi clasificate în *reale* (veritabile sau absolute) şi *aparente* (înşelătoare sau relative), în funcţie de termenul istoric de referinţă şi de limitele cunoaşterii noastre.

De obicei, pentru vocabularul perioadei zise de tranziţie se face comparaţie cu perioada imediat anterioară, din timpul regimului comunist, faţă de care se constată numeroase noutăţi. Numărul acestora se reduce însă simţitor, dacă investigaţia şi comparaţia se extind la o perioadă anterioară mai îndepărtată, care cuprinde cel puţin perioada interbelică, întrucât schimbarea de regim din decembrie 1989 a antrenat şi readucerea în uz a unor cuvinte care fuseseră trecute în vocabularul pasiv.

---

*Comunicare prezentată la sesiunea S.Ş.F. cu tema "Limba română — azi" (Iaşi, 25 octombrie 1997).

Scanned with OKEN Scanner

Exemplele sunt la îndemâna oricui în cazul unor termeni economici sau administrativi-politici ca *accize, dividend, jandarm, parchet, prefect.* Din punctul de vedere al limbii române în ansamblu, nu sunt noutăţi; din punctul de vedere al vorbitorului din generaţia tânără, care nu a apucat să le cunoască în regimul trecut nici ca "istorisme", ele sunt noutăţi. Dar exemplele menţionate reprezintă cazurile cele mai simple, în care suntem ajutaţi de dicţionare pentru a reface istoria cuvintelor în cauză. Ce facem însă cu termeni ca *manist, peneţist* sau chiar *ţărănist* care nu apar în dicţionarele din perioada interbelică (I. A. Candrea, 1931, sau A. Scriban, 1939; *ţărănist* este inserat abia în dicţionarele academice din 1958 – *Dicţionarul limbii române literare contemporane,* IV şi *Dicţionarul limbii române moderne* -, în DLRLC cu un citat din *Calea Victoriei* de Cezar Petrescu. Fără să fie preluat de *Dicţionarul limbii române* (DLR) în volumul publicat în 1994!)?

Cu aceasta ajung la sursa comparaţiei sau la ceea ce am numit mai înainte limita cunoaşterii noastre. Metoda general folosită de cei care semnalează cuvinte noi este controlul exclusiv cu dicţionarele existente, neglijându-se alte categorii de lucrări care conţin inventare de cuvinte din diferite perioade. Desigur, nu s-ar putea pretinde unui cercetător să citească toată publicistica interbelică pentru a verifica existenţa sau inexistenţa în epocă a unui cuvânt, dar i se poate cere să folosească măcar listele de cuvinte[4] din lucrări ca Sextil Puşcariu, *Limba română,* (vol. I, Bucureşti, 1940), şi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a "greşelilor",* (Iaşi, 1943; ediţia a doua Bucureşti, 1948), în care va găsi cu surprindere neologisme ca *a ameriza* (Puşcariu, p. 388 – în dicţionare abia în DLRLC, 1955, unde figurează şi *amerizare*, pe care DRC îl prezintă drept cuvânt recent, cu atestări de la sfârşitul anilor '60), *a antama* (Iordan, p. 472 – în dicţionare

Scanned with OKEN Scanner

abia în DCR, fără atestare scrisă), *standing* (Iordan, p. 474 – în dicţionare tot abia DCR, cu citat din 1978); cf. şi *team* (Graur Al. *Puţină gramatică,* I, Bucureşti, 1987, p. 205, care-l citează în 1936 drept curent, alături de sinonimul *echipă*, opunându-l lui *unsprezece* s.; în dicţionare abia în anii '70). E ciudat că fetişizarea dicţionarelor ca sursă de informaţie şi de control îi face pe unii autori să insereze în listele lor de invocaţii cuvinte despre care ştiu că figurează în alte lucrări (e cazul, de exemplu, a nouă cuvinte de care Irina Preda[5] ştie că există în tratatul *Formarea cuvintelor în limba română,* II, Bucureşti, 1978 – cele mai multe reproduse acolo după Iorgu Iordan, lucr. cit. – şi totuşi le dă ca noutăţi postdecembriste: *con-judeţean, exprefect, interbalcanic, proamerican* şi altele). Trebuie spus că datarea mai precisă are adesea consecinţe asupra explicaţiei etimologice, în cazul cuvintelor cu posibilă origine multiplă: poate că atestarea lui *paneuropean* de către Puşcariu în 1940 [6] îi acordă acestui cuvânt mai multe şanse să fie considerat împrumut din franceză (v: Marcu Florin, Maneca Constantin. *Dicţionar de neologisme,* ediţia a treia, Bucureşti, 1978) decât din engleză (cum se spune în *Dicţionarul explicativ al limbii române: Supliment,* 1988, şi ediţia a doua, 1996).

Un aspect special al antedatării îl constituie situaţia cuvintelor pentru care nu există – sau nu s-au depistat încă – atestări scrise anterioare anului 1990, dar se ştie că au circulat şi în regimul comunist: de exmplu, *gulag* sau *culturnic* dintre împrumuturi, *ceauşel, ceauşist* şi alte derivate cu baza *Ceauşescu* dintre creaţiile interne. Pentru trasarea corectă a istoriei acestor cuvinte e necesar să se facă apel la aşa-numita istorie orală, să se obţină deci datarea lor din memorie, prin mărturia persoanelor care le-au cunoscut din uzul subversiv; posibile surse obiective ar fi publicaţiile şi înregistrările emisiunilor radiofonice româneşti din exil.

Scanned with OKEN Scanner

Chiar la cuvintele la care nu se constată deosebiri de sens poate plana o incertitudine asupra continuităţii lor din perioada interbelică până astăzi; altfel spus, se poate pune întrebarea dacă un cuvânt ca *standing* nu a fost cumva reîmprumutat, iar unul ca *interbalcanic* recreat. La aceste două cuvinte întrebarea este pur speculativă, dar la altele ea are mai mare importanţă: de exemplu, *a gratula,* latinism căzut în desuetudine, a fost cel puţin revigorat prin influenţa englezei dacă nu reîmprumutat din această limbă[7]. Problema are o pondere aparte la cuvintele care prezintă deosebiri semantice.

În cazul cuvintelor mai vechi, la care noutatea priveşte numai latura semantică, se poate spune că noutatea lexicală este *ascunsă* (de forma neschimbată) şi de aceea este uneori mai greu de descoperit. Sensurile noi pot apărea fie pe cale extremă, prin reîmprumutarea cuvintelor din aceeaşi sursă (de exemplu: *interviu* "discuţie cu un solicitant în vederea angajării, a acordării unei burse etc." faţă de sensul vechi "convorbire destinată publicării între o personalitate şi un ziarist"; *master* ca termen din învăţământ sau din poligrafie faţă de sensul mai vechi din sfera termenilor sociali de adresare) sau, eventual, prin împrumutarea din surse diferite (de exemplu: *a aplica* "a cere, a solicita un post, o bursă" faţă de "a pune în practică"[8]; *troică*, mai vechi "sanie cu trei cai", acum (şi) "grup de trei state, instituţii sau persoane"), fie pe cale internă, prin dezvoltarea unor sensuri figurate (de exemplu: *a emana* şi familia sa[9]; *golan*[10]) sau prin aşa-numita rederivare – sau dublă derivare – de la baze diferite (m-am referit cu alt prilej[11] la exemplele *pieţar* < *Piaţa* Universităţii faţă de *piaţă* cu sensul comercial, *romanist* < Petre *Roman* faţă de *roman şi securiza* < *Securitate* faţă de *securist*). Chiar atunci când baza este aceeaşi, se poate vorbi de rederivare în cazuri ca *moldovenism* "atitudine politică..." faţă de mai vechiul sens "fenomen concret de limbă"[12] sau

Scanned with OKEN Scanner

decreţel s.m., care a fost creat după 1966 pentru a desemna un "copil nedorit, născut în urma decretului de interzicere a avorturilor" (vezi *decreţeii lui Ceauşescu;* cuvântul lui era sinonim cu *ceauşel,* amintit mai înainte), iar în acest recreat pentru a desemna un "puşcăriaş eliberat înainte de termen prin decret (*decreţeii lui Ciorbea* sau *ai lui Dejeu:* vezi titlul "Un "decreţel" al lui Ciorbea a murit la datorie" în *Naţional,* I, 1997, nr. 57, p. 9; definiţia derivativă e aceeaşi, < *decret* – persoană vizată de un decret" –, dar cea semantică diferă, cu trimiteri la decrete diferite). Rederivarea şi resemantizarea se pot îmbina cu deosebiri formale. Este cazul adjectivului *partinic*, care nu suportă bine lărgirea semantică a referentului în condiţiile pluralismului politic, deci de la vizarea unui partid unic la oricare dintre mai multe, şi de aceea este înlocuit cu formaţia paralelă *partidic*[13]; este aceasta doar o variantă sau un alt cuvânt?

Sensurile figurate necesită şi ele multă atenţie pentru că, oricât de firească pare apariţia unora, ele pot fi împrumutate, cum e cazul sensului figurat al lui *cârtiţă* "spion, persoană infiltrată la adversar", de exemplu, împrumutat din engl. *mole*[14]. Identificarea acestor împrumuturi semantice este foarte greu de făcut, întrucât sensurile respective sunt uneori recente şi neînregistrate încă în dicţionarele curente ale limbilor de origine. În condiţiile tendinţei internaţionale de transferuri stilistice prin metaforizarea termenilor tehnico-ştiinţifici este riscant să se afirme, de exemplu, că recenta extindere a lui *algoritm* din limbajul matematic în cel politic nu are model străin, chiar dacă el nu a fost descoperit deocamdată. Mai multe şanse de a fi creaţii interne au sensurile figurate din limbajul familiar şi chiar argotic, pătrunse adesea şi în limbajul publicistic sau/şi în cel politic: de exemplu, sensurile substantivelor *gaură, tun* şi *ţeapă* în combinaţie cu verbele *a da, a trage.*

Scanned with OKEN Scanner

Noutăţile lexicale pot fi privite şi sub aspect de ordin cantitativ: amploarea noutăţii. În acest caz, unităţile lexicale din ambele puncte de vedere, al formei şi al conţinutului, ar fi noutăţi *totale*, iar cele referitoare numai la conţinut noutăţi *parţiale*. De îmbinarea altui aspect cantitativ, anume frecvenţa, cu unul calitativ se poate vorbi cu referire la noua viaţă pe care o trăiesc cuvinte mai vechi cu o întrebuinţare mult sporită şi lărgită în actualitate, cum este verbul *a negocia*.

Noutăţile lexicale sunt deci de diverse feluri şi de diverse grade. Între ele destul de puţine sunt cele evidente, cu statut clar şi incontestabil – cum au termenii tehnico-ştiinţifici ai unor domenii cu istorie recentă (de exemplu: *maus, a scana, clonare*) sau formaţiile legate de noţiuni (persoane, instituţii şi fenomene) din actualitate (de exemplu: *desovietizare, embargonaut, mineriadă, penețecedist*).

Studierea noutăţilor lexicale nu se reduce la o înregistrare impresionistă bazată pe propria experienţă de vorbitor şi nici la simpla verificare cu dicţionarele româneşti existente, ci impune o documentare mult mai bogată şi o atentă trecere a lor prin filtrul interpretării lingvistului. Strângerea materialului brut, prin fişarea cu prioritate a presei, este o primă fază indispensabilă.

Cunoaşterea noutăţilor lexicale ale zilelor noastre va progresa prin două lucrări anunţate. Una, aproape de momentul apariţiei, este ediţia a doua, adusă la zi, a *Dicţionarului de cuvinte recente* al Floricăi Dimitrescu[15]. Cealaltă, aflată abia la început, este constituirea la Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan" din Bucureşti a unei bănci de date pentru inovaţiile lexicale, bancă la care au fost invitate să colaboreze cu drept de folosire în comun a băncii şi celelalte institute de lingvistică din ţară.

Publicarea periodică de dicţionare, glosare, liste sau suplimente lexicografice de cuvinte cu adevărat noi este utilă

Scanned with OKEN Scanner

nu numai pentru cultivarea exprimării vorbitorilor contemporani – pentru lămurirea lor în privinţa corectitudinii semantice şi formale —, ci şi pentru istoria limbii.

Referinţe bibliografice

1. Vezi: Avram Mioara. *Vocabularul actual al limbii române // Limba şi literatura română,* XXVI, 1997, nr. 3, p. 3-5.

2. Preda Irina. *Îmbogăţirea lexico-semantică a limbii române actuale (Cu privire specială la perioada postdecembristă) // Limba română* (Bucureşti), XLI, 1992, nr. 9, p. 483-490, nr. 10, p. 541-548, nr. 11 –12, p. 585-590 şi XLII, 1993, nr. 19-24; Dorin N. Uritescu. *De la chioşcari la vesternizare. Mic dicţionar de termeni actuali.* Bucureşti, 1993; diverse articole publicate în reviste şi volume de acte ale unor congrese de Mioara Avram, Angela Bidu-Vrănceanu, Gh. Constantin, I. Coteanu, Gh. Druţă, Inga Druţă, Valeria Guţu Romalo, Theodor Hristea, Şerban Iliescu, Maria Onofraş, Tatiana Slama Cazacu, Andriana Stoichiţoiu-Ichim, Laura Vasiliu, Rodica Zafiu şi alţii.

3. Vezi, de exemplu, Dimitrescu Florica. *Dicţionar de cuvinte recente (DCR).* Bucureşti, 1982, p. 7 şi *Dinamica lexicului românesc – ieri şi azi.* Cluj şi Bucureşti, 1995, p. 28, 286-289.

4. Nu toate reluate şi în indicele respective, ceea ce poate explica neglijarea lor.

5. *Limba română,* XLII, 1993, nr. 1, p. 21-22

6. *Op. cit.,* p. 388.

7. Vezi: Avram Mioara. *Anglicismele în limba română actuală.* Bucureşti, 1997, p. 9-10.

Scanned with OKEN Scanner

8. Pentru ultimele două cuvinte vezi lucrarea citată în nota precedentă, p. 22, 19.

9. Vezi: Uritescu Dorin N. *Op. cit.*., p. 50-56.

10. Vezi: Druță Inga. *Stilistica neologismului în publicistica actuală // Limba română* (Chișinău), VI, 1996, nr. 3-4 (27-28), p. 70-71.

11. Avram Mioara. *La créativité de roumain,* în vol. Maria Iliescu / Sanda Șora (Hrsg.), *Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Spracharakteristik.* Akten des Internationalen Kolloquiums der Südosteuropa-Gesellschaft und des Instituts für Romanische Philologie der Universität München, Tutzing, 30.3. – 2.4. 1993 (=*Balkan-Archiv,* Neue Folge, Beiheft, Band 11; Südesteuropa-Schriften, Band 14), Veishöchheim bei Würzburg, 1996, p. 288.

12. Discutat de Inga Druță. *Op. cit.,* p. 71.

13. Vezi: Avram Mioara. *Une fonction stylistique de la formation des mots: suggérer une "athmosphère" précise,* comunicare ținută la Sofia, octombrie 1990.

14. Eadem. Anglicismele în limba română actuală, p. 20.

15. Între timp, această ediție a apărut (București, 1997), conținând circa 2000 de cuvinte în plus față de prima. Dar, alături de numeroase noutăți reale, s-au adăugat și unele aparente: este înregistrat ca recent, și datat din 1993, anglicismul *spleen,* deși cuvântul în cauză are în română atestări mult mai vechi (vezi: DLR, s.v.) printre care la C. Negruzzi și V. Alecsandri; în acest caz, controlul cu dicționarele ar fi fost suficient pentru aflarea istoriei cuvântului în limba noastră.

Scanned with OKEN Scanner

Gabriela PANĂ-DINDELEGAN
(Universitatea din Bucureşti)

TERMINOLOGIA LINGVISTICĂ ACTUALĂ, ÎNTRE TRADIŢIE ŞI INOVAŢIE*

Este de ajuns să urmărim *Gramatica* lui Ion Heliade-Rădulescu din 1828, cu o terminologie lingvistică săracă, rudimentară şi nefixată, pentru a avea imaginea evoluţiei parcurse de terminologia lingvistică într-un secol şi şapte decenii de istorie a specialităţii lingvistice. O trecere în revistă a unor lucrări mult mai recente: Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* 1956, cu indicele de materii de aproximativ 260 de termeni, şi mai recentul *Mic dicţionar de terminologie lingvistică* al lui Gheorghe Constantinescu Dobridor, 1980, cu un număr mult mai mare de termeni (aproximativ 675), dar cu numai 32 de termeni de lingvistică modernă, este şi aceasta edificatoare pentru dezvoltarea pe care o cunoaşte la etapa prezentă terminologia lingvistică atât sub aspect cantitativ (inventar de termeni), cât şi sub aspectul evoluţiei semantice interne a termenilor. Comunicarea de faţă intenţionează să surprindă viaţa internă a acestei terminologii, supuse celor două procese simultane, dar contradictorii: de schimbare şi de blocare a modalităţii prin forţa tradiţiei. Situaţia caracterizează orice terminologie ştiinţifică actuală, dar, în

*Comunicare prezentată la Academia Română în cadrul ciclului "Limba română şi relaţiile ei cu istoria şi cultura românilor" (Bucureşti, 2 oct. 1997), iar, într-o formă modificată, la sesiunea S.Ş.F. cu tema "Limba română — azi" (Iaşi, 25 oct. 1997).

Scanned with OKEN Scanner

cazul terminologiei lingvistice, dobândeşte o relevanţă specială, căci, spre deosebire de alte terminologii (a informaticii, de exemplu), tradiţia terminologică în lingvistica românească este foarte puternică şi ca durată de existenţă, şi ca prestigiu al ei.

Procesul mobilităţii terminologiei lingvistice actuale va fi urmărit nu numai sub aspectul teoretic, ci şi ca realitate lingvistică, observaţiile întemeindu-se pe analiza terminologiei cuprinse în DSL (= siglă pentru *Dicţionarul de ştiinţe ale limbii*). Lucrarea luată ca bază a analizei a fost elaborată de un colectiv de la Catedra de limbă română a Universităţii din Bucureşti, alcătuit din Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan (au colaborat, cu un număr mai mic de articole, Camelia Stan şi Marina Rădulescu); lucrarea se află în faza finală de corecturi (unele articole s-au publicat în *Limbă şi literatură* şi *Limba română*), urmând a apărea integral până la sfârşitul acestui an.

1. Ca parte integrantă a lexicului, terminologia lingvistică prezintă elemente comune cu ale lexicului general, dar şi elemente specifice terminologiilor, precum şi determinări proprii acestui fel de terminologie. Elementul *comun* constă în tipul de mobilitate, care, spre deosebire de gramatică, este de tip *cantitativ*, manifestându-se în creşterea numerică a inventarului de sensuri. De la cei 260 de termeni din indicele lui Iorgu Iordan (e adevărat că priveau numai româna contemporană, deci o cercetare de tip sincronic) şi 675 de termeni din dicţionarul lui Constantinescu-Dobridor, DSL-ul a ajuns la un inventar de 1400 de intrări, iar, dacă se are în vedere şi semantica internă a termenilor, se poate vorbi de un inventar de aproximativ 4500 de sensuri lingvistice.

2. Ca orice terminologie ştiinţifică actuală, şi cea lingvistică manifestă o permeabilitate imensă de împrumut şi o

Scanned with OKEN Scanner

vocaţie internaţională, mobilitatea cantitativă neobţinându-se prin creaţie internă, ci aproape exclusiv, prin împrumut, pătruns sub toate formele (în primul rând, ca împrumut propriu-zis, dar şi sub forma calcului) şi aflat în toate etapele de adaptare. Tentaţia spre neologism – spre împrumutul propriu-zis, mai ales – are aceleaşi explicaţii ca pentru orice terminologie ştiinţifică actuală; *întâi*, o explucaţie de rapiditate şi de comoditate: termenul neologic are avantajul de a intra de la început cu statutul de termen de specialitate, încărcat de prestigiul întregii teorii la care trimite şi ale cărei concepte le desemnează, în timp ce termenii creaţi intern, dar şi cei traduşi, mai ales când intră în conflict cu baze sau cu termeni din limbajul comun, au de întâmpinat o rezistenţă suplimentară, având nevoie de o perioadă mai lungă de timp pentru a se impune ca termeni de specialitate; *în al doilea rând*, o explicaţie de natură psihologică: specialistul are sentimentul că posesia termenului străin este condiţia informaţiei sale exacte şi complete. Fiecare teorie lingvistică nouă s-a diferenţiat nu numai conceptual, ci şi printr-o încărcătură terminologică proprie, care, nu o dată, a fost simţită ca garant al originalităţii noii construcţii teoretice. O competiţie ascunsă între teorii şi şcoli lingvistice se manifestă şi pe plan terminologic, migraţia termenilor de la un cercetător la altul, de la o ţară la alta fiind indirect, semnul prestigiului ştiinţific pe care cercetătorul, şcoala, teoria îl deţin în tabloul contemporan al ideilor lingvistice. Terminologia lingvistică românească actuală este, preluând şi extrapolând o formulare a lui Louis Guilbert, 1975, o "terminologie martor", martor pentru prestigiul pe care, rând pe rând sau simultan, l-au deţinut diverse curente şi şcoli în istoria ideilor lingvistice europene şi mondiale. Inventarul actual al terminologiei lingvistice româneşti include: termeni structuralişti saussurieni, termeni ai glosematicii, terminologie funcţionalistă provenind de la Şcoala pragheză, dar şi de la

Scanned with OKEN Scanner

funcţionaliştii americani actuali, terminologie chomskyană, provenind atât din generativismul clasic, cât şi din GB (Gramatica guvernării şi a legării), terminologie fillmoriană, terminologie pragmatică europeană şi americană. În plus, terminologia lingvistică românească a împrumutat formaţii individuale şi sensuri individuale datorate unor lingvişti ai epocii, nelegaţi, în mod necesar, de o şcoală, de un curent, precum: G. Giullaume, É. Benveniste, L. Tesnière, E. Coşeriu, B. Pottier, R. Martin şi alţii. Preluând aceeaşi formulare a lui Louis Guilbert, DSL-ul are calitatea de "dicţionar-martor" pentru stagiul de pătrundere şi de evoluţie a ideilor lingvistice în România, fiind o dovadă indubitabilă a sincronizării lingvisticii româneşti cu cea europeană şi mondială.

3. Intrând în analiza propriu-zisă a împrumuturilor terminologice celor mai recente din DSL, se pot face următoarele precizări:

a) ca domenii, ele aparţin generativismului, pragmaticii, semanticii, teoriei lingvistice generale şi teoriei textului;

b) împrumuturile sunt, în cea mai mare parte, de proveniență anglo-americană, explicabilă prin prestigiul ştiinţific al teoriilor şi al modelelor la care trimit aceşti termeni (de exemplu, generativismul şi pragmatica de tip american). Deşi de proveniență anglo-americană, termenii împrumutaţi au corespundere în terminologiile romanice (franceză, italiană), la rândul lor împrumutate, ceea ce a facilitat, cu rare excepţii, romanizarea formelor adoptate;

c) termenii noi se introduc fie sub forma împrumutului propiu-zis, fie a calcului lingvistic.

3.1. *Împrumutul propriu-zis* cunoaşte, ca orice altă terminologie actuală şi ca lexicul actual general, diverse etape de pătrundere şi de adaptare: de la etapa de xenisme (sau de cuvinte aloglote prin menţinerea intactă a grafiei de origine şi

Scanned with OKEN Scanner

prin marcarea grafică deosebită, cu ghilimele sau caractere cursive, semnificând sentimentul special al lingvistului că a folosit un termen străin) până la etapa integrării totale, cu semnele morfosintactice clare ale acestei integrări.

În situaţia de xenisme apar termeni foarte recenţi ca: *feedback, focus, prodrop,* de tip "*head first*" şi "*head last*", dar şi termeni prezenţi şi acum câteva decenii: *infectum, perfectum, mute cum liquida, plurale tantum, singulare tantum, mise en relief,* a căror marcare grafică specială se realizează atât în titlul autorului, cât şi în textul de definire, explicare şi exemplificare. Pentru includerea lor morfosintactică, s-a recurs, aşa cum se procedează curent în cazul xenismelor, la clasificatori, acele elemente morfematice, libere sau legate prin cratimă, care asigură includerea neechivocă a termenului într-o anumită clasă lexico-gramaticală, dar şi într-o paradigmă anumită a clasei. În cazul substantivelor, rolul clasificator revine frecvent articolului (ex.: "*focus*-ul este semnificativ", "prin intermediul *feedback*-ului"), iar, ca substantive *singularia tantum,* forma preferată este cea a arhigenului masculin/neutru.

Procesul de adaptare antrenează adesea varietăţi de forme, înregistrate în DSL, după modelul DOOM-ului, cu bară oblică. Normatorul notează în stânga şi în dreapta barei oblice variantele utilizate în studiile lingvistice ale ultimilor ani (vezi, de exemplu, variante grafice: *diafasic / diafazic, isomorfism / izomorfism, stemma / stemă, theta-rol / teta-rol;* variante lexicale: *complementare / complementizare, conector / conectiv, decodare / decodificare / decodaj, distributiv / distribuţional, functor / functiv, neacuzativ / inacuzativ, neergativ / inergativ, morfematic / morfemic;* varianta morfologică *alofon / alofonă* etc.).

Etapa finală a acestui proces o constituie adaptarea morfofonetică totală, cu semnele evidente ale acestei

Scanned with OKEN Scanner

împământeniri. Unul dintre semnele cele mai clare este crearea, pentru clasa abstractelor, a unei forme de infinitiv lung, fără să existe în mod necesar legătura cu un verb corespunzător (vezi abstractele: *cauzativele, cliticizare, coindexare, complementizare, focalizare, lexicalizare, modalizare, nominalizare, rematizare, tematizare* etc.). Încadrarea s-a făcut prin includerea seriei de baze neologice în tiparul morfologic curent al abstractelor verbale româneşti.

Uneori, ca şi în limba comună, variaţia liberă se rezolvă prin specializarea şi diferenţierea semantică a variantelor; vezi *derivare* ("procedeu intern de formare a cuvintelor"), dar *derivaţie* (în sintaxa generativă); *formalism* (nume de curent lingvistic), dar *formalizare* (trăsătură a lingvisticii moderne) etc.

3.2. Pentru a evita frecvenţa mare, supărătoare, de împrumuturi rebarbative, se recurge adesea la *calc*, fie un calc parţial, obţinut prin traducerea elementului afixal (vezi *subiacenţă*), fie calc total – de structură, obţinut prin redarea structurii interne a cuvântului (vezi *neacuzativ, neergativ,* (substantiv) *nenumărabil*); sintagmatic, obţinut prin traducerea fiecărui component al sintagmei (ex.: *stuctură de adâncime,* care traduce engl. *deep-structure*); semantic, constând din adăugarea unor sensuri suplimentare, calchiate, la cuvinte vechi din limbă (ex.: *cap* traduce engl. *head,* fr. *tête; insulă* traduce engl. *island,* fr. *ilôt; legare* traduce engl. *binding*, fr. *liage; mişcare a lui α* traduce engl. *move α,* fr. *déplacer α; ridicare* traduce engl. *raising*, fr. *montée; ştergere / suprimare* traduce engl. *delection,* fr. *effacement; urmă* traduce engl. *trace* etc.). Procesul de traducere întâmpină rezerve mai mari decât cel de împrumut propriu-zis, intervenind asocierea involuntară cu termenul din limba comună şi dificultatea de a investi termenul curent cu caracteristicile unuia de specialitate. Această transformare presupune, aşa cum remarca Fr. Rastier,

Scanned with OKEN Scanner

1995, pierderea totală a "istoriei" cuvântului, în special a "istoriei" lui conotative, pierdere care se obţine prin detextualizare şi decontextualizare, adică prin ruperea totală de utilizările textuale şi contextuale ale cuvântului comun. Procesul deistoricizării cuvântului nu este deloc simplu, se realizează greu în timp, perioadă în care poate apărea un dublet terminologic necalchiat (vezi perechile: *context – vecinătate; cap – centru; ridicare – raising; intrare – item* etc.).

3.3. O dată cu termenii, se împrumută şi partea *non-verbală* a codului (scheme, reprezentări grafice, notaţii), fiecare cu semantica proprie la fel de închisă ca şi semantica termenilor înşişi. La baza acestui tip de împrumut stau mai multe explicaţii: a) nevoia de economie grafică şi de ecomonie a efortului de înţelegere, stiut fiind că mijloacele vizuale servesc ambelor scopuri; b) o tentaţie spre internaţionalizare a codului, acelaşi tip de notaţii apărând concomitent în discursuri lingvistice multinaţionale; c) o tentaţie de individualizare a modelului utilizat, care se distinge nu numai terminologic, ci şi prin expresia nonlingvistică a codului. Din modelul generativ, de ex., s-au împrumutat arborii, ca reprezentare sugestivă a organizării sintactice ierarhice a propoziţiilor şi a frazelor. Mai târziu, în cadrul aceluiaşi model, arborii lasă locul parantezelor etichetate (engl. *labelled bracketing*), mai economice grafic decât reprezentarea prin arbori.

În aceeaşi serie de împrumuturi se înscriu *siglele*, extrem de frecvente în modelele lingvistice formalizate. Împrumutul de sigle îmbracă fie forma calcului (vezi siglele generative româneşti GV, GN, Cprep, GAJ, care calchiază simbolurile englezeşti VP, NP, PP, AP) şi a calcului parţial (ca în D-Structură, S-Structură, X-Bară), fie forma necalchiată, siglele străine fiind preluate ca atare (ex.: GB, siglă pentru engl. *Government and Binding*, teorie a gramaticii

Scanned with OKEN Scanner

elaborate de N. Chomsky după 1980; *pro-drop*, siglă pentru parametrul căderii pronumelui subiect; *equi*, siglă pentru engl. *equivalent NP delection*, vizând fenomenul suprimării subiectului din subordonată echivalent cu cel din regentă).

4. Formaţiile *personale*, cu sau fără corespondent în terminologia lingvistică a altor limbi, dar fără înrudire etimologică atunci când acest corespondent există, sunt puţin reprezentate în creaţia terminologică a ultimilor ani. Creaţia internă are în vedere termeni şi formaţii ca: *obiect secundar, element predicat suplimentar, semiadverb, semiindependent* (specie de pronume), *împletire a subordonatei cu regenta*, desemnând clase şi situaţii rezultate din organizarea specifică a realităţii lingvistice româneşti (vezi: *pronume semiindependent*), fie dintr-o analiză mai detaliată, mai nuanţată sau dintr-o altă perspectivă a acestei realităţi (vezi *obiect secundar*). Este interesant de observat că, deşi create în interiorul limbii române, se apelează, cu rare excepţii (vezi *împletire*), tot la fondul neologic al vocabularului românesc şi la procedee savante de formare (vezi prefixoidul *semi-* din formaţiile *semiadverb* şi *semiindependent*). La impunerea acestor termeni, care ajung să circule şi dincolo de lucrările lingvistului care l-a impus, a contribuit, cu siguranţă, şi caracterul motivat: *elementul* este *predicativ suplimentar*, sugerându-se terminologic că exprimă o predicaţie, dar una suplimentară în raport cu predicaţia sintactică principală; termenii *semiadverb* şi *semiindependent* trimit la caracteristica acestor clase, în raport cu clasele surori, de a-şi fi pierdut autonomia; *obiectul* este *secundar*, adică diferit de celălalt tip de obiect şi aflat pe o poziţie secundară în raport cu acesta.

5. Lexicul terminologiilor, ca, de altfel, şi lexicul general, cunoaşte şi o *mobilitate semantică*, manifestată prin adăugarea la termenii de specialitate existenţi de noi sensuri. Dar, spre deosebire de lexicul comun, expus multiplicării

Scanned with OKEN Scanner

infinite, incontrolabile a polisemiei, ca expresie a libertății lingvistice a fiecărui locutor, evoluția sensurilor termenilor de specialitate este limitată și are cu totul alt specific: în locul unei mobilități semantice de tip *contextual* (schimbarea de sens revine în exclusivitate contextului), mobilitatea semantică a termenilor de specialitate este de tip *denotativ* și *noncontextual*, realizată în limitele unei singure unități lexicale. Altfel spus, este o mobilitate semantică inerentă, intensionată, și nu una extensionată, fiind obținută ca rezultat al evoluției conceptuale a domeniului: se introduc noi modele, noi teorii, în lumina cărora sunt rediscutate vechile categorii, se aprofundează și se rafinează descrierile existente, aducându-se noi precizări de conținut pentru clasele anterioare. Fiecare nou tip de model și de concepție lingvistică încorporează, într-un fel sau altul, informația dată de orientările anterioare, preluând și o parte a terminologiei. Gramatica generativ-transformațională împrumută de la structuralism o importantă bază de idei și de procedee. Însuși termenul *transformare* aparține, la origine, structuralistului Z. Harris, utilizarea generativă adăugând o semnificație distinctă de cea anterioară, a cărei individualitate se precizează numai în termenii și în concepția noului model lingvistic. GB (sau *Gramatica guvernării și a legării*) este, din construcția de tip modular, o concepție integratoare, integrând într-o arhitectură proprie idei și teorii anterioare. Astfel, încorporează elemente din modelul generativ clasic, din modelul filmorian al cazurilor, din teoria guvernării a lui L. Hjelmslev, din teoria semantică a cuvintelor nonreferențiale, anaforice și substitute, elemente din teoria logico-semantică a predicatelor și a relației cu argumentele, soluții din teoria lexicalistă a lui Ray Jackendoff, toate însemnând și preluări terminologice și diversificări semantice. Pragmatica însăși, deși puternic polemică la adresa generativismului, n-a putut face abstracție de concepția și

Scanned with OKEN Scanner

terminologia acestuia; conceptul de "competență comunicativă", esențial pentru pragmatică, este imposibil de înțeles în afara *competenței* chomskyene, iar sintagma terminologică, imposibil de a fi fost creată fără termenul generativist.

Semantica internă a multor termeni constituie o mărturie a direcțiilor în care a evoluat știința limbii și a școlilor reprezentate succesiv în gândirea lingvistică modernă. Termenii ca atare sunt ceea ce Louis Guilbert numește cuvinte-martori (fr. *mots-témoins*), martori ai evoluției gândirii lingvistice, ai prestigiului pe care diverse școli lingvistice l-au ocupat succesiv în această evoluție. Astfel, cele patru sensuri ale termenului **caz**, unul reprezentat de accepția clasică din tradiția europeană, iar celelalte trei, de accepția fillmoriană, de accepția localistă a lui John Anderson și de cea chomskyană din GB, reflectă patru orientări distincte nu numai ca moment de apariție, ci și ca esență a gândirii lingvistice. Cu toate acestea, accepțiile noi păstrează din accepția tradițională o trăsătură comună, derivând din natura sintagmatică a cazului: cazul este impus, în oricare dintre accepții, prin constrângeri ale capului de grup sintactic. Diferența privește tipul de constrângere (morfologică vs. semantică), modul de definire a constrângerii (actanțial vs. localist) și tipul de structură în care se manifestă constrângerea (în structurile profunde, asupra pozițiilor argumentate, sau în cele de suprafață, asupra pozițiilor nonargumentate; vezi distincția caz *inerent* / caz *structural* din GB). În același sens, semantica termenului **analiză** s-a diversificat continuu, ajungând la 12 accepții diferite, ca urmare a modificării tipului de metodă și de tehnică utilizată, precum și a diversificării domeniilor și a obiectivelor. Termenul **analiză** îndeplinește și el rolul unui "cuvânt-martor", martor pentru evoluția demersului lingvistic analitic, care s-a diversificat prin metodă, domenii, obiecte.

Scanned with OKEN Scanner

Determinantul cu care s-a asociat, rând pe rând, termenul **analiză** (~ *în constituienţi imediaţi;* ~ *distributivă / distribuţională;* ~ *fonetică;* ~ *fonematică / morfemică;* ~ *componenţială / semică;* ~ *contrastivă;* ~*a eroilor;* ~ *conversaţională;* ~ *a discursului*) rezolvă polisemantismul termenului-suport, transformând sintagma într-o unitate terminologică monoreferenţială, mai apropiată de cerinţele semantice ale terminologiilor.

5.1. Alt tip de îmbogăţire şi de diversificare semantică apare ca efect al migrării unor termeni între domenii de specialitate diferite (între lingvistică – logică — matematică), migrare explicativă, în stadiul modern al lingvisticii, prin accentuarea perspectivei de abordare, fie o formalizare de tip matematic, fie una de tip logic, precum şi prin statutul de "ştiinţe-pilot" dobândit de aceste discipline, fiecare influenţând ca terminologie şi concepţie alte ştiinţe. Interesantă a fost, de exemplu, evoluţia semantică a termenilor **gramatică, sintaxă, vocabular,** care au parcurs, la un interval oarecare de timp, o migrare dublă, în direcţie opusă. O *primă migrare*, dinspre lingvistică spre matematică şi cibernetică s-a soldat cu împrumutarea termenilor şi a sensurilor din lingvistică la care s-au adăugat accepţii noi, total formalizate, provenind din matematică şi cibernetică: *gramatica* ajunge să semnifice un dispozitiv cibernetic, capabil, pe baza unui algoritm explicit formulat, să producă la infinit secvenţe corecte; *sintaxa,* reprezentând baza gramaticii, desemnează setul de reguli şi restricţiile ordonate, iar *vocabularul,* totalitatea simbolurilor asupra cărora acţionează recursiv regulile sintaxei. O *a doua migrare*, dinspre matematică şi cibernetică din nou spre lingvistică, are ca efect importante deviaţii de sens faţă de utilizarea originară. Pentru *gramatică*, de exemplu, ca primă deviaţie se constată lărgirea semnificaţiei la întreg setul de reguli dintr-un sistem lingvistic, indiferent de nivelul la care se

Scanned with OKEN Scanner

manifestă. În această accepţie, gramatica cuprinde o fonologie, o morfologie, o sintaxă, o semantică a derivării şi a compunerii. Paralel cu această lărgire, altă deviaţie priveşte semnificaţia din modele lingvistice formalizate (din gramatica generativă), unde *gramatica* reprezintă, foarte apropiat de ceea ce înseamnă în matematică şi cibernetică, un sistem formal care, pornind de la un vocabular finit de categorii şi de la un număr finit de reguli recursive de combinare şi un număr de constrângeri formale de aplicare, produce infinitatea frazelor bine-formate dintr-o limbă.

Specială, ca efect al migrării între domenii, este şi semantica termenilor **predicat, subiect, propoziţie**, parcurgând şi aceştia o dublă migraţie. Dar, spre deosebire de cazul discutat anterior, migraţia a avut aceeaşi direcţie: dinspre logică spre lingvistică şi s-a produs la momente mult depărtate în timp unul de celălalt. La începuturile ştiinţei lingvistice, în antichitatea greacă, termenii în discuţie pătrund din logică în lingvistică, transpunând integral în lingvistică semantica lor din logică. O dată cu evoluţia concepţiilor lingvistice, termenii îşi modifică semnificaţia, ajungând, în lucrările de orientare structurală, să reţină numai particularităţile de relaţie şi de expresie lingvistică ale fiecărei funcţii sintactice. În etapa actuală, are loc un nou transfer dinspre logica formală spre lingvistică, aducând termenilor noi semnificaţii, legate de caracteristica lor logico-formală (fie de predicat, fie de argument, fie de termen logic cu funcţie sintactică, ultimul având funcţia de legare a argumentelor de predicat) şi mai puţin de manifestările strict gramaticale ale cuvintelor care îndeplinesc aceste funcţii.

5.2. Diversificarea semantică nu cunoaşte numai forma polisemantismului, cu păstrarea unor verigi semantice între diversele accepţii, ci şi forma omonimiei, cu ruperea totală a relaţiilor semantice sau cu adăugarea unor accepţii care nu au

Scanned with OKEN Scanner

nici o legătură cu cele anterioare. Între **articulare$_1$**, termen pus în relație semantică cu articolul (ex.: "*regulile de articulare ale limbii române înseamnă regulile de utilizare a articolului românesc*"), și **articulare$_2$,** termenul din fonetică referitor la modul și baza de articulare a unei limbi, nu există nici o relație de sens; între **subiect$_1$**, ca funcție sintactică în gramatică, și **subiect$_2$,** din construcțiile: *subiect vorbitor* sau *subiect al unei anchete lingvistice*, nu mai există actualmente nici o relație de sens etc.

6. O accepție nouă nu elimină, în mod necesar, o accepție anterioară, ci coexistă cu aceasta; cazul chomskyan și cazul fillmorian, de exemplu, nu înlătură accepția tradițională a cazului, iar cazul, în viziunea localistă, deși derivă din viziunea fillmoriană, n-o înlătură pe aceasta. Actualizarea unui sens sau a altuia apare fie în discursul mai multor lingviști, diferiți ca tip și ca grad de formație și de informație, fie în limbajul unui singur lingvist, care, cunoscând diversele sensuri, are posibilitatea alegerii celui adecvat pentru a corespunde tipului de formație a interlocutorului și a unui anumit nivel al expunerii.

Polisemantismul termenului și, mai rar, omonimia, rezultate din adăugările succesive de sensuri sau din corecțiile succesive aduse sensului inițial, determină noi bariere în realizarea nestingherită a comunicării. La bariera inițială (între grupul specialiștilor lingviști și cel al vorbitorilor din afara specialității) se adaugă bariera între grupuri de specialiști, manifestându-se, de la caz la caz, prin ușoare bruieri de contact, atunci când vorbitorii pun în relație accepții diferite ale aceluiași cuvânt, și, mai grav, prin dificultăți mari în realizarea contactului, sancționate prin formule de felul: "cei doi lingviști vorbesc limbi diferite". Acest nou tip de barieră lingvistică blochează, din păcate, accesul la esența modelului,

Scanned with OKEN Scanner

a teoriei care a lansat terminologia în discuţie, determinând, psihologic, ostititate şi rezistenţă faţă de teoria însăşi.

7. *Concluzii*

a) Bogăţia terminologică din lingvistica românească actuală este direct dependentă de bogăţia de informaţie atât teoretică, cât şi rezultată din analiza sistemului lingvistic al limbii române, precum şi din abordarea limbii române din diverse perspective, a competenţei comunicative.

b) Rigoarea teoriilor cu care se operează astăzi, având ca moment de plecare apariţia structuralismului, impune rigoare terminologică, cerând evitarea falselor sinonimii, a lărgirilor de sens şi a interferenţelor semantice, a violării graniţelor unui model lingvistic prin folosirea unui termen aparţinând modelului, cu sens intuitiv, în afara limitelor sale. Impune, de asemenea, evitarea creaţiilor accidentale şi prea personale, având în vedere că păstrarea unei continuităţi terminologice facilitează comunicarea.

c) În măsura în care termenul nou sau sensul corespunde unui nou concept, inexistent în lingvistica mai veche, sau unei perspective diferite de abordare a realităţii lingvistice ori este rezultatul unei rafinări a descrieii, introducerea oricărui termen şi a oricărui sens este justificată. Pentru termenii cu circuit închis (intră aici întreaga terminologie a modelelor actuale), preluarea lor este obligatorie o dată cu preluarea modelului , iar justificarea lor este fără sens în afara evaluării şi a justificării modelului însuşi.

d) Mobilitatea terminologiei lingvistice actuale se supune restricţiilor generale de evoluţie a lexicului terminologiilor: este o mobilitate de tip *cantitativ*, realizată, în primul rând, prin împrumut, sub toate formele lui de manifestare, iar, în al doilea rând, o mobilitate *semantică* de tip *noncontextual*, realizată în limitele lexicale în discuţie, prin

Scanned with OKEN Scanner

adăugarea de sensuri noi la accepţiile anterioare ale termenilor de specialitate.

e) Microsistemul terminologiei lingvistice cunoaşte, ca orice fragment al unei limbi naturale, sinonimii şi ambiguităţi. Sinonimiile rezultă din sursa bibliografică diferită din care provine noul termen (de ex.: *ambreior* şi *şifter; actant şi argument; comentariu şi remă; temă* şi *topic; jonctiv* şi *conectiv; caz* şi *rol; reordonare şi repoziţionare* etc.) sau din introducerea noului termen în două variante: variantă neologică propriu-zisă şi variantă calchiată (vezi *suprimare şi ştergere; context şi vecinătate; ocurenţă şi apariţie; raising şi ridicare* etc.). Ambiguitatea, provenind din polisemantism, se explică prin adăugarea succesivă de sensuri suplimentare la accepţiile anterioare.

f) Dată fiind dezvoltarea acestei terminologii şi rapiditatea cu care ea evoluează, o operaţie de reglementare a terminologiei este extrem de important de realizat, dar şi foarte dificilă. Conştienţi de dificultatea sarcinii la care se angajează, dar şi de necesitatea acoperirii unui mare gol al literaturii lingvistice româneşti, autorii DSL-ului şi-au propus un obiectiv *descriptiv*, de definire şi de explicare a termenilor, şi unul *normativ,* de selecţie a termenilor şi a sensurilor noi şi de impunere a formei sub care aceşti termeni urmează să circule. Şi, deşi alegerea acestor termeni şi sensuri a fost de tip subiectiv, presupunând o evaluare şi o atitudine din partea normatorului, acesta a avut drept mijloc de control, pe de o parte, uzul lingvistic al comunităţii de specialişti lingvişti români (chiar dacă un uz limitat în cazul unor teorii lingvistice recente), iar, pe de altă parte, selecţiile operate deja de alte dicţionare şi enciclopedii de prestigiu ale comunităţii lingvistice internaţionale.

Scanned with OKEN Scanner

Bibliografie selectivă

François Gauding, *Pour une socioterminologie,* Publications de l'Université de Rouen, 1993.

Yves Gentilhomme, *Interférences de vocabulaire entre deux sciences, linguistique et mathématiques // Langue française,* février 1973.

Idem, *Les faces cachées du discours scientifique // Langue française,* déc. 1984.

Louis Guilbert, *La spécificité du terme scientifique et technique // Langue française,* février 1973.

Idem, *La créativité lexicale,* Paris, Larousse, 1975.

Pierre Lerat, *Les langues spécialisées,* Paris, PUF, Linguistique nouvelle, 1995.

Gabriele Pană Dindelegan, *Aspecte ale raportului dintre terminologia sintactică modernă şi cea tradiţională //Limbă şi literatură,* vol. II, 1978.

André Jean Pétroff, *Sémiologie de la réformulation dans le discours scientifique et technique // Langue française,* déc. 1984.

François Rastier, *Le terme: entre ontologie et linguistigue // La banque des mots*, 7, 1995.

Scanned with OKEN Scanner

Valeria GUȚU-ROMALO
(Universitatea din București)

NOU ȘI VECHI ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ*

Sintagma "limba română actuală" are o semnificație relativă în măsura în care termenul acoperă o etapă din evoluția limbii române, a cărei durată variază în funcție de modul de fixare a limitelor: dacă limita finală este reprezentată, de obicei, de "azi" (datare, de asemeni, relativă prin însuși sensul cuvântului *azi*), granița de început are un caracter "mai relativ", variind în funcție de factorii subiectivi și de condițiile circumstanțiale. Ca atare, consider utilă precizarea că observațiile care fac obiectul acestei prezentări se referă la perioada dintre "azi" și sfârșitul lui 1989.

Mai trebuie precizat – poate – pentru fixarea mai precisă a cadrului că faptele discutate nu depășesc nivelul limbii literare standard, adică al limbii "îngrijite": neutră / nemarcată dialectal (ca orice variantă care respectă normele limbii literare), dar "neutră" și sub aspectul specializării socioprofesionale; la această realizare a limbii române recurgem în comunicarea cotidiană, aceasta este varianta la care apelează, în majoritatea cazurilor, mass-media.

1. Ca de obicei în limbă (și în lingvistică) delimitările în timp nu pot fi decât aproximative: transgresarea limitelor propuse este adeseori impusă de realitatea faptelor. În cazul de față, "momentul" 1989/1990 – mai mult decât alte date cu care încercăm să jalonăm procesul sinuos și complicat al evoluției limbii române – a reprezentat un punct de cotitură lingvistică

---

* Comunicare prezentată la sesiunea S.Ș.F. cu tema "Limba română — azi" (Iași, 25 oct. 1997).

Scanned with OKEN Scanner

evident pentru fiecare, fapt dovedit de reacţia opiniei publice.

În legătură cu limba română actuală, cel mai mult s-a vorbit despre "limba de lemn" şi despre "stricarea" limbii, insistându-se, în general, asupra caracterului lor particular, specific momentului. O examinare mai profundă relevă însă că fenomenele care se manifestă la nivelul limbii actuale nu sunt atât de insolite pe cât par la prima vedere. Considerate din perspectiva evoluţiei limbii, aceste fenomene îşi dezvăluie repetabilitatea, atenuându-li-se aura de insolit. Depăşirea aspectelor superficiale permite o mai adecvată evaluare şi situare a lor în tabloul de ansamblu al evoluţiei limbii române.

Discutarea fenomenului "limbă de lemn" obligă, în condiţiile unor discrepanţe dintre interpretarea intuitivă şi cea ştiinţifică, la unele precizări teoretice.

Sintagma "limbă / limbaj de lemn", atât de frecvent întrebuinţată, în anii din urmă, în cele mai diverse situaţii de comunicare lingvistică, este asociată cel mai adesea cu o semnificaţie destul de vagă de cei mai mulţi vorbitori, specialişti şi nespecialişti. Percepţia şi "conceptualizarea" *intuitivă/spontană*, "de masă" pun în prim-plan particularităţi **superficiale** ale limbii de lemn – stereotipia, formula fixă şi sărăcia de vocabular (care explică, de altfel, structura metaforică a sintagmei) – sunt, până la un moment dat, cel mai frecvent invocate. Iar forma rigidă de expresie, rezultând din utilizarea "limbii de lemn", a fost la început asociată totalitarismului est-european şi asiatic, căci binecunoscuta lucrare a lui Françoise Thom (*La langue de bois*) [1], care a pus în circulaţie formula, se întemeiază pe analiza unor texte sovietice, aparţinând preponderent domeniului politic.

Asocierea limbii de lemn cu societatea totalitară a pus în evidenţă o particularitate profundă a ei: corelarea cu "discursul persuasiv ideologic"[2], tendenţios distorsionat,

Scanned with OKEN Scanner

acţionând în sensul agresării **referenţiale** a limbii, prin texte cu un conţinut informaţional adeseori contrazis de realitate.

Disfuncţionalitatea comunicativă se constituie, împreună cu particularităţile – mai evidente – ale exprimării, menţionate mai înainte, în componente definitorii ale limbii de lemn [3].

În societatea românească, sintagma "limbă de lemn", ca expresie a percepţiei personale sau ca incriminare socială şi politică, se referă aproape exclusiv la caracteristicile superficiale menţionate. Astfel, într-un rechizitoriu al presei totalitare din martie 1991, Gabriela Adameşteanu constata: "[Se scria] într-o limbă săracă şi anormală despre care, după ce de bine de rău o vorbeam cu toţii (măcar câteva sintagme, care s-au lipit de noi ca râia), am aflat că se cheamă "limbă de lemn" (22, III, 1991, p. 5).

Componenţa profundă se dezvăluie şi ea vorbitorului: "Cuvintele au ţinut (sau au încercat să ţină) atâţia ani locul realităţii", constata Ana Blandiana, descoperind desprinderea de realitate a discursului ideologic.

Intuirea şi respingerea acestei realităţi lingvistice explică unul dintre aspectele importante ale limbii actuale. Identificarea unor termeni şi structuri sintactice ca aparţinând matricei "limbă de lemn"a avut ca urmare evitarea şi, în mare parte, eliminarea lor treptată. În răstimpul care a trecut, comunicarea socială şi-a modificat înfăţişarea de ansamblu prin eliminarea elementelor lingvistice astfel incriminate. La această "epurare" a exprimării au contribuit cenzura lingvistică socială, dar şi, în mare măsură, autocenzura şi, nu în ultimul rând, evoluţia socială, schimbarea condiţiilor de comunicare.

Un rol deloc neglijabil revine, în acest proces, atenuării disfuncţiei comunicative, componentă profundă a "limbajului de lemn". Restabilirea funcţiei comunicativ-referenţiale a limbii, reabilitarea enunţării prin corelarea ei, fără distorsiuni

Scanned with OKEN Scanner

majore, cu datele referinţei au făcut posibilă eliberarea exprimării de tirania tiparului lingvistic, a şablonului, şi regăsirea nuanţei, a varietăţii formulărilor, calităţi implicate de corectitudinea şi adecvarea exprimării.

În condiţiile persistenţei în uz a unora dintre elementele de expresie marcate prin utilizarea lor în "limbajul de lemn", desprinderea din context, din angrenajul specific al ansamblului, are ca urmare atenuarea conotaţiei "limbaj de lemn" şi a atitudinii de respingere manifestată de vorbitori. Folosirea în condiţiile comunicării fireşti a unor structuri fixate de tipul *a trece ca un fir roşu, a trage semnalul de alarmă, cadre de înaltă calificare* etc. are ca urmare atenuarea sentimentului apartenenţei lor la "limbajul de lemn", vorbitorii resimţindu-le, eventual, ca stângăcii.

"Limba de lemn" este implicată şi într-o altă modificare care afectează lexicul limbii actuale: reorganizarea semnificaţiei unor cuvinte ca urmare a schimbărilor valorilor conotative şi a modificării raporturilor dintre denotaţie şi conotaţie.

Schimbările semantice de acest fel afectează, în general, termenii cu implicaţii sociale, ideologice, politice şi administrative. Aşa sunt, de exemplu, *activist, bolşevic, comunism, colhoz, marxism, prelucrare, tovarăş* sau grupuri ca *economie socialistă, atitudine de clasă, dosar de cadre, gazetă de perete* şi multe altele, care au dezvoltat în etapa actuală o conotaţie negativă în locul celei pozitive (sau neutre) anterioare.

Paralel se produce "reabilitarea" conotativă a unor termeni, cum sunt *capitalism, capitalist, profit, proprietar, religios* sau a unor combinaţii ca *proprietate particulară, economie capitalistă* şi altele. Preferinţa vorbitorului – cel puţin într-o etapă – pentru sintagma *economie de piaţă* în defavoarea formulării *economie capitalistă*, cu care a fost,

inv. 182393

Scanned with OKEN Scanner

până la un moment dat, perfect echivalentă, îşi găseşte explicaţia în persistenţa conotaţiei negative anterioare, rezultat al presiunii "limbajului de lemn", a vocabulei *capitalist*, care a continuat un timp, să intimideze pe vorbitori.

Modificarea semantică constând în intervertirea sensurilor apreciativ-evaluative, care alcătuiesc componenţa conotativă a cuvintelor, şi care are un temei obiectiv evident în schimbările economice şi sociale ale momentului actual, cunoaşte în istoria limbii române un antecedent destul de apropiat: perioada anilor '50 înregistra o "răsturnare" conotativă asemănătoare, acţionând însă în sens invers. Mutaţia semantică actuală restabileşte astfel, parţial, semnificaţia termenilor şi situaţia lexicală dinainte de cel de al doilea război mondial.

2. Modificările resimţite ca "stricare a limbii" se pot repartiza în trei mari categorii: a) nerespectarea normelor limbii literare, a restricţiilor gramaticale, lexicale şi fonetice; b) abuzul de neologisme; dar şi c) transgresarea limitelor dintre variante, dintre nivelurile limbii, a căror respectare asigură adecvarea circumstanţială a exprimării la condiţiile concrete de comunicare.

Fenomenele de încălcare a normelor limbii literare, mai evidente poate în perioada actuală, în condiţiile sporirii şi diversificării situaţiilor de comunicare publică, dar şi a numărului celor care au posibilitatea de a participa la acest tip de comunicare, nu se particularizează decât, eventual, ca formă de manifestare; ele reprezintă o permanenţă a evoluţiei limbii, iar literativitatea lor este evidentă.

În ce priveşte neologismele, ele se impun atenţiei, în primul rând, prin abundenţă: împrumuturi sau creaţii interne, ele reprezintă un fenomen izbitor al limbii actuale. Cuvinte noi, de origini diverse, sunt folosite, în general, cu mai mult sau mai puţin discernământ pentru a face faţă unor nevoi reale

Scanned with OKEN Scanner

de comunicare, pentru a exprima realităţi nou-asimilate de societatea românească, aşa cum s-a întâmplat de câteva ori – spre folosul limbii şi al societăţii româneşti.

Abuzul apare în situaţiile, destul de frecvente, în care, din afectare pretenţioasă sau din lene, din comoditate, se recurge la echivalente străine, chiar cu riscul unei comunicări ratate, ininteligibile sau distorsionate, ca, de pildă: "Tuningul de vehicule pentru Hyundai a fost foarte rar în trecut, dar acum Postert design & wheels prezintă un program atractiv de accesorizare a noului Coupé al fabricantului coreean. Modernul design al caroseriei este mai rafinat cu eleronul spate stilat Postert. Acest kit uşor de asamblat şi vopsit nu numai că îmbunătăţeşte look-ul maşinii, dar reduce şi ridicarea părţii din spate" (*România liberă*, 23. 10. 1997).

Fenomenul – ca necesitate şi ca abuz – este propriu perioadelor de profunde şi de rapide transformări sociale. Istoria limbii române a cunoscut multe asemenea momente – secolul al XIX-lea, perioada de după 1994 pot servi de exemplu: în toate cazurile, evoluţia limbii a arătat că excesele sunt treptat rezolvate printr-un proces firesc de decantare şi echilibrare.

Împrumutul cunoaşte însă în limba actuală şi unele aspecte mai speciale. O particularitate evidentă o reprezintă, de pildă, diversitatea surselor de împrumut. Dacă în secolul al XIX-lea împrumuturile au avut ca sursă aproape exclusiv limbile romanice, azi franceza, italiana, spaniola sunt concurate în forţă de engleză şi, în mai mică măsură, de germană. Preferinţa pentru o sursă sau alta depinde de formaţia cultural-lingvistică a vorbitorului şi de domeniul în care se încadrează comunicarea. Într-un eseu filozofic, de exemplu, este mai probabil să apară termeni de provenienţă germană decât în domeniul alimentar. Diversitatea surselor de împrumut face ca, în unele cazuri, aceeaşi realitate să fie

Scanned with OKEN Scanner

asociată cu cuvinte de origini diferite: *computer / ordinator / calculator, summit / sommêt* etc. Adeseori asemenea cupluri de termeni echivalenţi rezultă din suprapunerea unui împrumut şi a unui termen de altă dată, reactivat – cf. *broker* şi *agent de bursă*, de exemplu.

Sub impactul contactului actual cu alte limbi, se înregistrează şi frecvente schimbări de sens care afectează cuvinte cu circulaţie mai îndelungată în limba română: *aplicaţie* devine echivalent cu "cerere", utilizarea lui *interviu* nu se mai limitează la domeniul reportericesc etc.

Neologismele, cuvintele mai recente sau mai vechi, reprezentând domeniul tehnic sau cel politic, aparţin adeseori lexicului internaţional. Semnificaţia lor se adaptează şi ea uzului internaţional: *dialog* "formă de activitate lingvistică" ajunge să fie considerat ca principală "modalitate de soluţionare a problemelor şi a divergenţelor interne şi internaţionale" şi identificat cu democraţia (vezi: *Limba română,* 1990, p. 405-408), *compromis* şi *a negocia* îşi pierd conotaţia negativă, *a manipula* migrează dinspre tehnic spre politic, conţinutul său semantic încorporând ideea de "antrenare, nesinceră, în acţiune a unor forţe (umane) către un obiectiv nemărturisit" (vezi: *Limba română,* 1991, nr. 5-6, p. 270-274).

O altă categorie de fenomene care afectează limba, în realizarea ei actuală, e cea a transgresării limitelor dintre variante.

Se înregistrează astfel deplasări lexicale la nivelul variantelor funcţionale: termeni poliţieneşti ca *a aflua, a deflua* pătrund în exprimarea curentă, cotidiană, ca şi supărătorul *flagrant* (în loc de *flagrant delict*) din limbajul juridic. Numeroşi sunt, fără îndoială, termenii tehnici care pătrund în vorbirea standard, însoţind realităţile noi de care este invadată viaţa socială de azi.

Scanned with OKEN Scanner

Unele fenomene ale uzului limbii actuale – poate cele care generează, mai des, sentimentul de insatisfacţie exprimat frecvent ca îngrijorare pentru viitorul "limbii îngrijite" – sunt efectul depăşirii limitei dintre literar şi neliterar.

Dacă în perioada constituirii şi răspândirii normelor limbii literare delimitarea se făcea faţă de faptul dialectal, în etapa actuală, elementul neliterar agresor este reprezentat de elementul familiar şi argotic. În grila evaluativă a vorbitorului actual, discursul public, scris sau vorbit – articol de ziar, emisiune de radio sau televiziune, cuvântare, conferinţă, discuţie politică etc. – aparţine unui nivel stilistic superior, "exprimării îngrijite"; de aceea prezenţa în textele reprezentând acest tip de comunicare a elementelor familiare sau argotice este resimţită ca greşeală, ca "stricare" a limbii. Or, libertăţile de limbaj de acest fel sunt frecvente. Formulări ca "Ministerul... i-a trântit practic uşa în nas" (*România liberă*, 15. 10. 1997), "BERD nu va pierde trenul reformelor din România" (*Ibidem*), "Cazul... relatat de RL a făcut oarecare valuri" (*Ibidem*, 11. 10. 1997), "S-a plimbat de colo-colo, făcând cât mai multe valuri ca să atragă atenţia" (*Ibidem*, 13. 10. 1997), "Fostul director al muzeului... prins cu mâţa-n sac" (*Ibidem*) păcătuiesc prin folosirea unor elemente **stilistic** discordante, depăşind chiar şi limitele "colorate" ale "exprimării îngrijite", şi se explică fie prin faptul că îi sunt mai la îndemână autorului, fie pentru că urmăreşte o formulare izbitoare, deseori zeflemist-minimalizatoare, scontând pe o receptare favorabilă din partea unui mare număr de cititori. Ca opţiune conştientă reprezintă o atitudine populistă, de captare, mai ales în scop lucrativ, a unei audienţe cât mai largi. Ca fenomen spontan, formulările de acest fel pot fi interpretate şi ca rezultat al absenţei la condiţiile de comunicare.

Şi în acest caz istoria limbii române literare cunoaşte o situaţie oarecum analoagă: în secolul al XIX-lea, în condiţiile

Scanned with OKEN Scanner

unei expresive şi abrupte neologizări a limbii culte – în sens romanic sau latinist-etimologist -, programul *Daciei literare* promova o politică lingvistică de apropiere a scrisului românesc de vorbirea /limba populară. Avem a face cu situaţii asemănătoare, dar nu identice. Ele se deosebesc atât prin condiţiile sociale şi lingvistice de realizare, cât şi ca finalitate: în ambele situaţii, aspectul cult al limbii este supus acţiunii unor forme lingvistice mai puţin lucrate, mai fruste; condiţiile sociale şi lingvistice de realizare şi rezultatele diferă, însă, substanţial.

Considerate din perspectivă istorică, faptele discutate conduc la constatarea că, deşi evoluţia limbii este compatibilă cu iterativitatea fenomenelor, repetarea nu implică identitate, deosebirile explicându-se prin condiţionarea diferită – internă şi externă – a realizării.

Referinţe bibliografice

1. Français Thom. *La langue de bois.* Paris, Juillard, 1987. Cartea a fost tradusă în limba română de Mona Antohi şi a apărut, în 1993, la Editura Humanitas, cu titlul *Limba de lemn.*

2. U. Eco. *Tratatul de semiotică generală*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică (trad. Anca Giurescu), 1976, p. 374.

3. Valeria Guţu Romalo. *Le statut fonctionnel de la "langue de bois" // Journal of the American Romanian Academy of Arts and Sciences*, nr. 16-17, 1992, p. 196-197.

Scanned with OKEN Scanner

Ion MELNICIUC

MUTAȚII DE VOCABULAR: CAUZE ȘI EFECTE

Este incontestabilă concluzia lingviștilor de pretutindeni că o trăsătură definitorie a sistemului lexical al oricărei limbi se desprinde din chiar *mobilitatea* lui. Aceasta pentru că limba, ca fenomen social, este supusă unui proces continuu de transformare cantitativă și calitativă.

Dintre toate nivelurile limbii vocabularul este cel mai "sensibil" la schimbările din societate, așa încât ar putea fi numit, metaforic, *calendarul istoric al unui popor.*

Astăzi nimeni nu pune la îndoială teza că limba nu este numai un fenomen pur social, ci unul complex: fiziologic și psihic, social și istoric. Iar prin urmare, și generatorii dinamicii vocabularului sunt multipli: extralingvistici (fiziologici, psihici, sociali, istorici) și intralingvistici. Ponderea revine, firește, factorilor de natură socială. Istoria ne-a demonstrat cu certitudine că ritmurile de dezvoltare a unei limbi diferă de la o epocă la alta. În perioadele marilor transformări sociale și mutațiile de vocabular sunt mai numeroase, mai palpabile. Un exemplu concludent în acest plan este, indiscutabil, situația din ziua de azi a limbii române din Basarabia. Suntem, pe drept cuvânt, martori oculari ai unor schimbări sociale pronunțate: democratizarea societății, trecerea la economia de piață, deschiderea către lumea civilizată, reforma învățământului, renunțul la vechea ideologie comunistă etc. Toate acestea, luate împreună, au suscitat și "revendicări" substanțiale ale vocabularului.

O trăsătură distinctivă a perioadei de tranziție de la un sistem totalitar la unul democratic este ritmul accelerat al intrării-ieșirii cuvintelor în (din) uz. În mod firesc, evoluția vocabularului se realizează lent, aproape imperceptibil pentru

Scanned with OKEN Scanner

vorbitori. Astăzi însă procesul se prezintă într-o fază neobişnuită. Simultan, în aproape toate domeniile vieţii noastre sociale, se produc esenţiale schimbări de ordin lingvistc. Or, atare "tulburări" pozitive în limbă nu sunt altceva decât nişte consecinţe a ceea ce se întâmplă în realitatea noastră politică, economică, culturală, ştiinţifică etc. Lupta dintre nou şi vechi în societate influenţează (am vrea să credem) pozitiv şi dezvoltarea limbii pe care o vorbim. Un argument convingător în acest plan ar fi recunoaşterea oficială a identităţii limbii ("limbilor") pe care o vorbesc românii din Basarabia şi cei din România. O întorsătură atât de bruscă a stării de lucruri ne conduce spre ideea că s-au produs schimbări esenţiale şi în mentalitatea politicienilor noştri, care, *volens-nolens*, au aderat la opinia savanţilor lingvişti de pretutindeni. Acest moment a fost decisiv în destinul limbii române dintre Prut şi Nistru. Dacă-i o singură limbă, trebuie să avem, firește, acelaşi alfabet, aceleaşi norme ortografice şi de punctuaţie, aceeaşi literatură. Astăzi le avem aievea: Dacă-i o singură limbă, nu mai avem dreptul să demarcăm (la nivelul limbii literare): *porumb, castraveţi, varză, magiun, popor, elev* ş.a. sunt cuvinte româneşti, iar *popuşoi, pepeni, curechi, povidlă, şcolar* – moldoveneşti. Astfel, chiar şi cei mai înverşunaţi românofobi sunt nevoiţi să recunoască (nesiliţi) că Eminescu şi Mateevici au scris în aceeaşi limbă. Oricum, e o victorie.

În ultimii 7-8 ani în Basarabia s-au produs evenimente favorabile revenirii la normal a limbii române. Vorbitorii culţi se reorientează la vorbirea românească, adică la vocabularul adecvat, la pronunţia topică autohtonă. Pentru situaţia în care s-a pomenit limba română din Basarabia aceasta e de o importanţă aparte. Căci (de ce n-am recunoaşte?), deocamdată, masa vorbitorilor mai continuă să practice o vorbire calchiată după modelele ruseşti. În limbajul unor vorbitori, chiar din

Scanned with OKEN Scanner

rândul intelectualilor, mai persistă cuvinte inexistente în limba română: *a oforma* (un cabinet), *a cadona* (o carte), *a precăuta* (o întrebare), *a prescrie* (un text), (a vorbi, a felicita) *din numele*, (a felicita pe cineva) *cu sărbătoarea, a se stărui* (să ajungă la timp) etc. Şi tot intelectualii, în marea lor majoritate, s-au debarasat deja de expresii calchiate gen: **a-şi apăra teza de doctor, cum ţi-i familia?, a citi un curs studenţilor, a compasa un bilet** ş.a. şi utilizează variantele corecte: **a susţine teza de doctor, cum îţi spune?, a ţine un curs pentru studenţi, a composta un tichet.** Succesele, desigur, bucură. Dar în nici un caz nu trebuie să ne mulţumim cu puţinul. Atâta timp cât studentul universitar nu ştie cum se scrie româneşte o cerere şi copiază modelul rusesc, nu avem dreptul la autoconsolare. Grija noastră cea mare şi cea dintâi trebuie să fie cristalul vorbirii româneşti. La ora actuală sunt absolut inadmisibile greşelile ce se mai strecoară, din păcate, în unele manuale şcolare, în publicaţiile periodice, în emisiunile radio şi tv, în literatura artistică, ştiinţifică, dar şi în discursurile orale ale savanţilor, profesorilor universitari etc. Timpul este favorabil aspiraţiilor noastre optimiste. Astăzi avem acces la bogata literatură română, iar aceasta înseamnă şi la curata, nealterata limbă română din ţară. Ce înseamnă (mai precis: cât înseamnă) pentru noi, basarabenii, manualele de limbă şi literatură română editate în România, de care beneficiază unele şcoli şi licee din RM, presa, radioul şi televiziunea! Plusaţi la toate acestea miile de studenţi basarabeni, instruiţi pe gratis în Ţară. Astăzi deja avem cadre didactice cu studii superioare făcute în cele mai prestigioase universităţi din România: Bucureşti, Iaşi, Cluj, Timişoara, Suceava, Galaţi ş.a. Zeci, dacă nu chiar sute de tineri basarabeni îşi fac studiile postuniversitare (doctorantura) în România. Unii au şi obţinut de acum titlul de doctor în ştiinţe.

Scanned with OKEN Scanner

La Congresul al II-lea al spiritualităţii româneşti de la Băile Herculane, distinsul nostru scriitor Grigore Vieru spunea: "Cea mai puternică armată a Republicii Moldova este tineretul studios venit la carte în Ţară".

Ascult cu drag şi cu mândrie vorbirea curat românească a proaspetelor cadre didactice, revenite la baştină şi mă gândesc (în glas): cu asemenea dascăli copiii noştri vor face carte (românească).

Păcat ar fi să trecem cu vederea şi folosul pe care-l avem de la conferinţele noastre comune tradiţionale. Sunt în câştig şi studenţii noştri, când au fericita ocazie să audieze prelegerile profesorilor din România. Noi, la rându-ne, ne îmbogăţim experienţa pedagogică prin cursurile de reciclare la universităţile din România.

Schimbări spre bine atestăm aproape în toate domeniile de activitate socială. Cea mai dificilă problemă până mai ieri era limbajul afectat al specialiştilor din economie, finanţe, comerţ, transport, tehnică, jurisprudenţă, care nu posedau suficient terminologia respectivă. Fondarea Centrului Naţional în Terminologie a mişcat, se pare, carul din loc: la dispoziţia specialiştilor în cauză au fost puse dicţionare terminologice, modele de acte oficiale, corespondenţă.

În instituţiile de învăţământ superior pregătirea cadrelor de specialişti pentru toate domeniile se efectuează în limba română.

În domeniul social-politic şi cel administrativ mutaţiile de vocabular sunt transparente: în circulaţie au fost puşi sau repuşi termeni ca: *parlament, deputat, consilier, referendum, departament, memorandum, decret (prezidenţial), tricolor, municipiu, pretor, pretură, primar, primărie, poliţie, parteneriat, lider, meritul civic, prim-ministru, viceprim-ministru* ş.a.

Scanned with OKEN Scanner

Trecerea de la economia zisă socialistă la economia de piaţă, adică la o economie şi un comerţ liber, a implicat şi anumite mutaţii în fondul terminologic respectiv: *economie de piaţă, business, guvernatorul băncii naţionale, licenţă, ţăran liber, arendă, arendaş, societate pe acţiuni, bursa de valori, privatizarea, bon patrimonial, marketing, management, barter, leu, cota-parte, gardă financiară, impozit pe venit, gaj, sponsor, sponsorizare, fermier* ş.a.

Situaţia e similară şi în alte domenii, cum ar fi: învăţământul, ştiinţa, cultura, arta: *gimnaziu, liceu, colegiu, test, testare, bacalaureat, conferenţiar, doctor în ştiinţe, doctorand, Doctor honoris causa, Magna cum laude, curriculum vitae, doctor habilitat, senat, bursă de merit, cumul, cumulard, şarjă, teză de licenţă, şcoală normală, politologie, carnet de student, matricolă;* alte domenii: *mass-media, mesager, telematinal, compact-disc, discotecă, extrasens, telefax, teletip, computer, chintal, kiwi, pizza, telecomandă, dischetă, fundaţie, display, show, duplex, şomer, speaker, internet, carabinier, gardă financiară* etc.

Mutaţii de vocabular nu înseamnă, firește, numai apariţia cuvintelor noi sau repunerea celor învechite în uz, ci şi dispariţia (trecerea în lexicul pasiv) a elementelor lexicale devenite inutile. Cuvintele repuse în circulaţie le-au strâmtorat pe concurentele lor active până la momentul dat. Au ieşit din uz sau şi-au restrâns sfera semantică termeni din cele mai diverse domenii: *soviet, soviet sătesc, miliţie, Armată Sovietică, Uniune Sovietică, Republică Sovietică Socialistă, comitet de partid, întrecere socialistă, informaţie politică, angajamente socialiste, Erou al Muncii Socialiste, plan cincinal, brigadă de muncă comunistă, Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, zi-muncă, docent, candidat în ştiinţe, aspirant, aspirantură, pionier (elev), ateism (comunism) ştiinţific, bursă leninistă, punct de agitaţie, şcoală*

Scanned with OKEN Scanner

pedagogică, tehnicum, şcoală profesională-tehnică, Institut Pedagogic, birou politic, drujinar, subotnic, sâmbăta roşie, şcoală de partid, republici-surori, instructor de partid, instructoare de pionieri, rublă, copeică, Putere Sovietică.

Unele cuvinte îşi schimbă conotaţia: pentru vorbitorii de limbă română din Republica Moldova cuvintele *capitalism, fermier, business, businessman, bancher, om de afaceri, proprietar, privatizare, poliţie, jandarm, tribunal, primar, domn (doamnă)* ş.a. aveau semnificaţii negative. Sfatul Ţării, de exemplu, era pentru cetăţenii fostei Republici Sovietice Socialiste Moldoveneşti o adevărată sperietoare. Să citäm în Enciclopedia Sovietică Socialistă Moldovenească: "Sfatul Ţării – o organizaţie contrarevoluţionară creată de naţionaliştii burgheji moldoveni cu ajutorul României regale pentru a lichida Sovietele şi pentru a zădărnici biruinţa revoluţiei socialiste în Basarabia" (ESM, vol 6, p. 320). Un manual de limbă română ne informa că *domn*, ca formulă de adresare (domnule), nu se potriveşte pentru noi, deoarece el e sinonim cu *trântor, exploatator*. În schimb, ni s-a impus cuvântul *tovarăş*. Astăzi *tovarăş* capătă, din ce în ce mai evident, sens depreciativ (în special în expresia *domnul tovarăş*).

Aceasta fiind starea de lucruri, apare firească întrebare: cuvintele ieşite "peste noapte" din uz au dispărut pentru totdeauna? Un răspuns categoric nu ar reflecta realitatea obiectivă. Şi iată de ce: când în RM a fost interzis, prin lege, partidul comunist, ne-am grăbit cu concluzia: gata, sintagma *partid comunist* s-a dus pe o cale neîntoarsă, adică a devenit un istorism (ca şi *comsomol, pionier, octombrel*). Peste puţin timp însă partidul comunist a renăscut. În consecinţă, arhaizarea sintagmei respective nu s-a produs. Concluzia e univocă: orice pronostic în destinul cuvintelor este, de regulă, riscant.

Cert rămâne faptul că mutaţiile de vocabular (de ordin cantitativ şi calitativ) luate în discuţie sunt generate de factori

Scanned with OKEN Scanner

extralingvistici şi caracterizează, în mare parte, situaţia limbii din Basarabia.

Scanned with OKEN Scanner

Gheorghe COLȚUN

TRĂSĂTURILE DISTINCTIVE ALE SENSULUI FRAZEOLOGIC

Sensul reprezintă problema centrală a lingvisticii, în general, şi a semasiologiei, în special (I, p. 12). Până în prezent nu s-a ajuns însă la un numitor comun în privința definirii sensului. De aceea în articolul de faţă vom accepta definiția tradițională conform căreia sensul lexical reprezintă reflectarea în conştiința omului a lucrurilor şi a fenomenelor din realitatea obiectivă (A.I.Smirniţki, O.S.Ahmanova, R.A.Budagov, D.N.Şmeliov). Astfel, în studiile de semasiologie, prin sens se înțelege raportul dintre semnificant (învelişul sonor al cuvântului) şi semnificat (obiectul pe care îl numeşte un anumit cuvânt).

Pornind de la modul de exprimare a realității, am putea clasifica unitățile lexicale şi frazeologice ale limbii române în următoarele clase: 1) cuvinte cu sens lexical complet; 2) cuvinte cu sens lexical incomplet; 3) verbele, în care predomină semnificația sintagmatică şi nu funcția de nominație; 4) cuvintele-substitute; 5) cuvintele-copule; 6) cuvintele-interjecții; 7) frazeologismele, al căror sens diferă radical de sensul cuvintelor din primele trei clase (cuvintele din clasele a patra, a cincea şi a şasea neavând sensuri propriu-zise). În cazul cuvintelor din primele trei clase vom avea de a face cu sensuri lexicale, iar în cadrul ultimei clase – cu sensuri frazeologice.

Pentru a sesiza esența sensului frazeologic, se cere o trecere în revistă a diferențelor dintre cuvânt şi frazeologism. În lingvistică există diferite opinii la problema dată:

1) frazeologismele sunt echivalente cu cuvintele (părțile de vorbire) (2, p. 29);

Scanned with OKEN Scanner

2) frazeologismele se află în corelație cu cuvintele (3, p. 111).

După părerea noastră, între frazeologisme şi cuvinte (părțile de vorbire) se stabileşte un raport de corespondenţă. Concepția echivalenței pune semnul egalității între aceste două unități ale limbii, ceea ce nu corespunde realității. Termenul *corelație* este prea ambiguu. Iată de ce considerăm că termenul *corespondență* este mai adecvat, deoarece frazeologismele şi cuvintele corespund parțial între ele din punct de vedere semantic, morfologic şi sintactic, dar nu se suprapun (4, p. 5-81).

Vom enumera în continuare deosebirile dintre frazeologism şi cuvânt la diferite niveluri ale limbii.

1. **Nivel fonetic**

a) Cuvântul poate fi format dintr-un singur sunet (*a, e, i*), frazeologismul e format din două sau mai multe cuvinte semnificative (*a-şi lua lumea în cap, a da bir cu fugiții, capul satului, cu scaun la cap* ş.a.).

b) Cuvântul poate fi alcătuit dintr-o silabă (*fă, du, zi*), frazeologismele – în nici un caz (*din toată inima, a fi în al nouălea (al şaptelea) cer, a avea multe vineri* ş.a.).

c) Cuvintele (cu excepția celor compuse) au un singur accent (*casă, părínte, cárte*). În cadrul frazeologismelor există două şi mai multe accente fonetice (*únde şi-a înțărcát drácul copíii*).

d) Pauzele dintre frazele fonetice sunt redate în scris prin punct, punct şi virgulă, puncte de suspensie, în funcție de tonul frazei (5, p. 71). Între elementele componente ale frazeologismelor nu sunt utilizate semne de punctuație.

2. **Nivel structural**

a) Cuvântul e alcătuit din rădăcină şi diferite afixe (prefixe, sufixe, desinențe). Frazeologismul are în structura lui două şi mai multe elemente componente (cuvinte).

Scanned with OKEN Scanner

b) Structura cuvântului are, de obicei, caracter sintetic, formând un tot unic structural. Structura frazeologismului e de natură analitică, deoarece sunt prezente minimum două elemente componente (cuvinte noţionale sau părţi de vorbire semnificative).

3. **Nivel semantic**

a) Sensul cuvântului e de natură logică, având, de obicei, valoare nominativă, denotativă. Sensul frazeologismului are valoare expresiv-apreciativă, conotativă. Frazeologismul este o expresie plastcă, bogată în imagini.

b) Structura semantică a cuvântului, în bună parte, e polisemantică, pe când cea a frazeologismului, de obicei, e monosemantică.

4. **Nivel gramatical**

a) Cuvintele, în majoritatea lor, n-au "restricţii" la formarea categoriilor morfologice de gen, număr, caz, grade de comparaţie, mod, timp, persoană ş.a. Frazeologismele dispun de aceste "restricţii" (4, p. 6-13, 24-28, 45, 49-58).

b) Cuvintele pot îndeplini diverse funcţii sintactice în propoziţie. Funcţiile sintactice ale frazeologismelor sunt cu mult mai limitate (4, p. 12, 27-28, 58-67, 80-81).

Deosebirile dintre cuvânt şi frazeologism ne vorbesc despre faptul că între aceste două unităţi ale limbii nu se poate pune semnul egalităţii. Deci e logic ca şi sensul frazeologic să nu coincidă cu sensul lexical.

Majoritatea clasificărilor în domeniul tipologiei sensurilor lexicale au caracter binar: sens uzual şi sens actual (6, p. 33-97), sens apropiat şi sens depărtat (7, p. 19). Al. Rosetti vorbea despre următoarele tipuri de sensuri: 1) sensul general al cuvântului; 2) reprezentări accesorii, care dau o coloratură particulară sensului; 3) sensul afectiv al cuvântului şi 4) sensul ocazional al cuvântului (8, p. 78). Lingviştii români M. Bucă şi I. Evseev menţionează că sensul este o entitate complexă

Scanned with OKEN Scanner

caracterizată printr-o multitudine de aspecte. Sunt trecute în revistă 18 aspecte ale sensului (1, p. 52-64).

În cele ce urmează vom evidenţia unele trăsături specifice ale sensului frazeologic.

1. Sensul frazeologic este, în primul rând, un mijloc de numire a unor noţiuni din realitatea înconjurătoare. Aceeaşi numire o are şi sensul lexical, însă, dacă în cadrul sensului lexical predomină valoarea denotativă, atunci sensul frazeologic are în majoritatea cazurilor valoare conotativă. A se compara, în acest plan, verbul *a fugi* şi frazeologismul verbal *a-i scăpăra* (cuiva) *călcâiele.*

2. Sensul frazeologic se caracterizează printr-o structură complexă, care se manifestă prin faptul coexistenţei în cadrul aceluiaşi sens a unor elemente semantice destul de importante pentru sensul general al frazeologismului. De exemplu, frazeologismul *rupt(ă) din soare* pe lângă sensul de bază *frumos, -oasă* conţine numaidecât şi un element semantic suplimentar, care poate fi redat prin adverbul *foarte*. Frazeologismul *a-şi rupe pieptul* pe lângă faptul că semnifică noţiunea *a striga*, mai conţine şi unele caracteristici ale acestei acţiuni: *tare, foarte puternic, din toată puterea.*

3. Sensul lexical se exprimă printr-o bogată gamă de morfeme, pe când sensul frazeologic se materializează din diferite lexeme (cuvinte, elemente componente) legate între ele prin diverse tipuri de legătură semantică.

4. Dacă unele morfeme se pot specializa cu timpul, semnificând una şi aceeaşi noţiune (ca, de exemplu, sufixul *-uş*, care se întâlneşte frecvent în structura substantivelor ce denumesc puii unor animale: *viţeluş, căţeluş, măgăruş, purceluş, mieluş* ş.a.), atunci elementele componente ale frazeologismelor nu se specializează în nici un caz. De exemplu, verbul *a da* din frazeologismele de mai jos va avea de fiecare dată specificul său: *a da alarma, a da bineţe, a-i da*

Scanned with OKEN Scanner

borşul în foc, a da carul de mal, a da cu crucea (peste cineva) ş.a.

5. Sensul frazeologic conţine în sine nu numai noţiunile realităţii descrise (obiecte, acţiuni, circumstanţe ş.a.), ci şi atitudinea vorbitorului faţă de aceste noţiuni (emoţii, stări psihice, susţineri, combateri ş.a.): *a-i fugi pământul (terenul) de sub picioare, a avea o piatră pe inimă, a pune mână de la mână, a aduce câinii la apă* ş.a.

6. Sensul frazeologic se deosebeşte de sensul lexical şi din punctul de vedere al abstractizării lingvistice. Nivelul de abstractizare a sensului frazeologic este la un grad cu mult mai avansat decât nivelul de abstractizare a sensului lexical.

7. Respectiv şi motivarea sensului frazeologic se face cu mult mai greu decât motivarea sensului lexical.

8. Sensul frazeologic are, în primul rând, caracter expresiv, plastic, pitoresc, emotiv (9, p. 21-25). Lingvistul A.I.Fiodorov menţionează în legătură cu aceasta că frazeologismele se utilizează nu pur şi simplu pentru a nominaliza ceva, ci pentru caracterizarea expresivă şi aprecierea unei persoane sau a unor fapte (10, p. 106).

Există desigur şi alte trăsături specifice pentru sensul frazeologic. Dar credem că şi cele enumerate mai sus nu permit să considerăm sensul frazeologic o categorie propriu-zisă.

Deci ce reprezintă în sine sensul frazeologic?

Sensul frazeologic este un mijloc specific de reprezentare a lumii în conştiinţa noastră într-un mod calitativ nou, constituind o categorie semantică care se foloseşte cu mult mai frecvent decât sensul lexical pentru caracterizarea expresivă şi emotivă, pentru accentuarea trăsăturilor caracteristice ale personajelor, exprimând în acelaşi timp şi starea emoţională a vorbitorului sau chiar caracterizându-l pe cel care vorbeşte.

Scanned with OKEN Scanner

Referințe bibliografice

1. Bucă M., Evseev I. Probleme de semasiologie. – Timişoara, 1976.

2. Telia V.N. Cito takoe frazeologhia. – M., 1966.

3. Alehina I.I. K voprosu ob "ekvivalentnosti" frazeologhiceskih ediniţ slovu. – Voprosî frazeologhii, V, Ciasti I. – Samarkand, 1972.

4. Colţun Gh. Aspecte ale frazeologiei limbii române. – Chişinău, 1997.

5. Introducere în lingvistică. – Bucureşti, 1965.

6. Pauli Germann. Prinţipî iazâka. – M., 1960.

7. Potebnea A.A. Iz zapisok po ruskoi gramatike, vol. I-II. – M., 1958.

8. Rosetti Al. Filozofia cuvântului. – Bucureşti, 1946.

9. Feodosev I. A. Funcţionalno-stilisticeskaia diferenţiaţia ruskoi frazeologhii. – Rostov-pe Don, 1977, p. 21-25.

10. Fiodorov A.I. Dialektnaia frazeologhia i eio otrajenie v oblastnâh slovareah. – Voprosî ruskoi dialektologhii. – L., 1976, p. 106.

Scanned with OKEN Scanner

Petru ZUGUN

ÎNTRE ATITUDINE ANTINEOLOGICĂ ŞI REALITATE LINGVISTICĂ

În perioadele în care împrumutul lexical, firesc pentru orice limbă, depăşeşte limitele faptului obişnuit, atenţia contemporanilor interesaţi de schimbările din vorbirea zilnică este atrasă de intervenţiile în favoarea sau în defavoarea neologismelor recente. În istoria limbii române moderne sunt cunoscute intervenţiile – şi polemicile provocate de ele —, în această privinţă, ale lui Ion Heliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu, Alexandru Lambrior, în veacul trecut, şi Ioan Slavici, Al. Graur ş.a. în prima jumătate a secolului nostru. Adepţii împrumutului invocă necesitatea modernizării lexicului românesc, în acord cu progresul cultural şi cel ştiinţific, iar antineologiştii susţin că sinonimele din fondul preexistent împrumutului îl fac inutil şi că împrumuturi anterioare, pe de o parte, derivate, compuse sau îmbinări stabile de cuvinte, pe de altă parte, mult mai uşor de înţeles decât neologismele recente, suplinesc prezenţa acestora în comunicare.

Perioada care începe cu anul 1989 este una în care împrumutul lexical este accelerat. Fapt care a provocat, firesc, apariţia unor investiţii care se înscriu în cadrul tradiţional: neologismelor, considerate, pe drept sau pe nedrept, foarte recente, li se opun sinonime din fondul preexistent şi de aici se trage concluzia inutilităţii lor.

Pentru că este instructiv şi interesant să verificăm, la aproape un deceniu de la afirmarea ei, una dintre prognozele antineologice recente, în cele ce urmează avem în vedere intervenţia din "România liberă" din 21 decembrie 1990, semnată "Prof. Gh. Constantin", în care sunt considerate

Scanned with OKEN Scanner

"inutile" zece cuvinte şi expresii neologice recente: *sponsorizat*, pentru care avem tutelat, patronat; *manager, managerial,* care ar avea ca sinonime totale director şi organizator; *consulting*, având ca sinonim consultare; *private shop* = magazin particular; *O. K!* = e bine, de acord; *boutique* = prăvălie, mic magazin; *resortisant* = cetăţean străin; *disipat* = risipit; *vizavi* (corect: vizavi de) = cu privire la, în legătură cu, faţă de.

Dacă prognoza antineologică în discuţie ar fi avut succes, astăzi, după opt ani de la producerea ei, n-am mai folosi nici una din aceste unităţi lexicale şi nici formaţii lexicale româneşti de la ele (semn de impunere a lor), ci ele ar fi fost eliminate din cauza neadaptării semantice, în primul rând, adică prin nediferenţierea sensului lor, în raport cu sinonimele anterioare, corespunzătoare fiecăruia, ar fi devenit *barbarisme* ("împrumuturi lexicale neadaptate şi, după un timp, abandonate"), iar altele – *xenime* (adică "expresii şi cuvinte care îşi păstrează formele – grafice şi acustice – şi sensurile din limba împrumutătoare").

Care este însă realitatea lingvistică actuală, în ceea ce priveşte utilizarea/neutilizarea lor?

Atât *sponsorizat*, cât şi *sponsor, sponsoriza, sponsorizare* ş.a. sunt diferenţiate, sub raportul sensului, de *tutelat* şi *patronat* – de fapt, diferenţele de sens existau de la început —, fiindcă *sponsorizarea* este, cum se ştie, exclusiv materială, neobligatorie, discontinuă, incidentală şi – cel puţin, deocamdată – nelegalizată, pe când *tutela* şi *patronatul* au atribute opuse celor precizate mai sus, sunt, adică, în primul rând, de ordin moral–intelectual, apoi, după asumarea lor, obligatorii, continue, constante şi legalizate. Sunt sponsorizate, adică subvenţionate – nu şi tutelate -, de exemplu, reviste şi activităţi culturale şi ştiinţifice; invers, este tutelat – fără a fi sponsorizat, cel puţin în sensul specific avut de acest cuvânt –

Scanned with OKEN Scanner

copilul de până la vârsta legală de majorat; de asemenea, patronatul impune altă atitudine social-morală decât sponsorizarea şi tutelatul, patronatul redevenind, după o întrerupere, ce a fost cu multe decenii în urmă, un contract legal între conducerea unei activităţi productive şi executanţii acesteia. Există o lege a tutelei, alta a patronatului şi se lucrează acum la legea sponsorizării. Mai precizăm şi faptul că *sponsor*, aflat la baza termenului *sponsorizat*, este inclus în *Dicţionarul de neologisme,* ediţia a III-a, 1978 (reimprimare în 1986) (DN_3) de Constant. Maneca şi Traian Mancu), este drept că având aici menţiunea de "anglicism" şi cu sensuri neutilizate în română, "persoană care răspunde de turişti, protector, garant", sensul corect fiind "persoană juridică şi fizică care subvenţionează, fără a impune condiţii, activităţi culturale, ştiinţifice, artistice etc."

Substantivul *sponsor* este de origine engleză, *sponsor*; verbul *a sponsoriza* provine din cuvântul francez *sponsorizer*, iar substantivul *sponsorizare* este o creaţie românească. Sensul principal al cuvântului englez *sponsor* este "naş" — nereţinut în română şi franceză, limbi în care se continuă numai sensurile secundare, precizate. Toţi aceşti termeni utilizaţi acum foarte mult, aproape zilnic, nu sunt deloc "inutili".

Manager şi *managerial* (cu variante accentuale pe câte una dintre cele trei, respectiv cinci, silabe şi cu varietăţi vocalice *a - e*) au sensuri specifice, în raport cu *director* şi *organizator*, *managerul* fiind altă persoană decât *directorul* sau *organizatorul* unei întreprinderi, activităţi etc., şi anume, o persoană care concepe sau/şi execută o acţiune tehnică, industrială, comercială, corespunzătoare, se poate spune, aceleia pe care o are regizorul unui spectacol de artă dramatică. *Managerial* are, ca adjectiv, sensurile corespunzătoare substantivului din familia lui etimologică. Ambii termeni reţin sensurile secundare pe care le au etimoanele lor din engleză şi

Scanned with OKEN Scanner

franceză (având, în ambele limbi, formele grafice identice cu cele din română), nu şi sensurile principale "gospodar", respectiv "gospodăresc". Nici *manager* nu este chiar nou; şi el apare în DN_3 cu sensul de "impresar", utilizat rar în română. Consemnăm şi atestarea, care cu siguranţă că nu este prima apariţie într-un context ("România liberă", marţi, 28 oct. 1997, p. 9, col. 2-3 jos), în titlul *Managerul Divan fură cu TIR-urile* şi în cuprinsul articolului.

Pentru că are un sens îngust – utilizat doar în domeniile tehnicii, *consulting* – care îşi păstrează forma grafică şi accentul pe silaba *-sul-* din engleză (nu şi pronunţarea literei *-u-* prin vocala *-a-*) – nu este sinonim total cu *consultare,* care apare în limbajul medical şi în domeniul social-moral. Şi acest substantiv este inserat în DN_3, cu sensul, corect, de "furnizarea de informaţii de ordin tehnic-managerial" (sens redat de noi în rezumat).

Este drept că sintagma *private shop* nu se (mai) foloseşte, dar ultima parte, *shop*, glosată în DN_3 cu sensurile "magazin, prăvălie" şi cu menţiunea "anglicism" este întâlnită, mai ales în vorbirea comună, foarte des, cu sensul de "magazin", mai ales de "magazin care vinde mărfuri de import". Nu se pune problema inutilităţii lui, fiindcă prăvălia are alt specific, cel tradiţional. Atât în cazul acestui termen, cât şi în situaţia celui, pe care îl vom prezenta imediat, de *butic,* putându-se face analogiile semantice dintre *han* şi *hotel*, pe care le releva Al. Graur, acum peste şaizeci de ani, în studiul *Despre neologisme*.

Interjecţia *O.K!*, provenită din engleza americană, apare frecvent în limbajul familiar, mai ales în variantă orală, fiind preferată de generaţiile tinere faţă de expresiile *e bine, de acord*, agreate de generaţiile vârstnice. Are, în raport cu sinonimele lui tradiţionale, avantajele noutăţii şi scurtimii (este, în limba împrumutătoare, o prescurtare, cu o etimologie

Scanned with OKEN Scanner

controversată), fiind imprimat, din aceste motive, pe genți, tricouri etc. Nu poate fi eliminat.

Butic, -uri (de gen neutru), foarte frecvent astăzi, în plină campanie de privatizare a comerțului, nu este nici el un împrumut foarte recent: este inclus în DN_3, este drept că sub forma *butică* (de genul feminin), dar cu sensul cunoscut de toți. Este sigur că și cel care l-a considerat "inutil" își face cumpărăturile zilnice la *butic, -uri,* nu la prăvălii, și spune că se duce, pentru aceasta, la butic, nu la prăvălie (cum spuneau înaintașii săi). Consemnăm atestarea unui compus (ocazional) cu acest termen, *butic-muzeu*, în contextul "interiorul unui restaurant a fost transformat în butic-muzeu", ("România liberă", sâmbătă, 25 oct. 1997, p. 5, c. 2, sus).

Resortisant (varianta românească este cu *-z-* după *-i-*) nu este orice "cetățean străin", ci numai acela "căruia un stat îi acordă anumite drepturi pe teritoriul său, unde își desfășoară temporar activitatea", resortizanți fiind, de exemplu, membrii ambasadelor, tehnicieni sub contract etc.; vizitatorii străini ocazionali, turiștii cetățeni ai altor state ș.a. nu sunt resortizanți. Se lucrează la o "lege a cetățeanului străin".

Disipat (despre care mulți vorbitori ai limbii române, inclusiv lingviști, cred că a fost introdus de fostul prim-ministru Petre Roman, de la care îl vor fi auzit prima oară la cumpăna anilor 1989-1990) nu numai că este cuprins în DM_3, este drept că având mențiunea "franțuzism", cu sensurile verbului din care provine "a împrăștia, a risipi, a cheltui nebunește, a ceda energie și căldură mediului ambiant", dar a fost utilizat, desigur, acum peste un secol, de Ion Ghica, fiindcă un substantiv din familia lui etimologică, *disipațiune*, poate fi consemnat în *Convorbiri economice*, partea a opta, din 1876; "Abaterile și rătăcirile lui veneau mai mult de la viața de *disipațiune* ce apucase [...]" (*Opere*, vol. II, 1959, p. 325). În DN_3 apar și *disipare, disipativ* și *disipație*, iar în numărul de

Scanned with OKEN Scanner

marţi, 3 dec. 1994 (p. 2, col. 4, sus) al "României libere" întâlnim formaţia lexicală *autodisipa*: "FSN se *autodisipează*".

Este adevărat că deşi inclus în DN_3, cu sensul "persoană care deţine un lucru, deţinător", *detentor* poate fi considerat, deocamdată, cel puţin, barbarism, fiindcă nu s-a diferenţiat, semantic, de *deţinător*; nu este însă exclus să-şi contureze, în viitor, un sens tehnic, cu trăsătura semantică – *(minus) uman*, deosebindu-se astfel de sinonimul său care are trăsătura + *uman*.

Vizavi de are, nu numai cu sens local, ci şi cu sens relaţional, o vechime apreciabilă, fiind înregistrat astfel nu numai în DN_3, ci şi în DEX (1975), ambele dicţionare fiind normative. În consecinţă, este corect să spunem atât: *X locuieşte vizavi de mine*, cât şi *nu cunosc multe vizavi de faptele lui*, fapt care indică utilizarea acestei locuţiuni prepoziţionale.

Putem spune, în concluzie, că prognoza antineologică recentă, discutată aici, s-a dovedit, ca şi celelalte de până acum, atât riscantă şi hazardată, cât şi nerealistă, fiindcă limba română din cele zece unităţi lexicale considerate inutile şi-a încorporat nouă. Chiar în "România liberă" din ultimii ani ele apar frecvent. Vechimea lor este, obişnuit, mult mai mare decât de zece ani, iar împrumutul lor din limbi, ca engleza şi franceza, precum şi prezenţa lor în alte limbi europene, care le-au împrumutat, de asemenea, asigură apropierea dintre ele. Marele lingvist Al. Graur are, din nou, dreptate: "A te ridica împotriva neologismelor ["împrumuturi lexicale adaptate"] nu înseamnă numai a te izola de civilizaţia contemporană, ci şi a lupta pentru menţiunea barierelor între popoare. Nimic nu desparte mai mult pe oameni decât limba. Iar limbile prin nimic nu se apropie mai mult între ele decât prin împrumuturi" (1).

Scanned with OKEN Scanner

Referințe bibliografice

1. *Tot despre neologisme/* Adevărul, 22 iunie 1934, republicat în *Puțină gramatică,* București: Editura Academiei, 1987, vol. I, p. 132.

Scanned with OKEN Scanner

Ioan LOBIUC

CÂMPUL LEXICAL-SEMANTIC AL NOȚIUNII DE *PACE* ÎN LIMBA ROMÂNĂ (I)

Inventar (de fapt, ansamblu de subinventare) de bază, alături de cel fonetico-morfologic şi gramatical, al oricărei limbi, lexicul nu este – cum se mai crede – o zonă a iregularităţilor, deci o porţiune asistemică. Mai puţin riguros decât celelalte două inventare (nivele), şi vocabularul este organizat printr-o reţea de relaţii foarte complexe, căci cuvintele care îl constituie sunt semne verbale tipice prin bilateralitate, arbitrarietate (cu putinţa, prin semnificat mai ales, a unor motivări ulterioare), prin asimetrie, adică libertatea relativă a formei şi a sensului de a "glisa" reciproc (anulând corespondenţa monounivocă, de 1:1, între ele), prin putere dominativă (şi nu doar semnificativă), prin globalitate maximă a semnificatului, cu sensurile lui succesive ori coexistente (la linearitatea obligatorie a semnificantului), dar, şi poate mai ales, prin valenţele semantico-sintactice de combinabilitate (cvasiobligatorie, deci stabilă ori chiar fixă, semiliberă şi cu totul liberă, chiar facultativă). Întreţinând relaţii paradigmatice (opozitive), sintagmatice (asociative, de contrast şi ierarhie) (de supra- şi de subordonare), cuvintele se grupează în nenumărate constelaţii, "solidarităţi", (sub) ansambluri[1] în chiar conştiinţa (intuiţia) lingvistică, fie şi difuză, a vorbitorilor. Fără aceste valenţe virtuale deja din lexic, mai ales cele socializate şi tradiţionalizate prin uzul infinitelor acte de vorbire, schemele (tiparele, modelele) sintactice n-ar putea primi "umpluturi lexicale" coezive logico-semantic şi adecvate pragmatic (la intenţia comunicativă a vorbitorului, spre a o deservi optim sau ar primi combinaţii asemantice, neghidate de actul de cugetare şi de realitatea reflectată şi verbalizată în aceasta.

Scanned with OKEN Scanner

Investigaţii îndelungate (printre ele, şi ale lui E.Coşeriu, 1964 şi urm.) asupra unor conglomerate lexicale (suficient de) vaste au relevat că sistemul lexical este format dintr-un ansamblu de unităţi semnificative în care totul "se ţine", în care elementele se delimitează reciproc şi îşi capătă valoarea din poziţia pe care o ocupă în interiorul unor "cuiburi" sinonimice, al unor cupluri de antonime etc. şi, mai ales, a ceea ce s-a convenit să se numească, după J. Trier, "câmp". La aceleaşi rezultate ajungeau şi dicţionarele ideografice (analogice), teoretizate de R. Hallig W. Von Wartourg, după care în limbi există două grupări generale ale cuvintelor: un tip logic şi unul asociativ. Primul reflectă cunoaşterea lumii de către om, asigurând grupări lexematice după categorii logice (de tipul: *colectivitate, stat, drept, instituţie, politică externă, apărare naţională, război, literatură şi artă, confesiune şi religie,* toate din secţiunea "organizare socială şi instituţii sociale" a rubricii generale **omul**, interferente cu altele din rubrica **omul ca fiinţă socială**, precum: *viaţă socială în genere, organizarea societăţii, limbă, relaţii sociale, omul în muncă, în acţiune: agricultură, meşteşuguri şi profesii, industrie, comerţ, proprietate, locuinţă, transport, piaţă, telegraf, telefon* ş.a.). În esenţă, taxinomia dată este aceeaşi la toate popoarele. Tipul al doilea se bazează pe conexiunile psihologice, atât între obiecte şi noţiuni, cît şi între semnele acestora, deci, între cuvintele înseşi, "atracţiile" specifice dintre acestea, mediate de acţiunea retroactivă a limbii asupra gândirii şi mai larg, a conştiinţei. Pe lângă aceste două limbi structurale de-a lungul cărora vorbitorul se mişcă când îşi caută în memorie noţiunea sau cuvintele necesare, în organizarea lexicului acţionează şi o a treia, hiponimie, a subordonării noţiunilor, cu precizarea că un câmp lexical realizat printr-o vocabulă dată şi prin "familia" ei

Scanned with OKEN Scanner

acoperă doar o parte a câmpului conceptual, o altă parte a acestuia fiind acoperită de un alt câmp lexical etc.[2].

2) Conceptul de *pace* este unul fundamental, el vizând starea de bază, normală (cea de echilibru, de liniște) a condiției umane, a intelectului lui de reflectare și cunoaștere și a vieții interioare a omului, a ființării lui în familie și în colectivitate, a coexistenței și conlucrării comunităților, în ultimă instanță, liniștea naturii și a universului, starea originară a începuturilor acestuia, ca și starea creației divine și a relațiilor omului cu divinitatea. (Este drept că noțiunea dată devine acută și operantă în conștiință mai ales când natura și societatea se dinamizează prin convulsii, zbateri, rupturi etc., precum organele anatomice devin sesizabile omului la disfuncționalități). Ca atare, lexemul generic care îl desemnează face sau ar trebui să facă parte din vocabularul fundamental al (tuturor) limbilor, cum este și în română (AL. Graur, *Încercare asupra fondului principal al limbii române,* București, 1954), includzându-i aici, la rezerve, în toate listele și comentariile la ele (p. 52; 72, aici, la cuvintele latine cu certă origine indoeuropeană; 102: deja în latină *pax* vieţuia în *miezul* vocabularului; 130: pe lista unor cupluri antonimice în raport cu lexeme sau frazeologisme tot din vocabularul fundamental: *certa — împăca* (*pace*); 142, printre substantivele abstracte, de tipul *lege, sărbătoare, soartă, spaimă,* în opoziție cu cele "concrete" ca *armă* / legat de care este și un celebru salut roman /, *plumb, pământ, părinte* (ca aducător de "pace" între odraslele certate), *săgeată, scânteie, scut, tămâie*).

Rom. *pace* (lat. *pacem,* Ac. al lui *pax* N., *pacis* G.) are un registru polisemic bogat și bine structurat, el dezvoltând o bogată rețea sinonimică, ca și numeroase cupluri antonimice, precum și o "solidă" familie lexicală de creație internă, amplificată printr-o serie de împrumuturi neologice savante (de tipul *pacifist*), dar mai ales prin numeroase frazelogisme

Scanned with OKEN Scanner

(locuţiuni şi expresii, mai mult sau mai puţin lexicalizate). Structura lexicografică a cuvântului dat nu diferă în mod esenţial între principalele dicţionare româneşti, o sinteză a tratărilor regăsindu-se în DLR (SN) (t. VIII, partea I, EA, Bucureşti, 1972) *s.v.* Cum se ştie, definiţia lexicografică (chiar şi când recurge la o simplă sinonimizare a vocabulei pentru care explică noţiunea din mintea noastră despre ceva ontic, fie şi plăsmuit, sau descrie obiectul corelat cu ideea din scoarţă despre el) operează cu analogii (similitudini, rar, identităţi şi cu deosebiri (contraste şi opoziţii) de sens, ca şi cu implicaţii ori incompatibilităţi între semnificaţii, într-un cuvânt, ea se mişcă în străvechiul câmp al dialecticii *asemănare* (similaritate, eventual, identitate ş.a.) / *diferenţă* (deosebire de la un simplu sau minim contrast până la opoziţie maximă şi chiar excludere). În DLR citat mai sus, schema este următoarea: 1) În opoziţie cu *război* – "Stare de bună înţelegere între popoare, situaţii în care nu există conflicte armate sau războaie între state, popoare, populaţii" (deja din **Psaltirea Hurmuzachi**); 2) Adesea în legătură cu verbele *a cere, a face, a încheia,* (învechit) *a lega, a aşeza, a pune* etc. – "Acord al părţilor beligerante asupra încetării războiului; tratat de încheiere a unui conflict armat"; 3) În opoziţie cu *ceartă, neînţelegere, vrajă,* adesea în legătură cu verbe ca *a avea, a fi, a trăi* – "Stare, siuaţie etc. lipsită de tulburări, de agitaţie, de vrajă; bună înţelegere, armonie, împăciuire, (rar) concordie" (cu atestări prime din aceeaşi psaltire); 4) "Linişte sufletească, stare de calm sufletesc, repaos, odihnă; lipsă de zgomot şi de mişcare, *linişte, calm, tăcere* (deja din **Codicele Voroneţean**), cu sintagme (pentru concepţia din urmă), precum *în (cu) bună pace; a da* (cuiva) *(bună) pace* sau *a lăsa* (pe cineva) *în pace* (sau *în pacea lui*); *dă-i pace!; a nu avea pace de cineva; a sta pe pace; mergi (du-te, umblă, rămâi,* înv. *pasă) în (cu) pace; a se da la pace* – a se linişti; *fii pe* (rar *în pace*, ca şi formele

Scanned with OKEN Scanner

de salut precum *Pace bună!* Şi *Pace vouă!*, ultima calificată ca formulă bisericească, de salut sau de binecuvântare, atestată şi ea încă în **Codicele Voroneţean**. Ad 4 se menţionează şi: "(în concepţiile religioase) linişte veşnică a omului după moarte, odihnă de veci; (rar) pacificare (cu atestări deja din psaltiri)", cu clişee privind morţii de tipul *Dormi în pace!* Sau *Odihneascâ-se în pace!*, dar şi cu expresii "laice" *(E) pace de* (cu *cineva, ceva*) – "s-a terminat cu cineva (ceva)". Se mai inserează aici, în baza dicţionarului lui Al. Ciorănescu, şi uzul adverbial, din vorbirea populară, al lui *pace* precedat de *şi* şi, adesea, determinat de adj. *bună* – "gata, s-a sfârşit; nimic altceva; degeaba mai vorbim".

Aşadar, semantica sa se plasează pe diverse coordonate, de la liniştea popoarelor şi a indivizilor din ele până la liniştea lumii întregi şi la cea eternă de după moarte (sau – de ce nu – de dinainte de naştere). Viziunile religioase marginalizate în DLR – asupra *păcii* ca un fel de mijloc între *viaţă* şi *moarte* (*pacea adevărată* dobândindu-se abia prin cea din urmă!) trebuie să fie obiectul unui studiu aparte. Aici şi deocamdată, să urmărim alte "viziuni" lexicografice tot româneşti. În DU (L. Şăineanu, ed. a VI-a, 1945, p. 452-453) s.v. *pace* se glosează: 1) "stare de linişte într-o ţară", "în timp de pace"; 2) "tratat de pace" (ca în formula *a încheia pace*); 3) "lipsă de ceartă, de tulburare" (a trăi în pace); 4) (fig.) "linişte, repaos" (ca în *pacea sufletului*); 5) "împăcare" (ca în *a făcut pace*), nu fără a se menţiona uzul interjecţional "spre a exprima că ceva s-a sfârşit într-un mod oarecare", ca la Creangă: "Tata a dat gloaba pentru mine şi *pace* bună." unde, însă, interjecţia neputând regiza atribute adjectivale, trebuie văzută o locuţiune interjecţională ("basta", "gata"), întărită prin adverbul de reliefare *şi cade* (I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionar Enciclopedic Ilustrat* Bucureşti: Cartea Românească, 1931, p. 883; 4) preia "schema" din DU pentru

Scanned with OKEN Scanner

1-3, ad 2, plusând cu sintagme ca *a face pace, a striga pacea* sau *pace dreaptă, - pace nedreptă, onorabilă, pace ruşinoasă*, iar ad 3 "împăcăciuire", plasând formula *a face pace* "a se împăca" şi în sfera vieţii individuale. Dacă ad 5 apar şi glosări neologice (pe lângă *linişte, lipsă de tulburare,* şi *repaos, unire, concordie*), cu ilustrări ca *a lăsa în pace, a da în pace,* "a lăsa liniştit, a nu supăra", *fii pe pace* - "n-avea nici o grijă", "nu fi îngrijorat", dar şi cu proverbe de genul "cine face merge-n pace", ad 4 se inventariază, din *Pravila lui Matei Basarab,* sintagma *carte de pace* "carte de hirotonie". Mai bogat în ilustări din limba populară (eventual, regională), şi oricum, familiară, este dicţionarul lui A. Scriban (1939, p. 920, s.v.), unde termenul de referinţă este *linişte*, raportat la "lipsă de război, de revoltă, de agitaţie, de ceartă", apoi la *repaos* (exemplul dat aici fiind, însă, neconcludent, căci este interpretabil: "Bătrânu trăia în pace"), ca şi la "tăcere" (*pacea codrilor*). Consistente, aici, sunt frazeologismele populare, care ne introduc direct în sociologia limbii române, relevând o anume "viziune" lingvistică specific românească asupra perceperii *păcii*, dat fiind faptul că starea de pace şi caracterul paşnic ale comunicării sunt recunocute ca individualizatoare în raport cu agresivitatea, permanentă sau iterată, a atâtor alte colectivităţi, dispărute sau prezente încă pe "scena" istoriei (interesant ar fi comparat – şi prin prisme limbilor – şansele de supravieţuire a colectivităţilor "belicoase", mereu "pe picior de război", faţă de cele "paşnice", aparent sau până la un punct "mioritice"; din faptul că lat. *bellum* s-a pierdut atât în română, cât şi în franceză, fiind înlocuit cu împrumuturi din limbi de superstrat: *război*, din sudslava, în care, iniţial, semnifica nu "conflict armat", ci "brigandaj; jaf, prădăciune ş.a.", respectiv, *guerre*, din dialectul vechi germanic al francilor, , stăpânitori între sec. V-VII ai galilor romanizaţi, se pot obţine multe informaţii despre modul de vieţuire între comunităţi umane:

Scanned with OKEN Scanner

formule ca *Bună pace!* (mai rar: *Pace bună!*) "liniște absolută" proiectează imediat viitorul în angrenajul social al cărui membru se simte și vrea să fie). Prin frazeologisme ca *a face pace* (cu cineva), *a strica pacea* (cu cineva), *O mie de ani pace!, a da bună pace, a lăsa* (pe cineva) *în pace, Dă-i pace!, a nu avea pace* (de cineva), *Mergi (umblă, du-te, rămâi* etc.*) în pace!, a nu (mai) avea pace, Fii pe pace!* etc., etc., româna reclamă poate pe unul din primele locuri, ceea ce în DEX (1975, s.v.) este dat abia la sensul 4 "liniște sufletească, stare de calm; tihnă, repaos, odihnă; lipsă de zgomot și de mișcare; calm, liniște, tăcere" (A. Ciorănescu, *Dicționario etimologico rumano,* II, La Langue, 1985, s.v., explică – nu întâmplător – că *pace* ca interjecție are, drept ultim izvor, prin lat. *pax*, interjecția grecească *paž* ca strigăt al disperării într-un conflict).

Firește, există și alte optici naționale asupra *păcii*, ca în lat. *summa in pace* "în vreme de *desăvârșită* pace" (termenul din glosare sugerând că există și o pace imperfectă, poate chiar *pax romana* "pacificare a Imperiului", care consună cu *pace ac bello* "în timp de pace și de război" (cf. M. Eminescu: "...bucuroși vom duce toate / De e pace, de-i război."), dar și o *Pax* – zeiță a păcii, păzitoare a ordinii, după cum și **Logos-ul** apare ca păstrătorul armoniei, echilibrului, ordinii și păcii în univers. Iarăși nu întâmplător, germana a numit "cimitirul, mormântul" cu un compus, *Friedhof,* în care primul component are sensul tocmai de "liniște, acord, pace". Un paradox ni-l oferă limba franceză, în care sintagma *paix armée* vizează o stare de compromis: fiecare [parte] este pe picior de război (*Le Petit Larousse illustré,* Paris, 1994, p. 735), unde îmbinări precum *pacea naturii, pacea legilor* sau *a avea conștiința (cugetul) în pace* pentru semnificația de "tranchilitate, seninătate a spiritului" ne amintește de latinește *ventorum pacis* "calmul vânturilor" sau de curgerea

Scanned with OKEN Scanner

în pace a râurilor spre mare, de bunăvoința (deci, pacea înspre muritori) zeilor, de pacea ("ajutorul") lui Esculap, dar și de nobilele formule de tipul *Pace tue!* Sau *Pace aliquius!* "Cu permisiunea (voia) ta, cuiva!").

Din universul lingvistic slav menționăm, pentru rusă, *lupta popoarelor pentru pace* (sintagmă devenită obiect de anecdotă: "...va fi o luptă pentru pace de nu se va vedea om cu om", glumă amară, justificată câtă vreme *pacificarea,* întronarea păcii, s-a făcut ori se (mai) face cu tancuri și obuze sau, mai "pașnic", cu lanțuri, bâte ș.a.), *pace ție!* ("fie-ți țărâna ușoară" etc. (S.I. Ožegov, *Slovar ruskogo jazyka,* ed a VI-a, Moscova, 1964, p. 345, unde și formula *S mirom otpustit kogo* "a-l lăsa pe cineva să plece în liniște, neurmărindu-l", care trădează un caz rar de amabilitate socială). Max Vasmer, *Etimologiceskii slovar' ruskogo jazyka,* t. II, Moscova, 1967, s.v. *mir* (p. 626) tratează actualele omonime, cum e și firesc, în același articol: "**Mir** – ucr. *mir* "umanitate, popor; pace, consens", v.rus., v.slav. *mirŭ* "eirene, kosmos", bg. *mir* (*-at*) "lume; pace; lumină"..., ceh. *mir* "lume; pace, liniște, concordie"...înrudit cu v. lat. *mieras* "pace, liniște", ..., alb. *mirë* "frumos", v. ind. *mitrás* (prieten). Grăitor este că sensul de "obștie, comunitate sătească" s-a dezvoltat din cel de "pace, convietuire pașnică" (cf. *goj, izgoj*, un derivat al cărora îl avem în rom. *a izgoni* "a exila", adjectivul participial *izgonit* putând semnifica și "marginalizat", chiar "paria").

Analogiile din lumea slavă ar putea sugera, pentru spațiul lingvistic romanic, apoi indoeuropean (deși vocabula nu este pentru toată familia), ideea de *pace universală,* instaurabilă, fără a deranja orgoliile, ambițiile, revendicările național(ist)e, dacă dialectica *pace – război* (concept și el materializat într-un vast câmp ontologic și semantico-lexical: *atac, apărare, cetate, tranșee, cazemată* etc. și numele tehnicilor de luptă ș.a.) s-ar putea conveni într-o alta, supremă:

Scanned with OKEN Scanner

pace – creaţie (zidire) individuală ori colectivă. Este de înţeles *pacifismul* ca "tendinţă de a înlătura conflictele internaţionale fără intervenţia puterii, ci numai prin înţelegere reciprocă, prin dezarmarea generală şi prin intervenţia tribunalelor arbitrare internaţionale" (*Minerva. Enciclopedie Română*, Cluj, 1930, p. 738). Mai e de luat în seamă şi un alt deziderat: *pace lingvistică*, opusă *lingvicidului*, practicat alături de genocid şi etnocid în statele intolerante la limbile care au drepturi depline de a servi în continuare ca instrumente de comunicare în comunităţi pentru care ele reprezintă o tradiţie şi o istorie.

N-am inventariat, deocamdată, bogata familie lexicală din interiorul românei creată pe baza moştenirii din latină şi amplificată prin neologisme latino-romanice, familie care proiectează dintr-o dată un întreg univers al relaţiilor interumane şi intercomunitare, dar şi al vieţii personale, subiective, chiar intime. N-am întreprins nici structurarea propriu-zisă a câmpului dat prin metoda, necesară, a analizei semice (componenţiale, în trăsături distinctive) pozitive şi "negative", ceea ce intenţionăm în părţile următoare ale studiului de faţă. Relaţiile *din câmp* şi *dintre câmpuri* se anunţă deosebit de complexe, dar şi interesante (fie şi numai faptul că dacă *pace* are ca "sinonim" cel mai apropiat lexemul *linişte*, relaţia nu este de implicaţie, *liniştea* în absenţa receptorului sau protagonistului stării date neînsemnând şi sau neapărat şi *pace*; în corelaţie cu "starea de calm sufletesc" sau "repaos veşnic" intră în joc alte semne, încât, din aproape în aproape, prin formalizarea câmpului în discuţie vom putea atrage la colaborare o bună parte a lexicului românesc.

Oricum, antonimizându-se cu termenul *război* şi sfera tematico-semantică a acestuia, printr-o zonă lexicală de "mijloc", cea a cuvântului *armistiţiu* şi a grupării posibile din jurul lui, lexemul *pace* se instaurează în centrul unui vast câmp cu membri, precum *armonie, linişte, calm, toleranţă, ajutor*

Scanned with OKEN Scanner

mutual, dar şi *consens, concordie, acord, pact, înţelegere* (bi-pace şi multilaterală) interpersonală şi mai ales colectivă, *încuviinţare, consimţământ, învoială, acceptare, asentiment, adeziune, aderenţă, alăturare, potrivire, concordanţă, conformitate, liber ataşament, asortare* etc., polarizând în el întregi fascicule de relaţii, inclusiv (deşi doar periferic) cu vocabulele *adevăr* şi *minciună*, care implică planificarea unor stări şi activităţi preponderent verbale.

Note

1. Cf. A. Rey, *La lexicologie,* Paris, 1970, cap. V, *Relaţiile unităţilor în structurile lexicale,* p. 129 u. (şi textele reproduse din studiile privind "câmpurile" lexicale"); N. G. Dolġhic, *Teoria semantičeskogo polja na sovremenom etape razvitija semasioloģii //* Filoloģičeskie Nauki, 1973, nr. I, p. 89-98.

2. *Système raisonné des concepts pour servir de base à la lexicographie*, ed. a II-a, Berlin, 1963 şi comentariul la concepţia celor doi autori: Ju. S. Stepanov, *Osnovy obščego jazykoznanija,* Moscova, 1975, p. 44 u. (unde se reproduce o parte din clasificarea noţiunilor după Hallig şi Von Wartburg, ca cea care are centrul ei 1) universul; 2) universul şi omul şi 3) omul).

Scanned with OKEN Scanner

Angela BIDU-VRĂNCEANU
(Universitatea din Bucureşti)

DINAMICA SENSURILOR ÎN LIMBA ROMÂNA ACTUALĂ*

Comunicarea de faţă porneşte de la reconsiderarea unor analize pe aceeaşi temă, pe care le-am făcut la date diferite – 1988(1), 1993(2), 1995(3). În toate aceste lucrări ne-am referit numai la *îmbogăţirea cu noi sensuri* a unor cuvinte din româna actuală utilizate în presa scrisă şi vorbită şi, prin extindere în româna literară standard, fenomen numit *dinamică*(4). Am avut în vedere, în general, *exemple repetabile în situaţii-tip*(5) (adică în *contexte lingvistice şi extralingvistice*), cu şanse de a impune un sens nou în limbă, pe care să le aibă în vedere ediţiile viitoare ale dicţionarelor. Sensurile din texte noi au fost apreciate prin raportare la DEX (ed. 1 şi 2)(6) şi DB(7). Nu ne-au interesat decât, în mod excepţional, situaţiile izolate indiferent dacă au reprezentat fapte corecte sau abateri de limbă. Reconsiderarea analizelor întreprinse până acum va încerca să reţină datele relevante din perspectiva timpului (materialul se distribuie de-a lungul unui deceniu, dinainte de 1988 până în prezent), pentru a distinge ceea ce este general de ceea ce este limitat pe etape.

1. Cuvintele înregisrate în texte româneşti până în 1988 ca având alte sensuri decât cele din dicţionare sunt destul de puţin numeroase: *a inocula, a prolifera, polariza(re), impuls(iona);* alături de acestea se mai consemnează izolat câteva exemple de sensuri metaforice ale termenilor tehnici

---

* Comunicare prezentată la sesiunea S.Ş.F. cu tema "Limba română — azi" (Iaşi, 25 octombrie 1997).

Scanned with OKEN Scanner

(buldozer, arsenal). Exemplele curente reprezintă termeni ştiinţifici din **biologie, fiziologie, fizică**; utilizaţi *în presa social-politică,* ei capătă *sensuri noi prin devierea faţă de condiţionarea semantică şi contextuală* strictă presupusă de statutul lor specializat. Dicţionarele menţionează un sens secundar, considerat figurat numai pentru *a inocula* (sensul 2 "a introduce în mintea cuiva anumite idei"), sens care s-a putut extinde mai uşor dincolo de un anume limbaj specializat, cum e cazul în exemplul: *au fost* ***inoculate*** *continuu economiei doze monetare stimulatoare, (Lumea, 1985);* noul context, chiar şi de natură economică, asigură decodarea sensului general "a introduce", prin care se poate face legătura cu sensurile obişnuite, de dicţionar.

Mecanismul care duce la un sens nou este acelaşi şi în cazul când relaţia este stabilită cu un sens specializat, tehnico-ştiinţific, ca la *a prolifera* (despre celule, organisme) "a se înmulţi": *proliferarea nucleară, proliferarea contractelor;* din nou se păstrează un element semantic comun, rezultat dintr-o medie a sensurilor (aici "a se înmulţi"), cu extindere contextuală (cuvântul se foloseşte în cu totul alte contexte, care avertizează vorbitorul asupra încălcării mărcii diastratice).

2. În analiza următoare(8) sunt consemnate exemple de acelaşi tip, selecţionate din presa dintre 1990 şi 1993, pe care le putem clasifica(9) astfel: a) cuvinte cu sensuri noi, dezvoltate tot prin extindere contextuală şi stilistică, înregistrate şi în etapa anterioară[(10), cum ar fi: *inedit*, cu sensul "nou, neobişnuit" (*Crăciun inedit*); *acut* ("puternic" – *luptă acută*); *alerta* – neînregistrat în DEX, ed. 1 – (*a alerta poliţia / firmele de taxi*), cu sensul de "a agita", *impuls* şi *impulsiona* apar frecvent cu sensul nespecializat stilistic de "a stimula, a îndemna" (*activitatea a fost* ***impulsionată,*** ***impulsionarea eforturilor***); şi b) mult mai numeroase sunt exemplele, neînregistrate înainte de 1990, de termeni tehnico-

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

ştiinţifici utilizaţi cu alte sensuri decât cele specialitaze, cum ar fi: *a emana, a dezamorsa, a asana, a gestiona, a gira.* Sensurile noi ale acestor termeni se datorează tot încălcării restricţiilor contextual-stilistice prin care se definesc în dicţionar, ceea ce determină interpretarea lor tot mai mult sau mai puţin ca figurate. Dicţionarele menţionează un sens figurat alături de cel tehnic numai în cazul lui ***a asana*** "a îmbunătăţi, a redresa", sens ilustrat de sintagma curentă până în prezent: *să asaneze economia, dificultăţile asanării economice.* În perioada 1990-1993, **a asana** apare şi în alte contexte, în care are numai aproximativ acelaşi sens: *asanarea societăţii,* dar şi *asanarea comercială stradală* (în ultimul exemplu, *a asana* este sinonim cu alt termen frecvent la un moment dat – *dedughenizare,* antonimul lui *dugheniza,* interpretare greu de făcut fără informaţii extralingvistice).

A gestiona, termen cu un sens economic precis, este înregistrat frecvent în presa din 1990-1993 cu sensul propriu: *gestionarea averii, a gestiona bugetul ţării, gestionarea banilor, gestionarea sectorului public.* Concomitent apar însă şi extinderi contextuale: *Va gestiona biletele disponibile, gestionarea sărăciei, gestionarea catastrofei,* cu parafraza comună "a administra"; ultimele două exemple au şi un sens ironic, datorat nepotrivirii semantice a termenilor combinaţi.

Alt termen economic, **a gira,** prin extinderea sensului "a da girul" (nu numai economic, ci de orice fel) apare în contexte destul de diverse: de la ***a gira*** *taxele* la emisiunea *Tv girată* de *x,* afirmaţii *girate* de *x,* acordarea *girului* moral domnului *x.*

A dezamorsa este folosit curent numai după 1990 în combinaţie cu substantive abstracte, desemnând "stări conflictuale", prin încălcarea restricţiei contextuale (*despre bombe, proiectile*); se transferă metaforic(11) sensul tehnic "a face să nu mai explodeze": *a dezamorsa* starea de tensiune /

conflictul / primejdia, care exprimă mai precis şi mai expresiv o realitate determinată. Frecvenţa contextelor de acest tip a impus sensul respectiv în unele ediţii mai noi ale dicţionarelor(12).

3. Următoarea etapă a avut în vedere analiza *dinamicii cuvintelor româneşti* din presa scrisă şi vorbită dintre 1993 şi 1995(13) numai sub aspectul sensurilor noi, dezvoltate de *termenii specializaţi*(14), utilizaţi în alte domenii şi în alte contexte, foarte importante pentru decodarea noului sens. Exemplele selectate se împart în următoarele categorii:

a) ***Termeni tehnici,*** precum *a dezamorsa, a asana, eroziune* ş.a., înregistraţi în perioada anterioară şi folosiţi curent în aceleaşi condiţii semantice şi contextual-stilistice, ceea ce este un argument în favoarea impunerii sensurilor noi, fără marcă diastratică.

Se mai remarcă folosirea izolată, cu valoare expresivă, şi a altor termeni tehnici, de exemplu: *raţionamentele pot păli când sunt trecute sub* ***tubul catodic*** (exemplu izolat, care susţine însă preferinţa pentru limbajul tehnic).

b) ***Termenii economici*** *a gestiona, a gira* apar frecvent în aceleaşi condiţii ca în perioada anterioară.

c) ***Termenii medicali*** sunt foarte frecvenţi (dar cu diferenţe de la unul la celălalt) *în analizele social-politice şi economice.* Sensul nou, dobândit în noile contexte este în mod evident figurat, fie că sintagmele în care apar se repetă (α), fie când apar izolat (β); tocmai de aceea s-a luat în consideraţie şi categoria β.

(α) S-au înregistrat de mai multe ori termenii: *anemie (anemia democraţiei), epidemie (nostalgia bântuie ca o epidemie), anestezie (Comunismectomie fără anestezie), punct nevralgic (punctul nevralgic al societăţii), miop(ie), prezbiţ(ie) (miopia majorităţii, prezbiţia opoziţiei, miopie politică), sclerozat (structurile sclerozate ale Ministerului* ş.a.).

Scanned with OKEN Scanner

(β) Alţi termeni medicali, prin utilizarea repetată se impun împreună cu sintagmele în care apar, unde este mai evidentă interferenţa neobişnuită a două limbaje specializate (*medicină* şi *economie*), cu urmări asupra expresivităţii. În această situaţie este *colaps* economic, unde sensul "stare foarte gravă, premergătoare morţii", interpretat metaforic în relaţie cu datele extralingvistice, se decodează uşor.

Şi alţi termeni medicali, precum *diagnoză, disfuncţie* se utilizează în contexte economice, unde transferul metaforic nu afectează precizia sensului: *diagnoza FMI este că disfuncţiile economice în Europa de Est vin dinspre latura ofertei,* unde *diagnoză* semnifică "determinare precisă a unei stări (şi nu neapărat a unei boli)", iar *disfuncţie* actualizează prima parte a definiţiei – "tulburare funcţională".

Termenul medical *infuzie* apare în câteva contexte, majoritatea economice: *infuzie de capital (străin), infuzie de contracte,*dar şi *infuzie de energie.* Explicarea sensului din aceste contexte nu se poate face uşor prin raportare la definiţie de dicţionar(15), care sunt foarte precise. Utilizarea termenului *infuzie în afara limbajului medical* duce la un sens nou, reprezentând o medie a celorlalte, de la "medicament" sau "soluţie" la "posibilitate de a ameliora o situaţie în mod deliberat şi artificial".

4. Sensurile noi înregistrate după 1995 se repartizează cu precădere *termenilor tehnico-ştiinţifici,* majoritatea fiind cei înregistraţi anterior:

a) Din domeniul *tehnicii,* se menţine frecvent sensul nou al lui *a dezamorsa,* în combinaţii deja admise de unele dicţionare: *conflict, stare de tensiune* etc. Se constată însă o extindere şi în alte contexte, unde sensul nu mai e destul de clar: *dezamorsând zvonurile privind lipsa de grijă.* S-au fixat contextual sensuri noi pentru *a polariza* (*polarizarea electo-*

Scanned with OKEN Scanner

ratului) şi *a eroda, erodare* (*erodarea guvernării* sau *erodarea la guvernare*), *asanare* (*asanarea economiei*).

În analizele *social-politice* şi *economice* mai apar izolat şi *alţi termeni tehnico-ştiinţifici* din diferite domenii, utilizaţi cu valoarea metaforică: (astronomie) *Executivul Ciorbea părea că ar fi gata să se înfigă şi în găurile negre ale economiei; Marele număr de oportunişti dintre "profesioniştii curteni ai televiziunii" oricum fac această* ***basculare*** *imposibilă şi vizibilă;* (electricitate). *Sunt condiţii în care o reconectare a circuitelor bancare la economia reală... care nu se poate produce decât printr-o relaxare a politicii monetare şi bugetare*(16); (matematică) *ecuaţie bugetară neschimbată.*

b) Din domeniul *economic* se menţin frecvenţi cu sensurile noi înregistrate şi în perioada anterioară *a gira, gir (girul politic)* şi *a gestiona* cu sensuri mai mult sau mai puţin deviate (*cum a fost gestionată reforma; să gestioneze toate problemele publice; Grecia şi Turcia gestionează cu dificultate diferendele*), *să gestioneze starea de criză* şi chiar *o răpire gestionată ca lumea.*

c) În ce priveşte termenii medicali, se remarcă în continuare utilizarea lor frecventă în analizele social-politice şi economice (o mare parte fiind cei înregistraţi în perioada anterioară, în sintagme fixe): *colaps economic, infuzie de capital, miopie politică, terapia de şoc (Sindicatele... manifestau agresiune faţă de ideea terapiei de şoc),* în opoziţie antonimică cu *terapia paşilor mărunţi*(17).

Unii termeni medicali apar izolat cu valoare metaforică în contexte politice şi economice: *hipertrofie* ("Guvernul îşi poate trece în cont apariţia în scena postdecembristă, alături de mineriade, a unei alte *hipertrofii* rezultând din cochetarea cu dictatura clasei muncitoare: blocarea drumurilor naţionale ca formă de protest"), *scleroză* ("Teatrul trebuie să lupte împotriva propriilor *scleroze*"), *diagnostic* ("nu s-a făcut o

Scanned with OKEN Scanner

analiză-diagnostic a întreprinderilor propuse spre desființare"), *amputare* ("masive *amputări* ale cheltuielilor, cu prilejul rectificării bugetului"), termen reluat şi sub forma unei perifraze: "să se opereze cu *bisturiul* în buget pentru a se reduce cheltuielile".

Metaforizarea prin termeni medicali (metafora filată) este o caracteristică frapantă în structura unor articole (de ex.: "TVR – un *organism bolnav de cancer*") în întreg textul unor analize social-politice (*organ bolnav, celule sănătoase*) sau economice ("Metoda guvernului anterior de a *administra* industriei lucrând în pierdere *baloane de oxigen* în loc de a fi *tratată* cu *bisturiul* a continuat să fie aplicată").

5. Analiza întreprinsă a arătat, credem, un aspect caracteristic al dinamicii sensurilor în româna actuală. S-au impus atenţiei un anumit tip de sensuri noi, extinderi ale unor termeni tehnico-ştiinţifici, utilizaţi în limba comună sau în alte variante decât cele cărora le aparţin. Decodarea şi impunerea noilor sensuri depind în mod esenţial de contextele lingvistice şi extralingvistice în care apar, altele decât în cele proprii termenului respectiv. Se creează o contextualitate specifică noului sens, iar termenul tehnico-ştiinţific îşi pierde caracterul independent de context şi, implicit, monoreferenţial.

Relativa diversitate a contextelor în care apare un termen tehnico-ştiinţific în limbajul presei şi în limba comună duce la sensuri noi acceptabile în grade diferite. Au şanse să se impună cu un sens nou termenii care apar în contexte-tip (repetate), eventual în sintagme prin uz repetat, precum: *colaps economic, infuzie de capital, terapie de şoc* sau *a paşilor mărunţi (în economie), analiză-diagnostic (în economie).*

Noile sensuri se creează deci, în primul rând, prin migrarea termenilor specializaţi spre limba comună, prin estomparea şi încălcarea mărcilor lor diastratice(18). Migrarea termenilor tehnico-ştiinţifici spre uzul comun a fost

Scanned with OKEN Scanner

semnalată(19) ca o caracteristică a limbilor moderne. Dar, paralel cu această tendință mai generală, unele dintre exemplele analizate prezintă o caracteristică nesemnalată pentru alte perioade şi alte limbi, şi anume *"mixarea" sau inteferența limbajelor artistice* în extinderea spre limba comună. În această situație sunt **termenii medicali** utilizați frecvent în (con)texte *social-politice şi economice,* fenomen înregistrat numai din 1993 până în prezent (deci nu şi în perioade anterioare). Contextele social-politice, şi, mai ales, economice în care apar termenii medicali, pun problema rolului factorului extralingvistic în aplicarea evoluției semantice. După cum se ştie, semantica structurală (de la celebrul articol al lui E. Coşeriu(20) din 1964) nu a ținut seama decât de relațiile de sens în sincronie şi numai prin compararea sincroniilor, în diacronie. Datele extralingvistice au rămas importante pentru semantica tradițională (de tipul Şăineanu, Bréal, Meillet)(21), care s-a preocupat de cauzele din tipurile evoluției semantice, probleme care nu au constituit obiective ale semanticii structurale. S-a ajuns la necorelarea celor două tipuri de semantică. Analiza efectuată lasă loc întrebării dacă unele din sensurile noi înregistrate ar putea fi înțelese, explicate exact în afara contextelor extralingvistice, considerate nu numai implicit (cum ar fi *colaps economic*, chiar *asanarea economiei*, dar, mai ales, *asanarea comercială stradală*).

Dacă admitem dependența de extralingvistic în aceste situații, împreună cu *teza specificității pentru o anumită limbă*(22), ar trebui să acceptăm că între cele două tipuri de semantică (istorică şi sincronică) există mai multe puncte comune decât s-a admis(23). Importanța ce trebuie acordată *contextului* ar putea desemna cel mai sintetic locul comun.

Comparând materialul analizat în diferite momente, rezultă că există *o deosebire cantitativă firească* în ce priveşte

Scanned with OKEN Scanner

dinamica sensurilor până la 1989 şi, după aceea, în favoarea celei din urmă. După 1990 apar deosebiri mai ales în ce priveşte *varietatea resurselor acestei dinamici, mai diversificată în ultimii ani*, şi, poate, specializată pe anumite domenii. Îmbinarea funcţiei de comunicare cu cea expresivă a limbii reprezintă, în mare parte, *justificarea dinamicii sensurilor.*

Referinţe bibliografice

1. Bidu-Vrănceanu Angela şi Forăscu Narcisa. *Cuvinte şi sensuri.* Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, p. 53-57.

2. Eadem, *Lectura dicţionarelor.* Bucureşti: Editura Metropol, 1993, p. 63-80.

3. Eadem, *Dimanica vocabularului românesc după 1989. Sensuri "deviate" ale termenilor tehnico-ştiinţifici,* în *limbă şi literatură.* An. XL, 1995, vol. I, p. 38-45.

4. Sub numele de *dinamică* (a vocabularului) mai pot fi cuprinse şi analizele privind îmbogăţirea vocabularului românesc actual cu cuvinte noi, de diferite origini sau formate în româneşte, problemă de care nu ne vom ocupa aici, dar pe care au analizat-o alţi cercetători: Dimitrescu Florica. *Dinamica lexicului românesc.* Clusium, Logos, 1995 (vezi şi cap. *Dezvoltări semantice recente,* p. 260-268); Stoichiţoiu-Ichim Andriana. *Dinamica sensului în limba română actuală // Comunicările Hyperion.* Bucureşti: Editura Hyperion XXI, 1995; Eadem, *Polisemia în limbajul publicistic actual // Limbă şi Literatură,* 1994, vol. I, p. 16-19; Eadem, *Formaţii lexicale noi în limbajul publicistic //* Vol. I. *Comunicările Hyperion.* Bucureşti, 1996, p. 170-180; Eadem. *Anglomania – o formă de snobism lingvistic // Comunicările Hyperion.* Bucureşti, 1993, p. 270-280. Vezi şi Preda Irina, *Îmbogăţirea lexico-semantică a limbii române actuale // Limba română,* 1992, nr. 9, 10.

Scanned with OKEN Scanner

5. Fiind vorba de situaţii-tip, multe din mass-media orală, în majoritatea analizelor, ca şi în cea de faţă, nu s-a indicat exact sursa (cu excepţia lucrărilor citate sub 1 şi 3), deşi s-au pus, de multe ori, ghilimelele pentru citate.

6. DEX – *Dicţionarul explicativ al limbii române* / Red. acad. I. Coteanu, Luiza şi Mircea Seche, Bucureşti: Editura Academiei, 1975, ed. 1, şi Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic, 1996, ed. a 2-a.

7. DB – V. Breban. *Dicţionarul general al limbii române*. - Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.

8. Vezi nota 2.

9. Clasificarea absentă în lucrarea citată.

10. Vezi nota 1.

11. Transferul metaforic este precis, combinând funcţia de combinare cu cea expresivă în contexte de tipul: *dezamorsarea "bombei" ecologice,* unde ghilimelele marchează faptul că acest transfer este conştient în raport cu sensul tehnic.

12. Z. Creţa, Mareş L., Ştefănescu-Goangă Z., Şuteu F., Şuteu V. *Mic dicţionar al limbii române,* Bucureşti: Editura Demiurg, 1992.

13. Vezi nota 3.

14. În analizele anterioare au fost consemnate şi sensuri noi ale unor cuvinte specializate contextual, dar nu şi stilistic, precum *inedit, alert* ş.a.

15. *Infuzie* are sensurile: 1) Soluţie apoasă obţinută dintr-o plantă prin opărirea cu apă clocotită, *în scopul extragerii principiilor active* (s.n.) şi 2) Încrucişare a unei rase neameliorate cu o rasă ameliorată timp de una sau două generaţii.

16. Definiţiile lexicografice ale cuvintelor *a conecta* şi *circuit* indică detalii tehnice extrem de precise, total neglijate

Scanned with OKEN Scanner

în utilizarea metaforică în care se păstrează doar o medie semantică.

17. E de remarcat pletora terminologică medicală, de tipul unor "metafore finale" sau a unui lanţ de metafore (vezi: Mancaş Mihaela. *Metaforă, metonimie, comparaţie, analogii şi delimitări ale figurilor // Limbă şi literatură*, 1988, vol. IV, p. 500): "*Terapia* paşilor mărunţi, indecizia factorului politic, dezbaterile senzoriale care sperie *pacientul* cu *durerea infecţiei,* făcându-l să uite beneficiile *tratamentului,* nu vor rezolva fondul problemei".

18. Faptul că vorbitorii sunt conştienţi că prin încălcarea mărcilor diastratice se exprimă un sens nou este deseori desemnată prin ghilimele; vezi exemple în acest sens la Bidu-Vrănceanu A. *Lectura dicţionarelor,* p. 80-85.

19. Coşeriu E. *El Hombre y su lenguaje. Estudios de teora y metodologia linguistica.* Madrid: Editorial Grecos, 1985.

20. Idem. *Pour une sémantique structurale // Travaux de linguistique et de littérature.* Strasbourg, 1964, I.

21. Şăineanu L. *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranziţiunea sensurilor,* Bucureşti: Tipografia Academiei Române, 1887; Bréal M. *Essai de sémantique. Science de significations,* ed. a IV-a, Paris, 1924; Maillet A. *Comment les mots changent de sens // Linguistique historique et linguistique générale.* Paris, 1921, tome I.

22. Teză susţinută atât de reprezentanţi ai semanticii tradiţionale, precum Şăineanu L. *Op. cit.*, p. 66, 88, 94-96, 124 (vezi şi cap. *Importanţa metaforei pentru precizarea caracterului naţional*); Bréal M. *Op. cit.*, p. 125, 130, 131, dar şi de autori ai semanticii moderne, cum ar fi: Picoche J. *Didactique du vocabulaire français.* Paris: Nathan, 1993, p. 103-105, 107, 139-140; şi Idem, *Lexicographie théoretique et*

Scanned with OKEN Scanner

appliquée: un dictionnaire de haute fréquence // Simposio de lexicografía actual. Santiago de Compostela, 1995.

23. Reţinem în direcţia recurgerii unor idei ale semanticii istorice importanţa acordată de Bréal M. *Op. cit.*, p. 146, valorii cuvintelor într-un context. Meillet A. (*Op. cit.*, p. 145), susţine, de asemenea, importanţa contextului pentru a interpreta sensurile unui cuvânt ca *operaţie*. În acelaşi timp, A. Meillet, (*Ibidem*, p. 258), subliniază importanţa relaţiilor dintre limba comună şi terminologii, considerată dublu orientată şi sursă importantă a dinamicii sensurilor; vezi şi Bréal M. *Op. cit.*, p. 127 (ex.: lat. *luxus* > fr. *lux*).

Scanned with OKEN Scanner

Adrian PORUCIUC

ANTROPONIME ŞI APELATIVE ÎN CADRUL RELAŢIEI LINGVISTICE ALBANO-ROMÂNE

Am abordat deja, în câteva lucrări anterioare (vezi mai ales Poruciuc 1992: 18), problema relaţiei albano-române la nivelul antroponimelor şi apelativelor corespondente. Pe linia respectivă la conferinţa L.R.A. din octombrie 1998 am făcut unele precizări şi completări, pe care le voi relua, cu mai multe detalii, în articolul de faţă.

Pentru început, voi afirma că, în cazurile în care constatăm că româna are în comun cu albaneza anumite antroponime ereditare, se cuvine să stabilim, în primul rând, dacă nu cumva asemenea corespondenţe antroponimice se bazează pe izvorul latin, ştiut fiind că unele elemente lexicale moştenite generic de română (ca limbă romanică) apar şi în albaneză, ca preluări foarte timpurii din latină. De exemplu: alb. (n. fam.) *Flloko, Floqi* < alb. *Flock* 'păr (de pe capul omului)' < lat. *floccus*, cf. rom. (n.fam.) *Floca, Flocea* < rom. *floc* < lat. *floccus* sau alb. (n.fam.) *Frashëri* < alb. Fraschër 'frasin' < lat. *fraxinus,* cf. rom. (n.fam.) *Frasin* < rom. *frasin* < lat. *fraxinus*.

Pe lângă numele din categoria de antroponime albano-române tocmai menţionată, mai există o categorie care le cuprinde pe cele (destul de numeroase) explicabile ca împrumuturi (independente în cele două limbi) din idiomurile de contact istoric mai recent, precum slava sudică, neogreaca şi turca. Putem exemplifica prin următoarele serii: alb. (n. fam.) *Anastasi, Andoni, Apostoli, Bogdani, Çobani, Çollaku, Deliu, Dobro,* de comparat cu rom. (n.fam.) *Anastase, Andoni, Apostol, Bogdan, Ciobanu, Ciolacu, Deliu, Dobru.* Deşi această categorie pare a nu pune probleme deosebite (cel puţin

Scanned with OKEN Scanner

din punct de vedere etimologic), merită măcar să ne întrebăm: a) dacă preluările respective au implicat împrumutarea, mai întâi, din limbile de contact, a unor apelative, de la care s-au dezvoltat apoi nume proprii în limbile receptoare (albaneză, respectiv română); sau b) dacă numele proprii în discuţie au fost preluate ca atare (deci deja ca nume, cu "istorii" diferite de la caz la caz) din limbile sursă, o implicaţie majoră fiind aici şi schimbarea identităţii etnice a purtătorilor mai timpurii ai acestor nume.

Implicaţii de o mai mare adâncime au antroponimele albano-române dintr-o a treia categorie (şi ea destul de bogată), cea a numelor care nu-şi găsesc explicaţii nici în latină, nici în alte idiomuri istorice din Balcani, ci ne obligă să le considerăm a fi "autohtonisme" (deci "de protostrat" în albaneză şi "de substrat" în română). La nume din această a treia categorie mă voi referi în paragrafele următoare.

În lucrarea din 1992, menţionată mai sus, observăm că ceea ce s-a discutat îndelung până în prezent, în privinţa relaţiei albano-române, , au fost, în principal, dimensiunile listei de apelative autohtone pe care cele două limbi le au în comun, în timp ce similitudinea (izbitoare, în destule aspecte) dintre sistemele onomastice român şi albanez a fost în general neglijată. Este vorba nu doar de o similitudine în elemente disparate, ci de una sistemică, vizibilă inclusiv în domeniul celor mai productivi formanţi onomastici (mai ales sufixe) şi al modalităţilor de derivare. În ce priveşte dezvoltarea apelativ > antroponim, menţionam tot acolo că, deşi Iorgu Iordan, în DNFR, a neglijat aproape total albaneza în explicarea numelor proprii româneşti, el a trimis măcar unul dintre acestea, anume rom. *Bucur*, la un apelativ albanez: "alb. *Bukur* frumos, cf. n. top. *Bucurul* (*Dealul* -) şi *Bucuri*".

În cazul special *Bucur* (în contradicţie cu orientarea etimologică generală manifestată în DNFR), Iordan a apelat

Scanned with OKEN Scanner

deci la albaneză, făfă a încerca mai întâi să dea explicaţii prin limbi din vecinătatea mai "imediată", sau pe teren exclusiv românesc, faptul fiind cu atât mai surprinzător cu cât în română există o solidă familie de apelative, care le cuprinde pe *a bucura, bucuros, bucurie.* Acestea din urmă însă, trebuie spus, au un bagaj semantic de dată mai recentă decât cel al mai arhaicelor rude albaneze, printre care, pe lângă apelativul just invocat de Iordan (DNFR, s.v. *Bucur*), anume adj. *bukur* 'frumos', găsim şi subst. *bukuri* 'frumuseţe, încântare, farmec' şi derivatul adjectival *bukurosh* 'frumos, încântător, fermecător'. Pe cel din urmă se bazează antroponimele *Bucurosh* (prenume) şi *Bukuroshi* (n.fam.), pe care le-am înregistrat la Tirana, respectiv *Shkodra* (1). La acestea se adaugă *Bukuri* şi (forma articulată) *Bukurija,* nume albaneze din Kosovo (cf.: Doçi 1983: 108).

Diferenţa evidentă dintre semantica familiei alb. *Bukur* şi cea a familiei de care aparţine rom. *a bucura* (elementul de legătură dintre cele două familii etimologic înrudite fiind desigur referirea la noţiuni, precum "încântare, a încânta") impune o respingere, în acest caz, a ideii de împrumut în română. Spun aceasta pentru că Papahagi (1974) indică, nefondat, proveniența din albaneză a arom. *bucur* şi *bucuril'e,* care au sensuri identice cu cele ale corespondentelor daco-române. Realitatea lingvistică impune aici ideea unei moşteniri albano-române comune, din fondul paleobalcanic preroman. Am afirmat deja (Poruciuc, 1992: 18) că, în ce-l priveşte pe *Bucur,* trebuie să urmăm sugestia lui Iordan şi să considerăm că sensul originar al acelui antroponim românesc a fost "Frumosul". A se vedea, pentru comparaţie, arom. (n.fam.) *Frumosu, Frumoasa* (şi *Muşat* < *muşat,* < **frumuşat* < lat. **(in)formosiatus* – dacă acceptăm etimologia dată de Papahagi, loc. cit.), de comparat cu "sinonimul" *Dealu Frumos*, nume

Scanned with OKEN Scanner

purtat de mai multe sate din România (jud. Alba, Argeş, Dâmboviţa, Sibiu).

Spunând mai sus "la origini", mă refeream la surse chiar preromane pentru tema albano-română *bukur-*, care este conţinută şi de multe nume proprii din cele două limbi. În această ordine de idei, trebuie acceptată şi ideea că un **Bukur* ("Frumosul") putea să fi fost perpetuat *deja ca nume* (nu doar ca apelativ) dintr-un idiom paleobalcanic (tracic, iliric?) în romanica estică cea mai timpurie. Acel transfer implica, simplu, o continuitate în folosirea numelui preroman respectiv şi după romanizarea totală (după trecerea printr-o fază de bilingvism) a comunităţilor autohtone în cadrul cărora acel nume avea deja o tradiţie a sa. Desigur, nu toate antroponimele legate de tema *bukur-* şi de un antroponim "primar" *Bukur* au aceeaşi vârstă în teren românesc. De la *Bukur* s-au dezvoltat (direct sau indirect) oiconime, precum *Bucuru* (Alba), *Bucureasa* (Cluj), *Bucuroaia* (Bihor), *Bucureşti* (Hunedoara). Ultimul este de fapt forma veche a mai cunoscutului *Bucureşti*, plural "de clan" al lui *Bucurescu* (*-esc* fiind prelungirea unui *-isc* diminutival-patronimic paleobalcanic, de găsit şi în greacă). Oiconimul *Bucureşti*, la rândul lui, a produs antroponimul *Bucureşteanu* (cu siguranţă un derivat de dată mai recentă). Bogăţia respectivei familii de nume proprii daco-română poate fi ilustrată suplimentar şi prin n.fam. *Bucurel, Bucurică, Bucuroiu* şi chiar *Bucurie* (pentru care cea mai la îndemână explicaţie ar fi o dezvoltare directă de la arom. *bucurie*, deşi nu putem trece cu vederea alb. *Bukuri şi Bukurija* menţionate mai sus). Alte două nume, *Bucurenciu* şi derivatul său *Bucurenciuc* (incluse şi ele în DNFR), reflectă o interesantă interferenţă dintre sistemul onomastic daco-român şi cel est-slav (ucrainean).

Cele enumerate până aici se constituie în dovezi ale vârstei respectabile şi ale prolificităţii temei autohtone *bukur-*.

Scanned with OKEN Scanner

Dar asemenea teme de substrat nu se bucură toate de poziţii la fel de clare în cadrul relaţiei albano-române şi al legăturilor ei cu atestările antice (2). Voi exemplifica în continuare printr-o serie de completări la cele afirmate în Poruciuc (1992) cu privire la antroponimele albano-române dintr-o altă familie, anume cea bazată pe tema *zot-* (pentru care, deocamdată, nu am detectat corespondenţe plauzibile nici printre atestările, paleobalcanice, nici printre toponimele moderne). Tema respectivă ne introduce într-o situaţie neobişnuită: daco-româna are o consistentă grupă de antroponime ereditare *Zot-*, deşi nu (mai?) conţine şi un apelativ-bază, în timp ce aromâna are un asemenea apelativ, explicabil însă ca împrumut din albaneză, după cum vom vedea mai jos. Printre numele de familie din DNFR sunt de găsit daco-rom. *Zo(t)a, Zotul, Zotea, Zotic/Zotig, Zotica/Zotinga, Zotoiu.* Pentru unele dintre ele, Iordan a făcut trimiteri la nume din alte limbi balcanice, precum bg. *Zotov* şi ngr. *Zotas, Zotos, Zotikos, Zotikou.*

Ce nu menţionează Iordan în DNFR este că *doar albaneza* conţine şi o familie de apelative care ar putea explica asemenea nume balcanice. Este vorba, în primul rând, de alb. *Zot* 'stăpân' (de unde şi n.fam. *Zoto, Zotaj*, pe care le-am înregistrat la Tirana). Acel apelativ este destul de important în albaneză, dacă a ajuns şi pe poziţie de *Zot* 'Domnul (Dumnezeul)' pentru creştinii din Albania. Din familia lui *zot* fac parte, de asemenea, verbul *zotëtoj* 'a stăpâni, a poseda, a deţine' şi adj. *zoti* 'vrednic, capabil'. Soliditatea acelei familii de cuvinte în albaneză şi considerente de ordin geolingvistic fac suficient de credibilă indicarea, în Papahagi 1974, a unei surse albaneze pentru adjectivul arom. *zot* (fem. *zotă*) "voinic, *brave, vaillant*". Ar fi greu de crezut că bogata familie de antroponime daco-române prezentată mai sus să se explice în totalitatea ei prin albaneză sau/şi aromână. Desigur, nu se poate exclude total posibilitatea ca unele nume *Zot-* (16 la

Scanned with OKEN Scanner

număr în DNFR) să fi fost purtate de anume "arbănaşi" sau "machidoni" imigraţi în spaţiul daco-român, şi nici posibilitatea ca daco-româna, măcar în vreun subdialect al ei (3), să fi conţinut mai devreme un apelativ *zot*, de la care să se poată forma antroponime "interne". Totuşi, pe de o parte, un asemenea apelativ cu greu s-ar explica în română prin altceva decât prin substrat. Pe de altă parte, nu se pot neglija numărul mare şi unele aspecte arhaice ale antroponimelor daco-române din familia ereditarelor *Zot-* (a se vedea, în seria dată mai sus, atât sufixarea specifică numelor daco-române vechi, precum şi un aspect fonologic arhaic, cum este alternanţa /k/g/). Asemenea elemente justifică presupunerea că cel puţin unele dintre acele nume au putut fi, ca şi *Bucur*, perpetuate (independent) în daco-română din fondul paleobalcanic pe care albaneza l-a moştenit direct şi sistemic, din punct de vedere glotogenetic.

Există şi cazuri în care asemănări formale dintre unele nume proprii şi unele apelative din limbile respective pot să-i inducă în eroare (la modul popular-etimologic) chiar şi pe specialişti (4). Este de observat şi că, în studii filologice mai vechi şi mai recente, s-a manifestat o adevărată "boală hipotoristică", fiind creată impresia că mai toate numele care nu-şi găsesc explicaţia în apelative nu sunt decât hipocoristice (mai ales abrevieri diminutivale) provenite din mai bine cunoscute "calendaristice" (5). Voi exemplifica în continuare prin situaţia seriei antroponimice din care consider că fac parte rom. (n.fam.) *Bura, Burău, Buraş, Burean, Burilă, Buru, Buruc, Buruţ,* la care sunt de adăugat oiconimele *Buru* (Cluj), *Buriaş* (Ilfov) şi, foarte probabil, *Burila* (Mehedinţi).

Este greu de acceptat ideea că numele daco-române *Bur-* pot avea originile extrem de diverse indicate în DNFR. Acolo ne sunt prezentate, printre altele, *Burilă* ca "acelaşi cu *Borilă;* cf. şi *burilă*" bură (de ploaie)", *Buriu* ca provenit din

Scanned with OKEN Scanner

buriu butoiaş, putinică", în timp ce pentru un simplex ca *Buru* (cf. oicon. *Buru* - Cluj) nu s-a mai recurs la vreun apelativ neaoş-dialectal din româneşte, ci s-a indicat, pur şi simplu, proveniența din bg. *Buro*. Asemenea explicaţii divergente creează impresia că în seria *Bur-* din română nu ar fi de găsit nume înrudite etimologic între ele. Acea impresie se poate schimba însă, dacă ţinem seama de existenţa apelativului alb. *burrë* 'bărbat', din care se trag, fără îndoială, numele de familie alb. *Burri, Burrja* (înregistrate în Kosovo, respectiv la Shkodra), posibil şi alb. *Buri, Burjani* (cf. daco-rom. *Burean,* care nu trebuie neapărat să se explice printr-o variantă a rom. *buruiană,* cum indică DNFR). Mai mult, alb. *burrë* a fost deja pus în legătură (cf. Dečev) cu antroponime tracice, precum cele compuse cu *Bur-* (inclusiv regescul dac. *Burebista*), la care se adaugă *Burus* şi βουρειλας, pe care le putem pune, la rândul lor, în legătură cu arom. *Buru, Burilă* şi altele din seria antroponimică respectivă. Pe o asemenea direcţie, devine acceptabilă ideea că cel puţin unele ereditare româneşti din seria *Bur-* reprezintă perpetuări din fondul paleobalcanic preroman, bazate fiind, la origini, pe un apelativ direct înrudit cu alb. *burrë* 'bărbat' (ale cărui valenţe onomastice pot fi susţinute şi de existenţa în română a n.fam. *Bărbat, Bărbătescu, Bărbăţel*).

Pentru o ilustrare suplimentară a neîmplinirilor (din interpretările de până acum), dar şi a posibilităţilor de viitor în domeniul avut în vedere aici, voi da în continuare exemplul antroponimelor albano-române cu tema *Dem-*. Ar fi nerealist să considerăm că toate numele de familie din seria alb. *Dema, Demi, Demo* nu reprezintă decât hipocoristice de la prenumele (musulman) *Demir* preluat din turceşte (cf. rom. *Dimir,* explicabil tot ca preluare a turc. *Demir*). Chiar dacă alb. *Demo* se încadrează în categoria diminutivelor în *-o* din albaneză (a se vedea şi rom. *Demu,* prezentat în DNFR ca o preluare a bg.

Scanned with OKEN Scanner

Demo, la rândul său, interpretat ca hipocoristic "al lui *Demosten* sau *Demir*"), cel puţin pentru interpretarea alb. *Dema* şi *Demi* nu se poate neglija existenţa apelativului alb. *Dem* 'taur' (cu forma articulată *demi*). Mai mult, în acest caz se pot invoca şi atestări onomastice paleobalcanice din zona avută în vedere, anume trac. *Demae* şi *Demessos* (incluse în corpusul Dečev, 1957). Primul nume apare ca o formă cazuală (latină) a unui *Dema* autohton, iar în al doilea nume vedem un *-ess-* ("mascat" de terminaţia greceasca *-os*) de comparat cu binecunoscutul *eş* pe care româna l-a păstrat nu productiv (cum se vede în derivate transparente, precum *gureş* sau *trupeş*).

Toate acestea nu pot să nu însemne ceva şi pentru seria *Dem-* de ereditare românești, serie în care pot fi incluse n.fam. *Dema, Demaia, Deme, Demeu, Demşa, Demu* (la care pot fi adăugate *Demenco* şi *Demenciuc*, aflate, cred, într-o postură "interetnică" similară celei a lui *Bucurenciuc* menţionat mai sus). Să observăm mai întâi că, dacă n.fam. *Dema* (cf. oiconimul sucevean *Demacuşa?*) este lăsat fără nici o explicaţie în DNFR, alte nume care ar fi de inclus în seria respectivă au fost interpretate de Iordan ca provenite din diverse surse. În timp ce *Deme, Demeu* şi *Demşa* sunt trimise (fără temei) la un hipocoristic unguresc ("*Döme* < *Dömjen* Damianus"), *Demu* este considerat a proveni din bulgară, tot dintr-un presupus hipocoristic, după cum am menţionat deja mai sus. Consider că, deşi nu există (după câte ştiu) vreun corespondent al alb. *Dem* 'taur' în română, un asemenea apelativ a putut să existe în substratul paleobalcanic preroman al românei (vezi mai sus trac. *Demae* şi *Demessos*). Din acel substrat puteau fi perpetuate, în condiţii de continuitate demografică ca cele din seria *Dem-* înregistrate în daco-română (unde, pentru comparaţie, există şi *Taurul, Taurescu, Tăurescu*).

Scanned with OKEN Scanner

Demo, la rândul său, interpretat ca hipocoristic "al lui *Demosten* sau *Demir*"), cel puţin pentru interpretarea alb. *Dema* şi *Demi* nu se poate neglija existenţa apelativului alb. *Dem* 'taur' (cu forma articulată *demi*). Mai mult, în acest caz se pot invoca şi atestări onomastice paleobalcanice din zona avută în vedere, anume trac. *Demae* şi *Demessos* (incluse în corpusul Dečev, 1957). Primul nume apare ca o formă cazuală (latină) a unui *Dema* autohton, iar în al doilea nume vedem un *-ess-* ("mascat" de terminaţia grecească *-os*) de comparat cu binecunoscutul *eş* pe care româna l-a păstrat nu productiv (cum se vede în derivate transparente, precum *gureş* sau *trupeş*).

Toate acestea nu pot să nu însemne ceva şi pentru seria *Dem-* de ereditare românească, serie în care pot fi incluse n.fam. *Dema, Demaia, Deme, Demeu, Demşa, Demu* (la care pot fi adăugate *Demenco* şi *Demenciuc*, aflate, cred, într-o postură "interetnică" similară celei a lui *Bucurenciuc* menţionat mai sus). Să observăm mai întâi că, dacă n.fam. *Dema* (cf. oiconimul sucevean *Demacuşa?*) este lăsat fără nici o explicaţie în DNFR, alte nume care ar fi de inclus în seria respectivă au fost interpretate de Iordan ca provenite din diverse surse. În timp ce *Deme, Demeu* şi *Demşa* sunt trimise (fără temei) la un hipocoristic unguresc ("*Döme* < *Dömjen* Damianus"), *Demu* este considerat a proveni din bulgară, tot dintr-un presupus hipocoristic, după cum am menţionat deja mai sus. Consider că, deşi nu există (după câte ştiu) vreun corespondent al alb. *Dem* 'taur' în română, un asemenea apelativ a putut să existe în substratul paleobalcanic preroman al românei (vezi mai sus trac. *Demae* şi *Demessos*). Din acel substrat puteau fi perpetuate, în condiţii de continuitate demografică ca cele din seria *Dem-* înregistrate în daco-română (unde, pentru comparaţie, există şi *Taurul, Taurescu, Tăurescu*).

Scanned with OKEN Scanner

Exemplele de mai sus nu sunt cazuri izolate, ci reprezintă categorii, care merită să fie analizate în detaliu. Materialul din această lucrare, chiar aşa concis comentat cum este, poate demonstra că numele româneşti care nu se explică etimologic nici prin baza de apelative de sorginte latină, nici prin limbile de contact istoric postroman se pot dovedi a fi substratice. O condiţie de bază, în această privinţă, ar fi să se găsească, pentru acele nume, corespondenţe atât în albaneză (în postura ei de moştenitoare directă a fondului glotic paleobalcanic), cât şi printre atestările antice. Prin adoptarea unei asemenea perspective, ne-am îndepărta de interpretările simpliste promovate de DNFR, reînviind în schimb o linie întrevăzută de N.A.Constantinescu în DO. Printre altele, în introducerea la acel dicţionar se admitea posibilitatea ca ereditare româneşti, precum *Bitu, Brad, Bucur, Cota, Moş, Murg* să fi fost "formate din cuvinte de origine tracă" (DO, p. X – vezi şi comentariile din Poruciuc, 1992: 17, nota 4). O abordare bazată pe acea linie sugerată de Constantinescu, la care să se adauge argumente albaneze şi paleobalcanice, merită cu prisosinţă să fie aplicată la multe dintre antroponimele româneşti care au rămas până acum fără explicaţii credibile.

Note

1. Repertoriul antroponimic albanez, de care fac uz aici, este alcătuit cu precădere din nume pe care le-am colectat în martie-aprilie 1996 (perioadă în care am fost asociat cu Universitatea din Tirana, Departamentul de Lingvistică). Am extras numeroase nume şi din ziarele albaneze, precum şi din cărţile de telefon a nouă oraşe din Albania. Pentru Kosovo am folosit Doçi 1983.

2. Cu privire la posibilii "strămoşi" paleobalcanici, pentru *Bucur* se poate invoca cel puţin unul, anume numele

Scanned with OKEN Scanner

unui *oppidum* ilir atestat ca *Muccurum* (ceva în genul *Dealul Bucurul = Dealu Frumos?*). Acel *M* inițial nu ridică probleme deosebite, deoarece a existat o bine atestată alternanță paleobalcanică /b/m/, vizibilă, printre altele și în teonimul tracic *Bendis/Mendis*.

3. După ce am prezentat o parte a materialului de mai sus la conferința L.R.A. din octombrie 1998, acad. Anatol Ciobanu m-a informat că, în sudul Basarabiei, se aude expresia "a da la *zotcă*" (= "a da peste bot"). Nu am reușit, până în prezent, să stabilesc vreo legătură între acel *zotcă* și alb. *Zot* sau din seria *Zot-*.

4. Am criticat deja (Poruciuc, 1992: 16, 19) unele trimiteri puțin credibile la care a recurs Iordan în DNFR (de exemplu, în explicarea numelor *Răcilă, Răciuleni* prin *răcilă* < *rac*, sau a lui *Burghelu* prin *burghiu*).

5. Pentru critica pseudohipocoristelor, vezi Poruciuc, 1992: 18, 20.

Bibliografie

Constantinescu, N.A., *Dicționar onomastic românesc* (DO), București, 1963: EA.

Deči, R., *Antroponimia e Llapushës (Prekorupës)*, Prishtinë 1983: Instituti Albanologjik.

Duro, I./R. Hysa, *Fjalor shqip-anglisht*, Tirane, 1995: EDFA.

Iordan, I., *Dicționar al numelor de familie românești* (DNFR), București, 1983: ESE.

Kostallari, A. et al., *Fjalor I shqipes së sotme*, Tirane, 1986: Akademia.

Mihăescu, H., La langue albanaise et les Roumains, *Studia albanica*, 1971, 1 (57-63).

Idem, *Numeratori telefonik I Shqiperise*, Tiranë, 1995.

Scanned with OKEN Scanner

Poruciuc A., Continuitatea onomasticii traco-dacice: principii şi sugestii de abordare, *Symposia thracologica,* 1990, 8 (151-153).

Idem, Observaţii asupra filonului paleobalcanic din antropologia românească, *Thraco-Dacica,* 1992, XIII, 1-2 (15-23).

Idem, On Palaeo-Balkan Elements in Romanian Onomastics, *Banatica,* 1993, 12 (339-346).

Russu, I.L., *Illirii,* Bucureşti, 1969: EA.

Vătăşescu, C., *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, Bucureşti, 1997: Biblioteca Thracologica.

Scanned with OKEN Scanner

Maria ONOFRAŞ

"CUVINTELE STRĂINE" ÎN LEXICUL ROMÂNESC

Dintre multiplele aspecte care pot constitui obiectul unei cercetări privind vocabularul, în comunicarea de faţă ne-am oprit asupra împrumuturilor lexicale. În ultimul timp studiile de limbă literară au înmulţit referirile la termenul dat. Totuşi, sfera şi conţinutul acestei importante noţiuni continuă să rămână una din cele mai controversate.

Formula "împrumut lexical" este folosită azi cu precădere drept o simplă variantă sinonimică pentru ceea ce este "neologism". Or, în mod curent, neologisme sunt numite cuvinte noi, împrumutate relativ recent din limbi străine. Neologisme sunt însă şi cuvinte create cu mijloace proprii ale limbii. În accepţiunea cea mai largă, neologisme sunt considerate şi cuvintele existente deja în limbă, folosite cu un sens nou (1). Observăm că sfera de aplicare a noţiunii de "neologism" este lipsită de contururi precise, ceea ce ne-a şi determinat să abordăm problema dată.

Înainte de a trece la tema anunţată, ne vedem obligaţi să stabilim care este, în opinia noastră, conţinutul conceptului de "împrumut". După cum menţiona acad. Iorgu Iordan, "împrumuturi lexicale în vocabularul limbii române sunt inovaţii de provenienţă externă care constau din cuvinte şi expresii luate de-a gata dintr-o limbă străină şi adăugate fondului lexical existent" (2).

Dar poate fi numit "împrumut" tot ce pătrunde în limbă?

În lingvistică s-a reliefat deja o divizare în masa cuvintelor de altă origine. Cercetătorul Francisc Király (3) afirmă că în preluarea unui cuvânt din altă limbă se pot

Scanned with OKEN Scanner

distinge mai multe faze, dintre care menţionăm: a) *împrumut propriu-zis*, adică cuvinte pătrunse din alte limbi, care s-au adaptat la sistemele fonetic şi morfologic, sunt folosite mai des, dau naştere la derivate şi nu mai sunt simţite de vorbitori ca fiind de altă origine (*lider, miting*); b) *cuvinte străine*, adică cuvinte care nu satisfac aceste condiţii, au foneme străine în corpul lor, nu corespund morfologic, se folosesc ocazional, iar vorbitorul, fără să fie specialist, poate preciza uşor originea (*show, leasing*). Deci, cuvântul de altă origine, în prima etapă a existenţei sale pe teren românesc este cuvânt străin, care devine împrumut doar atunci când se supune cerinţelor limbii în care a ajuns. Împrumutul este punctul final, rezultatul, încheierea procesului. Dacă procesul începe, dar nu parcurge etapele necesare şi din cauze diferite se întrerupe, ne găsim în faţa unui cuvânt străin şi nu a unui împrumut. Cu alte cuvinte, fiecare împrumut a fost cândva cuvânt străin, dar nu fiecare cuvânt străin ajunge împrumut (4).

Utilizând cuvinte străine, vorbitorii limbii române le pronunţă şi le scriu în funcţie de gradul în care sunt familiarizaţi cu această limbă, contribuind la acest proces în mod deosebit şi lipsa unui set de reguli şi principii riguros formulate care ar stabili limita între "corect" şi "greşit". Ortografia de astăzi se conduce după un principiu fundamental, cel fonetic – fonematic, care-i defineşte esenţa fără a-i direcţiona în mod absolut aporturile ei cu alte compartimente ale limbii literare. Din această cauză în limbă există numeroase forme oscilante ale unor cuvinte străine, de exemplu, *rachet – raket – racket*. Dar oscilaţiile se referă nu numai la formă, ci şi la conţinut. Dicţionarul de neologisme, ediţia din 1986, recomandă scrierea cuvântului *racket* cu *ck*, ca în limba de origine, indicând şi pronunţarea [rachet], cu definiţia "stoarcerea de bani prin intimidare şi violenţă; extorsiune". Astăzi cuvântul mai are un sens, cel de "formă

Scanned with OKEN Scanner

organizată de jaf". Pluralul cuvântului dat, reieşind din exemplele extrase din presa noastră, este *racheţi* scris ba cu *ck*, ba cu litera *k*, care, la sensurile menţionate, mai adaugă unul. Comparaţi: "...*au barat într-o noapte toate drumurile satului, pentru a nu le permite rakeţilor să ajungă la casa lui*... (5). În exemplul citat cuvântul racheţi este folosit cu sensul de racketeer [ra-che-ter], adică "persoană care practică racketul". Manifestând măsură şi maleabilitate, ortografia limbii române stabileşte doar un anume echilibru între respectul faţă de tradiţie, ca factor conservator şi de continuitate, şi deschiderea faţă de aspectele etimologice ale împrumuturilor, ca factor de inovaţie şi de progres, asigurându-şi astfel stabilitatea numai pe o anumită perioadă de timp (6). Astfel, dicţionarele recomandă drept corecte şi "variantele literare libere (7) ale cuvintelor *lider – leader, vizavi – vis-à-vis, spicher – speaker* etc." Acad. Al. Graur încă în anul 1939 menţiona că ultimul cuvânt (*spicher*) a fost românizat sub forma *spicher* (scris cu *-ich*). În ce categorie le vom înscrie, la cuvinte străine sau la împrumuturi? Pe de o parte, cuvintele sunt destul de frecvente, ceea ce ne-ar permite să le includem în categoria "împrumut", pe de altă parte, oscilaţiile de formă, iar uneori şi de conţinut impun includerea în categoria "cuvânt străin". Cuprinderea lor într-o categorie aparte şi găsirea unui termen care să le denumească comportă numeroase dificultăţi, întrucât între "cuvânt străin" şi "împrumut" nu există nici un hotar tranşant, nici criterii general valabile pentru gruparea lor. Delimitarea devine posibilă numai datorită împletirii mai multor criterii: fonetic, semantic, geografic şi mai ales, frecvenţa şi timpul. Reieşind din situaţia dată, folosim pentru această fază îmbinarea "anomalie tolerabilă" (9), care presupune o etapă de trecere a cuvântului străin în împrumut: din punct de vedere fonetic, cuvintele continuă să rămână în forma lor firească, încălcând regulile fonetice ale limbii-receptor (*song, single,*

Scanned with OKEN Scanner

summit etc.), dar încearcă să se adapteze la normele literare prin anumite trăsături. De exemplu, apare pluralul specific limbii române: *song-uri, single-uri, summit-uri* etc. De fapt, aici nu este vorba de o adaptare propriu-zisă, întrucât cuvântul trebuie să aibă în mod necesar anumite categorii gramaticale. Este vorba, mai bine zis, de o încercare de a se încadra morfologic.

Din punct de vedere semantic, aceste cuvinte se adaptează perfect prin dezvoltarea unor sensuri noi. De exemplu, *spicher*; cu sensurile cunoscute deja, mai înregistrează un altul, cel de "preşedinte al parlamentului", atestat doar în Republica Moldova. Nici un dicţionar explucativ al limbii române nu înregistrează acest sens. Probabil a venit la noi din limba rusă, unde *spicher* înseamnă "preşedinte al camerei inferioare a parlamentului unicameral".

Unele cuvinte străine cu circulaţie frecventă în anumite sfere de activitate, neadaptate ortografic, fonetic şi nici morfologic (*fixing, high-life, ikebana, puzzle, recording* etc.) sunt înregistrate de dicţionare cu indicarea accentului corect, cu explicarea sensului şi precizarea domeniului respectiv, indicând în paranteze şi pronunţarea, şi mai ales se indică categoria morfologică.

Faptul că o parte din ele ajung în dicţionare se explică prin selecţia lor după criteriul atestării în literatură şi în vorbirea curentă, îndeplinind, totodată, cele două condiţii fundamentale, menţionate de cercetătorul Th. Hristea: 1) să fie atestat de mai multe ori (de preferinţă în două stiluri ale limbii literare); 2) să denumească un obiect inexistent sau necunoscut anterior pentru care nu ar fi posibil să găsim în limbă un cuvânt tot atât de potrivit ca cel neologic (10). Considerăm acest procedeu rezonabil. Cuvintele sunt introduse în dicţionare tocmai ca vorbitorii să le citească şi să le folosească corect. Printre avantajele utilizării lor se numără şi precizia,

Scanned with OKEN Scanner

simplitatea structurii în comparaţie cu perifrazele româneşti, caracterul internaţional care facilitează schimbul de informaţii simple şi rapide între specialişti. Comparaţi: germ. *kitsch* – rom. *imitaţie de calitate proastă.*

Din păcate, în ultimul timp are loc un proces de "neologizare" excesivă a lexicului. Acest fapt face posibilă dublarea cuvintelor româneşti, ducând la dezvoltarea unui raport nedorit de sinonimie şi chiar omonimie: de exemplu, *shop – magazin, prăvălie, dugheană*, mai recent *market, minimarket, supermarket.* Un caz fals de omonimie: *ghem* I – fire înfăşurate şi *ghem* II – termen sportiv, pronunţat şi scris greşit. Acest termen sportiv trebuie scris ca în engleză *game* şi pronunţat [geim]. Uneori se ajunge chiar şi la nonsensuri. Comparaţi: "*Nigh club Braşov, România angajează în condiţii avantajoase dansatoare pentru club de noapte*"(11).

Poetul Ştefan Augustin Doinaş menţionează: "există... o poluare a limbii prin elemente alogene. România de astăzi este invadată de anglicisme, mai precis americanisme, precum odinioară franceza. Oare limba noastră nu ar fi capabilă să filtreze acest iureş barbar de neologisme, întru a nu ţine decât pe cele absolut necesare?" (12).

Pentru a transforma în fapt această "filtrare", e necesară tratarea lexicografică a cuvintelor străine în câteva etape: 1) cea de selectare şi înregistrare din diferite surse, întocmind fişiere speciale; 2) cea lexicografică, adică de elaborare a dicţionarelor de tip "cuvinte recente"; 3) includerea cuvintelor străine în dicţionarele explicative de uz general, dar numai cele consfinţite de timp şi de uz, fiind tratate după regulile generale de elaborare a dicţionarelor explicative.

Constatările făcute aici nu au pretenţia de a răspunde la toate întrebările pe care le pune abordarea acestei probleme. Oricât de incomplete ar fi, ne permit totuşi să tragem câteva concluzii: 1) cuvintele de altă origine intrate în limbă se împart

Scanned with OKEN Scanner

în două categorii: a) cuvânt străin şi b) cuvânt împrumutat; 2) nu tot ce are sursă extremă în limba română este şi element străin, nu tot elementul străin din spaţiul lingvistic românesc este o parte componentă a compartimentului limbii române.

S. Puşcariu menţiona că "introducerea neologismului se face adesea din comoditate... el e absolut necesar în epocile de mari prefaceri, dar pentru ca acest împrumut să devină cu adevărat folositor, el trebuie să fie productiv, să fie întrebuinţat înainte de toate spre punerea în valoare a bogăţiei naţionale" (13).

Referinţe bibliografice

1. Constantinescu-Dobridor Gh. Mic dicţionar de terminologie lingvistică. - Buc., 1980.

2. Iordan I., Robu V. Limba română contemporană. – Buc., 1978, p. 310.

2. Vezi: Király Francisc. Contacte lingvistice. – Timişoara, 1990, p. 52.

3. Tot acolo.

4. "Flux", cotidian, 7 mai 1997, p. 3.

5. Vezi: Beldescu G. Ortografia actuală a limbii române. – Buc., 1984, p. 17-18.

6. Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române. – Buc., 1989, p. XXXVII.

7. Graur Al. Puţină gramatică. Vol. 2. – Buc., 1988, p. 86.

8. Беликов В. И., Никольский Л. Б. Культурологический и социолингвистический аспекты изучения лексических заимствований в восточных языках // Лексические заимствования в языках зарубежного Востока . — Moscova, 1991, с. 15.

Scanned with OKEN Scanner

9. Hristea Th. Împrumuturi şi creaţii lexicale neologice în limba română contemporană // LR, nr. 3, 1972, p. 185.
10. "Flux", cotidian, 1998, 11 ianuarie, p. 3.
11. Citat după ziarul "Flux", 1998, 12 mai, p. 2.
12. Puşcariu Sextil. Despre neologisme // Închinare lui Nicolae Iorgu. - Cluj, 1931, p. 360.

Scanned with OKEN Scanner

Anatol IONAŞ

MIJLOACELE DE EXPRIMARE A VALORILOR CONOTATIVE ALE NUMELUI DE CULOARE *БАГРЯНЫЙ* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Experimental, s-a constatat că viaţa umană se echilibrează numai printr-un contact continuu cu lumea înconjurătoare. Spectrul cromatic reglează într-un mod specific conduita omului. În postură de semn şi simbol, culoarea evocă altceva decât ceea ce reprezintă: ea este imaginea abstractă a unui obiect, a unei idei sau sentiment. Pe o treaptă mai înaltă a evoluţiei umane, culoarea – prin utilizarea ei artistică – a început să satisfacă şi valenţele spirituale de frumos ale individului şi colectivităţii.

Din cele mai vechi timpuri, pentru fiecare pătură socială era stabilit un anumit fel de haine, adică, după port se putea lesne determina categoria socială din care făcea parte omul. Vestimentaţia alcătuia un atribut însemnat în tradiţia social-culturală rusească. Nu era lipsită de importanţă nici culoarea vestimentaţiei. Spre exemplu, hainele de sărbătoare erau de culoare *roşie* (*багряный, пурпурный* – pentru păturile sociale înalte şi *алый* – pentru păturile medii şi sărace). Imaginea cromatică dominantă a cuvântului *багряный* iniţial era vestimentaţia luxoasă, solemnă, de sărbătoare a regilor şi apropiaţilor lui sau a persoanelor mari. În limba rusă contemporană – semnifică culoarea *roşu-închis*, însă de notat că este strâns legat cu sensul iniţial (rădăcina – *багр* -, *багряница,* care este un calc al grecismului *porphyra* – vestimentaţia monarhului de culoare roşie-întunecată, purpurie) (1), ceea ce-i oferă posibilitatea să creeze noi valori

Scanned with OKEN Scanner

facultative sau conotaţii. Fiind utilizat în diferite zone semantice (2) ("soare", "toamnă", "flori" – cele mai frecvente), pe lângă faptul că exprimă o anumită varietate a tonului, şi anume *roşu-închis*, mai imprimă încă unele nuanţe suplimentare de solemnitate, noblețe, care îmbogățesc esteticul textului cu farmecul unui stil ales:

"*Роняет лес багряный свой убор,*
Серебрит мороз увянувшее поле"
(А.С. Пушкин, 1957, т. 1, с. 211)

sau

"*И на тебе багряных облаков*
Уронит богородица покров"
(М. Цветаева, 1988, с. 59).

Logica evoluției semantice a cuvântului *багряный* se prezintă în felul următor: culoarea razelor solare extinse pe întreg orizontul, culorile peisajelor de toamnă prin splendoarea, luciul, strălucirea lor şi prin posibilitatea de a sintetiza *roşu-elegant* şi *auriu* lesne pot trezi senzații de asemănare cu vestimentația fastuoasă, de sărbătoare.

În realizarea acestei asemănări, un rol deosebit îl are efectul personificării:

"*Но вот багряною рукою,*
Заря от утренних долин
Выводит с солнцем за собою
Весёлый праздник именин"
(А.С. Пушкин, 1957, т. 3, с. 92)

sau

Scanned with OKEN Scanner

"Солнце легло спать и укрылось багряной золотой парчой..."

(А.П. Чехов, 1988, с. 408).

Imaginea incipientă cromatică a cuvântului *багряный* (vestimentaţia elegantă, solemnă) şi imaginile condiţionate de ea, raportate la zonele semantice "soare", "toamnă", "flori" asigură o realitate activă în structura semantică a cuvântului, nu numai a indiciului conotativ *"solemn"*, dar şi altor particularităţi nemijlocit legate cu el: *"aprins"*, *"sărbătoresc"*, *"fermecător"*, *"încântător"*. Anume aceste particularităţi conotative au fost atestate cu privire la semantica termenului semnalat. Cuvântul *багряный* (книж.) este marcat stilistic. Se caracterizează printr-o nuanţă (culoare) stilistică deosebită care poate imprima textului prin potenţialul său estetic o orientare intonaţională aleasă, înaltă:

"Редеет рочь, заря багряна
Лучами солнца вожжена"

(А.С. Пушкин. Кольна)

sau

"Сквозь серый дым от краю и до краю
багряный свет
зовёт, зовёт к неслышанному раю,
Но рая нет."

(Ал. Блок, 1982, с. 301).

În limba română valoarea denotativă (*roşu-închis*) a cuvântului *багряный* poate fi exprimată de termeni ce fac parte din categoria cuvintelor cromatice care exprimă culoarea în mod indirect (sau prin raportare la obiecte): *vişiniu, rubiniu, purpuriu* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Sensul cromatic al cuvântului *vişiniu* este clar determinat de realia – "fructul vişinului, suculent, roşu-închis". Distribuţia şi utilizarea termenului în zonele *vestimentaţie, stofe,* unde se cere numai transmiterea informaţiei cromatice, nu-i permite să dezvolte şi alte valori facultative (sau valori-satelite):

"*...pan Tadeus, scoţând cuşma vişinie şi lăsând să-i vadă tâmplele roase...*"
(M. Sadoveanu. Nicoară Potcoavă, p. 345).

Sensul cromatic al cuvântului *rubiniu* este clar determinat de realia – "piatră preţioasă de culoarea roşie". Trebuie de notat că în zona semantică "soare" epitetele cromatice se realizează printr-un sinonim parţial, metaforic al numelui de culoare *rubiniu.* E vorba de atributul substantival cu prepoziţie "*(de) rubin*":

"*Spre apus abia s-arată*
Printre crengi, întunecată
O văpaie de rubin".
(G. Topârceanu, 1991, p. 48)

sau

"*Roz-alb aurora, cu bucle de aur*
sclipinde-n rubin".
(M. Eminescu, 1981, v. 1, p. 16).

Substantivul *rubin* în astfel de îmbinări nu numai că exprimă culoarea, dar şi imprimă textului o expresivitate deosebită prin faptul că creează asociativ şi unele nuanţe suplimentare de sens: "preţios", "măreţ". Astfel, valorile conotative ale cuvântului *багряный* în limba română pot fi

Scanned with OKEN Scanner

exprimate pentru zona semantică *soare* de atributul substantival cu componentul (de) *rubin*.

Sensul cromatic al cuvântului *purpuriu* este distinct determinat de realia – "stofă preţioasă de purpură, haină domnească din astfel de stofă". Etimlogic este legat cu grecismul *porphyra*, dar îşi are originea din echivalentul latinesc al acestui cuvânt – *purpŭra*. Forma internă a cuvântului i-a permis să dezvolte pe lângă imaginea cromatică iniţială (vestimentaţie regală) şi alte valori conotative ca *solemn, măreţ, splendid, încântător, aprins* care au cuprins următoarele zone semantice: *soare, vestimentaţie (elegantă), omul (părţile corpului)* etc.:

"*În hainele albe de neguri de-argint*
Şi creţii de roze purpure
Şi părul pe frunte cu stele e aprins,
Ca îngerii albe şi pure"

(M. Eminescu, 1981, v. 2, p. 85).

O expresivitate deosebită au imaginile cromatice create de sinonimul parţial, metaforic al cuvântului *purpuriu*, şi anume, atributul substantival cu prepoziţie "(de) purpur":

"*Priveşte la codru! E oare aprins?*
Ba-n straie de purpur se-nfaşă
Şi soarele, peşte de aur, s-a prins
În plasa de nori uriaşă"

(Arh. Cibotaru, 1984, v. 1, p. 150)

sau

"*Desfăşurând culorile-i spectrale*
S-ar înălţa deasupra noastră ca un fald
Dantela aurorii boreale
De purpură, de aur şi smarald"

(G. Topârceanu, 1991, p. 24).

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, numele de culoare *purpuriu* şi mai ales îmbinările sintagmatice cu componentul (de) *purpură*, în mod indubitabil, pot fi considerate echivalentele în planul funcţionării în limbă ale termenului cromatic *багряный*.

Complexele asociative care însoţesc sensul lexical al cuvântului *багряный* determină, prin urmare, şi schimbările de ordin semantic ale termenului. Este evident că asocierile de orientare emoţională pozitivă (provocate de termenul cromatic în cauză) sunt psihologic incompatibile cu imaginea unei culori de nuanţă întunecată: splendidul trebuie să fie luminos. Din această cauză, cuvintele (*багряный* şi echivalentele lui în limba română), care se caracterizează cu o expresivitate respectivă, îşi deplasează nucleul semantic, în special senzaţia de *roşu-închis, saturat* se transformă în senzaţia de *roşu-strălucitor* cu un grad mediu de saturaţie. Trebuie de notat că aceste schimbări în semantica cuvântului *багряный* (şi a echivalentelor din limba română), condiţionate de valorile conotative: *aprins, măreţ, încântător, elegant, fermecător* au pondere doar la nivel de vorbire.

Referinţe bibliografice

1. Алимпиева Р.В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы. Ленинград, 1986.

2. Срезневский Из. И. Словарь древнерусского языка, в 6-ти томах. Москва, 1989, т. 1, часть 1.

Scanned with OKEN Scanner

Texte folosite

1. Блок Ал. Лирика и театр. Москва, 1982.
2. Пушкин А.С. Сочинения, в трёх томах. Москва, 1957, т. 1; 3.
3. Цветаева М. Поэзия. Москва, 1988.
4. Чехов А.П. Избранные сочинения. Москва, 1988.
5. Cibotaru Arh. Scrieri alese. Chişinău, 1984, v. 1.
6. Eminescu M. Opere, în 3 volume, Chişinău, 1981, v.1 şi 2.
7. Sadoveanu M. Nicoară Potcoavă. Chişinău, 1955.
8. Topârceanu G. Versuri şi proză. Galaţi, 1991.

Scanned with OKEN Scanner

Ludmila ZBANȚ

STRUCTURI ALE SUPERLATIVULUI ABSOLUT GENERATE DE AFIXE/AFIXOIDE

La nivelul **afixelor (afixoidelor)** [1], superlativul absolut (SA) este generat de unele prefixe şi sufixe de intensificare ce funcţionează în calitate de formanţi ai SA. Statutul morfologic al acestor unităţi a provocat multiple discuţii şi opinii [2] . Ne vom referi doar la unele din ele care ţin într-o măsură mai mică sau mai mare la problema SA.

Chiar de la bun început trebuie să menţionăm faptul că majoritatea autorilor francezi citează aceiaşi formanţi prefixali ai SA. Ţinând cont de faptul că aceste prefixe sunt de origine latină, s-ar părea că la acest capitol între limbile franceză şi română n-ar trebui să existe deosebiri evidente. Dar are perfectă dreptate profesorul I. Dumbrăveanu atunci când ne previne că statutul tradiţional de clase închise ce se atribuie formanţilor afixali nu este exact [3]. Lucrul acesta se observă în limbile romanice la nivel intralingval, dar mai ales la nivel interlingval. Se înregistrează o discrepanţă importantă de la autor la autor în ceea ce priveşte numărul înregistrat de formanţi afixali.

Vorbind despre prefixe intensificatoare, vom menţiona o diferenţă importantă care există între sistemele din limbile franceză şi română. Este vorba de o serie de prefixe arhaice de origine populară care funcţionează în limba română .

V.Marin vorbeşte despre prefixele *răs-, răz-, prea-, stră-* ce funcţionează în limba română [4]. M.Avram menţionează două grupe de prefixe, numind printre cele vechi *prea-, răs-, răz-, stră-* [5] . E.Lüder [6] generalizează opiniile expuse în

Scanned with OKEN Scanner

gramaticile române contemporane în care prefixele de graduante se împart în "vechi" şi "noi" după momentul preluării lor de limbă.Cele vechi se mai numesc "moştenite", cele noi – "neologisme". Autoarea citează printre sufixele vechi : *arhi-* care provine din limba greacă, pătrunzând în limba română prin limbajul bisericesc (*arhidiacon*), *prea-*, *răs-*, *stră-*, *proto-*, *para-*. Pe lângă prefixul de intensitate maximă *arhi-*, I.Iordan şi V.Robu numesc *baş-* de origine turcească, dar nu am înregistrat exemple cu acest prefix. Autorii menţionează faptul că el a fost productiv prin secolele XYII-XYIII, pătrunzând în limba română prin cuvinte turceşti care denumeau funcţii sau ranguri cu sensul de 'cel mai de frunte' : *baş-aga, baş-boer, baş-ciohodar*, cuvinte ce sunt considerate la momentul actual arhaisme [7].

O listă mai desfăşurată a prefixelor de intensificare în limba română o găsim la I.Melniciuc care le clasifică în două subgrupe: prefixe superlative : *baş-*, *prea-*, *răs-*, *răz-*, *ne-*, *stră-*, *arhi-*, *extra-*, *hiper-*, *supra-*, *super-*, *ultra-*, şi prefixoide *mini-*, *micro-*, *atot-* [8] şi care le analizează cu lux de amănunte separându-le în prefixe "noi"/"vechi" şi prezentând originea lor şi aria funcţionării.

Amintim doar în acest context opinia profesorului Gr.Cincilei care motivează utilizarea termenilor în *-oid* pentru formanţii cuvintelor prin faptul că ei funcţionează în paralel în calitate de rădăcină şi de afix fiind reproduse în mod regulat în cuvinte de acelaşi tip, ceea ce vom observa în exemplele citate ceva mai jos. O aşa funcţionare se explică şi prin proveniența formanţilor respectivi nu de la prepoziţii sau adverbe, ci de la substantive, verbe, adjective [9].

O explicaţie a existenţei substratului de prefixe vechi o găsim în caracterul specific al limbii române. E.Coseriu susţine că "Din punct de vedere genealogic, limba română este în primul rând *latină* sau *neolatină* cu toate aspectele ei

Scanned with OKEN Scanner

"moştenite" sau dezvoltate din cele moşzenite şi care reprezintă structurile ei esenţiale". Însă, în acelaşi timp, limba română reprezintă o unitate *autonomă* în cadrul latinităţii în general şi în cadrul Romaniei orientale [10] . Specificul limbii române se explică, în opinia lui A. Niculescu, prin "dezvoltarea ei periferică şi izolată în lumea latină, precum şi dezvoltarea ei într-un mediu lingvistic, social şi cultural non-latin" şi în faptul că "Româna este limba în care cenzura culturii nu s-a manifestat cu rigoarea cu care a funcţionat în limbile romanice de vest" [11].

Pe de altă parte, D.Macrea este de părerea că "Tendinţa dominantă a lexicului limbii române moderne este caracterizată în mod vădit prin creşterea neologismelor de origine romanică, în primul rând franceze" [12], ceea ce explică faptul existenţei în limba română a unei serii de prefixe "noi" , comune cu cele din limba franceză.

În cadrul analizei funcţionării în practică a acestui aspect al SA au fost înregistrate unele exemple cu sufixe "moştenite" de limba română. Iată doar câteva exemple culese în opera lui L.Rebreanu:

Era hotărât să rămână definitiv în ţară, frumoasa lui soţie fiind originară din Basarabia, unde se spune că avea moşii străvechi (L.Rebreanu, 198).

Hotărârea însă a întristat adânc pe doamna Herdelea, care veşnic visa pe Titu preot în Mohor, satul ei de baştină, căci băiatul semăna mult cu ea, având o voce preafrumoasă [...] (L.Rebreanu, 97).

Exemplul ce urmează conţine un prefixoid care generează SA. Este vorba de *atot-*:

Din cerul foarte albastru şi curat cobora linişte, precum din casele împrăştiate, din copacii înmuguriţi, din câmpurile spintecate de pluguri, din dealurile gălbui, din pădurile negre bătând în verde se înalţă în unde nevăzute viaţa cea mare,

Scanned with OKEN Scanner

atotputernică, neândurată şi totuşi nesfârşit de ademenitoare (L.Rebreanu, 100).

Putem totuşi constata un fapt specific limbii române contemporane – tendinţa ei de a apela tot mai frecvent la prefixele "neologisme" în formarea cuvintelor noi chiar şi în lexicul de bază.

Limba franceză care a cunoscut o evoliţie unificativă mai rapidă şi mai intensă nu dispune de un substrat popular de prefixe de felul celui descris în limba română, ceea ce constituie de fapt o deosebire importantă între cele două limbi romanice analizate. Din contra, limba franceză valorifică din plin grupul de prefixe de proveniență latină considerat neologic.

Autorii francezi menţionează o serie de prefixe folosite pentru marcarea intensităţii înalte/scăzute. De exemplu. R.L.Wagner şi J.Pinchon citează *archi-, extra-, super-, sur-, hyper-, ultra-, hypo-, sous* [13].

Exemplele extrase sunt numeroase ceea ce ne vorbeşte o dată în plus despre productivitatea acestor prefixe în limba franceză:

Une telle transmutation, opérée par Mme de Saint-Euverte, d'un salon de lépreux en un salon de grandes dames (la dernière forme , en apparence ultra-chic, qu'il avait prise) ,on pouvait s'étonner que la personne qui donnait le lendemain la fête la plus brillante de la saison eût eu besoin de venir la veille adresser un suprême appel à ses troupes (M.Proust, 553).

O asemenea metamorfoză, operată de doamna Saint-Euverte, prin care un salon de leproşi se transformase într-un salon frecventat de cele mai mari doamne (era ultima formă, în aparenţă foarte şic, pe care o luase),nu explica de ce amfitrioana care dădea a doua zi petrecerea cea mai

Scanned with OKEN Scanner

strălucită din sezon avea nevoie să vină în ajun spre a adresa un suprem apel trupelor sale (Idem, 74).

Je comprends qu'ils aient reculé devant le coupé superfétatoire (Idem, 882).

Înțeleg că au dat îndărăt în fața unui asemenea cupeu (Idem, 465).

- Oh! Connu, archiconnu, il y a des années qu'on me le ressert... (Idem, 755).

- Cunosc gluma, o cunosc prea bine, sunt ani de când mi se tot servește (Idem, 314).

Am observat în exemplele precedente că limba română nu propune elemente echivalente celor formate cu participarea prefixelor superlative în franceză. Lucrurile se explică se pare prin dorința de a exclude folosirea civintelor de acest gen care au "o alură științifică" în română şi care sunt mai puțin acceptate în contexte de genul celor ce se conțin în frazele prezentate. Dar faptul acesta nu este o lege, căci se întâlnesc şi coincidențe interlingvale:

[...] peut-être pas sans une contrariété bizarre, allant jusqu'à la surexcitation nerveuse, mais à laquelle le nom de remords irait fort mal... (M.Proust, 826).

[...] poate nu fără o bizară contrarietate, mergând până la o surexcitare nervoasă căreia nu i se potrivea deloc numele de remuşcare... (Idem, 397).

[...] il avait, pour être averti de la froideur qu'on avait à son égard, une véritable hyperacuité sensorielle (Idem, 830).

[...] el era înzestrat cu o adevărată hiperacuitate senzorială care îl avertiza cu privire la răceala manifestată față de el (Idem, 402).

Et quand je repense à toutes les passions, ... au cynisme surnaturel qui s'était emparé de moi ... (E.Cioran, 136-137).

Şi când îmi vin în minte toate pasiunile ... cinismul supranatural care pusese stăpânire pe mine ... (Idem, 21).

Scanned with OKEN Scanner

În acest caz presupunem două explicaţii care ar servi în calitate de motivare a alegerii : 1) folosirea cuvintelor din lexicul ştiinţific se realizează într-un context potrivit care creează aparenţa unui text ştiinţific sau asemănător cu el şi 2) folosirea mai frecventă, devenită practic uzuală a cuvântului respectiv (*supranatural*).

P. Charaudeau pune semnul egalităţii între prefixele de intensitate şi *très,* atribuindu-le capacitatea de a transmite o intensitate foarte înaltă însoţită de subiectivitatea subiectului vorbitor [14].

J.Dubois afirmă că există un sistem dublu de prefixe folosite pe lângă substantive pentru a marca un grad mai înalt su mai scăzut faţă de normă şi citează următoarele perechi de cuvinte: *hypotension / hypertension, sous-alimenté / suralimenté.*

Autorul îşi expune părerea că alegerea sistemului prefixal depinde « d'un facteur du modèle de performance. »

Regula tradiţională de combinare a elementelor din registrul livresc şi cel popular se respectă de obicei , dar « Il existe cependant des incompatibilités entre une base qui possède d'une manière exclussive le trait S savant et les préfixes affféctés du caractère P populaire » [15].

Există prefixe care marchează opoziţia mare/mic: *macrostructure/microstructure.*

Am înregistrat exemple de acest fel pe parcursul selectării lor din operele artistice :

Canet couvrait son carnet de nombres microscopiques, soulevait des fiches par le coin, dans le creux de sa paume, réexpédiait ses commis (M.Druon, 258).

Autorul vorbeşte la fel despre unele pefixe care au cunoscut o evoluţie aparte, este vorba mai curând despre prefixoidul deja menţionat *mini-*.

Scanned with OKEN Scanner

O prezenţă de origine grecească folosit în special în registrul familiar este prefixul *mega-* (foarte mare). Pe parcursul selectării exemplelor a fost înregistrat un alt prefix de acest tip – *héca-* :

[...] quelque tante anonyme et dont on n'évoquait le nom que pour parler des femmes restées sans mari après l'hécatombe masculine de la dernière guerre (A.Makine, 14).

[...] vreo mătuşă anonumă, căreia nu i se pomenea numele decât când se vorbes despre femeile rămase fără soţ după măcelul din ultimul război (Idem, 7).

Constatăm faptul că formarea cuvintelor cu prefixul numit nu a devenit încă un fenomen universalizat deoarece, în varianta română avem o adaptare a lui *hécatombe* printr-un cuvânt existent în vocabularul ei – *măcel* care vine să transmită aceeaşi realitate de 'pierderi foarte numeroase'.

L.Guilbert şi I.Dubois sunt de părerea că prefixele din această clasă posedau valoarea de intensificare încă în limba latină [16] . Credem că acest fapt explică prezenţa acestor prefixe în limbile romanice contemporane, dar funcţionarea lor variază de la o limbă la alta.

Vorbind despre împrumuturile de cuvinte ce conţin prefixele/prefixoidele *extra-, ultra-,* profesorul Gr. Cincilei subliniază faptul că iniţial se observa tentinţa de a utiliza separat prefixele în împrumuturile efectuate, ca mai apoi să fie formate cuvinte noi cu prefixele respective. Ele se reproduceau prin analogie, ceea ce accentua faptul regularităţii lor şi în acelaşi timp se sublinia un anumit nivel de gramaticalizare care le caracteriza – radicalul şi radixoidul se apropie nemijlocit de afixe. Însă, în acelaşi timp, faptul utilizării lor regulate le-a creat acea autonomie care într-un anumit moment a dus la lexicalizarea lor, ceea ce a apropiat afixoidele date de funcţionarea în calitate de radicale [17].

Scanned with OKEN Scanner

Despre un fenomen similar caracteristic limbii spaniole vorbeşte profesorul I.Dumbrăveanu atunci când subliniază tendinţa de lexicalizare şi autonomie care se observă la un şir de prefixe spaniole (*ultra-, auto-, extra-, mini-*). Pe de altă parte, autorul expune părerea diametral opusă a unor lingvişti (N.A.Popova) care trage concluzia despre funcţionarea formanţilor numiţi în calitate de prefixe veritabile, ceea ce se explică prin activitatea participării lor la formarea cuvintelor şi prin faptul că ele
posedă o varietate semantică prea mare [18].

În acest context ni se pare binevenit un moment curios relatat de R. Le Bidois [19] . În cuvintele formate mai recent în limba franceză cu ajutorul prefixelor menţionate se observă două tendinţe: lexicalizarea şi gramaticalizarea lor ce duce la prezenţa sau absenţa cratimei, ceea ce depinde de faptul dacă prefixul este considerat un simplu intensificator şi în aşa caz avem: *super-lessive, ultra-chic*, sau dacă cele două elemente ale cuvântului sunt considerate absolut "sudate" se obţine o altă configuraţie: *superfin, superpétrolier, extrafort, ultramoderne*. Mai mult decât atât, prefixul poate avea o autonomie deplină atunci când funcţionează în calitate de substantiv independent: *faire le plein de super* sau cuvintele unui cântec "*Mini, mini, tout est mini dans notre vie*". Vorbind despre funcţionarea prefixelor noi în limba română I.Melniciuc accentuază faptul gramaticalizării lor parţiale, sensul lor lexical resimţindu-se încă, ceea ce admite funcţionarea a două dintre ele : *super-* şi *ultra-* în "factură adjectivală: *sare extra, liberal ultra*" , celelalte prefixe, însă, şi-au pierdut autonomia semantică [20].

Cauzele expuse mai sus generează anumite dificultăţi la delimitarea hotarelor dintre nivelul afixelor şe cel al cuvintelor (monemelor).

Scanned with OKEN Scanner

Este interesant să vorbim mai în detalii despre prefixul *super-*, căci vom constata o diversitate funcţională şi semantică pe care o înregistrează în limba franceză contemporană. De la bun început trebuie să subliniem faptul că *super-* este considerat în limba franceză contemporană un prefix foarte productiv. El este folosit pe larg în limbajul publicitar, în presă şi concurează reuşit cu aşa prefixe ca *hyper-, ultra-*. Utilizarea tireului nu este unificată în cuvintele formate cu *super-* (*supercalculateur, superféminine / super-conseil, super-rétro*) [21].

Am menţionat deja posibilitatea lui de a avea o triplă ipostază: dependent (*superfin*) - semidependent (*super-lessive*) – independent (*faire le plein de super*). O altă varietate ce se înregistrează în cadrul prefixului *super-* în limba franceză este evoluţia lui funcţional-semantică. O informaţie extrasă din Internet ne pune la curent cu faptul că elementul *super-* figurează în limba franceză în numeroase cuvinte ale vocabularului comun care provin din latină de la 'super' – 'deasupra, peste' (*superficie, superflu*) şi în care avea funcţia de nume sau adjectiv. În franceza veche şi cea din evul mediu , formând cuvinte compuse împreună cu substantive şi adjective, *super-* înregistrează deja o valoare de intensificator (*superabondance, superintendant, superillustre*) care se trage la fel din limba latină , formaţiune care regresează mai târziu, oferindu-i locul lui *sur-*. Dar spre sfârşitul secolului XIX şi în continuare prefixul *super-* reia din nou o amploare tot mai mare în special în limba vorbită. O dată cu dezvoltarea tehnicii, cu noile invenţii în toate domeniile (cinema, construcţia avioanelor – domenii infuenţate de americani) prefixul dat pâtrunde prin franceză în limba engleză. Rămânând sub influenţa englezei *super-* se înregistrează în lexicul politic, sportiv (*superpuissance, superchampion, super-préfet*). Limbajul publicitar multiplică formaţiunile cu *-super*:

Scanned with OKEN Scanner

super cuisine / lessive / cocotte . Prefixul se combină cu adjective şi are deja valoare de adverb cu sensul de 'foarte, extrem de': *super moderne, super souple, super automatique*. În limbajul tinerilor *super-* are o utilizare foarte variată şi foarte frecventă, ajungând la combinări adverb+adverb : *j'étais super bien* [22].

În afară de faptele menţionate, mai există şi nişte schimbări de ordin semantic mai fine: de exemplu, sensul înregistrat de prefixul analizat în *super préfet* (în anii şaizeci) se deosebeşte vădit de cel în *super patron* (în anii nouăzeci) . În exemplul *super patron* nu este vorba despre un director general al unei companii sau al unei întreprinderi de dimensiuni foarte mari ce posedă o putere şi o influenţă enormă. În mare măsură este o apreciere subiectivă a calităţilor unui patron care este iertător, generos, simpatic. Aceste calităţi sunt presupuse în mod implicit de interlocutorii care înţeleg de minune, fără a preciza ce se are în vedere, sensul lui *super-* în *super patron*. Calitatea expusă la superlativ nu este inerentă noţiunii de "patron", ci numai faptelor, trăsăturilor de caracter importante în viziunea celui ce se pronunţă referitor la patronul respectiv .

O astfel de evoluţie acoperă în parte ceea ce C. Kerbrat-Orecchioni numeşte 'polisemie textuală diacronică' [23] . Atunci, însă, când ea este percepută în vorbire, text , afirmă profesorul Gr. Cincilei împreună cu C.Kerbrat-Orecchioni, este vorba de polisemie sincronică ('pluri-isotopică', după A.J.Greimas) [24] .

Dacă am compara în contextul celor analizate limba franceză cu cea română, vom constata că ultima nu dispune de o varietate funcţională şi semantică de felul celei descrise mai sus. Româna posedă în plină măsură cuvinte ce ar transmite ambele sensuri ale lui *super-* (DEX-ul dă două etimologii pentru acest prefix: *super-* din fr. *super-*, din lat. *super-*

Scanned with OKEN Scanner

'peste', 'deasupra', 'foarte' [25]): *superstrat, superficial / superfulger, supernavă etc.* În DEX este prezentată o ortografiere unificată pentru toate formaţiunile cu sufixul dat – într-un singur cuvânt. Deocamdată sunt rare cazurile de funcţionare independentă ale lui *super-* în română (vezi *supra*), dar nu putem nega faptul apariţiei într-o bună zi a structurilor mult mai numeroase, căci graţie posibilităţilor mass-media şi Internetului informaţia nu mai este limitată în frontiere şi ajunge foarte uşor de la o societate la alta, iar cazurile de împrumut şi de calchiere [26] sunt din ce în ce mai frecvente în realitatea socioculturală şi lingvistică contemporană.

De fapt am putea considera varietatea semantică în funcţie de intensificatori de care dau dovadă prefixele analizate în limba franceză ca o încercare de a amplifica aria activităţii lor, de a completa lacunele lexicale care corespund substratului de prefixe "vechi" sau "populare" din limba română. Anume aceasta explică faptul că în ciuda originii lor livreşti, prefixele intensificatoare îşi găsesc o utilizare destul de variată în diferite stiluri funcţionale, pătrunzând şi în limbajul familial: *archifou* [27].

Despre o utilizare asemănătoare a prefixulor *arci-, stra-* în limba italiană scriu M.Dardano şi P.Trifone. Este cazul contextelor afective sau familiare care generează forme de tipul *arcicontento, straricco* ; autorii menţionează un uz hiperbolic – un formant constituit din două prefixe *arcistrariccо* [28].

Limba română este in această privinţă mult mai selectivă, combinând prefixe livreşti cu cuvinte din acelaşi substrat lexical şi invers, prefixe de origine populară cu radicale de aceeaşi origine.

Tot în cadrul nivelului de afixe/afixoide ce generează SA trebuie plasat unicul sufix ce transmite o intensitate înaltă a calităţii *-isim.*

Scanned with OKEN Scanner

Despre el s-a scris mult, dar vom prezenta în lucrarea de față fragmentar doar unele opinii pentru a analiza starea lucrurilor la nivel interlingval în cadrul unor limbi romanice. Astfel M.V.Serguievski este de părerea că în limba latină paralel cu formele flective în *-issimus* în latina vulgară funcționau cele formate cu ajutorul adverbelor *magis* și *plus*. Cu timpul aceste construcții analitice se impun în majoritatea limbilor romanice, iar SA format cu sufixul latin *-issimus* s-a păstrat doar în unele cuvinte de origine savantă [29].

Unii lingviști recunosc faptul SA numai pentru construcțiile cu sufixul *-issim*. Ne-am referit deja la opinia lui I.Mel'čuk care denumește elativ formele din limbile romanice formate cu sufixul respectiv. El precizează că în spaniolă și italiană « ...à côté des vrais superlatifs *el màs P* et *il più P* il existe des élatifs véritables en *-ísimo* et *–issimo*" care nu pot fi plasate în cadrul gradelor de comparație, deoarece exprimă numai itensitatea [30], opinie împărtășită în ceea ce privește limba spaniolă de S.Gili Ygaya [31]. Se mai subliniază faptul că în italiană, aproape orice adjectiv modificat prin *molto* 'foarte' posedă forma elativului. Afirmația respectivă este confirmată de gramaticile limbii italiene, în particular de *Nuova gramatica della lingua italiana* în care citim "Il superlativo absoluto in *-issimo* indica la qualità al massimo grado, senza relazione con altri concetti: *un amico carissimo*" [32].

N. A. Katagoscina și E. M. Volf exclud în principiu formanții cu sufixul *-ísimo* din categoria gramaticală a gradelor de comparație și o sutuează în cadrul formării cuvintelor [33].

A.Hamon afirmă că "Sont, pour le sens, de véritables superlatifs, de superlatifs absolus les dérivés *richissime, rarissime, minime, ultime* » [34]. Autorii *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage* sunt de părerea că sufixul *–issime* formează SA [35].

Scanned with OKEN Scanner

M. Cohen şi M.Grevisse vorbesc în lucrările lor despre originea acestui sufix şi scriu că limba latină poseda două sufixe pentru redarea superlativului *-imus* , pe care îl regăsim în limba franceză (dar şi în română, spaniolă, italiană (nota noastră) în aşa cuvinte ca *minime, ultime, infime* . Celălalt sufix este *–issimus* care forma atât SR, cât şi SA, fără a face distincţie dintre ele [36].

M.Cohen este de părerea că *-issime* este moştenit de italiană din limba latină foarte devreme. În franceză el vine din latină sau din italiană mai târziu şi apare în emfază în puţine cuvinte: *richissime, savantissime, rarissime, grandissime,* folosite cu diferită frecvenţă în diferite epoci istorice. Alte formaţiuni de acest gen sunt ocazionale [37].

M.Grevisse evidenţiază contextul special de funcţionare a formanţilor cu *-issime* în franceză, afirmând că ei indică un grad foarte înalt în termenii de etichetă: *excellentissime, illustrissime, éminentissime, révérendissime*. În acelaşi timp, în construcţii ocazionale ele primesc nuanţe umoristice: *une longuissime lettre; un événement capitalissime* [38].

În *Grammaire Larousse du français contemporaine* este expusă părerea că sufixul dat nu s-a integrat niciodată în sistemul limbii franceze. El se întâlneşte doar rar cu o nuanţă ironică în unele formaţiuni sudate pe care le-am numit deja şi în unele adjective 'de demnitate' [39]. R.L.Wagner şi J.Pinchon consideră că intensitatea exprimată cu ajutorul sufixului *-issime* conţine deseori «une valeur ironique, plaisante, péjorative » [40] .

O.Jerpersen consideră astfel de structuri ca fiind SA sau superlativ "d'exaltation" [41].

Iată doar unele din puţinele exemple extrase din literatura artistică :

Scanned with OKEN Scanner

[...] vous dites que se sont les gardes de l'Eminentissime qui ont été chercher querelle à vos musquetaires? (A.Dumas, 78).

[...] prin urmare spui, că ostaşii din garda domnului cardinal au căutat ceartă cu muschetarii dumitale? (Idem, 59-60).

Limba română nu foloseşte un echivalent cu sufixul *-isim* în fraza respectivă din mai motivul, că în primul rând aşa forme se întâlnesc rar şi în al doilea rând este vorba despre o realitate a vieţii sociale a Franţei din perioada dominaţiei cardinalului Richelieu care mai era numit *l'Eminentissime*. În exemplul în română se propune o traducere adaptată a noţiunii date pentru a face clară informaţia tradusă unui cititor care nu cunoaşte realitatea respectivă din limba franceză. În acelaşi timp vom menţiona că sufixul *-issime* din *Eminentissime* permite o dublă interpretare ca 'cel mai eminent, cel mai distins' sau ca 'foarte eminent, distins'. În acest caz iese la suprafaţă dubla natură a sufixului în cauză pe care o avea în latină. Poate anume acesta e motivul care ar putea explica atribuirea semnului de egalitate dintre noţiunea de *elativ* ba cu cea de SA, ba cu cea de SR. E greu de definit într-un mod sigur pe unde ar putea trece această separare dintre cele două tipuri de superlativ formate cu ajutorul lui *-isim/-issime*. Credem că un mare rol îi revine în aşa situaţii semanticii cuvântului cu care se combină sufixul cât şi în mare parte contextului în care el figurează. Uneori ne putem dumeri de această nuanţare destul de fină prin intermediul traducerii, dar şi ea este întotdeauna subiectivă fapt ce nu ne permite să o alegem în calitate de criteriu de separare al SA de SR.

Tot la A.Dumas am inregistrat următorul exemplu:

— *Vous êtes donc en fonds? Dit Aramis.*

— *Riche, richissime, mon cher! (A.Dumas, 491).*

— *Văd că te-ai umplut de parale, - se miră Aramis.*

Scanned with OKEN Scanner

— *Da, dragul meu, sunt putred de bogat (Idem, 374).*

M.Proust, care descrie societatea aristocratică din epoca sa, foloseşte o serie de cuvinte cu sufixul respectiv ceea ce se înscrie foarte reuşit în contextul unei limbi alese:

Et il eut un petit rire qui lui était spécial – un rire qui lui venait probablement de quelque grand'mère bavaroise ou lorraine, qui le tenait elle-même , tout identique , d'une aïeule, de sorte qu'il sonnait ainsi, inchangé, depuis pas mal de siècles dans de vielles petites cours de l'Europe et qu'on goûtait sa qualité précieuse comme celle de certains instruments anciens devenus rarissime (M.Proust, 757-758).

[...] şi râse într-un anumit fel – râs care îl moştenise de la vreo bunică bavareză sau lorenă, ce-l moştenise ea însăşi întru totul de la o străbunică, astfel încât suna aăâşa, neschimbat de multe secole, în micile şi bătrânele curţi ale Europei, calitatea lui preţioasă putând fi gustată ca aceea a anumitor instrumente vechi şi tot mai rare (Idem, 316).

M.Proust rămâne fidel stilului său cu fraze de dimensiuni destul de ample, dar în contextul problemei pe care o analizăm toată informaţia care precedă serveşte în calitate de element suplimentar care ne pregăteşte pentru momentul când va fi utilizată o structură ce transmite o intensitate înaltă. În limba română însă autorul a tradus printr-o structură ce transmite un SR ceea ce ne aminteşte despre faptul că în limba latină structurile sintactice formate cu *-issimus* erau folosite pentru redarea ambelor tipuri de superlativ.

În următoarea frază ce-i aparţine tot lui M.Proust ideea de SA se resimte mai clar, lucru demonstrat prin varianta din română :

Tout simplement, un comte de Surgis avait épousé, pendant la Restauration, la fille d'un richissime industriel (...) (M.Proust, 580).

Scanned with OKEN Scanner

Un conte de Surgis se însurase, pur şi simplu, în timpul Restauraţiei, cu fata unui industriaş nespus de bogat (...) (Idem, 106).

În ce priveşte funcţionarea sufixului *-isim* în limba română vom menţiona la momentul actual o funcţionare sporadică. Mulţi lingvişti nici nu-l menţionează în lucrările ce ţin de tematica respectivă [42].

M.V.Serghievschi a scris în 1952 lucrarea sa consacrată limbilor romanice în care el a afirmat categoric că în limba română nu s-au păstrat forme sintetice ale SA [43].

M.Avram constată funcţionarea limitată a unui număr restrâns de cuvinte de acest fel, în majoritatea lor constituind împrumuturi din alte limbi romanice, dar care au fost fixate de dicţionare: *importantisim, rarisim, simplisim* [44]. O afirmaţie similară întâlnim la D.Irimia [45] , iar B.B.Berceanu citează doar sufixul respectiv la capitolul ce descrie formarea gradelor de intensitate absolută [46].

În calitate de concluzii provizorii pentru nivelul afixal/afixoidal putem constata că atăt limba română, cât şi franceză profită de posibilitatea formării SA sintetic, făcând apel în aceste cazuri la o serie de prefixe şi un sufix.

Sistemul limbii române posedă o varietate mai amplă de prefixe intensificatoare: pe de o parte sunt cele "moştenite" sau "vechi" având origine diferită: latină, grecească, slavă, turcească [47] etc. care funcţionează cu succes în româna contemporană, pe de altă parte s-au făcut împrumuturi ale unei serii de prefixe "neologice" care deocamdată se manifestă în special în lexicul literar, în special cel ştiinţific. Formanţii cu prefixele respective au o ortografie unificată – într-un singur cuvânt. Sufixul intensificator *-isim* este puţin productiv în română şi nu înregistrează decât unele forme care aparţin la fel registrului literar.

Scanned with OKEN Scanner

În limba franceză sistemul prefixelor de intensificare se reduce doar la cele de origine latină, fără a dispine de substratul popular. Pentru a lichida astfel de lacune limba franceză foloseşte din plin în primul rând posibilităţile oferite de polifuncţionalismul lor – prefixele/prefixoidele au statut dependent/semidependent/independent, manifestându-se în ultimul caz în calitate de cuvinte independente şi amintindu-ne astfel de originea lor de substantive sau de adverbe şi adjective pe care o aveau în limba latină. Un astfel de "comportament" creează anumite dubii în ortografierea formelor cu prefixele date care fie că formează un singur cuvânt cu baza pe care o amplifică (*supercalculateur*), fie că se scriu prin cratimă (*super-protectrice*). În al doilea rând unele prefixe (am analizat în special prefixul *sur-* ca fiind cel mai activ în limba franceză contemporană) ne demonstrează o polisemie foarte fină în funcţionarea lor în diferite contexte sociale. Franceza dispune la fel de un singur sufix de intensificare *-issime* de origine latină care apare în puţinele cuvinte înregistrate într-o dublă "postură semantică" : foarte oficială şi, din contra, în anumite contexte primeşte nişte valori ocazionale peiorative.

Sistemul afixelor/afixoidelor de intensificare în ambele limbi studiate nu suferă schimbări cantitative la etapa contemporană, constituind o clasă de elemente relativ închisă . Se înregistrează o anumită analogie de forme la capitolul afixoidelor de origine latină. Dar există o tendinţă de a folosi din plin varietatea posibilităţilor de funcţionare ce se oferă, fapt ce permite pătrunderea formanţilor ce ţin de registrul livresc în limbajul familiar şi chiar în argou.

Toate cele expuse despre afixe / afixoide ne fac să înţelegem cât de complicat devine în unele cazuri procesul de determinare la nivelul căruia îi aparţine o formaţiune al SA de acest gen.

Scanned with OKEN Scanner

Starea lucrurilor la acest compartiment ar putea fi exprimată schematic în modul următor:

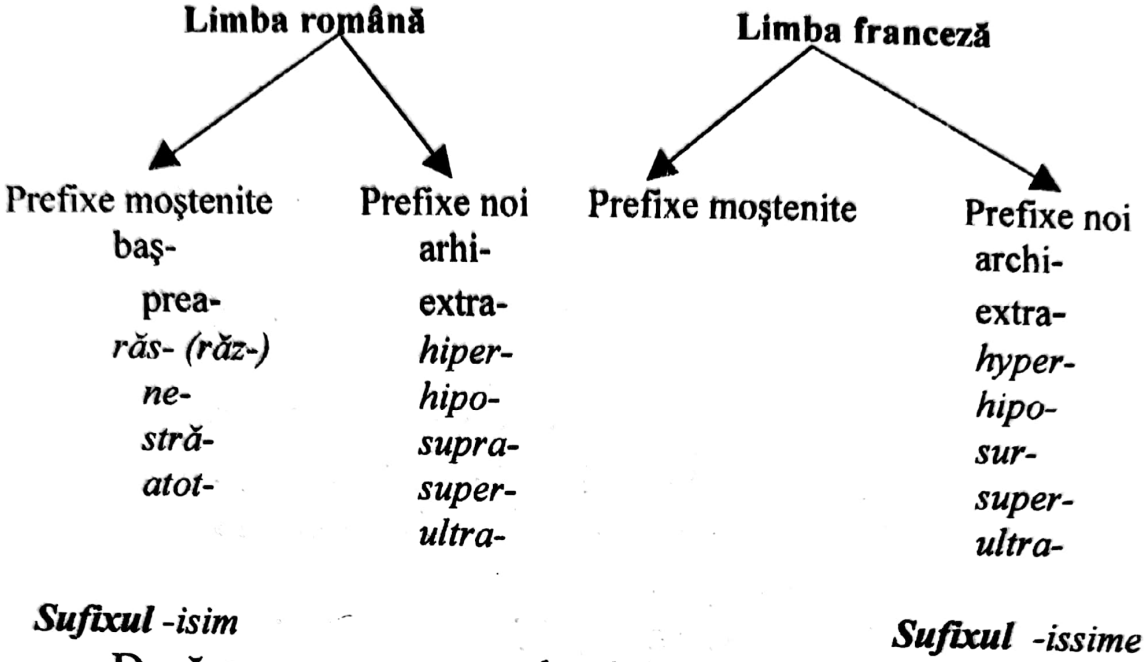

Dacă am compara productivitatea prefixelor şi sufixelor de intensificare, am constata că atât în limba română, cât şi în franceză prefixele formează un grup mult mai activ care generează noi şi noi forme de SA în urma combinărilor cu radicale noi cu statut diferit, precum şi ca urmare a dezvoltării unei polisemii foarte fine (mai ales în franceză). Sufixul, din contra, este puţin productiv în franceză şi practic inactiv în română în care apare doar sporadic în formele împrumutate din alte limbi romanice.

Referinţe bibliografice

1. Чинчлей Г.С. *Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры.* – Кишинев, Штиинца, 1975, с. 94.

2. Думбрэвяну И.М. *Некоторые вопросы псевдопрефиксации в современном испанском языке.* // Лексикологические и грамматические исследования. Кишинев, Штиинца, 1978, с. 55-61.

Scanned with OKEN Scanner

3. Dumbrăveanu I. *Este oare categoria formanţilor afixali o clasă închisă?* // Analele Ştiinţifice ale USM, Seria "Ştiinţe filologice". – Chişinău, USM, 1999, p. 70-72.

4. Marin V. *Stilistică şi cultivare a vorbirii.* – Chişinău: Lumina, 1991, p.186.

5. Avram M. *Gramatica pentru toţi.* – Bucureşti: Editura Humanitas, 1997, p. 125.

6. Lüder E. *Procedee de gradaţie lingvistică.* – Iaşi: Editura Universităţii "A.I.Cuza", 1995, p. 238-239.

7. Iordan I., Robu V. *Limba română contemporană.* – Bucureşti: Editura didactică şi pedagogică, 1978, p. 685.

8. Melniciuc I. *Superlativul în limba moldovenească.* – Chişinău: Ştiinţa, 1981, p. 158.

9. Cincilei Gr., Op.cit., p.95.

10. Coseriu E. *Latinitatea orientală* // Buletinul societăţii de ştiinţe filologice din România pe anii 1993-1994. – Bucureşti: 1994, p.13-14.

11. Niculescu A. *Individualitatea limbii române între limbile romanice.* – Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p.19.

12. Macrea D. *Lingvistica şi cultura.* – Bucureşti: Editura didactică şi pedagogică, 1978, p. 50.

13. Wagner R.L., Pinchon J. *Grammaire du français classique et moderne* . – Paris, 1982, p.145 ; A consulta la acelaşi subiect: Galichet G. *Grammaire structurale du français moderne* . – Montréal, 1968, p.89 ; Cohen M. *Nouveaux regards sur la langue française* . – Paris: Editions sociales, &ç-« , p.187 ; Cherdon C . *Guide de grammaire française.* – Bruxelles, 1988, p.27 ; Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. *Grammaire méthodique du français.* – Paris: PUF, 1994, p.362-363 ; Béchadé H. *Grammaire française.* – Paris, 1994, p.90, etc .

Scanned with OKEN Scanner

14. Charaudeau P. *Grammaire du sens et de l'expression.* – Paris: Hachette, 1992, p.254.

15. Dubois J. *Grammaire structurale du français.* – Paris, Editions Larousse, 1969, p.165-166.

16. Guilbert L., Dubois J. *Formation du système préfixal intensif en français moderne et contemporain* // Le Français moderne, 1961, n.1, p.103.

17. Cincilei Gr. Op.cit., p.109-110.

18. Dumbrăveanu I. *Некоторые вопросы…* , p.60-61.

19. Le Bidois R. *Les mots trompeurs ou le délire verbal.* – Paris, 1970, p.48.

20. Melniciuc I. Op.cit., p.118.

21. *Dictionnaire des mots contemporains.* – Paris, 1991

22. Verdelhan-Bourgade M. *Procédés sémantiques et lexicaux en français branché* // Langue Française, n. 90, mai. – Paris, Edition Larousse, 1991, p.65-79 ; Pougeoise M. *Dictionnaire de grammaire et des difficultés grammaticales.* – Paris, Edition Armand Colin, 1998, p.376.

23. Kerbrat-Orecchioni C. *La Connotation.* – Lille, 1977, p.179.

24. Cincilei Gr. *Aspecte ale polisemiei textuale*// Analele Universităţii Bucureşti. Limbi şi literaturi străine. Anul XL, 1991, p.105.

25. *Dicţionarul explicativ al limbii române.* – Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

26. Despre influenţa francezei asupra românei şi despre calcul lingvistic a consulta : Hristea T. *Contributions à l'étude de l'influence française sur le roumain (calques linguistiques)* // Analele Universităţii Bucureşti. Limba şi literatura română. Anul XLIY/1995, p.7-23.

27. Gougenheim G. *Système grammatical de la langue française.* – Paris: Edition d'Artrey, 1969, p.247.

Scanned with OKEN Scanner

28. Dardano M., Trifone P. *La nuova grammatica della lingua italiana.* – Milano: Zanicelli Editore S.p.A., 1997, p.207.

29. Сергиевский М.В. *Введение в романское языкознание.* – Москва, Издательство литературы на иностранных языках, 1952, с. 181.

30. Mel'čuk I. *Cours de Morphologie Générale, vol.II .* – Montréal, Les Presses Universitaires de Montréal. CNRS EDITIONS, 1994, p.104.

31. Gili Ygaya S. *Curso superior de sintaxis española.* – Barcelona, PUBLICACIONES Y EDICIONES SPES, S.A., 1948, p.200.

32. Dardano M., Trifone P. Op.cit., p.205.

33. Катагощина Н.А., Вольф Е.М. *Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков.* - Москва, Высшая школа, 1968, с.95.

34. Hamon A. *Grammaire pratique.* – Paris, Hachette, 1983, p.344.

35. Dubois J., Giacomo M., Guespin L., Marcellesi C., Marcellesi J.-B., Mevel J.-P. *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage.* – Paris , Editions Larousse, 1994, p.457.

36. Cohen M. *Une fois de plus des regards sur la langue française.* – Paris , Editions Sociales, 1972, p .31 ; Grevisse M. *Le Bon Usage.* – Paris, Gembloux, 1986, p.899.

37. Cohen M. Op.cit., p.186; a consulta de asemenea: Gougenheim G. Op. cit., p.247; Cherdon C. *Guide de grammaire française*: - Bruxelles, 1988, p.27.

38. Grevisse M. Op . cit., p.899.

39. *Grammaire Larousse du français contemporain.* – Paris, Edition Larousse, 1990, p.199-200.

40. Wagner R.L., Pinchon J. Op.cit., p.145.

Scanned with OKEN Scanner

41. Jespersen O. *La philosophie de la grammaire.* – Réimprimé en France, 1992, p.350.

42. Melniciuc I. Op.cit., Lüder E . Op.cit.

43. Сергиевский М.В. Op. cit., p.181.

44. Avram M. Op.cit., p.125-126.

45. Irimia D. *Structura gramaticală a limbii române.* – Iaşi: Editura Junimea, 1987, p.108.

46. Berceanu B.B. *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare).* – Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1971, p.226.

47. A consulta în acest context : Melniciuc I. Op.cit; Lüder E. Op.cit.

Texte artistice

Cioran E. *Mon Pays. Ţara mea* (ediţie bilingvă). – Bucureşti, Humanitas, 1996.

Druon M. *Les grandes familles.* – Paris, Livre de poche, 1989.

Dumas A. *Les trois musquetaires.* – Paris, Livre de poche, 1972.

Idem. *Cei trei muschetari.* – Chişinău, Cartea Moldovenească, 1976.

Makine A. *Le testament français* . – Mercure de France, 1995.

Idem. *Testamentul francez.* – Bucureşti: UNIVERS, 1997.

Proust M. *A la recherche du temps perdu. Sodome et Gomorrhe.* – Paris: Robert Laffont, 1987.

Proust M. *În căutarea timpului pierdut. Sodoma şi Gomora.* – Bucureşti: Univers, 1995.

Rebreanu L. *Opere.* Vol.I,II. – Chişinău: Ştiinţa, 1994.

Scanned with OKEN Scanner

Loretta HANDRABURA

TIPURILE LOGICO-STRUCTURALE ALE GHICITORILOR DINTR-O PRIMĂ COLECȚIE A SPECIEI

Locul şi valoarea colecţiei *Cimiliturile românilor* (1898) elaborată de Artur Gorovei (1864-1951), precum şi a celorlalte lucrări ale folcloristului au fost stabilite imediat după prelucrarea lor. S-ar părea că pe exegetul sfârşitului de secol XX, angajat într-o asemenea explorare, îl paşte pericolul reiterării şi neoriginalităţii. Subiectele posibile au fost studiate, iar procedeele de abordare practic epuizate. Studiile de referinţă ale lui G. Paşcu, Ov. Papadima, C. Ghiţimia, Lida Sfârlea, S. Moraru, R. Niculescu ş.a. au cercetat tematica, structura şi poetica, oferindu-ne observaţii concludente despre specificul ghicirii româneşti. Este adevărat că multe idei şi chiar exemple se repetă, iar încercările comparativiste sunt totuşi modeste sub raportul paralelelor.

În ideea de a nu ne repeta, ne-am propus să abordăm textele din colecţia lui Artur Gorovei sub un aspect doar — cel al planului *logico-structural* – operând clasificările de rigoare.

Ghicitorile se impun ca specie şi prin *structura logico-internă* şi *externă* foarte diferenţiată. Vom enumera pentru exemplificare câteva tipuri de texte din colecţia amintită ce conţin o întrebare directă sau a căror primă parte este exprimată printr-o propoziţie afirmativă/negativă, se prezintă sub diverse forme sintactice şi sunt organizate diferit din punct de vedere fonetic şi ritmic:

— *Ghicitori-anecdote:* "Buturugă cam prelungă, /Cine-o are vrea s-o ungă; /O ridică încărcată, /Şi o lasă descărcată; /Când e plină, /Toţi se-nchină, /Când e seacă, /Toţi iar pleacă" (*lingura,* 1014); 2, 294, 301, 402, 454, 526, 526-548, 570,

Scanned with OKEN Scanner

586, 613, 617, 653, 892, 896, 1014, 1981, 1082, 1155, 1157, 1200, 1274, 1354, 1384-1385, 1741-1743, 1755, 1786, 1788, 1800, 1801 ş.a.;

— *Poveşti-ghicitori:* "Am o oaie oacheşă. /Şade jos şi deapănă, /Şi se roagă robului, /Şi se-nchină cucului: /-Cucule, măria-ta, /Am venit la dumneata, /Să-mi dai căruţa /Cu streşinuţa, /Să mă duc la soră-mea, /C-am auzit c-a făcut /Doi feţi /Logofeţi, /Cu părul de aur creţ: /Unul şade cu maţele-n pahar, /Şi unul cu sângele-zahar" (*lupul, untisca,* 1083 a); 1083, 1084, 1084-1085 etc;

— *Ghicitori-calambur:* "Apucai p-o haia, /Mă întâlnii c-o haia, /Scosei o haia /Să dau în haia, /Haia intră în haia /Şi eu rămăsei cu haia" (*şopârla,* 1804); 296, 771a, 1800, 1808, 1821, 1923;

— *Ghicitori simplu joc de cuvinte:* "Unuma, /Dunuma, /Zaia, /Paia, /Chicura, /Cucura, /Hurduc, /Burduc, /Sacolie, /Pic, /Poc" (*puşca,* 1533), 1534;

— *Ghicitori păcăleli:* "Chici, mici: ceapa ce e?" (*ceapa,* 361) 39, 431a, 432, 484, a,b,c;

— *Ghicitori problemă (numerice):* "Patru bat, opt opintest /Mii şi sute se clădesc" (*berbecii când se bat,* 106), 60-68, 94, 95-98, 100, 118, 326, 1942 (1).

Cum au demonstrat observaţiile asupra ghicitorilor din 80 de ţări ale Europei, Asiei şi Africii, specia ne reţine atenţia nu numai prin forma lingvistică şi conţinutul realist, ci şi prin *structura logică.* Aceasta înseamnă că fiecare ghicitoare este compusă după un model logic specific. Pentru a ghici, trebuie utilizat procedeul logic corespunzător. Să confruntăm câteva ghicitori simple, cu sens direct, nemetaforice, pentru a argumenta ideea de mai sus: "La vârfu-i roşie, /La rădăcină păroasă" (*pomiţa,* 1476); "Am cămăşi nenumărate, /Şi le port pe toate-n spate" (*curechiul,* 654); "Şapte lemne hodrobele /Şi

Scanned with OKEN Scanner

mai multe mărunțele" (*grapa*, 905); "Patru-nfipte, /Două ciulite, /Și-o fâsâită" (*iepurele*, 954).

Fiecare ghicitoare se rezolvă în felul său, iar procesul propriu-zis de ghicire ne învață să *gândim*. În aceasta se și concentrează specificul funcției didactice a ghicirii.

Paremiologii ruși au dedus că există 40 de modele logice ale ghicitorii, întâlnite aproape la toate popoarele, indiferent de limbă și cultură. Acest lucru ne conduce spre concluzia că modelele logice ale ghicirii și procedeele corespunzătoare pentru ghicit pot fi puse la baza clasificării internaționale a acestui gen. Celelalte criterii, pe care le folosim în clasificarea ghicitorii (tematica, structura lingvistică și compozițională, tipul și caracterul răspunsului, motivația înțelesului gerneral), ne ajută să le ordonăm în subgrupe și categorii ale tipurilor logico-structurale de bază.

În rândurile de mai jos vom cerceta toate tipurile logico-structurale din lucrarea lui A. Gorovei *Cimiliturile românilor*, aplicând principiul modelelor logice recunoscute de mai mulți specialiști din lume. Pentru fiecare citățm câte cinci exemple, analizându-l doar pe ultimul.

I. Tipul enunțului direct

nr. 103 Fetele și femeile n-au /Și nici nu doresc să aibă;
Bărbații o țin de o podoabă, /Iar când o au
Cearcă să se curățească de ea.
(*Barba*)

nr. 683 Strigă cel cu picior pe cel cu două
Să vină că-l mănâncă cel cu patru.
(*Curechiul, omul, capra*)

nr. 726 Este o ființă ce nu poate suferi pe alta asemenea ei.
(*Dumnezeu*)

nr. 786 Frumușel /Și mititel /Și țipă de-ți ia auzul.

Scanned with OKEN Scanner

(*Fluierul*)

nr. 1599 Apa mă naşte, /Soarele mă creşte,
Împăraţi şi domnii mă iubesc,
Şi când pe mama întâlnesc,
Cad jos şi mă topesc.

(*Seara*)

După cum vedem, toate aceste ghicitori sunt compuse după acelaşi model (altfel spus sunt variantele unei invariante logico-structurale): se alege obiectul de ghicit, acesta este descris, dar nu în întregime. Omiterea unor elemente importante din descrierea obiectului formează, de fapt, situaţia de ghicit. Procesul ghicitului constă în compararea răspunsului (*sarea,* de exemplu, chiar dacă textul pare să fie cărturăresc) cu un obiect oarecare (în acest caz, o substanţă), care bineînţeles, se subînţelege din elementele descrierii.

Corelaţia dintre răspuns şi obiectul comparat poate fi reprezentată după următoarea schemă:

Răspunsul: obiectul P	**Obiectul comparaţiei: Q**
(sarea)	*(o substanţă oarecare)*
conţine elementele	conţine elementele
x1 – se formează în apă marină	y1 – "apa mă naşte"
x2 – soarele contribuie la cristalizarea ei	y2– "soarele mă creşte"
x3 – este condimentul cel mai de preţ	y3 –"împăraţi şi domni din alimentaţie mă iubesc"
x4 – este solubilă	y4 – "cad jos şi mă topesc"

Într-o relaţie logică aceste substanţe pot fi reprezentate prin mai mulţi P şi Q cu elementele corespunzătoare lui x şi y.

Scanned with OKEN Scanner

Compararea lor poate fi reprezentată sub forma relației numerelor indicate (P, Q) și a elementelor lor congruente (x, y):

P/Q = x1/y1 = x2/y2 = x3/y3 = x4/y4 =1.

Această proporție se prezintă ca o continuare logică a formulei metaforei A/B = C/D dată de E. Köngäs Maranda.

II. Tipul enunțului indirect (metaforic)

nr. 102 Dedesubt prescure, deasupra pădure
(*cartof, ceapă*)

nr. 341 Am un om mare, mare, /Noaptea înfloreşte /Şi ziua păleşte
(*cerul*)

nr. 369 Gânganie fără suflare, /Umblă făr-astâmpărare;
N-are duh, nici ni viează, /Toată lumea îndreptează
(*ceasornicul*)

nr. 728 Sunt două surori în lume /Neasemenea la nume
Una albă luminată, /Şi alta neagră-întunecată,
Se gonesc prin lumea lungă / Şi nu pot să se ajungă.
(*ziua şi noaptea*)

nr. 1547 Doamna în cămară, /Cosițele afară.
(*ridichea*)

Relația logică aici poate fi reprezentată astfel:

Răspunsul: obiectul P
(*ridichea*)
conține elementele
x1 – creşte în grădină

x2 –rizocarpul e în pământ
y3 – are frunze
y4 – acestea cresc deasupra pământului

Obiectul comparației: Q
(*doamna*)
conține elementele
y1 – se subînțelege prin predicatul eliptic
y2 – "în cămaşă"
y3 – "are cosițe"
y4 – "cosițele" sunt afară

Scanned with OKEN Scanner

Comparaţia acestor două obiecte poate fi exprimată prin relaţia

P/Q = x1/y1 = x2/y2 = x3/y3 = x4/y4.

Astfel, ghicitorile din grupa a II-a sunt variante ale altui tip logico-structural. Acesta se deosebeşte de primul prin faptul că P/Q =1.

Tabloul fantastic apare datorită faptului că se creează o supranumeraţie a imaginii de ghicit şi P deţine elementele ambelor numere y1, x2, y3, x4.

Această grupă este cea mai numeroasă la noi, dar şi la ruşi, şi poate cuprinde alte subgrupe, dacă luăm în considerare celelalte două planuri structurale în afară de cel logico-semiotic, pe cel lingvistic sau tematic.

III. Tipul interogaţiei directe

nr. 271 Cine are şase picioare, /Dar numai pe patru umblă?
(*călăreţul*)

nr. 980 Ce apă este în lume fără nisip?
(*lacrima*)

nr. 997 Ce îngheaţă vara mai iute decât iarna?
(*laptele*)

nr. 1519 Ce se naşte în luna lui martie, supără pe toată lumea, doi îl gonesc, doi îl prind şi moare în cetate de oase?
(*puricele*)

nr. 349 Ce năpârleşte vara /Şi-nverzeşte iarna?
(*cetina bradului*)

Răspunsul: obiectul P
(cetina bradului)
x1 – vara se scutură
x2 – iarna creşte verde

Obiectul comparaţiei: Q
(un oarecare arbore)
y1 – "năpârleşte"
y2 – "înverzeşte"

inv. 182393

Scanned with OKEN Scanner

Corelaţia dintre cele două însuşiri ale obiectului P şi Q poate fi formulată astfel: "Dacă un arbore oarecare se scutură vara, iarna nu mai înverzeşte".

P/Q = (x1:x2)/(y1:y2), altfel spus relaţia dintre elementele interdependente (x1 şi x2) ale numărului P şi cele ale numărului Q (y1 şi y2) corespunde acordului dintre aceste două numere.

IV. Tipul interogaţiei maxime

nr. 308 Ce-i mai mic decât oul /Şi ţine cât boul?
(*cântarul*)

nr. 767(a) Ce floare e mai frumoasă /Din câte flori miroasă
Bărbaţii o iubesc, /Femeile o urăsc?
(*femeia*)

nr. 1698 Ce-i mai dulce decât dulce /Şi pe talger nu se duce?
(*somnul*)

nr. 1814 Ce-i mai înalt decât calul şi mai mic decât porcul?
(*tarniţa = şaua*)

nr. 1006 Ce-I mai dulce şi totodată /Mai amar pe lume?
(*limba*)

Răspunsul: obiectul P **Obiectul comparaţiei: Q**

(*limba*) (*un obiect oarecare*)

x!· x1! – are două calităţi deosebite y · y1 – are două calităţi

Corelaţia dintre obiecte în această grupă se exprimă prin următoarea legătură: P/Q = x! · x1! /y · y1.

Observăm din textele citate că ambele obiecte comparate se impun prin una, două, mai rar trei-patru însuşiri sau comportamente, numai că unul dintre ele deţine caracteristici la gradul superlativ, prezentate cu o intensitate maximă a intonaţiei.

Scanned with OKEN Scanner

V. Tipul afirmativ negativ

nr. 352a Rotund este, măr nu este /Păturі sunt, plăcinte nu-s.

(*ceapa*)

nr. 552 E lungă, nu-i furcă; /E neagră nu-i ţigancă; /E albă şi nu-i doamnă.

(*coţofana*)

nr. 787 Aripi are, /Cioară nu-i; /Trup subţire /Vierme nu-i.

(*fluture*)

nr. 902 Sus zboară şi nu-i pasăre; /Fier duce şi nu-i taur.

(*glonţul*)

nr. 1820 E cu clanţ, şi nu-i pasăre; /Cu coarne, şi nu-i bou; /Cu ochi, şi nu-i fereastră.

(*tânjala*)

Această grupă are unele caracteristici ale grupelor I şi II cu deosebirea că descrierea se întemeiază pe opoziţie, ceea ce creează dificultatea în procesul de ghicit. Schematic aceasta se prezintă:

Răspunsul: obiectul P	***Obiectul comparaţiei: Q***
(*tânjala*)	(*un alt obiect*)
x1/-x1 – e o prăjină din lemn lungă nu-i asemeni unui clanţ, dar nu-i pasăre	y1/-y1 – "e cu clanţ şi pasăre"
x2/x2 – la capăt e bifurcată, dar nu-i insectă sau animal	y2/-y2 – "are coarne şi nu-i bou"
x3/-x3 – are două inele, ca doi ochi, dar nu-i fereastră	y3/-y3 – "cu ochi, şi nu-i fereastră"

Între cele două numere P şi Q se stabileşte o legătură după formula:

$$\frac{P}{Q} = \frac{x1/-x1}{y1/-y1} = \frac{x2/-x2}{y2/-y2} = \frac{x3/-x3}{x3/-y3}$$

Scanned with OKEN Scanner

Să mai examinăm încă trei ghicitori din această grupă:

nr. 554 Ce e albă şi nu-i doamnă, /Şi e neagră şi nu-i ţigancă,
Şi-are coadă lungă /Şi nu e tigaie?
(*coţofana*)

nr. 1104 Ce e cu pană, /Şi nu-i cătană,
Zgârâie, /Şi mâţă nu-e?
(*măceşul*)

nr. 1661 Ce-i roşu, măr nu-i, /Creşte-n pământ, ceapă nu-i?
(*sfecla*)

Formula relaţiei obiectelor comparate este aceeaşi ca şi în ghicitoarea despre *tânjală*. Deosebirea dintre acestea şi cele din exemplele de mai sus constă în formularea sintactică. În ghicitoarea din urmă, nr. 1661, avem o variantă lingvistică a unui tip logico-structural. Schimbând forma sintactică, obţinem aceeaşi variantă tematică, însă sub forma unei propoziţii enunţiative: *E roşu şi măr nu e, /În pământ creşte şi ceapă nu este.* Acest procedeu poate fi aplicat şi invers de asemenea pentru majoritatea ghicitorilor simple şi chiar compuse din toate grupele cu excepţia celei de-a III-a.

VI. Tipul negativ-afirmativ

nr. 44 N-are coarne şi tot împunge; /N-are pene şi tot zboară
Mai mică decât boul, /Şi mai mare decât puricele
(*albina*)

nr. 185 Nu-i pasăre; dar pe copaci şade; /Nu-i vacă, dar paşte iarbă verde;
Nu-i peşte, dar în baltă înoată; /Nu-i lăutar, dar cântă noaptea toată.
(*buratecul*)

Interconexiunea dintre numere şi elementele din această grupă, reprezentată în colecţia lui Gorovei doar de aceste două exemple, este aceeaşi ca şi în grupa V, numai că negaţia precede afirmaţia, sugerând plastic obiectul de ghicit.

Scanned with OKEN Scanner

În general, prin negaţii se afirmă, total sau parţial, ordinea lucrurilor.

Răspunsul: obiectul P (*buratecul*) conţine elementele	***Obiectul comparaţiei: Q*** (*un alt animal*) conţine elementele
x1/x1 – nu-i pasăre, dar urcă în copaci cu ajutorul labelor palmate şi a discurilor adezive din vârful degetelor	y1/y1 – şade pe copaci
x2/x2 – nu-i vacă, dar e o specie arboricolă	y2/y2 –"paşte iarbă verde"
x3/x3 – nu-i peşte, dar e animal amfibiu	y3/y3 – "în baltă înoată"
x4/x4 – nu-i lăutar, dar noaptea cântă	y4/y4–"cântă noaptea toată"

Prin urmare,

$$\frac{P}{Q} = \frac{-x1/x1}{-y1/y1} = \frac{-x2/x2}{-y2/y2} = \frac{-x3/x3}{-y3/y3} = \frac{-x4/x4}{-y3/y3} = 1.$$

VII. Tipul răspunsului inclus

nr. 397 Albinuţa gava /Încunjură dumbrava;
De are unde, se bagă; /De nu şeade şi rabdă.
(*albina*)

nr. 432 Curte albă-ntr-un picior, /Ghici ciupercă ce-i?
(*ciuperca*)

nr. 1816 E şa şi-i aşa, /Şi ţi-oi spune, /Şi nu-i ghici.

(*tarniţa, şaua*)

nr. 484 La trup pepene, la cap pieptene /La picoare /Râşchitoare,

Scanned with OKEN Scanner

Cucoş, boule, /Pricepe-te, nătângule.

(*cocoş*)

Această grupă este mai specială ca structură, fiindcă textul ghicitorii, pe lângă elementele metaforice ale mesajului, conţine şi termenul propriu inclus în chip discret, fie ostentativ pentru a-l păcăli pe receptor. Schema corelaţiei dintre numere, elemente şi răspuns arată astfel:

Răspunsul: obiectul P	***Obiectul comparaţiei: Q***
(*cocoşul*)	(*o altă pasăre*)
conţine elementele	conţine elementele
x1 – are talia mijlocie	y1 – "la trup pepene"
x2 – o creastă roşie dezvoltată	y2 – "la cap pieptene"
x3 – laba piciorului este formată din trei membre în faţă şi unul în spate	y3 – "picioare răşchitoare"

Proporţia determinată este P(x1 + x2 + x3) = Q(y1 + y2 + y3).

VIII. Tipul dialog

nr. 1329 - Unde mergi tu, răsucită?
- Ce mă întrebi tu, găurită?
- Coada mea e într-aurită.

(*para focului şi coşul*)

nr. 1867 – Gaie, papagaie, /Ce duci în tigaie?
- Duc pape puiului, /În valea plopului
- C-a venit vipăra, /Şi-a luat pe chipăra,
- Şi-a dus-o-n deal la cetăţuie
- Ca s-o-nveţe blănărie

(*uliul şi găina*)

nr. 1886 – Cilimaş laş, /De unde foc te luaşi,
- Din ce munţi crunţi?

Scanned with OKEN Scanner

- Dar cum n-oi fi crunt, /Dacă eu îs mai de-afund!

(*untura în porc*)

nr. 279 – Scurto, groaso, und'te duci?

- Arsă-n fund, de ce mă-ntrebi
- Unde eu mă duc, /Tot ţie ţi-aduc.

(*căldarea şi doniţa sau ceaunul şi cofa*)

În această grupă textul poetic este exprimat prin dialog, iar răspunsul are două chei. Adresarea, de obicei, conţine elementul metaforic care ne sugerează primul obiect cimilit, în timp ce răspunsul include o caracteristică a celui de-al doilea.

Relaţia dintre cele două obiecte este una funcţională şi implicit de interferenţă sau de altă natură. În timpul respectiv avem, aşadar, două răspunsuri şi două obiecte ale comparaţiei, care prezintă dificultăţi în operarea unei proporţii de aceea ne vom limita doar la constatările de mai sus.

Acestea sunt tipurile logico-structurale ale textelor din corelaţia *Cimiliturile românilor*. Ştim cu certitudine că în alte colecţii există şi altele, iar celelalte două planuri ale ghicitorii – lingvistic şi tematic – pot servi ca criterii de bază în clasificarea lor în subtitluri ale modelelor logico-structurale.

În final, am mai preciza că logica ghicitorii este într-o legătură directă cu sistemul conceptual al grupului şi cu perspectiva lui culturală. Axată pe dialectica întrebare — răspuns, această logică este înrădăcinată în însuşi sistemul limbii. Pe de altă parte, ea este o reflectare, dar şi o exalare a fondului de idei şi a experienţei unei societăţi particulare concrete.

Colecţia lui Artur Gorovei serveşte, în acest sens, drept un instrument de lucru destul de util pentru cercetătorul interesat de particularităţile de gândire şi exprimare plastică, enigmatică a societăţii româneşti de până la sfârşitul sec. al XIX-lea.

Scanned with OKEN Scanner

Alexandru DÂRUL

CATEGORIILE GRAMATICALE ŞI NIVELELE LIMBII

În gramatica tradiţională se afirmă, de regulă, că prin forma cutare a cuvântului se exprimă cutare categorie gramaticală. Totodată se relatează că prin aceeaşi formă a cuvântului pot fi exprimate două sau mai multe categorii gramaticale, cum o dovedeşte de exemplu, forma verbală *sosi*, prin care se exprimă concomitent persoana, numărul, modul, timpul. Gramatica nu explică cum se corelează între ele diferitele categorii gramaticale, ajungând să fie marcate printr-un element comun.

Pentru o mai bună înţelegere a moduhui cum funcţionează diferitele categorii gramaticale în structura limbii, e nevoie de o analiză diferenţiată a acestora. În atare scop, mai jos se face încercarea de a supune analizei categoriile gramaticale din perspectiva participării lor la organizarea structurilor ce ţin de diferite nivele ale limbii.

Conform tezei generale, corelarea dintre elementele diferitelor nivele constă în faptul că unităţile care formal ţin de un nivel se manifestă semantic la un nivel superior acestuia (1, p. 75). Astfel, fonemul, neexprimând nimic la nivel fonematic, capătă proprietatea de a diferenţia sensuri la nivelele superioare, aflându-se în componenţa monemului şi apoi a cuvântului; monemul/morfem – se manifestă sub aspect semantic la nivelul cuvântului; cuvântul prin formele sale – la nivelul sintagmei; sintagma – la nivelul clauzei şi la nivelul enunţului.

Scanned with OKEN Scanner

Dar fiind că toate categoriile gramaticale se exprimă cu ajutorul morfemului, iar morfemul se prezintă drept component al cuvântului, ar părea firesc ca semnificaţiile tuturor categoriilor gramaticale să se realizeze la nivel lexical, la nivelul cuvântului. De fapt, însă, numai câteva din categoriile gramaticale îşi realizează semnificaţia la nivelul cuvânului. E vorba de categoria genului, categoria persoanei, categoria numărului cu aplicare la substantive, inclusiv la prosubstantive (pronume, după gramatica tradiţională). La acestea se mai adaugă categoria aspectului cu aplicare la verb, bineînţeles în limbile în care acesta se prezintă drept categorie gramaticală (ca în limba rusă, de exemplu), nu drept categorie noţională, conceptuală (ca în limba română, bunăoară).

Când se afirmă că cele trei categorii gramaticale (genul, numărul, persoana) se manifestă semantic la nivelul cuvântului, urmează să se facă rezerva cum că aceasta se realizează cu aplicare la anumite clase de cuvinte. În parte, categoriile enumerate se manifestă la nivel lexical, când sunt aplicate la substantive, dar se exteriorizează la nivel sintagmatic, când sunt aplicate la adjective şi la verbe.

Opoziţia de gen cu aplicare la substantiv se dovedeşte a fi sesizabilă sub aspect semantic, numai în limitele substantivelor animale (de ex.: *găină–cucoş, oaie–berbec, curcă–curcan, copil–copilă, leu–leoaică* etc.), întrucât numai aici prin elementele opozitive (prin substantivele respective) sunt numite obiecte care se deosebesc între ele după gen, de fapt după sex. Cu aplicare la substantivele inanimate, opoziţia de gen, din punct de vedere semantic nu înseamnă nimic. Astfel, de exemplu, dacă vom compara perechile de tipul *scaun–masă, perete–cetate, dulap–poliţă, lemn–scândură, piatră–zid,* din punct de vedere semantic nu vom putea explica de ce *perete* e de genul masculin, *zid* – de genul neutru şi *piatră* de genul feminin. Opoziţia de gen la substantivele

Scanned with OKEN Scanner

inanimate trebuie considerată o urmare a imitării opoziţiei formelor de gen a substantivelor animate: substantivele inanimate, terminate la fel ca substantivele animate feminine erau trecute, după formă, la substantivele feminine, precum cele inanimate la fel ca substantivele animate masculine, erau trecute la substantivele masculine sau neutre. Faptul că opoziţia formală de gen n-are suport semnificativ la substantivele inanimate este confirmat şi de ezitările, la început, în alinierea substantivelor neologice la catgegoria genului (cf.: *monem—monemă, sistem—sistemă, fonem—fonemă* etc.). De fapt, modul cum s-a fixat categoria la diferite substantive inanimate, inclusiv la substantivele pe care le considerăm astăzi de genul neutru, constituie o problemă de etimologie, de istorie a limbii.

Specificul categoriei genului cu aplicare la substantive constă în faptul că ea se realizează prin opoziţia diferitelor cuvinte (de ex.: *gânsac—gâscă, ţap—capră, pat—laviţă, prag—uşă*), şi nu prin forme ale aceluiaşi cuvânt, cum are loc aceasta la adjective (cf.: *înalt—înaltă, roşu—roşie, negru—neagră*). Chiar când ne referim la substantivele epicene unde ar părea că opoziţia de gen se datoreşte flexiei (de ex.: *învăţător—învăţă-toare, elev—elevă, principe—principesă, tractorist—tractoristă*) avem de-a face cu unităţi lexicale diferite: în dicţionare ele sunt prezentate prin articole lexicografice diferite.

De fapt, aplicată la substantive, categoria genului se află în strânsă legătură cu derivarea: sufixul derivativ şi desinenţa, mai ales la substantivele inanimate, se prezintă drept criteriu după care este determinat genul formal al substantivului. Am putea afirma că avem aici o sferă a limbii unde, după expresia lui J. Safarewič, hotarul dintre flexiune şi derivare nu este delimitat distinct (2, p. 16-19 – *apud*, 3, p. 75).

Scanned with OKEN Scanner

La fel, prin elemente ce ţin de diferite unităţi lexicale, se caracterizează opoziţia de persoană în cadrul prosubstantivelor (pronumelor): *eu—tu—el/ea; noi—voi—ei/ele.* Opoziţia de persoană se conjugă (se îmbină) aici cu opoziţia de număr şi cu cea de gen (la persoana a III-a).

De altfel, opoziţia de număr la persoanele I-a şi a II-a se deosebeşte într-un fel de opoziţia numărului în cadrul substantivelor, fapt menţionat adesea în gramatici (vorba e că **noi** nu înseamnă 'mai mulţi **eu**', precum **voi** nu echivalează cu 'mai mulţi **tu**').

Elementele ce participă la realizarea opoziţiilor de persoană se înscriu printre mijloacele cu ajutorul cărora limba îndeplineşte una din cele trei funcţii elementare ale sale – *locaţia* (altele două sunt *nominaţia* şi *predicaţia*) (5, p. 215). Dat fiind caracterul egocentric al limbii (în centrul limbii se află cel care vorbeşte), vorbitorul, din perspectiva propriei sale viziuni, corelează cu poziţia sa în timp şi în spaţiu cele din realitatea ambiantă. Elementele din cadrul apoziţiei *eu—tu—el,* fiind comparabile într-un fel cu elementele opozitive de tipul: *acesta — acela — acestălalt – acelălalt; meu – tău – său; aici – acolo – dincolo; acum – atunci – apoi* servesc pentru a corela adresatul (locutorul) şi obiectul discuţiei cu vorbitorul.

Categoria numărului cu aplicare la substantiv, manifestându-se şi ea la nivel lexical, se deosebeşte de categoria genului şi cea a persoanei, aplicate la substantive şi prosubstantive (pronume), deoarece se realizează prin formele aceluiaşi cuvânt, şi nu prin lexeme diferite (cf.: *scaun—scaune, masă—mese, dulap—dulapuri, elevă—eleve, oaie—oi, berbec—berbeci, copil—copii, copilă—copile* etc.).

Ar părea că şi categoriile "timp", "mod" se manifestă la nivelul cuvântului (cf.: *mâncasei, mănâncă*), însă datorită rolului de centru în enunţ al verbului, atunci când i se aplică categoriile de timp şi de mod, el devine enunţ, constituind un

Scanned with OKEN Scanner

nivel superior cuvântului. Astfel verbul *a cânta* folosit la imperativ, adică, aplicându-i-se categoria "modalitate", devine enunț: *Cântă!*

La nivel sintagmatic îşi realizează semnificaţia lor categoriile "gen" "număr" şi "caz", toate cu aplicare la adjectiv. Subliniem aici "cu aplicare al adjectiv", întrucât categoria genului şi acea a numărului, aplicate la substantive, după cum s-a văzut, îşi realizează semnificaţia la nivelul cuvântului. Aceste două categorii, iar uneori şi categoria cazului, cu aplicare la adjectiv se realizează la nivel sintagmatic ca rezultat al acordului adjectivului cu substantivul determinat (cf.: *casă înaltă – case înalte, copac înalt – copaci înalți*). Cât despre acordul adjectivului cu substantivul în caz oblic (cf.: *acoperişul vestitei case / casei vestite; casa vestitului poet / poetului vestit*), acesta se caracterizează prin unele trăsături care-l deosebesc de acordul din alte limbi. Spre deosebire, în parte, de limbile latină, rusă, poloneză etc., unde adjectivul capătă desinenţe cazuale ca şi substantivul determinat (de ex.: *bovi nigro, caprae nigrae;* rus. *ciornomu volu, cernoi koze*), în limba română în care declinarea este bazată pe formele cazuale ale articolului, iar articolul substantival nu poate fi dublat într-o sintagmă care are un singur denotat, capătă dezinenţă cazuală numai primul component al sintagmei, fie acesta substantiv, fie adjectiv (cf.: *boului negru – a negrului bou*). Doar în sintagmele cu substantive feminine (în bună parte, dar nu în general) la G., D. singular îşi modifică forma şi cel de al doilea element: forma lui coincide cu forma de plural nearticulat (cf.: *caprei negre – negrei capre*).

Categoria cazuală se manifestă la nivelul sintagmei când constituienţii îmbinării sunt legaţi între ei prin recţiune (de ex.: *dator statului, decernarea premiior, mulsul vacilor, cârlige de prins peşte*). Raportul cazual poate fi redat atât prin

Scanned with OKEN Scanner

flectiv, ca în pildele citate, cât şi prin mijlocirea instrumentelor gramaticale, în parte cu ajutorul propoziţiilor (cf.: *decernarea de premii, dator către stat, cârlige de pescuit*). Categoria cazuală se manifestă din plin la nivelul clauzei (1, p. 73), a propoziţiei logice – unitate a limbii superioară sintagmei _ în cadrele căreia sunt fixate raporturile semantico-relaţionale ale virtualului enunţ, unitate care se deosebeşte de enunţ – unitate comunicativă – prin faptul că este privată de semnificaţia modal-temporală. Spre deosebire de verbul din enunţ, verbul din componenţa clauzei este atemporal şi amodal, aşa cum se prezintă el în judecăţile logice (de ex.: *Toţi oamenii sunt muritori. Ion este om*). Categoria cazuală se prezintă aici drept element principal prin care se realizează legătura de subordonare prin recţiune dintre verb privat de semnificaţie temporal-modală şi actualizatorii, complinirile lui, folosindu-se în acest scop fie flexiune afixală, fie flexiune prepoziţională, fie flexiune afixal-propoziţională, fie ordinea cuvintelor, conform concepţiei lui Gh. Fillmore despre cazurile de adâncime (a se vedea 4 şi 5).

Privind categoria cazului din perspectiva semanticii sintactice, am putea spune că prin mijlocirea flexiunii cazuale se marchează agentul, obiectul, beneficiarul, instrumentul etc. Astfel în clauza (propoziţia logică): *Ion scrie vecinei o scrisoare cu creionul* prin categoria cazuală sunt marcate diferitele raporturi semantico-relaţionale dintre obiectele numite de substantivele respective şi acţiunea numită de verb.

La diferenţierea raporturilor semantico-relaţionale un rol însemnat revine semanticii cuvântului. Vorba e că prin aceeaşi flexiune cazuală, aplicată la substantive cu înţelesuri lexicale diferite, se pot exprima actualizatori diferiţi ai verbului (cf.: *Vasile scrie o carte. – Vasile scrie o lună. Ion cântă imnul la radio. – Ion cântă duminica la biserică*).

Scanned with OKEN Scanner

Se poate afirma că, fiind mijlocul de bază cu ajutorul căruia se materializează recţiunea prin care se stabilesc raporturile semantico-relaţionale, categoria cazuală constituie procesul de bază utilizat la formarea structurii clauzei (propoziţiei logice), spre deosebire de acord care este legătura principală prin care se realizează structura sintagmei nominale.

La nivelul clauzei (propoziţiei logice) îşi realizează semnificaţia lor de asemenea gradele de comparaţie. Şi acestea pentru că diferitele grade ale unei calităţi (în cazul adjectivului) presupun un raport între două sau mai multe obiecte care posedă calitatea în cauză în măsuri diverse, precum comparaţia intensităţii realizează acţiuni de diferiţi agenţi, presupune un raport dintre două sau mai multe obiecte/persoane. Şi într-o situaţie, şi în alta avem de-a face cu semnificaţii semantico- relaţionale care se realizează la nivelul clauzei. În varianta dezvoltată apare verbul atemporal chiar în cazul adjectivelor. Cf.: *Călătoria cu trenul e mai comodă decât călătoria cu autobuzul. Vara e mai cald decât iarna.*

Astfel se prezintă categoriile gramaticale la nivelul clauzei (propoziţiei logice) prin care este reprezentat aspectul semantico-relaţional "nealterat" al conţinutului propoziţiei.

Pentru ca aspectul semantico-relaţional al propoziţiei, realizat la nivelul clauzei, să devină enunţ, e nevoie ca acesta să fie corelat cu configuraţia temporal-modală, adică cu componenţii de bază privind conţinutul unităţilor comunicative: "intenţia comunicării", "modalitatea enunţului", "corelarea comunicării cu momentul actului vorbirii" (6, p. 41). Prin mijlocirea categoriilor gramaticale "timp", "mod", "persoană", aplicate la verbul predicativ, clauza se transformă în enunţ. Cu ajutorul categoriilor timpului şi ale modului se obţine aspectul funcţional-comunicativ privind conţinutul legăturii predicative, în baza căreia semantica enunţului capătă posibilitatea de a prezenta fenomenele, faptele ca reale sau

Scanned with OKEN Scanner

ireale, plasate în timp faţă de momentul vorbirii, redând în felul acesta o informaţie despre cele ce au loc în realitate.

Cât despre categoria persoanei, ea vine să pună în raport de congruenţă acţiunea cu cele trei elemente opozitive de persoană. Numim "congruenţă" raportul dintre persoană—subiect şi verb—predicat pentru a-l deosebi de legătura prin acord dintre adjectiv şi substantiv. Diferenţa aceasta se face, în parte, în lingvistica rusă. Aici legătura adjectivuluii cu substantivul în sintagma nominală este numită soglasovanie – acord, iar legătura verbului – predicat cu numele-subiect – upodoblenie / koordinaţia – congruenţă / coordonare. Drept necesitate a utilizării celor doi termeni se invocă motivul că prin acord se leagă două elemente subordonate unul altuia, în timp ce prin congruenţă / coordonare se îmbină două unităţi de valoare egală (7, p. 94). Despre specificul relaţiei verbului cu opoziţia de persoană şi deosebirea acesteia de acord mărturiseşte şi faptul că în unele limbi, ca de pildă în chineză, "verbul nu dispune de categoria privind raportul faţă de persoană" (8, p. 76, 81). De altfel, forma verbului nu se conformează opoziţiei de persoană şi la unele forme modal-temporale ale limbii române (de ex.: *eu să fi lucrat, tu să fi lucrat, el să fi lucrat*) şi în limba rusă (*ia skazal* – eu am spus; *tî skazal* – tu ai spus; *on skazal* - el a spus).

Examinând categoriile gramaticale de pe poziţia celor patru nivele convenţionale numite: 1) nivel al cuvântului (nivel lexical); 2) nivel sintagmatic (al sintagmei); 3) nivel al clauzei (al propoziţiei logice) şi 4) nivel al propoziţiei enunţ, constatăm că:

1. La nivelul cuvântului se materializează categoria genului şi categoria numărului, aplicate la substantiv, şi categoria persoanei, aplicată la prosubstantive (pronume). Dintre acestea categoria genului şi categoria persoanei se

Scanned with OKEN Scanner

realizează prin opoziţia de forme ale diferitelor cuvinte, iar categoria numărului – prin opoziţia de forme ale aceluiaşi cuvânt.

2. La nivelul sintagmatic, la realizarea legăturii prin acord participă categoria genului, categoria numărului şi cea a cazului cu aplicare la adjectiv, aceasta fiind o urmare a necesităţii de a corela adjectivul determinant cu substantivul determinat. La formarea sintagmei din două substantive, participă, în fond, categoria cazului, un loc deosebit revenindu-i aici Genitivului care se prezintă în română drept caz al sintagmei nominale. Şi, bineînţeles, în organizarea structurii sintagmei un rol important îi revine prepoziţiei în limba română, marcă asemănătoare cu cea a flectivului cazual.

3. La nivelul clauzei, în realizarea legăturii subordonatoare prin recţiune, rolul principal îi revine categoriei cazuale în sens larg (în sens de caz de adâncime) care poate fi prezentată fie prin flexiune cazuală, fie prin flexiune prepoziţională, fie prin ordinea cuvintelor. Cu ajutorul categoriei date se exprimă raporturile semantico-relaţionale dintre componenţii opoziţiei logice.

4. La nivelul enunţului se manifestă categoriile timpului, ale modului şi ale persoanei. Cu ajutorul categoriei timpului şi cea a modului se realizează latura funcţional-comunicativă a enunţului. Categoria persoanei vine să pună în relaţie de congruenţă forma verbului predicativ cu elementele opoziţiei pe persoană ale subiectului.

Referinle bibliografice

1. Coşeriu E. Prelegeri şi conferinţe. Iaşi, 1994.
2. Safarewič J. Linguistic Studies. Warszawa, 1974.

Scanned with OKEN Scanner

3. Iarţeva V.N. Gramaticeskie osnovî opisania iazâkov // Prinţipî opisania iazâkov mira. Moskva, 1976.

4. Fillmior K. Delo o padeje // Novoe v zarubejnoi lingvistike. Vol. X. Moskva, 1981.

5. Idem. Delo o padeje otkrâvaetsea vnov // Novoe v zarubejnoi lingvistike. Vol. X. Moskva, 1976.

6. Ufimţeva A.A. Semanticeskii aspect iazâkovâh znakov // Prinţipî i metodî iazâkovâh isledovanii. Moskva, 1976.

7. Gramatika ruskogo iazâka. T. II. Sintaxis. Moskva, 1980.

8. Şutova E. I. Voprosî teorii sintaxisa. Moskva, 1984.

Scanned with OKEN Scanner

Emilia OGLINDĂ

CONSTRUCŢIILE CAUZATIVE INFINITIVALE ŞI ECHIVALENTELE LOR ÎN LIMBILE ROMÂNĂ ŞI FRANCEZĂ

Un moment controversat al sintaxei limbilor romanice este prezenţa unor construcţii infinitivale cauzative ce par să fi fost moştenite din limba latină. Construcţiile infinitivale din limbile romanice se disting prin varietatea lor, care se datorează naturii complexe a formei date: infinitivul cumulează caracteristici nominale şi verbale (1). În limbile română şi franceză atestăm structuri în care interacţionează două subiecte, unul din acestea realizează acţiuni de către celălalt subiect (2).

De exemplu, în propoziţia "Glasul lui mă oprise de a cunoaşte opinia galbenului" (V. Alecsandri) delimităm două centre predicative: al verbului regent *oprise* raportat la subiectul *glasul* şi al infinitivului *a cunoaşte* raportat la subiectul logic în acuzativ *mă*.

Comp. în franceză: "Si tu *m*'avais laissé *signer*, j'aurais pu demander une avance" (H. Bazin). În fraza citată verbul regent *avais laissé,* avându-şi subiectul *tu*, cauzează realizarea acţiunii exprimate de infinitivul *signer* raportat la subiectul logic *me*.

Formaţiunile ce cuprind două subiecte: cel ce provoacă realizarea unei acţiuni şi cel care o execută, precum şi verbul regent cauzativ, determinat de infinitivul dependent, le numim construcţii infinitivale cauzative. Nucleul acestora îl constituie verbul cauzativ; în literatura de specialitate asemenea verb este definit prin formula "a face pe cineva să săvârşească acţiunea de a ...". Drept rezultat al acestei acţiuni, "pacientul-persoană

Scanned with OKEN Scanner

realizează o altă acţiune, îşi modifică starea, iar pacientul-obiect îşi schimbă locul, starea, însuşirile" (3).

E de notat că modalităţile de exteriorizare a cauzativului sunt multiple în diferite limbi ale lumii; cauzarea unei acţiuni poate fi redată prin includerea semului dat în sensul verbului, precum şi prin structuri superfrastice (4). Prevalează mijloacele lexico-semantice şi cele sintactice, în detrimentul celor morfologice (5).

Provenite fie din latină, fie constituite pe teren romanic, construcţiile de tipul celor analizate mai sus realizează compresiunea frazei. Compresiunea facilitează exprimarea exhaustivă a unei informaţii printr-un minim de mijloace lingvistice (6). În unităţile obţinute prin compresiune unele elemente sunt redate implicit (spre exemplu, diateza ş. a.). A. Lorian utilizează termenul "propoziţie infinitivală" ("la proposition infinitive") cu referire la formaţiunile ce cuprind infinitivul dependent (obiectiv., al cărui subiect nu coincide cu cel al verbului regent (7). În limba română propoziţiile infinitivale sunt identificate în baza posibilităţii ce o posedă acest mod de a fi substituit printr-o formă personală a verbului (8). E de remarcat că termenul dat are o accepţie mai amplă, în comparaţie cu structurile pe care le numim "construcţii cauzative infinitivale".

Nu se poate afirma cu siguranţă dacă vechea construcţie latină *accusatīvus cum infinitīvo* a fost sau nu perpetuată în toate limbile romanice. E cert însă faptul că formaţiunile din latină de tipul *Dux iubet milites convenīre* etc. sunt cauzative, întrucât verbul regent conţine semul cauzativ, determinând realizarea acţiunii desemnate de infinitivul dependent. Observaţiile se referă, în special, la construcţiile regentate de *verba voluntatis* (9).

E cazul să menţionăm că în vechea română întrebuinţarea formaţiunilor analoge latinescului *acusatīvus*

Scanned with OKEN Scanner

infinitīvo este extrem de redusă, chiar sporadică. Astfel, în cronica lui Gr. Ureche înregistrăm un singur exemplu ("I-am căutat a merge"), iar la I. Neculce – trei ("Îi pune a lucra la cetate"; "L-au învățat a grăi"; "...au lăsat pre moscali de a-i mai gonire").

E cu totul alta situația în opera unor clasici ai literaturii române din secolul al XIX-lea. Spre ex., în proza lui V. Alecsandri am atestat 30 de "acuzative cu infinitiv" (272 p.); la B.P. Haşdeu – 48 (565 p.); la M. Eminescu – 11 (308 p.); la A. Russo – 43 (288 p.); la C. Negruzzi – 43 (381 p.); la I. Creangă – 13 (290 p.). De ex.: "Legile *te* îndreptățesc *de a cere* cât ți s-a luat..." (M. Eminescu); "Ei *te*-au învățat *a vorbi cu atâta dârzenie*?" (C. Negruzzi).

Verbele regente ale construcțiilor semnalate pot fi grupate în:

a) verbele ce exprimă ordinul de a îndeplini acțiunea redată prin infinitiv; obligațiunea, constrângerea: *a sili, a face, a însărcina* ş.a.

b) verbele care arată îndemnul, invitația de a realiza acțiunea: *a îndemna, a pofti, a împinge, a ruga; a trimite, a grăbi, a invita* ş.a.;

c) verbele indicând permisiunea: *a lăsa, a ierta* ş.a.

d) verbele ce arată o piedică în realizarea acțiunii exprimată de infinitiv: *a împiedica, a nu lăsa, a opri* ş.a.;

e) verbele care arată deprinderea: *a învăța, a deprinde, a expune* ş.a.;

Sunt elocvente exemplele:

a) "Vreau să *te* fac *a suferi*..." (V. Alecsandri); "Începu *a-i* sili *pre străini a*-şi *lepăda* religia" (C. Negruzzi);

b) "...*ne* îndeamnă *a da* acest proiect" (Idem);

c) "Cadrul acestui articol nu *mă* iartă *a* le *povesti* pe toate" (V. Alecsandri);

Scanned with OKEN Scanner

d) Nu-*l* îngădui moartea *a* le *sfârşi*" (C. Negruzzi); "*Le* oprea *de a-l atrage*" (M. Eminescu);

f) "*Le* expui *a fi rupte*" (B.P.Haşdeu) ş.a.

Mai puţin frecvent se atestă în operele clasicilor secolului al XIX-lea construcţia "dativ cu infinitiv" în care subiectul logic al infinitivului stă în cazul dativ, ca în exemplele: "Iar *satelor* porunci *a se găti*" (C. Negruzzi); "Dă-*mi* voie, prietene, *a*-mi *dezvălui* ideea" (Idem); "Permite-*mi a* mă *glăsui*..."(V. Alecsandri); "Să-*i* ajute *copilei a coborî*" (Idem).

În creaţia scriitorilor români contemporani frecvenţa construcţiilor discutate scade simţitor, întrebuinţându-se din abundenţă echivalentul funcţional al infinitivului – conjunctivul, iar în limbajul vorbit şi folclor – şi supinul.

Îmbinarea verbelor regente cu unul din modurile menţionate depinde, în mare măsură, de sensul şi valenţele combinatorii atât ale verbului regent, cât şi ale celui subordonat, căci "substanţa (materia) concretă a unităţilor limbii generează raporturi şi relaţii gramaticale între aceste unităţi şi nu invers..." (10).

În franceza contemporană pot fi semnalate structurile *laisser* + *infinitif, faire* + *infinitif, aider* + *infinitif* etc. ce posedă valoare cauzativă. Verbul regent în asemenea formaţiuni exprimă variate sensuri, încadrându-se în câteva grupuri semantice:

a) verbele ce arată imboldul spre realizarea acţiunii redate prin infinitiv: *appeller, inviter, inciter, suggérer, encourager, incliner, déterminer* ş.a.: "Bref, le type des hommes qui ne sont jamais eux-mêmes, mais ce qu'on *leurs* suggère *d'être*" (H. Bazin); "Le "vous" decida *mon père à ceder*" (Idem); "Mais ce privilège exorbitant ... l'incitait *a crachoter* entre deux portes ses petites delations" (Idem);

Scanned with OKEN Scanner

b) verbele indicând permisiunea de a îndeplini acţiunea redată prin infinitiv: *laisser, permettre, autoriser:* "Étienne *la* laissa *passer*..." (E. Zola); "Sa robuste santé *lui* permettait *d'habiter* impunement..." (H. Balzac); "C'est moi-même qui *les* ai autorisés *à circuler* librement" (H. Bazin);

c) verbele ce exprimă ordinul, porunca, rugămintea: *ordonner, charger, demander, commender, sommer* ş.a.: "Je vous ordonne *de partir!*";

d) verbele cu sens de obligaţiune, constrângere: *contraindre, forcer, pousser, obliger, presser* ş.a.: "Alors, ... il *les* pressa *d'accepter*" (E. Zola); "Un jour même, il avait forcé *Lydie à voler* sa mère" (Idem); "Telle est la meilleure méthode pour contraindre *les enfants à s'intéresser* aux langues étrangères" (H. Bazin);

e) verbele ce arată o piedică în realizarea acţiunii exteriorizate de infinitiv: *empêcher ş.a.:* "Les lampes brûlaient mal, la poussière du charbon *l'*empêchait *de voir*" (E. Zola).

De remarcat, în română şi franceză unele verbe ale mişcării sunt apte a regenta construcţiile discutate: *a mâna, a alunga, a trimite, a duce;* în franceză, respectiv, *amener, emmener* ş.a.

În limba franceză prezintă interes formaţiunile *faire + infinitiv,* în care gradul de coeziune a elementelor componente poate diminua valoarea cauzativă a verbului *faire*, ca în exemplele: "...il en *faisait vendre* une grande partie au marché" (H. Balzac); "Un bruit sifflant de vapeur *la* fit *se tourner*" (E. Zola).

E lesne de observat imposibilitatea de a intercala un element ce ar dispersa elementele *faire + inf.*; verbul *faire* în exemplele de tipul celor menţionate s-a desemnalizat parţial, devenind un auxiliar *sui-generis.*

Gradul de coeziune a elementelor este sporit şi în cazul îmbinărilor *laisser + infinitif.* Uneori însă atestăm o atenuare a

Scanned with OKEN Scanner

coeziunii verbului *laisser* cu infinitivul dependent, fapt care se manifestă în distanţarea elementelor construcţiei, ca în exemplul: "Dans cette conjoncture délicate, l'abbé Cruchot *laissa la société* s'asseoir" (H. Balzac); Comp.: "Un rire énorme apprit que le père Trubel *laissait glisser* son masque sur le parquet..." (H. Bazin).

În româna contemporană semnalăm verbele *a face, a lăsa* asociate preponderent cu modul conjunctiv: "*Lasă-mă să recapăt* putere..." (M. Eminescu).

În franceză infinitivul se pretează în unele anturaje substituirii prin subjonctiv sau nume, ca în exemplele: "Ce jour-là seulement, Grandet permettait *qu'*on *allumât* du feu dans la salle..." (H. Balzac) → permettait d'allumer du feu...;"Déjà il criait *qu'*on lui *apportât* sa chemise" (E. Zola) → il criait de lui apporter sa chemise.

În propoziţiile de mai sus subjonctivul e utilizat în îmbinare cu pronumele nedefinit *on*.

Comp.: "Il *les* a pressés *de partir*" → Il a pressé leur depart.

Supinul românesc este apt a fi membru constituient al diverselor îmbinări cauzative, preponderenţă având construcţiile "acuzativ cu supin" şi "dativ cu supin", nestudiate până în prezent.

În construcţiile semnalate, existente doar în română, acuzativul (respectiv, dativul) substantivului sau al pronumelui este un element indispensabil sau suferă acţiunea desemnată de supin. Sporadic se atestă în vechea română: "Acesta îndemna *pe Grigorie Vodă la luat*" (I. Neculce) → îl îndemna să ia (el); "...numai să-*l* ierte vizirul *de venit* la Ţarigrad" (M. Costin) → să-l ierte să vină (el).

Formaţiunea dată are o întrebuinţare limitată în secolul al XIX-lea; pare să câştige teren în limbajul popular: "Până şi

clopotele *ni* le-au *oprit de tras* cânerii de doftori" (I. Creangă) → ni le-a oprit să le tragem.

Construcţia *acuzativ cu supin* poate fi regentată de un şir de verbe (peste 30), repartizate în câteva grupuri semantice:

1) verbele care exprimă ideea de constrângere, obligaţiune: *a sili, a pune, a supune, a împinge, a chema, a rândui* ş.a.: "Băiatul vine s-o peţească, da ea *îl* pune *la prăşit*" (V. Ioviţă) → îl pune să prăşească, → îl pune a prăşi;

2) verbele ce arată îndemnul spre realizarea acţiunii: *a îndemna, a stimula, a îmbia, a mobiliza, a pofti* ş.a.: "...mobilizează *tineretul la cosit* iarba, *la balotat* fânul" (I.C.Ciobanu);

3) verbele care indică o piedică în săvârşirea acţiunii: *a împiedica, a stingheri, a întrerupe* ş.a.: "Targa se desface, împiedicându-*i la mers*".

Prezintă interes sintagme de tipul "a-*l* ajuta *la cules*", conţinând supinul cu prepoziţia-morfem *la*, cărora în franceză le corespund construcţii infinitivale de tipul "aider qn à faire qch". În asemenea structuri subiectul verbului regent şi subiectul logic al infinitivului "colaborează" întru realizarea acţiunii indicate de infinitiv. În română în acest anturaj infinitivului i se preferă conjunctivul sau supinul: "O ajută *la văruit*" (I. Druţă) → o ajută a vărui; → o ajută să văruiască.

Comp.: "Je *t'*aide *à monter* dans la voiture" → Je t'aide que tu montes. Exemplul de mai sus denotă imposibilitatea de a substitui, în ambianţa dată, infinitivul prin subjonctiv.

Comparând verbele regente ale construcţiilor *acuzativ cu infinitiv* (respectiv, *dativ cu infinitiv*) cu cele ale construcţiei *acuzativ cu supin* (*dativ cu supin*) şi ale subordonatelor conjunctivale ce le corespund, observăm că unele din acestea sunt: *a îndemna, a ajuta, a sili, a opri, a pofti, a împiedica, a*

Scanned with OKEN Scanner

trimite, a pune ş.a. De ex.: "Cineva *îl* împiedică *la mers*" → îl împiedică a merge; → îl împiedică să meargă.

Compatibilitatea sensurilor lexicale ale cuvintelor ce se îmbină determină potenţele lor sintagmatice, astfel, supinul, spre deosebire de infinitiv, e apt a se asocia cu verbele regente *a da, a întinde, a aşeza* ş.a., indicând trecerea unui obiect dintr-o stare în alta: Dau *pânza* în apă *la ghilit*" (I. Creangă) → Dau pânză în apă să se ghilească (ea). Infinitivul nu se atestă în îmbinare cu verbele menţionate. De ex.: "Distraţi-vă, zice, că mâine *o* dau îndărăt *la ars*" (M. Preda) → o dau îndărăt a arde; → o dau să ardă.

Supinul e apt a îndeplini şi funcţia de nume predicativ al acuzativului în formaţiunile de tipul celor analizate: "Încercările l-au făcut de neînvins" → l-au făcut să fie de neînvins.

Verbele regente ale construcţiei *acuzativ cu supin* în care atestăm predicatul supinal al acuzativului, pot fi divizate în câteva grupuri semantice:

a) verbele ce exprimă un act mental: *a considera, a crede, a socoti, a număra, a închipui, a bănui* ş.a.;

b) verbele devenirii: *a face*;

c) verbele simţirii: *a simţi, a vedea* ş.a.

De ex.: "Costumul negru şi cravata nu-i stăteau rău, spre deosebire de alţi flăcăi pe care hainele orăşeneşti *îi* făceau *de nerecunoscut*" (M. Preda). În exemplul de mai sus supinul *de nerecunoscut* exprimă o caracterizare a acuzativului *îi*.

Acuzativul (respectiv, dativul) este un element indispensabil al construcţiilor în discuţie. O eventuală suprimare a lui ar implica destrămarea întregii construcţii. Prin intermediul acuzativului (sau dativului) supinul se raportează la persoana care poate fi determinată în context.

Construcţiile cauzative analizate urmează a fi delimitate de structurile ce includ un *verbum sentiendi* în

Scanned with OKEN Scanner

calitate de verb regent. Spre deosebire de franceză, în română un asemenea element regent este determinat de un *acuzativ cu gerunziu*. În limba franceză în unele anturaje apare infinitivul, în altele – participiul. Şi aici sesizăm două centre predicative, însă verbul regent nu provoacă realizarea acţiunii exprimată de infinitiv (respectiv, gerunziul). De ex.: "...*îl* văzui eu însumi cu ea *plimbându-se* pe bulevardul cel mare" (M. Preda).

Comp.: "La mère voit *son enfant jouer*"; "Mama îşi vede copilul jucându-se".

În română semnalăm verbele regente: *a simţi, a vedea, a auzi, a găsi, a afla, a asculta, a ghici, a arăta,* ş.a. De ex.: "Îi plăcea după aceea să-*l* asculte *vorbind*" (M. Sadoveanu); "...o găseam la urmă în cuhne, *scoţând* pânea din cuptor" (Idem); "Îmi simt *muşchii* de deasupra genunchilor *tremurând*" (C. Petrescu); "Dar apare regretul sfâşietor când îi vedem *pe alţii trăind* în armonie" (M. Preda); "*L*-am ghicit *rânjind:* îl despart eu de tine..." (Idem).

În franceză le corespund *sentir, voir, entendre* ş.a.: "...il entendait *les membres* agiles *frôler* le roc d'un long glissement" (E. Zola); "Comme elle passait devant l'église, elle vit *une ombre filer* rapidement" (Idem); "Il regardait d'un air sombre *les enfants se jeter sur la nourriture*" (Idem).

E de observat că infinitivul francez în componenţa acestor construcţii poate fi substituit prin participiul prezent, printr-o subordonată atributivă sau completivă, ca în exemplul: "...notre trio consterné entend *s'éloigner* dans le couloir *un pas* qui racle du talon" (H. Bazin) → notre trio consterné entend un pas *qui s'éloigne* dans le couloir; → notre trio consterné entend un pas s'éloignant...

Comunitatea sensului gramatical face posibilă substituirea reciprocă a formaţiunilor de mai sus care se prezintă drept sinonime funcţionale. O eventuală delimitare a structurii semantice a propoziţiilor date permite a releva două

Scanned with OKEN Scanner

centre predicative: 1. *Notre trio consterné entend un pas.* 2. *Le pas s'éloigne.*

Şirul de construcţii sinonimice constituie o serie de transformări; fiecare transformare comportă modificări ale sensului.

De menţionat în limba română un registru mai amplu de sinonime ale construcţiilor infinitivale analizate mai sus, în comparaţie cu franceza. Un loc deosebit printre aceste sinonime îl ocupă subordonatele conjunctivale. Modul conjunctiv este apt a substitui aproape fără restricţii atât infinitivul, cât şi supinul. Fenomenul se observă încă în vechea română; completivele conjunctivale sunt regentate de o serie de verbe (arhaisme): *a pleca* (= *a ruga*), *a jiura* (= *a impune*), *a sârgui* (= *a impune*), *a lăuda* (= *a arăta*), *a porni* (= *a îndemna*) ş.a.: "Şi au pornit şi pe Duca-vodă *să nu meargă* în ţara muntenească" (I. Neculce); "Să sârguiască pre craiul, pre tată-său, *să vie* mai curând în ajutor" (M. Costin).

Substituirea modurilor nepersonale prin conjunctiv s-a intensificat în româna modernă, fapt care denotă cunoscuta şi mult discutata tendinţă de limitare a întrebuinţătii infinitivului, proprie limbilor balcanice (11).

Conjunctivul subordonatelor completive se asociază verbelor regente având o semantică variată. De ex.: "Vasile Baciu îl primea totdeauna voios, *îl* poftea *să şadă*" (L. Rebreanu); "Mai bine *o* lăsam *să plece* atunci" (M. Preda).

Complementul în regentă, exprimat prin pronume sau (şi) substantiv, marchează subiectul logic al subordonatei completive.

În concluzie ţinem să observăm că vechea construcţie latină *accusatīvus cum infinitīvo* nu a dispărut în română şi franceză, ci a urmat diferite căi de evoluţie, un rol decisiv în această privinţă având semantica elementelor asociate.

Scanned with OKEN Scanner

Referinţe bibliografice

1. Tesnière L. Éléments de syntaxe structurale. – Paris, 1959, p. 428; Berejan S. Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc. – Chişinău, 1962, p. 12.

2. Vartapetian A.P. Sub'ektno-ob'ektnyje otnošenija v konstrukcijah s zavisimym infinitivom v sovremenom franţuzskom jazuke. – M., 1975, p. 78.

3. Cartaleanu T.M. Categoria cauzativităţii în sistemul verbului în limba moldovenească // Probleme de lingvistică moldovenească şi contrastivă. – Chişinău, 1989, p. 88.

4. Tipologija kauzativnyh konstrukţii. – M., 1968, p. 16-17.

5. Cartaleanu T.M. Op. cit., p. 89.

6. Murzin L.A. Kompressija teksta i semantičeskaja struktura predloženija // Problemy sintaksičeskoj semantiki. Materialy naučnoj konferenţii. – M., 1976, p. 165-168.

7. Lorian A. La proposition infinitive en français moderne // Vox Romanica, nr. 2, 1961, p. 285-294.

8. Frei H. La grammaire des fautes. – Paris, 1929, p. 114; Rat M. Grammaire française pour tous. – Paris, 1966, p. 225.

9. Ciobanu A., Misko S., Oglindă E. Lingua Latina. Manual pentru instituţiile de învăţământ superior / Coordonator: A. Ciobanu. – Chişinău, 1996, p. 332-338.

10. Ciobanu A. Gramatica şi semantica // Probleme de gramatică şi stilistică. – Chişinău, 1985, p. 4.

11. Frâncu C. Cu privire la unitatea lingvistică balcanică. Înlocuirea infinitivului prin construcţii personale în limba română veche // Anuar de lingvistică şi istorie literară. – –Iaşi, 1969, p. 69-116.

Scanned with OKEN Scanner

Aliona GÂRLEA

CONSIDERAŢII PRIVIND SINCRETISMUL UNOR PĂRŢI SECUNDARE ALE PROPOZIŢIEI

În lingvistica contemporană este cunoscut, în principiu, faptul că studierea sintaxei în plan funcţional trebuie să se bazeze, în primul rând, pe principiul logico-semantic şi, în rândul al doilea, pe cel formal-structural. Formalismul în limbă, în general, şi în sintaxă, în special, e o metodă comodă, care însă nu ar conduce la nimic bun (1).

Bineînţeles, ar fi mai simplu să alcătuim un sistem de reguli valabile pentru toate categoriile gramaticale, afirmând, spre exemplu, că atributul este întotdeauna un adjectiv, complementul indirect – un substantiv în dativ sau un substantiv în acuzativ precedat de anumite prepoziţii dar, în cele din urmă, rezultatele eforturilor noastre ar fi nule. Acceptarea formalismului în lingvistică "nu are absolut nici un preţ de ordin cognoscibil" (2).

Profesorul A. Ciobanu relatează că în procesul analizei sintactice învăţătorii şi studenţii întâmpină deseori mari dificultăţi, pentru că unul şi acelaşi fenomen de limbă se pretează la două sau chiar trei interpretări logice. Faptul dat, continuă autorul, nu trebuie să ne mire, deoarece limba naturală (vie) ne furnizează suficiente mijloace pentru a exprima "cele mai fine nuanţe de sens existente în mod real sau numai aparente" (3).

Iată de ce în ultimul timp lingviştii au început să acorde o atenţie sporită semanticii în procesul de studiere a gramaticii. Profesorul R.A.Budagov susţine că în sintaxă categoria sensului ocupă un loc central. Savantul subliniază că "Lipsită de sens, sintaxa şi-ar pierde "sufletul" şi s-ar transforma într-o sumă de "reguli" moarte şi convenţionale" (4).

Scanned with OKEN Scanner

Orientarea sintaxei spre semantică a generat noi termeni, a permis revalorificarea cunoştinţelor despre limbă, admiterea şi înţelegerea unor structuri de adâncime. În lucrările de specialitate s-a făcut anunţat aşa-numitul "sincretism sintactic" la nivelul propoziţiei şi al frazei.

Nu ne propunem aici să elucidăm toate aspectele acestei probleme dificile şi controversate, deşi am fi de acord cu opiniile conform cărora sincretismul sintactic se manifestă în cazurile când una şi aceeaşi unitate sintactică în cadrul uneia şi aceleiaşi unităţi comunicative superioare (propoziţie sau frază) cumulează mai multe valori semantice şi poate îndeplini funcţii sintactice diferite (5).

Sincretismul sintactic se manifestă atât la nivelul propoziţiei, cât şi la nivelul frazei. Nu par a fi plauzibile încercările de a rezolva problema delimitării complementelor circumstanţiale de cele indirecte cu ajutorul diferitelor criterii pur gramaticale: tranzitivitatea, opoziţia animat—inanimat. "Ieşirea din situaţie trebuie căutată mai mult în criterii de ordin logico-semantic şi mai puţin în cele de ordin gramatical" (6).

Aşadar, să examinăm câteva exemple şi să ne pronunţăm asupra funcţiei sintactice a părţilor de propoziţie.

Nu trebuie să vii acolo unde o cărămidă se pregăteşte să cadă de pe acoperiş (M. Preda).

Îmbinarea subliniată se pretează la două interpretări:

1) circumstanţial de loc (de unde?);
2) obiect indirect (de pe ce?).

Lectura atentă a enunţului ne permite să sesizăm în cazul dat ponderea raportului de loc, deoarece cuvintele *de pe un acoperiş* au un caracter pur convenţional. Ceea ce importă pentru semantica enunţului e "să nu vii acolo unde o cărămidă poate să cadă de undeva, de sus (nu numaidecât de pe acoperiş)". În plus, complementul indirect arată persoana sau obiectul în favoarea sau în defavoarea căreia se înfăptuieşte o

Scanned with OKEN Scanner

acţiune. Această condiţie nu pare să corespundă enunţului nostru; acoperişul nu suportă în nici un fel acţiunea căderii. Mai e ceva: "acoperişul" ţine de un imobil care *per difinitionem* are un loc bine fixat în spaţiu.

Nu întotdeauna analiza microcontextului este definitorie în aprecierea justă a funcţiei sintactice. Pronunţându-se pe marginea delimitării complementului indirect de cel circumstanţial, profesorul A. Ciobanu conchide, pe bună dreptate, că "dacă în propoziţie este vorba de toponime în sens larg, concret şi abstract (*ţară, republică, regiune, raion, oraş, sat, râu, lac, munte, deal, drum, stradă, izvor, pădure, imaş, luncă, vie, cosmos, rai, iad, infern* etc.), de obiecte imobile fixate în spaţiu (şcoală, teatru, cinematograf, magazin, curte, casă, grădină etc.), acestea se pretează a fi tratate ca circumstanţiale de loc. Când însă în propoziţie este vorba de obiecte concrete, de diferite forme nefixate strict în spaţiu, obiecte în care se poate introduce şi scoate ceva – ar fi cazul să preferăm întrebarea complementului indirect şi să le interpretăm ca având funcţia acestuia (7).

Analizând funcţia sintactică a îmbinării subliniate din enunţul: *Şi turnă vin <u>în pahare</u>, cu adevărat bucuros că putusem în sfârşit să-mi văd copilul* (M. Preda), simţim o necesitate stringentă de a ne adresa elementului presupoziţional. El ne va sugera că e vorba de turnarea din ulcior (din ce?) în pahare (în ce?) şi nu <u>de unde? – unde?</u>. Chiar şi la lectura superficială a enunţului nu se face simţit raportul de loc, acţiunea se desfăşoară <u>în casă</u> (unde?) şi nu în <u>pahare</u> (unde?), acestea din urmă (paharele) indicând nu locul desfăşurării unei acţiuni, ci obiecte concrete, nefixate strict în spaţiu, care suportă indirect acţiunea verbului <u>a turna</u>. În consecinţă ulciorul rămâne deşert, iar paharele – pline. Din

Scanned with OKEN Scanner

aceste considerente suntem în drept a considera cuvintele subliniate drept complemente indirecte.

Autorii *Gramaticii academice a limbii române* afirmă că felul de exprimare a unei construcții sintactice (propoziție sau parte de propoziție) poate fi de multe ori nespecific, comun cu felul de exprimare a altor construcții. În asemenea situații e posibilă existența unei duble interpretări a unei construcții. Astfel, într-un exemplu ca: *începură a descărca lucrurile din căruță* (M. Sadoveanu) partea de propoziție *din căruță* poate fi la fel de bine atribut al substantivului *lucrurile*, cât și complement al verbului *a descărca* (8).

În cazurile de ambiguitate, cel mai indicat ar fi să ne adresăm micro- și macrocontextului, să apelăm la situație și la intuiția lingvistică.

În fraza: Dar împacheta în ea Gligore ghetele, când mi le ducea *la cârpit* (Camil Petrescu), cuvintele *la cârpit* admit două întrebări:

1) unde?
2) Cu ce scop?

Semantica lexicală, simțul limbii și întrebarea logică (cu ce scop?) vorbesc despre faptul că îmbinarea funcționează ca un circumstanțial final. Gligore ducea ghetele (cu ce scop?) – ca să le cârpească, să le repare.

Tranzitivitatea verbului și prepoziția care precedă substantivul nu facilitează analiza cazurilor de sincretism sintactic a părților de propoziție. Ne convingem de acest lucru, examinând mai multe îmbinări de tipul: V/a (se) duce) + Prep. (la) + N (Acc):

Greșit a fost că nu v-am dus în sat să vă hrăniți (M. Preda). Din cele două întrebări posibile: 1) v-am dus (unde?);

2) v-am dus (în ce?) – propunem prima.

Scanned with OKEN Scanner

Şi pornesc ei spre Timpla şi gagica îi dă schiurile să i le ducă în spinare (M. Preda).

Competenţa lingvistică, contextul şi situaţia ne ajută să soluţionăm ambiguitatea celor două întrebări posibile:

1) să ducă unde?; 2) să ducă cum? în favoarea celei de-a doua.

Un material divers şi destul de interesant în sensul sincretismului sintactic ni-l oferă complementele exprimate prin substantive în acuzativ ce denumesc diferite părţi ale corpului omenesc: mână, genunchi, frunte, obraz, umăr etc.

Să analizăm câteva exemple:

Îi puse mâna pe genunchi cu o familiaritate care îşi făcea întotdeauna efectul, fiindcă întotdeauna cucerea omul (Cezar Petrescu).

Cuvintele pe genunchi pot fi interpretate şi ca circumstanţial de loc (unde?), şi ca obiect indirect (pe ce?). Analiza microcontextului ne sugerează că, într-adevăr, ar putea fi vorba despre locul acţiunii exprimate de verbul a pune. Dacă însă privim genunchii ca pe o parte componentă dintr-un organism concret, precum o roată ar aparţine unei căruţe, un buzunar - unei haine, atunci cuvintele pe genunchi sunt, mai degrabă, un obiect indirect. Punându-i mâna pe genunchi cu familiaritate, omul (cel căruia îi aparţin genunchii), se simte flatat, pătruns la propriu şi la figurat de căldura atingerii unei mâni.

Să urmărim un alt exemplu:

Catinca interveni mai energic, punându-i mâna pe umăr, cu familiaritatea unei slugi bătrâne care a ţinut toţi copiii casei pe genunchi (Petrescu),

Primul element subliniat – pe umăr – permite două întrebări: 1) de unde? 2) pe ce?

Scanned with OKEN Scanner

Din considerentele expuse, în exemplul precedent, propunem interpretarea cuvântului pe umeri drept obiect indirect.

Cât priveşte grupul pe genunchi, el se pretează la trei întrebări: 1) a ţinut unde? 2) a ţinut cum? 3) a ţinut pe ce?. Trecând în revistă aceste trei interpretări posibile, ne dăm seama că nu este vorba de un loc concret, de o parte integrantă a unui corp, ci mai mult, de modalitatea bătrânei de a îngriji, a îndruma, a tutela copiii. Aşadar, îmbinarea a-l ţine pe genunchi comportă în cazul dat nuanţe ascunse, suplimentare, indirecte, care ies la iveală doar la lectura atentă a textului. Din motiv că grupul pe genunchi înclină spre exprimarea modalităţii acţiunii verbului a ţine, propunem să fie interpretat ca un circumstanţial de mod.

Din cele expuse în acest articol ne-am putut convinge că principiul logico-semantic nu facilitează în nici un fel procesul analizei sintactice. Dimpotrivă, se pune accentul pe judecata logică, bazată pe realitatea ontologică a faptelor de limbă, pe intenţia comunicativă a vorbitorului, pe natura virtuală a denotatului. Avea perfectă dreptate academicianul L.V.Şcerba, când afirma că orice dificultate de analiză gramaticală se dovedeşte a fi depăşită, dacă recunoaştem faptul că generaţia în creştere cunoaşte şi poate manevra cu toate categoriile gramaticale din limba maternă, sarcina noastră constituind în a le trezi "instinctul lingvistic" (9).

Referinţe bibliografice

1. Щерба А.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике.Том I., Издательство Ленинградско-го Университета, 1959, с. 96.

2. Ibidem, p. 94.

Scanned with OKEN Scanner

3. Ciobanu A. Sintaxa şi semantica. Chişinău: Ştiinţa, 1987, p. 132.

4. Будагов Р.А. К теории синтаксических отношений // В., 1973, № 2, с. 15.

5. A se vedea: Ciobanu A. Op. cit., p. 134; Bajureanu V. Reflecţii privind sincretismul sintactic // Probleme de lingvistică. Chişinău, 1988, p. 28.

6. Ciobanu A. Sintaxa propoziţiei în clasa VII. Chişinău: Lumina, 1977, p. 57.

7. Tot acolo, p. 56-57.

8. Gramatica limbii române. Vol. al II-lea, ed. a II-a, Bucureşti, 1963, p. 11.

9. Щерба Л.В. Языкознания система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, 1974, с. 99.

Scanned with OKEN Scanner

Doina ROMANENCO

EVOLUŢIA DIMENSIONALĂ A FRAZEI ROMÂNEŞTI ÎN SECOLELE XIX- XX

În orice ramură ştiinţifică, evoluţia presupune confruntare şi reevaluare a cunoştinţelor. Un mod nou de abordare a faptelor elucidează întotdeauna aspecte neobservate ale fenomenelor, subtilităţi necunoscute până atunci, detalii care completează şi aprofundează cunoaşterea într-un anumit domeniu.

Cele două laturi fundamentale ale limbii, ***calitatea*** şi ***cantitatea***, au atras atenţia gânditorilor şi filozofilor încă din antichitate, însă până în prezent în lingvistica modernă opiniile privind aspectele cantitative ale limbii rămân controversate, iar deseori chiar neglijate. Dimensiunea frazei, având un grad înalt de semnificaţie stilistică, este puţin studiată în perspectiva analizei sintactice, a mecanismului semantic şi a importanţei traductologice. Prin evidenţierea dimensiunii unor fraze pline de armonie şi de un ales simţ arhitectonic, favorizăm o mai bună cunoaştere a unuia dintre cele mai edificatoare aspecte ale limbii. O bună cunoaştere a dinamicii dimensiunii frazei va contribui la încurajarea preocupărilor pentru utilizarea ei îngrijită, corectă, logică în vorbire şi în aspectul scris al limbii literare.

Cercetarea frazei poate fi efectuată în două direcţii:

1) funcţional-stilistică, ce studiază lungimea frazei ca una din caracteristicile stilului autorului sau ale stilurilor funcţionale ale limbii;

2) structural-transformaţională, care schiţează evoluţia dimensiunii frazei în limbă ca manifestare a dezvoltării structurii ei.

Scanned with OKEN Scanner

Evaluarea corectă a oricărei realităţi, inclusiv a celei lingvistice, este posibilă numai ţinându-se cont de transformările diacronice, adică privită în dinamică (1). După părerea savanţilor specialişti în domeniu, aceasta înseamnă studierea raporturilor nu numai dintre termenii coexistenţi într-o perioadă anumită de dezvoltare a limbii, dar şi dintre termenii succesivi care se substituie unii pe alţii în timp. Părintele lingvisticii moderne, **Ferdinand de Saussure,** spunea că în limbă nu există imobilitate absolută, toate părţile limbii sunt supuse schimbării, fiecărei perioade îi corespunde o evoluţie mai mult sau mai puţin considerabilă (2).

Pentru a face o serioasă caracteristică calitativă a fenomenului, este necesar să stabilim cu precizie forma lui cantitativă. Cantitatea poate fi exprimată prin mărimi medii, variaţii, ritmuri de creştere şi scădere, tendinţe comune, oscilaţii periodice. Indicele cantitativ ca atare nu are o valoare cognitivă importantă, însă confruntând mai multe date, obţinem o informaţie preţioasă privind dinamica dezvoltării dimensiunii frazei. Am stabilit indicii cantitativi conform cărora va fi efectuată analiza dimensională a frazelor:

1. **Diapazonul dimensiunilor**, ce cuprinde întreaga succesiune de lungimi frastice – de la fraza cu lungime minimă (**minima**) până la fraza cu dimensiune maximă (**maxima**). Teoretic vorbind, cea mai scurtă frază este alcătuită din două cuvinte – ***Predicat*** + ***Predicat***, iar cea mai lungă poate avea lungimea *N+1*.

2. **Lungimea medie a frazei** din textul analizat (**mediana**).

3. **Dimensiunea frecventă** – deci cea mai des întâlnită dimensiune de frază în textul analizat şi **frecvenţa** – probabilitatea utilizării de către autor a diferitelor lungimi de frază.

Scanned with OKEN Scanner

4. **Dispersiunea tipurilor dimensionale de fraze în text.** În urma efectuării analizelor statistice, am ajuns la concluzia că, din punct de vedere cantitativ, frazele ar putea fi divizate în cinci mari grupuri, pe care le-am numit **tipuri dimensionale**, care se prezintă după cum urmează:

1) **microfraze** – frazele cu lungimea de la 2 până la 15 cuvinte;

2) **fraze medii** – fraze cu lungimea de la 16 până la 30 cuvinte;

3) **fraze lungi** – frazele cu lungimea de la 31 până la 50 cuvinte;

4) **macrofraze** – frazele cu lungimea de la 51 până la 100 cuvinte;

5) **megafraze** – frazele cu lungimea mai mare decât 101 cuvinte.

Studierea evoluţiei dimensionale a fenomenelor lingvistice poate fi efectuată sub două ipostaze:

1. Prin prisma aprecierii modificării *generale* a obiectului analizat de la o perioadă la alta, de exemplu, cum s-a schimbat dimensiunea frazei în secolul al XX-lea, comparativ cu secolul al XIX-lea.

2. Prin caracterizarea *mai concretă* a procesului de metamorfoză a aceluiaşi obiect (dimensiunea frazei) pe parcursul aceleiaşi perioade, însă parcelată pe decenii.

Cercetările unor lingvişti ne informează că dimensiunea frazei şi dispersiunea tipurilor cantitative în text diferă de la un stil la altul şi de la o perioadă la alta. De exemplu, dimensiunea frazei în limba germană în secolul al XX-lea a devenit mai mică, comparativ cu secolele al XIX-lea, al XVIII-lea şi mai ales al XVII-lea. Astfel, dimensiunea medie a frazei în proza literară germană în secolul al XVII-lea este de 36,3 cuvinte, în secolul al XVIII-lea –-26,2 cuvinte, în prima jumătate a secolului al XIX-lea – 30,3 cuvinte, în a doua

Scanned with OKEN Scanner

jumătate a secolului al XIX-lea – 23,4 cuvinte, iar în secolul al XX-lea – numai 19,3 cuvinte (3).

Aceeaşi tendinţă există şi în literatura ştiinţifică germană. Conform unor date, lungimea medie a frazei în secolul al XIX-lea în scrierile din domeniul ştiinţelor sociale era de 34,5 cuvinte, în cele de ştiinţe naturale – 28,5, pe când în secolul al XX-lea acest indice s-a micşorat până la 27,8 în proza social-ştiinţifică, iar în lucrările de ştiinţe naturale până la 20,0 cuvinte (4).

Am putea conchide că pe parcursul secolelor al XIX-lea şi al XX-lea micşorarea dimensiunii frazei devine o tendinţă generală în majoritatea stilurilor, mai ales în cel beletristic, condiţionată de un ansamblu de factori extralingvistici, ce ţin de progresul social, tehnico-ştiinţific şi artistic.

Materialul în baza căruia am efectuat analiza dinamicii dimensiunii frazei în limba română constă din circa 5 000 de fraze selectate din 22 de scrieri artistice cu caracter istoric a 7 scriitori din secolul al XIX-lea şi circa 7 000 de fraze din 17 romane istorice a 10 scriitori români din secolul al XX-lea:

Secolul al XIX-lea			**Secolul al XX-lea**		
Autorul	***Denumirea***	***Anul***	***Autorul***	***Denumirea***	***Anul***
A. Hâşdeu	Domnia Arnăutului	1838	M. Sadoveanu	Neamul Şoimăreştilor	1915
C.Negruzzi	Regele Poloniei şi domnul Moldovei	1839	M. Sadoveanu	Zodia Cancerului	1929
Gh. Asachi	Alecsandru cel Bun	1839	M. Sadoveanu	Nunta domniţei Ruxanda	1932
C.Negruzzi	Alexandru Lăpuşneanul	1840	M. Sadoveanu	Viaţa lui Ştefan cel Mare	1934
Gh. Asachi	Rucsanda doamna	1841	I.N.Bucur	Sarmis	1964

Scanned with OKEN Scanner

C.Negruzzi	Sobieski şi românii	1845	I.N. Bucur	Dicomes	1967
N. Bălcescu	Românii supt Mihai V. Viteazul	1850	I.N. Bucur	Sargetius	1968
Gh. Asachi	Svidrighelo	1850	M. Calmâcu	Vornicul Boldur	1968
Gh. Asachi	Elena Moldovei	1851	H. Stancu	Asklepios	1968
Gh. Asachi	Dragoş	1852	T. Popovici	Mihai Viteazul	1969
Gh. Asachi	Bogdan Voievod	1853	M. Calmâcu	Urmaşul	1972
Gh. Asachi	Petru Rareş	1854	V. Berbecaru	Războiul lui Vasile Vodă Cannano	1978
Gh. Asachi	Valea Albă	1855	V. Ştirbu	Marele Sigiliu	1978
Gh. Asachi	Mihai Viteazul	1856	M. Alexandrescu	Coroana lui Burebista	1980
A.I. Odobescu	Mihnea Vodă cel Rău	1857	V. Berbecaru	Serdarul Podinilor	1982
Gh. Asachi	Ziua din urmă a municipiului Iaşenilor	1858	R. Ciobanu	Heralzii -	1983
Gh. Asachi	Mazepa în Moldova	1859	I. Druţă	Biserica Albă	1988
A.I. Odobescu	Doamna Chiajna	1860			
N. Filimon	Ciocoii vechi şi noi	1862			
B.P. Haşdeu	Ursita	1864			
B.P. Haşdeu	Ioan-Vodă cel Cumplit	1865			
Gh. Asachi	Lopuşna	1870			

În secolul al XX-lea fraza în limba română este în general mai scurtă decât în secolul al XIX-lea. Lungimea medie a frazei (mediana) în secolul al XIX-lea este 38,3

Scanned with OKEN Scanner

cuvinte, iar în secolul al XX-lea - 26,4 cuvinte. Lungimea medie a frazei la diferiţi autori din secolul al XIX-lea tinde spre dimensiuni lungi – în 87% din scrierile analizate mediana are de la 31, 2 până la 48,5 cuvinte şi numai 13% din volumul materialului analizat are dimensiunea medie a frazei de la 24,9 până la 29,3 cuvinte.

În secolul al XX-lea acest indice suportă schimbări simţitoare: în 76% din volumul materialului studiat dimensiunea medie a frazei este de la 20 până la 30 de cuvinte (tipul dimensional «frază medie»), pe când lungimea de la 31,9 până la 35,7 cuvinte (tipul dimensional «frază lungă») este întâlnită numai în 24% din datele analizate.

Aceleaşi tendinţe le urmărim şi în cazul studierii dinamicii dimensiunii celei mai frecvente în paginile scrierilor analizate. În secolul al XIX-lea fraza frecventă în 68% din cazurile analizate are o lungime medie de la 21 până la 30 cuvinte, iar în 32% din cazuri fraza cea mai frecventă este de dimensiuni lungi – de la 31 până la 34 cuvinte. În secolul al XX-lea avem fraza cea mai frecventă de dimensiuni medii în 88% din cazuri, iar 12% din frazele frecvente sunt microfraze – 12-15 cuvinte.

Diferenţe esenţiale în ceea ce priveşte evoluţia dimensiunii frazei în secolele XIX-XX întâlnim şi în cadrul dispersiunii tipurilor dimensionale în text.

Microfrazele. Cota lor în secolul al XIX-lea este aproape de trei ori mai mică decât în secolul al XX-lea – respectiv 7,6% şi 22,7%. Analizând dispersiunea microfrazelor în text la autori diferiţi, observăm că în secolul al XIX-lea ele ocupă deseori numai 1%-2% din volumul frastic, pe când în secolul al XX-lea acest tip dimensional are mai mult de 10% din volum. Microfraza era puţin întrebuinţată în scrierile artistice cu un conţinut istoric ale autorilor din secolul al XIX-

Scanned with OKEN Scanner

lea. Cota acestor fraze este foarte mică – până la 10%, excepţie făcând numai C. Negruzzi şi B.P.Haşdeu.

În secolul al XX-lea remarcăm un asalt considerabil referitor la utilizarea microfrazelor de către diferiţi autori. Practic toţi scriitorii, ale căror opere au fost supuse studiului cantitativ, depăşesc cifra de 10% în ceea ce priveşte volumul ocupat de microfraze în text; la cinci din cei zece prozatori analizaţi microfraza ocupă până la 20% din volumul frastic, la trei din ei – până la 30% şi încă la doi peste 30%. Dinamica microfrazei în secolele XIX-XX demonstrează o tendinţă spre scurtarea enunţului în limba română.

Fraza de dimensiune medie este tipul parametric de care scriitorii din ambele secole fac uz cel mai frecvent: în secolul al XIX-lea – 35% din tot volumul textual analizat, iar în secolul al XX-lea – 46,2%. În majoritatea cazurilor frazele de dimensiuni medii ocupă cea mai mare parte din volumul frastic al textului. Din această cauză fraza de lungime medie poate fi considerată drept una din caracteristicile cantitative ale stilului.

Dinamica frazelor de dimensiuni medii în secolele XIX-XX are pornirea spre utilizare mai frecventă a acestora: în secolul al XIX-lea frazele de lungime medie ocupau mai mult de o jumătate din volumul frastic numai la 14% din autorii ale căror opere au fost analizate, iar în secolul al XX-lea deja 35% din autori şi-au întregit mai mult de ½ din volumul frastic cu fraze de acest tip dimensional. Faptul folosirii mult mai dese a frazelor de lungime medie în secolul al XX-lea este o dovadă a tendinţei spre scurtarea enunţului în limba română contemporană.

Fraza lungă de asemenea joacă un rol important în stilul unor scriitori. În secolul al XIX-lea acest tip dimensional de frază ocupa 34% din întreg volumul de fraze analizat, pe când în secolul al XX-lea – 21,8%. Studiind scrierile din

Scanned with OKEN Scanner

secolul al XIX-lea, observăm că întrebuinţarea frazelor lungi este mai uniformă la diferiţi prozatori şi nu există diferenţe mari în ceea ce priveşte cota acestui tip de fraze de la un autor la altul. În secolul al XX-lea se manifestă net cele două tendinţe de dezvoltare a dimensiunii frazei, despre care am vorbit mai sus:

a) spre folosirea unor fraze scurte şi

b) spre utilizarea unui număr sporit de unităţi sintactice lungi.

La scriitorii din secolul al XIX-lea gradul utilizării frazelor lungi este uniform, devierea maximă între autori fiind în jurul a numai 10%. Cu totul alta devine situaţia în secolul al XX-lea. Fraza lungă îşi schimbă simţitor cota de la un autor la altul – de la 13% până la 33%. În secolul al XX-lea are loc o scădere considerabilă a indicelui numeric de utilizare a frazelor lungi în textele româneşti analizate.

Aşadar, diminuarea cotei frazelor lungi în volumul total în secolul al XX-lea este o dovadă directă a tendinţei spre scurtarea enunţului în limba română contemporană.

Macrofrazele. Dinamica acestui tip parametric este destul de rapidă: în ultimele două secole folosirea lor de către autorii români scade de trei ori: în secolul al XIX-lea – 21% din volumul frastic total, iar în secolul al XX-lea – 7,4%. În ceea ce priveşte autorii studiaţi, cota macrofrazelor în diferite opere literare din secolul al XIX-lea este destul de importantă – până la 40%, pe când în secolul al XX-lea cota maximă de 31% este o excepţie (o întâlnim numai la prozatorul M. Calmâcu), cifrele curente fiind de 1% - 19%. Interesant este şi faptul că într-o nuvelă istorică a lui C. Negruzzi – ***Regele Poloniei şi domnul Moldovei*** – nu întâlnim deloc macrofraze şi megafraze. Acest fenomen poate fi explicat prin faptul că nuvela a fost scrisă în anul 1839 – perioadă când operele cu caracter istoric abia apăreau în literatura română şi scriitorii

Scanned with OKEN Scanner

experimentau diferite mijloace stilistice. Drept dovadă poate servi nuvela aceluiaşi autor ***Alexandru Lăpuşneanul*** scrisă cu un an mai târziu, unde cota macrofrazelor este de 5%.

Cifrele expuse mai sus oglindesc gradul de utilizare a macrofrazelor în perioadele studiate. În secolul al XIX-lea indicele întrebuinţării acestor fraze este înalt, cota lor medie ajungând la o pătrime din volumul frastic. Vorbind despre nivelul folosirii macrofrazelor în romanele istorice ale scriitorilor din secolul al XX-lea, trebuie să menţionăm că aici situaţia este diametral opusă. Acest tip dimensional este utilizat foarte puţin, cota lor ocupând în medie cam a douăsprezecea parte din volumul frastic. Dinamica utilizării macrofrazelor în secolele XIX-XX confirmă ipoteza înaintată mai sus – fraza în limba română contemporană are o tendinţă vădită spre scurtare.

Megafraza este cel mai interesant tip frastic dimensional, mai ales din punctul de vedere al derulării ei numerice maxime. Desfăşurarea extremă a megafrazelor în materialul românesc analizat este următoarea (câte trei exemple de dimensiuni maxime):

Secolul al XIX-lea:

419 cuvinte în nuvela lui N. Bălcescu ***Românii supt Mihai Voievod Viteazul;***

217 cuvinte în romanul lui N. Filimon ***Ciocoii vechi şi noi;***

209 cuvinte în nuvela lui Gh. Asachi ***Bogdan Voievod;***

secolul al XX-lea:

209 cuvinte în romanul lui M. Sadoveanu ***Nunta domniţei Ruxanda;***

143 de cuvinte în romanul lui M. Calmâcu ***Urmaşul;***

128 de cuvinte îm romanul lui V. Berbecaru ***Serdarul Podinilor.***

Scanned with OKEN Scanner

Cu toate acestea, megafrazele, în general, sunt întrebuinţate foarte rar. Cota lor în volumul frastic analizat din secolul al XIX-lea este de 1,7%, iar din secolul al XX-lea – 0,4%. În fragmentele selectate din operele literare acest tip dimensional de fraze sau nu este întâlnit deloc, sau ocupă un loc neînsemnat în volumul frastic – în marea majoritate până la 3%. Megafrazele joacă un rol mai important în creaţia unor prozatori, cum ar fi: Gh. Asachi – de la 1% până la 7% din volumul frastic în diferite scrieri literare, A.I.Odobescu – de la 2% până la 5% (secolul al XIX-lea) şi M. Calmâcu – de la 1% până la 4% (secolul al XX-lea).

Dinamica regresivă a megafrazei, atestată de reducerea întrebuinţării ei în secolul al XX-lea cu 76,5% şi chiar lipsa ei totală în unele opere literare, diminuarea lungimii megafrazelor, - iată încă un argument în sprijinul afirmării că fraza în limba română devine mai laconică, mai parcimonioasă.

Dinamica tipurilor dimensionale de fraze în limba română în secolele XIX-XX (în raport cu volumul frastic total) în %

Tipul dimensional	Secolul al XIX-lea	Secolul al XX-lea
Microfraze	7,6%	22,7%
Fraze medii	35%	46,2%
Fraze lungi	34%	21,8%
Macrofraze	21,6%	7,6%
Megafraze	1,7%	0,4%

Aşadar, conchidem că fraza română din ultimele două secole a suportat o evoluţie evidentă. Rezultatele analizei efectuate ne demonstrează clar tendinţa spre un stil mai concis, spre o scurtime a frazei şi spre o mai mare densitate a ei în

Scanned with OKEN Scanner

limbaj. Credem că această dispoziţie este influenţată, cel puţin parţial, de astfel de factori cum sunt economia mijloacelor lingvistice şi pătrunderea în limba literară a unor elemente din vorbirea populară, de exemplu, înrâurirea sintaxei stilului vorbirii orale asupra particularităţilor sintactice ale stilului beletristic.

Unul din fondatorii ştiinţei lingvistice, Wilhelm Von Humboldt, scria că limba nu este un obiect, ci un proces creator (5). Dinamica evoluţiei dimensiunii frazei în limba română în decursul ultimelor secole demonstrează încă o dată veridicitatea acestui postulat. Micşorarea lungimii unităţilor sintactice pe parcursul secolelor al XIX-lea şi al XX-lea devine tipică mai ales în stilul beletristic, fiind condiţionată de un şir întreg de factori ce ţin de progresul social, tehnico-ştiinţific şi artistic.

Referinţe bibligrafice

1. Curâşeva S., Mihalov B. Statisticeskoe izucenie dinamiki. Lelingrad, 1990, p. 3.

2. Saussure F. de. Cours de linguistique générale. Paris, 1922, p. 193.

3. Şubic S. O razmerah predlojenia sovremenom nemeţkom iazâke // Statistika reci i avtomaticeskii analiz texta. Leningrad, 1972, p. 86.

4. Ibidem, p. 87.

5. Humboldt W.V. O razlicii stroenia celoveceskih iazâkov i ego vliianie na duhovnoe razvitie celovecestva. (Traducere din limba germană) // Izbranâe trudî po iazâkoznaniiu. Moskva, 1984, p. 69.

Scanned with OKEN Scanner

Claudia RUSU

SUBCLASA "NUME DE MATERIE" ÎN CONTEXTUL LEXICO-GRAMATICAL AL SUBSTANTIVULUI

Concepţia privitoare la sistemul tradiţional al părţilor de vorbire (1) are la bază criterii eterogene. Numeroase încercări, întreprinse în lingvistică, de a elabora o clasificare a cuvintelor în anumite clase, fondată pe un principiu unitar, aplicat consecvent, nu au fost încununate de succes (2). Există "o cauză obiectivă a acestei situaţii: natura semantică şi funcţională diferită a celor patru tipuri de unităţi lexicale dintr-o limbă: cuvinte-denumiri, cuvinte-substitute, cuvinte-copule şi cuvinte-imitaţii" (3). Cu toate acestea, se consideră că "nu e cazul să ne dezicem de aşa-numitele părţi ale vorbirii. Ele prezintă unul dintre modurile de organizare gramaticală a vocabularului în studii şi manuale. E necesar doar să fim conştienţi că grupurile de cuvinte... nu constituie un sistem riguros de unităţi" (4). Or, "în stadiul actual al cercetării, este acceptabilă soluţia menţinerii cu tot caracterul lor, mai mult sau mai puţin eterogen, a celor zece părţi de vorbire clasice, iar, pentru creşterea omogenităţii, în cadrul fiecărei clase semantico-gramaticale se poate crea – succesiv, un număr mai mic sau mai mare de subclase" (5). Acest obiectiv este şi "o mai veche "doleanţă" a structuralismului: identificarea, delimitarea, descrierea şi clasificarea subclaselor părţilor de vorbire"(6). Aşadar, "gramatica subclaselor reprezintă un aspect de actualitate" (7) în lingvistica contemporană.

Substantivul (8) ocupă un loc deosebit în sistemul părţilor de vorbire al limbii române. Atât prin aspectul cantitativ(9), cât şi prin funcţia sa cognitivă, el constituie "axul

Scanned with OKEN Scanner

în jurul căruia îşi rotesc existenţa... toate cele nouă părţi de vorbire" (10).

Caracterul semantic al clasei substantivelor este interpretat ambiguu. Pe de o parte, se constată o eterogenitate greu de definit – stări, acţiuni, calităţi, fiinţe, lucruri. Pe de altă parte, unii cercetători consideră substantivul clasa "cea mai unitară" (11) şi invocă următorul argument: dacă acţiunile pot fi numite prin verbe, substantive, interjecţii, însuşirile prin adjective, substantive, verbe, obiectele şi fiinţele nu pot fi numite decât prin substantive. Iar faptul că "aproape orice, putând, teoretic, deveni substantiv ...vădeşte fundamentul unei concepţii materialiste, substanţiale despre lume, în care totul este, în cele din urmă, ceva"(12).

Opinii contradictorii s-au manifestat şi în numeroasele definiţii propuse pentru substantiv: celor semantice (13) li s-au opus tipuri formale (14). Deşi utilizarea acestora din urmă a determinat atitudini categorice, considerându-se că "încercarea de a înlocui definiţiile de tip tradiţionalist prin artificii de tipul aşa-zisului <<context-diagnostic>> este unul din cele mai bune exemple de ceea ce nu trebuie să fie lingvistică"(15), paralel a fost subliniat şi faptul că "metodele distribuţionale cu virtuţile lor formalizante au apărut ca o şansă oferită lingvisticii de a-şi constitui un metalimbaj riguros, mai aproape de exactitatea ştiinţifică"(16). Dar "în prezent locul structuralismului, care prin natura sa era tot atât de unilateral ca şi neogramatismul (şi ca toate curentele lingvistice ce au studiat separat diferitele laturi ale limbii, absolutizându-le) îl ocupă aşa-numita direcţie integrală de cercetare a limbii în totalitatea sa, care tinde, în primul rând, să facă obiect de cercetare ambele laturi ale sistemului (adică substanţa şi structura lui în măsura egală)"(17).

Din perspectiva acestei concepţii, "părţile de vorbire pot fi caracterizate formal ori funcţional (cu indicii de rigoare),

Scanned with OKEN Scanner

dar nu pot fi definite decât logico-semantic"(18), deoarece "nu se defineşte substantivul în limba română ori în franceză, ci substantivul în gramatică, fiind un concept gramatical"(19).

O definiţie comodă "de lucru", în concordanţă cu noile rigori ştiinţifice, a fost formulată de C. Dimitriu: "clasa substantivelor este reprezentată prin cuvinte noţionale ce indică numele entităţilor sau numele numelor entităţilor care au categoriile gramaticale, de gen, număr, caz (flexiune sintetică, analitică şi mixtă) şi care – pe lângă atribut, complement etc. – pot îndeplini funcţia de subiect"(20).

Substantivele, atât în studiile teoretice, cât şi în cele practice, se împart în mai multe subclase: concrete, comune, nume de materie etc. Există mai mulţi termeni utilizaţi pentru desemnarea realităţilor respective. De exemplu, ele pot fi numite "clase semantice"(21), "clase semantico-structurale"(22), "clase lexico-gramaticale"(23), "categorii de substantive"(24). Variate sunt şi principiile acceptate în delimitarea lor.

Astfel, în *Gramatica academică* (25) la clasificarea substantivului se acordă prioritate criteriului formal şi divizarea se face în substantive cu paradigma numărului completă şi în substantive cu paradigma numărului incompletă. Acestea din urmă se subîmpart în mai multe subclase printre care se numără şi cele ce denumesc materie.

În *Gramatica limbii române explicată* (26), substantivele sunt împărţite mai întâi, după gradul de individualizare, în două subclase: substantive comune şi substantive proprii. La rândul lor, cele comune sunt împărţite în apelative, colective şi substantive materiale, iar la compartimentul "categoria numărului" sunt analizate particularităţile gramaticale ale fiecărei subclase. În lingvistica modernă, pentru stabilirea apartenenţei cuvintelor la o subclasă sau alta de substantive, s-a recurs şi la metode structuraliste, considerându-se că "prin

Scanned with OKEN Scanner

analiza distributivă realizată în etape succesive, se poate ajunge la detectarea celor mai fine nuanțe semantice, obținute tocmai printr-o analiză efectuată exclusiv în planul expresiei"(27).

Astfel, substantivele comune au fost împărțite, prin intermediul a 11 contexte diagnostice, în 19 clase de distribuție. Iată, de exemplu, cum se prezintă clasa VIII D (aur): *aur, unt, sânge, fier, păpuriș.* Această clasă cuprinde nume de materie sau substantive colective (care desemnează o pluralitate de obiecte), cu forme de singular, N-A, G-D, neutru. Admite contextele 1,3,8,10 (*acest≈* , *acestui≈*, *mult≈*, nişte≈)(28).

Subclasele substantivelor sunt evidențiate uneori la acelaşi nivel, alteori clasificările apar ierarhizate. Astfel, Ion Coteanu distinge "după conținutul general al substantivelor următoarele patru categorii:

1) concrete, 2) proprii, 3) abstracte, 4) colective"(29).

Prezentată grafic, clasificarea propusă de Iorgu Iordan (30) ar avea următorul aspect:

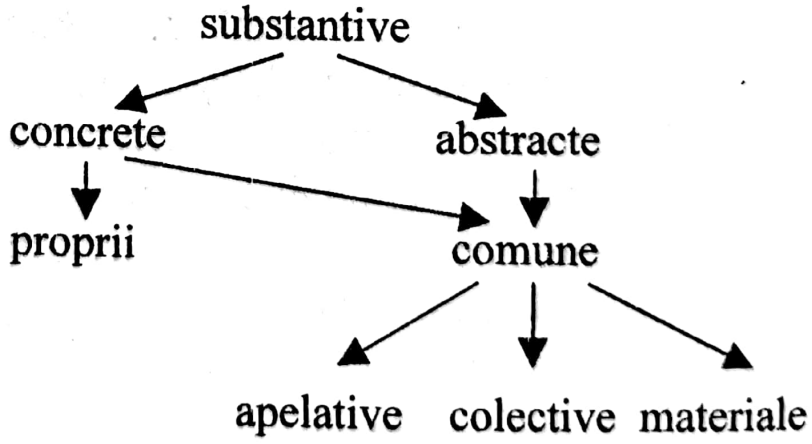

În studiile de lingvistică există opinii diferite şi în legătură cu importanța sau necesitatea delimitării unor sau

Scanned with OKEN Scanner

altor subclase. Astfel, numeroase discuţii a generat opoziţia *substantive concrete / substantive abstracte*. Mulţi lingvişti susţin că deosebirea dintre ele nu este precisă: "fără îndoială că nu putem stabili o graniţă tranşantă între cuvintele abstracte şi cele concrete, de vreme ce toate sunt abstracte", consideră Al. Graur (31). Drept contraargument în cazul unor atare afirmaţii (32) este adus faptul că "interpretarea lingvistică a realităţii extralingvistice implică două trepte: a) a sensibilului şi b) a inteligibilului cu asumarea celei dintâi. Substantivele abstracte reflectă lumea direct prin treapta inteligibilului"(33).

Anumite rezerve manifestă unii cercetători şi faţă de evidenţierea în subclasă aparte a substantivelor ce denumesc o materie. Ion Coteanu, de exemplu, afirmă că opoziţia *nume de obiecte / nume de materie* nu este relevantă din punct de vedere gramatical (34). În clasificările propuse pentru substantiv, apare sporadic şi distincţia *animat/inanimat*. Ea este considerată, de fapt, o opoziţie de natură mai mult semantică, deoarece trăsături gramaticale distincte prezintă doar o parte de substantive proprii antroponomastice, acestea constituind ceea ce se numeşte genul personal.

În cercetările noastre am pornit de la ideea că "profilul claselor lexico-gramaticale şi deci identitatea lexico-gramaticală a termenilor lexicali se constituie prin convergenţa factorilor implicaţi în actul lingvistic concret, în interiorul raportului *limbă—vorbire*: semantic, morfologic, sintactic"(35) şi, luând drept bază clasificarea ierarhizată propusă de Iorgu Iordan, am efectuat câteva modificări. Mai întâi, am schimbat locul *abstractelor,* suprimând astfel ideea că şi ele ar putea fi împărţite în *colective* şi *materiale*. Nu vom prelua din clasificarea menţionată nici termenul *apelativ* opus termenilor de *colectiv* şi *nume de materie*, deoarece toate substantivele comune sunt, de fapt, apelative, iar termenul dat "se utilizează mai ales în studiile de onomastică, unde este pus în opoziţie cu

Scanned with OKEN Scanner

numele proprii"(36). Un termen mai potrivit pentru a desemna cuvintele ce reflectă raportul *element/clasă* pare să fie cel de "substantiv individual". Tot în cadrul substantivelor concrete, credem că este raţional să fie delimitat încă un grup – cel al substantivelor "unicitare" (*cosmos, cer, ecuator, soare* etc.), al căror aspect semantic impune un anumit comportament gramatical.

Deci, substantivul poate fi împărţit în următoarele subclase: substantive *comune*, substantive *proprii;* cele comune pot fi *concrete* sau *abstracte,* iar *concretele,* la rândul lor, sunt *individuale, colective, nume de materie, unicitare.* Concrete sunt şi substantivele proprii. Termenul de "subclasă lexico-gramaticală" reflectă cel mai bine natura lingvistică a grupărilor respective: *sens lexical comun* şi *sens categorial materializat* în forme gramaticale specifice. Grafic, această clasificare ar putea fi prezentată în felul următor:

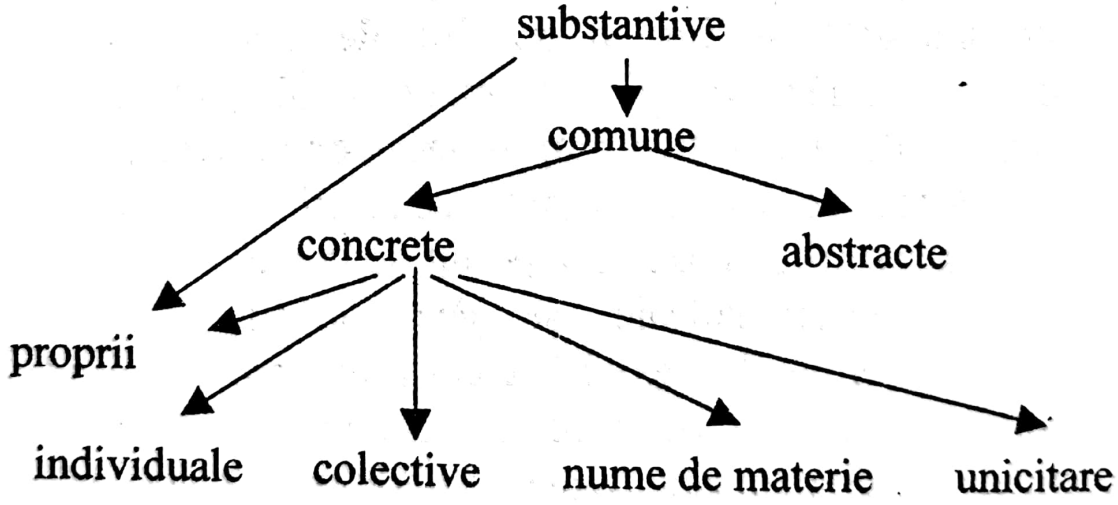

Dar, dacă între unele dintre aceste subclase – proprii sau comune, de exemplu, se poate face o delimitare mai pregnantă, la delimitarea substantivelor nume de materie şi a celor colective apar anumite dificultăţi, generate, în mare măsură, şi de unele cauze obiective: natura realităţilor denumite.

Scanned with OKEN Scanner

Din punct de vedere structural, subclasele respective se rezintă ca două câmpuri lingvistice, în centrul cărora se află substantivele cu particularităţile subclasei bine pronunţate, la periferie acestea manifestându-se mai estompat, condiţionează interpretarea ambiguă a unor fenomene. Drept exemplu de acest fel pot servi substantivele denumiri de cereale: *grâu, ovăz, orz, secară, hrişcă* etc. În gramatici (37) grupul acesta este inclus în subclasa numelor de materie, iar în dicţionarele explicative aceste substantive sunt uneori tratate drept colective. Astfel, articolul cuvântului *ovăz* conţine la sensul al doilea menţiunea "cu sens colectiv" în DEX şi în DELM. Iată cum apare substantivul respectiv în DEX:

Ovăz, (1), s.m., (2) s.n., (3) *oveze,* s.n. 1 s.m. Numele mai multor plante erbacee de nutreţ din familia gramineelor, cu paiul drept şi cu inflorescenţă ramificată. (Avena) 2 s.n. spec. (cu sens colectiv). Seminţe de ovăz (1), folosite ca hrană pentru cai. 3. S.n. (la pl.) Lanuri, semănături de ovăz (1).

Tot în DEX, menţiunea respectivă apare şi la substantivul *hrişcă.* Substantivele *orz, orzoaică* şi *orez,* sunt prezentate drept colective în DELM. Substantivul *orez,* de exemplu, are în acest dicţionar următoarea definiţie:

Orez ≈ *uri* n. 1) Plantă erbacee cerealieră cu tulpină de tip pai, cu frunze lungi liniare, cu spice mici şi boabe albe. 2) (cu sens colectiv) Mulţime de boabe ale acestei plante. 3) la pl. Varietăţi ale acestei plante.

Stabilirea unor criterii mai riguroase de delimitare a acestor subclase ar contribui la evitarea situaţiilor similare.

În cele ce urmează, vom încerca să găsim unele argumente ce ar motiva includerea substantivelor de acest tip într-o subclasă sau alta. Pentru realizarea obiectivului propus, vom efectua o analiză comparată a acestora atât în plan lexical, cât şi în plan gramatical (morfologic şi sintactic), stabilind trăsăturile diferenţiale ale opoziţiei *colectiv/nume de materie.*

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, aceste două noţiuni coexistă în cadrul unui şi a aceluiaşi lexem. Drept exemplu, poate servi substantivul *putregai*, al cărui prim sens denumeşte o materie (substanţă), dar poate fi utilizat şi cu sens colectiv. Iată cum este prezentată structura semantică a acestui substantiv în DELM:

Putrega // i ≈ iuri n. 1) Substanţă organică putredă; putreziciune. 2) (nume generic) Boală a plantelor provocată de ciuperci şi de bacterii. 3) fig. (cu sens colectiv). Totalitatea elementelor degradate ale unei societăţi; pleavă, drojdie. 4) *peior*. Om neputincios (din cauza bolii sau a bătrâneţei).

În aceste condiţii, drept unitate de bază a câmpurilor lingvistice date, vom lua nu lexemul în întregime, ci doar sememul, varianta lexico-semantică care ne interesează.

Referindu-se la sensul lexical al substantivelor date, unii cercetători insistă asupra naturii diferite a referenţilor celor două subclase. Astfel, referentul substantivelor colective îl constituie "o pluralitate de fiinţe sau o pluralitate de obiecte"(38).

Referentul celor ce denumesc materie sunt "obiecte ale căror elemente alcătuitoare nu se pot diferenţia unul câte unul"(39). Din această cauză ele mai sunt denumite şi "substantive continuie"(40).

Deci, am putea spune că *omogenitatea* referentului la substantivele ce denumesc o materie şi *neomogenitatea* lui la cele colective constituie una din trăsăturile diferenţiale între aceste două subclase. Dar numai acest criteriu nu este întotdeauna suficient, deoarece opoziţia extralingvistică *omogen/neomogen* nu este identică cu cea lingvistică. Acest lucru apare evident şi din unele definiţii propuse pentru clasele respective şi în care se face trimitere nu numai la realitatea desemnată, ci şi la faptul cum este ea percepută, reflectată în conştiinţa umană. De exemplu, la substantivele colective se

Scanned with OKEN Scanner

menţionează că "ele reflectă o mulţime obiectivă, dar percepută de noi ca o unitate"(41).

Luând în discuţie natura referenţială a substantivelor denumiri de materie, S.D.Caţnelson le împarte în două categorii: a) substantive cu un referent continuu, care nu poate fi descompus în elemente aparte şi b) "substantive cu un referent condiţionat continuu, adică cele care sunt alcătuite din mai multe, dar acestea, fiind prea mici, prezintă dificultăţi la numărat"(42). Acest fapt demonstrează că între mulţimea desemnată de substantivele nume de materie există o deosebire calitativă, ea fiind motivată de "valoarea individuală a referentului"(43). Dacă colectivul *studenţime*, de exemplu, este constituit din elemente *student*, *studenţi* cărora conştiinţa umană le atribuie anumită importanţă şi în afara mulţimii, în cazul mulţimii desemnată de *nisip* sau *orz* se manifestă mai curând "nedorinţa omului de a vedea părţile componente ale referentului"(44).

Deci, o altă trăsătură diferenţială între clasele respective reiese din modul de percepere şi evaluare a realităţii obiective: "substantivele colective denotă o mulţime constituită din elemente cu o anumită valoare individuală – în unele limbi cum ar fi rusa sau germana, de exemplu, a fost remarcată tendinţa de a considera colective numai acele substantive care desemnează mulţimi animate"(45) – substantivele nume de materie denumesc o mulţime care prezintă un interes (pentru om, societate) prin ea însăşi şi mai puţin prin elementele sale constitutive.

La analiza morfologică a substantivelor în discuţie constatăm că, spre deosebire de substantivele nume de materie, majoritatea colectivelor sunt derivate.

Pentru limba română , Florenţa Sădeanu (46) atestă 25 de sufixe cu funcţie colectivă: 1) *-eală*, 2) *-ină*, 3) *-ştină*,4) *-ură*, 5) *-tură*, 6) *-eaţă*, 7) *-ie*, 8) *-ărie*, 9) *-aie*, 10) *-ăraie*,

Scanned with OKEN Scanner

11) *-anie*, 12) *-ame*, 13) *-ime*, 14) *-ărime*, 15) *-oare*, 16) *-tate*, 17) *-işte*, 18) *-ărişte*, 19) *-ar*, 20) *-iş*, 21) *-ăriş*, 22) *-it*, 23) *-ăreţ*, 24) *-et*, 25) *-ărit*. Dar acestea au o productivitate diferită. Unele din ele şi-au restrâns sfera de utilizare, specializându-se doar în redarea unei anumite mulţimi. Astfel, *-ime* este foarte rar folosit pentru a reda ideea de totalitate, în general, de cele mai multe ori indică categorii sau grupuri sociale (*nobilime, ţărănime, muncitorime, studenţime* etc.), iar *-et, -iş, -işte* sunt folosite mai mult pe lângă denumirile de plante, arbori (*brădet, ariniş, păpuşoişte* etc.)(47). Substantivele ce denumesc o materie în limba română sunt, de obicei, simple, nederivate. În alte limbi, rusa de exemplu, există câteva sufixe (*-инна, -ятина,-ев-о*) care, fiind ataşate de substantivele concrete, imprimă acestora nuanţa semantică de "masă", de "anumerabil". De exemplu: svinina "*carne de porc*" (<svinia "*porc*"), teleatina "*carne de vită*" (<telionoc "*viţel*") kureatina "*carne de găină*" (<kuriţa "*găină*"), guseatina "*carne de gâscă*" (<gusi "*gâscă*") varevo "*fiertură*" (<variti " *a fierbe*"). Există şi în limba română câţiva formanţi de tipul *-at, -it, -id, -ură*, care sunt productivi doar în interiorul subclasei respective. Ei ajută la formarea denumirii unor compuşi chimici. De exemplu: *siliciu – silicat, sulf – sulfat, fluor – fluorid, clor – clorură* etc. Dar prezenţa sufixului nu poate servi întotdeauna drept un criteriu sigur de delimitare între subclasele în discuţie. În primul rând, pentru că exista şi o parte de substantive colective nederivate: *popor, pluton, armată* etc. În al doilea rând, în limba română, a fost remarcată tendinţa de slăbire a ideii de colectiv exprimată prin sufixe, deoarece acestea mai îndeplinesc şi alte funcţii. De exemplu, funcţia locală se manifestă paralel cu cea colectivă în cazul *-iş, -et, -ărie*, uneori dominând-o chiar. Acest lucru apare evident din definiţiile pe care le au substantivele derivate cu sufixele

Scanned with OKEN Scanner

respective în dicţionare. Iată cum sunt semantizate substantivele *frăsiniş* şi *prunet* în DELM:

Frăsiniş ≈*uri* n. Loc unde cresc frasini.

Prunet ≈ *uri* n. (colectiv de la *prun*) Loc unde cresc (mulţi) pruni.

Apăraie în DEX este trimis la *apărie*, iar acesta este explicat în felul următor:

Apărie s.f. Apă multă (de obicei vărsată sau căzută pe jos); apăraie.

Uneori şi în studiile teoretice substantivele cu sufixe colective sunt clasificate în mod diferit. Astfel, *prundiş, pietriş* sunt considerate de Florenţa Sădeanu(48) colective, pe când cele de tipul *apăraie, fumărie* doar potenţial colective.

În lingvitsică se pune accentul, în mod deosebit, pe specificul categoriei numărului la subclasele date. Atât substantivele colective, cât şi cele nume de materie au paradigma numărului incompletă. Deoarece ele se întrebuinţează mai mult la singular, sunt considerate, de obicei, *singularia tantum*. Dar, după unii cercetători, această formă de număr are semnificaţie numai la substantivele colective, fiindcă "exprimă anumite relaţii numerice", pe când cele ce denumesc o materie "nu au nici o legătură cu ideea de număr"(49). Unul din sensurile pe care le poate exprima singularul în cadrul paradigmei complete a numărului este însă şi cel "generic"(50), fără referire la cantitate, cum ar fi în exemplul: *Câinele este prietenul omului*. Or, un asemenea sens posedă şi substantivele nume de materie: *zmeura este bogată în vitamine; varul se stinge în apă rece*. Deci, forma singularului nu este pentru ele o formă vidă.

Deşi sunt considerate *singularia tantum*, atât substantivele nume de materie, cât şi cele colective, îşi pot completa în anumite situaţii paradigma numărului. Dar, schimbându-şi forma, substantivele ce denumesc o materie îşi

Scanned with OKEN Scanner

schimbă şi sensul lexical. Astfel, la plural ele pot semnifica: a) "sorturi, varietăţi ale materiei date" (*uleiuri, mătăsuri, vinuri, zaharuri* etc.); b) "întinderi, suprafeţe acoperite de o substanţă" (*nisipuri, ape, gheţuri* etc.); c) "obiecte concrete fabricate din materia respectivă" (*arginţi, alămuri, cristaluri* etc.).

Formele de plural ale acestor substantive sunt utilizate mai frecvent în limbajul ştiinţific. De exemplu:

"Prin vasele liberiene circulă seva... formată din *zaharuri*" (Fişe, p. 27);

...*uleiuri* speciale pentru motoarele autovehiculelor şi avioanelor... (Chimia, p. 52);

Cel mai răspândit dintre *alcooli* este etanul (Ibidem, p. 63).

Dar restricţiile funcţionale pentru pluralul substantivelor nume de materie sunt, de fapt, mai mult de ordin extralingvistic decât lingvistic, deoarece pentru a fi utilizate formele de tipul *zaharuri* este importantă nu numai existenţa obiectivă a mai multor varietăţi de *zahăr*, ci şi conştientizarea acestui fapt de purtătorii limbii. Or, acest fenomen se produce, mai ales, la nivelul limbajului profesional sau ştiinţific.

Una din cauzele apariţiei formei de plural la substantivele colective derivate o constituie slăbirea expresivităţii sufixului care, uneori, nu mai poate exprima singur ideea de colectiv. Unele din ele au ajuns cu sens colectiv numai la plural. De exemplu, *pânzeturi, brânzeturi* etc. Colectivele nederivate suportă şi ele unele modificări sematice atunci când sunt folosite la plural: nu mai desemnează o mulţime ca unitate, ci o pluralitate obişnuită de unităţi complexe (*popor—popoare, armată—armate* etc.).

Aceste "devieri" semantice, care contravin opoziţiei gramaticale *singular/plural*, au generat opinii diverse în lingvistică. De exemplu, unii lingvişti au propus să fie

Scanned with OKEN Scanner

modificată categoria gramaticală a numărului astfel ca aceasta să identifice nu o poziţie binară, ci una ternară. Pornind de la corelaţia semantică şi formală a substantivelor colective, care grafic ar putea fi prezentată în felul următor:

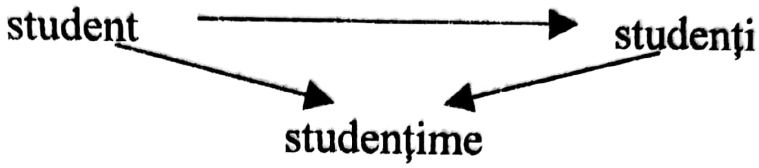

A.A.Kolesnikov(51) susţine că această corelaţie ar fi un argument suficient pentru a considera colectivele un membru echipolent într-o opoziţie gramaticală a numărului – *singular/plural/colectiv*. Dar "perimetrul" triunghiului dat este reflectat doar de un număr restrâns de colective – cele derivate; cele nederivate nu se prestează unei asemenea interpretări. Or, categoria gramaticală impune stricteţe, regularitate, generalitate.

Substantivele nume de materie şi, în genere, substantivele defective de număr care se caracterizează prin trăsătura semantică *continuu* se înscriu, după cum consideră unii lingvişti, în ceea ce s-ar putea numi *arhinumăr*. În acest caz, argumentul de rigoare îl constituie lipsa de corelaţie semantică între formele singular şi plural: "cele două forme aparţin unor substantive cu aceeaşi rădăcină, dar fiind fiecare în parte *singularia tantum* şi, respectiv, *pluralia tantum*"(52).

Într-adevăr, substantivele nume de materie nu reflectă nici formal, nici semantic opoziţia bipolară, dar ele se înscriu în alte tipuri de opoziţii caracteristice categoriei date: opoziţie binală cu pluralul vid, Ø (*singularia tantum*) şi opoziţie binară cu singularul vid, Ø (*pluralia tantum*). Deoarece "aşa cum există dezinenţa Ø, care se opune dezinenţei fonice, tot aşa poate fi concentrat un termen de număr vid, Ø, în raport cu care, înăuntru întregului sistem binar al substantivului

Scanned with OKEN Scanner

românesc, se găseşte valoarea termenului pozitiv, marcat fonic"(53). Astfel, credem că nu se impune necesitatea creării unor categorii gramaticale care să reflecte specificul substantivelor colective şi a celor nume de materie. Atât formal, cât şi semantic, ele pot fi caracterizate în cadrul opoziţiei bipolare a categoriei numărului.

Tot la capitolul particularităţi morfologice mai depistăm o altă trăsătură distinctivă a subclaselor în discuţie. Şi anume: substantivele colective nu pot servi drept bază pentru formarea cuvintelor noi, în timp ce de la substantivele nume de materie pot fi formate numeroase adjective (*auriu, apos, nisipos, cenuşiu*) şi verbe (*a auri, a nichela, a oţeli* etc.). Iată, de exemplu, cum a valorificat potenţele derivaţionale ale substantivelor *argint* Eminescu în poezia *Egipetul*.

Din *nisipuri argintoase* în mişcarea vijeliei,/...Colo se ridic trufaşe / şi eterne ca şi moartea piramidele – uriaşe./ Ş-acum *luna arginteşte* tot Egipetul antic.../Ş-atunci Memsis se înalţă, *argintos gând* al pustiei...

Particularităţi deosebite dezvoltă subclasele date şi la categoria determinării: substantivele colective reflectă toate cele trei aspecte ale acestei categorii: *nedeterminare / determinare minimă (nedefinită) / determinare maximă (definită)*(54). Grafic această corelaţie poate fi prezentată în felul următor:

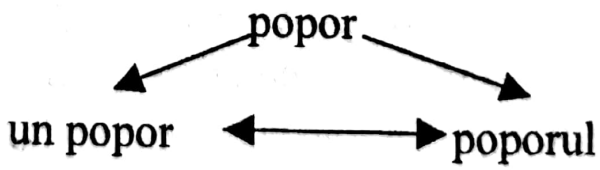

Substantivele nume de materie pot reflecta numai opoziţia *nedeterminare/determinare maximă*. Ele nu sunt compatibile cu determinarea prin articolul nedefinit, iar atunci

Scanned with OKEN Scanner

când apar într-un asemenea context, de exemplu, "*Izvorul are o apă!!!* (foarte bună)", articolul dezvoltă o valoare stilistică.

Aspectul grafic al categoriei date, în acest caz, apare astfel:

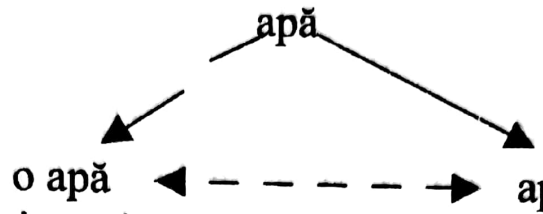

O trăsătură sintactică care diferenţiază aceste subclase de substantive ţine de posibilităţile combinatorice ale acestora. Astfel, substantivele nume de materie formează îmbinări cu denumirile de capacităţi, unităţi de măsură. De exemplu: *o doniţă de lapte, o vadră de vin, o căldare de apă* etc. Substantivele colective nu sunt utilizate în asemenea contexte. De obicei, la redarea situaţiilor similare se foloseşte forma de plural a substantivului respectiv: *o coloană de soldaţi, o grupă de studenţi* etc.

Spre deosebire de cele colective, substantivele nume de materie formează unele îmbinări stabile cu adjectivele: *cafea neagră, vin sec, apă tare, oţel inoxidabil, aur alb, aur negru* etc. De asemenea aceste substantive pot fi întâlnite şi în cadrul unor expresii. Astfel, consultând *Dicţionarul de expresii româneşti*(55), constatăm că din 240 de expresii însumate de lucrarea respectivă 25 conţin un nume de materie. De exemplu: *a făgădui marea şi sarea, a da în stambă, vindecat tafta, a bea tutun* etc. Nu a fost atestat însă nici un substantiv în cadrul acestor expresii.

Aceştia sunt, în principiu, parametrii după care pot fi caracterizate subclasele respective. Dar, dacă pentru a identifica un substantiv de tipul *apă, fier* sunt suficienţi doar câţiva parametri diferenţiatori, pentru substantivele de tipul *orez, ovăz, mărar, pătrunjel* etc. va fi necesar un număr maxim. Acest fenomen contradictoriu, pe de o parte, economie

Scanned with OKEN Scanner

în "recunoaşterea" unei unităţi lexicale, iar pe de altă parte, "aglomerarea" trăsăturilor identificatoare, demonstrează încă o dată structura de câmp a subclaselor substantivului, existenţa unui centru şi a unei periferii în interiorul acestuia.

În concluzie reţinem:

Trăsăturile diferenţiale ce se pot stabili între substantivele nume de materie şi cele colective sunt de ordin lexical, derivaţional şi gramatical (morfologic şi sintactic).

Trăsăturile lexicale pot fi depistate la nivelul referentului: substantivele nume de materie denotă o realitate omogenă (substanţe continui), cele colective – o mulţime neomogenă (de obiecte, de persoane, de animale etc.).

Contează şi modul de percepere, de evaluare şi de reflectare a realităţii denumite. Astfel, referentul substantivelor colective este perceput ca o unitate, un întreg ce nu poate fi dezmembrat, pe când referentul substantivelor nume de materie – ca un întreg ce poate fi împărţit, părţile având caracteristicile şi denumirea întregului.

Particularităţile derivaţionale ale subclaselor în discuţie se manifestă prin prezenţa sufixelor speciale la un număr considerabil de substantive colective şi, practic, prin lipsa unor formanţi specifici, ce ar individualiza substantivele nume de materie. Însă acestea din urmă por servi drept bază derivaţională pentru alte unităţi lexicale, pe când cele colective nu apar într-o asemenea ipostază.

Categoria morfologică a numărului are paradigma defectivă la ambele subclase. Atât cele colective, cât şi cele de materie sunt, de cele mai multe ori, *singularia tantum*. Dar această formă are semnificaţia deosebită pentru clasele respective: o "mulţime" la cele colective şi un sens generic la cele nume de materie. La completarea paradigmei, ambele subclase suportă modificări ale sensului lexical: cele colective vor desemna o popularitate obişnuită de obiecte complexe, iar

Scanned with OKEN Scanner

denumirile de materie-varietăţi, sorturi, obiecte din materia respectivă.

În mod deosebit reflectă subclasele analizate şi categoria determinării: substantivele colective pot apărea în toate cele trei poziţii posibile ale acesteia (*determinat/determinare minimă/determinare maximă*), în timp ce substantivele nume de materie pot să fie nedeterminate sau determinate maxim.

Caracteristicile sintactice ale substantivelor colective şi ale celor ce denumesc o materie rezultă din capacităţile combinatorii ce le dezvoltă aceste subclase. Astfel, spre deosebire de cele colective, substantivele nume de materie formează construcţii cu unităţi de măsură, de capacitate. Substantivele nume de materie pot forma şi îmbinări fixe cu adjectivele, fapt neatestat la cele colective.

Revenind la grupul substantive ce denumesc cereale şi încercând să le analizăm după parametrii evidenţiaţi, putem remarca următoarele trăsături pentru aceşti termeni:

— referentul acestor substantive denotă o mulţime reală, dar concepută ca o masă, ale cărei părţi au denumirea şi proprietăţile întregului;

— la completarea paradigmei numărului grupul respectiv capătă sensul de "sorturi, varietăţi" (*orzuri, ovăzuri*);

— substantivele ce denumesc cereale reflectă parţial categoria, determinării, ca atare pot fi nedeterminate sau cu determinare maximă (*grâu, grâul; mei, meiul*);

— grupul de substantive cercetat poate să apară în construcţii cu unităţile de măsură (*o tonă de grâu, un kilogram de orez*) sau de capacităţi (*o baniţă de secară, o dimirlie de ovăz*);

— substantivele ce denumesc cereale pot forma şi unele îmbinări stabile cu alte părţi de vorbire (*secară cornută, grâu de toamnă / de primăvară*);

Scanned with OKEN Scanner

— substantivele date pot servi drept bază derivațională pentru alte cuvinte, drept exemplu pot servi următoarele formațiuni: *orzoaică* – denumire a unei specii de orz; *secărică* — rachiu preparat din secară, *grâușor* – plantă erbacee comestibilă; *ovăscior* – plantă asemănătoare cu ovăzul, cultivată pentru nutreț.

Dacă am prezenta grafic această analiză prin + (plus) trăsăturile comune și prin – (minus) trăsăturile diferențiale ale acestui grup, cu raportare la cele două subclase cercetate, am avea următorul tabel:

Particularități	Subclasa nume de materie		Subclasa colectivelor
		Substantive denumiri de cereale	
I. Lexicale			
a) referentul	-	+	+
b) conceptul	+	+	-
II. Derivaționale			
a) prezența sufixului	-	-	+
b) bază pentru alte formațiuni	+	+	-
III. Morfologice			
a) categoria numărului	+	+	-
b) categoria determinării	+	+	-
IV. Sintactice			
a) construcții cu unitățile de măsură, capacități	+	+	-
b) îmbinări fixe	+	+	-

Scanned with OKEN Scanner

Aşadar, grupul de substantive nume de materie are mai multe tangenţe cu subclasa nume de materie şi, ca atare, poate fi considerat o parte componentă a acesteia. Iar pentru a reglementa prezentarea lor lexicografică ar fi binevenită introducerea unei menţiuni speciale pentru toate substantivele nume de materie, o dată ce pentru cele colective o asemenea menţiune a fost acceptată.

Referinţe bibliografice

1. Deşi este considerat "o eroare gramaticală milenară" (Alexandru Toma, *Elemente de morfologie*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 32) termenul "parte de vorbire" este păstrat în lingvistică în virtutea tradiţiei.

2. O analiză detaliată a teoriei părţilor de vorbire face Dumitru Nica în lucrarea *Teoria părţilor de vorbire. Aplicaţii la adverb*, Junimea, Iaşi, 1988.

3. I. V. Dumeniuc, N. T. Matcaş, *Introducere în lingvistică.* Chişinău: Lumina, 1987, p. 284.

4. Ibidem, p. 285.

5. Corneliu Dumitru, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iaşi: Virginia, 1994, p. 56.

6. Dumitru Nica, Op. cit., p. 62.

7. Idem.

8. G. Ivănescu propune înlocuirea termenului "substantiv" cu termenul "nume": "întrucât substantivul nu exprimă existenţele "substanţiale", dar şi însuşirile, acţiunile, procesele, termenul "substantiv" este cu totul nepotrivit pentru a denumi clasa de cuvinte în discuţie şi am propus ca termenul "nume" să fie întrebuinţat în locul lui" (G. Ivănescu, *Nume şi*

Scanned with OKEN Scanner

verb, Omagiu lui Alexandru Rosetti, Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1965, p. 423).

9. Date şi argumente convingătoare în acest sens aduce C. Dimitriu: "Statisticile pe care ne bazăm arată că în textele vechi şi moderne substantivele reprezintă circa 50% din totalul cuvintelor-titlu: de exemplu, în *Codicele popii Bratul* din 1559-1560 din totalul de 2498 de cuvinte-titlu, 1262 – deci 50,58% sunt substantive (1025, deci 41,4% sunt comune şi 239, deci 9,57% proprii); în opera lui Eminescu, din 5016 cuvinte-titlu, 1262 ceea ce înseamnă 51,10% — sunt substantive: în *Baltagul* lui Sadoveanu, din 3345 cuvinte-titlu, 1737 – deci 51, 92% — sunt substantive (1621, adică 48, 46% sunt comune şi 116, adică 3,46% proprii). Dacă admitem că proporţia substantivelor din texte este (cel puţin) egală cu proporţia din *Dicţionarul explicativ al limbii române.* Bucureşti, 1975, şi suplimentul acestuia, Bucureşti, 1988, atunci putem aprecia că din totalul de circa 68 800 de cuvinte uzuale existente aici, circa 34 000 vor fi fiind substantive (bineînţeles comune), dacă acceptăm ideea că întregul vocabular al limbii noastre (unde, pe lângă cuvintele uzuale, intră şi un număr extrem de substantive proprii şi de termeni ştiinţifici, tehnici şi profesionali, precum şi numeroase elemente arhaice, regionale, populare, argotice etc.) va fi însumând aproximativ un milion de cuvinte, atunci urmează că numărul total al substantivelor româneşti va fi de aproximativ o jumătate de milion" (D. Cantemir, *Gramatica limbii române...,* p. 60).

10. Alexandru Toma, Op. cit., p. 31.

11. Ion Coja, *Preliminarii la gramatica raţională a limbii române.* Bucureşti: Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1983, p. 46.

12. Ibidem.

Scanned with OKEN Scanner

13. O asemenea definiţie propune *Gramatica academică*: "substantivul este partea de vorbire care se declină şi denumeşte obiecte în sens foarte larg; adică fiinţe, lucruri, fenomene, stări, acţiuni, însuşiri, relaţii", (*Gramatica limbii române,* vol. I, Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1966, p. 55).

14. Paula Diaconescu, de exemplu, propune următoarea definiţie: "substantivul este partea de vorbire susceptibilă de un anumit gen şi care îşi schimbă forma în funcţie de modificările de număr, de determinare şi de caz, iar uneori, şi în funcţie de modificările de gen" (Paula Diaconescu, *Stuctură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc.* Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1970, p. 73).

15. Ion Coja, op. cit., p. 47.

16. Ştefan Găitănaru, *Contextele diagnostice ale părţilor de vorbire.* Piteşti: Inventus, 1995, p. 7.

17. Silviu Berejan, *Studiu complex al limbii: îmbinarea principiului istoric cu cel semantic // Revista de lingvistică şi ştiinţă literară*, 1998, nr. 1, p. 50.

18. Eugenio Coşeriu, *Logicismo y antilogicismo en la gramatica // Teoria del languaje*, p. 244, apud D. Nica, op. cit., p. 68.

19. Ibidem. 69.

20. Corneliu Dimitriu, op. cit., p. 58.

21. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române,* Iaşi: Polirom, 1997, p. 39.

22. Moskaliskaia O.I., *Strukturno-semanticeskie razreadî slov v sostave ciasti reci //* Voprosî ghermanskogo iazâkoznania, Dnepropetrovsk, 1961, p. 137.

23. Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi,* Bucureşti: Humanitas 1997, p. 43; *Limba moldovenească literară contemporană. Fonetica. Morfologia.* Chişinău: Lumina, 1970, p. 114.

Scanned with OKEN Scanner

24. Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti: Garamond, 1990, p. 25.

25. *Gramatica limbii române,* vol. I, p. 64.

26. Corneliu Dimitriu, op. cit., p. 63.

27. Paula Diaconescu, op. cit., p. 89.

28. Ibidem, p. 91.

29. Ion Coteanu, op. cit., p. 25.

30. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 287.

31. Alexandru Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti: Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 221.

32. Relativitatea distincţiei între abstract şi concret este semnalată şi de Tatiana Slama-Cazacu, *Despre "cuvintele concrete" şi "cuvintele abstracte" // Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti: Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 805.

33. Dumitru Irimia, op. cit., p. 39.

34. Ion Coteanu, *Contribuţii la teoria articolului // Studii şi cercetări lingvistice,* Vol. IX, 1958, nr. 1, p. 27.

35. Dumitru Irimia, op. cit.

36. Ion Coteanu, *Gramatica de bază...*, p. 27.

37. În *gramatica academică*, p. 65, de exemplu, subclasa nume de materie are următoarea prezentare: "nume de materie*: aur, miere, nea, orez, piper, sânge, unt, vată, cimbru, mazăre, mei, pătrunjel, secară, usturoi* etc.".

38. Paula Diaconescu, op. cit., p. 89.

39. Ibidem.

40. Dumitru Irimia, op. cit., p. 40.

41. L.I.Frolova, *Lexiko-gramaticeskii harakter kategorii sobiratelinosti imen suşcestvitelnâh // Ucionâe zapiski* Koms-na-Amure ped. in-ta, 1962, vol. 11, p. 175.

42. S.D. Kaţnelson, Tipologhia iazâka i recevoe mâşlenie, Leningrad: Zauca, 1972, p. 67.

Scanned with OKEN Scanner

43. D.I. Rudenko, *O semantike sobiratelnâh suşcestvitelnâh // Vestnik Harikovskogo politehniceskogo instituta*, 215, 1985, vâp. 2, p. 24.

44. Ibidem.

45. T.M. Miskevici, *Sistemnâe zakonomernosti obrazovania sobiratelnâh imen suşcestvitelnâh // Pamiati Viktora Vladimirovicia Vinogradova.* Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta, Moskva, 1971, p. 117.

46. Florenţa Sădeanu, *Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartiţiei lor // Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română,* vol. III, p. 49-50.

47. Elena Carabulea, *-ame şi -ime în limba română // Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, p. 32.

48. Florenţa Sădeanu, op. cit., p. 62.

49. L.I. Frolova, op. cit., p. 175.

50. A.A. Kolesnikov, *Lexiko-gramaticeskie razreadî imen suşcestvitelnâh i ih sintaxiceskie funkţii // Problemî teorii cilenov predlojenia,* Chişinău, 1973, p. 27.

51. Dumitru Irimia, op. cit., p. 62.

52. Alexandru Toma, op. cit., 161.

53. Dumitru Irimia, op. cit., p. 54.

54. Stelian Dumistrăcel, *Dicţionar. Expresii româneşti,* Iaşi: Institutul European, 1997.

Sigle

DELM – *Dicţionarul explicativ al limbii moldoveneşti,* vol. II, Chişinău: Redacţia Principală a Enciclopediei, 1985.

DEX – *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1996.

Scanned with OKEN Scanner

Fişe – Acad. A. Popa, Elisabeta Mândrescu, A. Vereşezan, *Fişe de biologie,* Cluj-Napoca: Dacia, 1976.

Chimia – G.E.Rudzitis, F.G. Feldman , *Chimia*, cl. 10, Chişinău: Lumina 1993.

Scanned with OKEN Scanner

Sabina CORNICIUC

CONSIDERAŢII PRIVIND UNELE TIPURI DE INTEROGAŢII RETORICE

Interogaţii autoricești (reflexive)

Inventariind cele mai răspândite tipuri de interogaţii retorice (IR), am remarcat prezenţa celor structurate pe o schemă dialogică de tipul:

S-a văzut vreodată ca o minoritate incultă şi săracă să-şi impună naţionalitatea sa altor popoare dacă nu superioare, cel puţin egale cu ea? Nu s-a văzut nicăieri, nu se va vedea nici aici (M. Eminescu, 1990, 361).

Sau:

Cât costă însă tăcerea unui deputat? Mii de franci. Cât produce? Nimic. Cât costă pledoariile? Milioane. Ce produc? Absolut nimic. Cât costă plagiatorii intelectuali sterpi cari uzurpează catedre universitare şi secundare? Sute de mii. Ce produce însă un om care însuşi nu ştie nimic? Nimic, fără îndoială (Ibidem, 430).

E lesne sesizabil dinamismul fragmentelor citate, calitate obţinută prin inserţiunea răspunsului, el urmând prompt, categoric, aproape în stil telegrafic, fără comentarii suplimentare sau justificări.

Alcătuite după modelul întrebare—răspuns, asemenea structuri cunosc o frecvenţă sporită în textele de ţinută publicistică, lucru uşor explicabil prin faptul că autorul ca şi cum ar iniţia un dialog cu ascultătorii/cititorii, cu publicul pe care îl "reprezintă" tot el prin aceste întrebări (vezi I. Condrea, 1995, 158).

Scanned with OKEN Scanner

La prima vedere s-ar părea că răspunsul e superfluu, întrucât el se conţine implicit în interogaţiile care-l precedă. Nu e vorba despre o redundanţă.

Întrebarea, de data aceasta, e doar un impuls, un pretext pentru comunicarea clară, neîntârziată nu atât a cunoştinţelor emitentului despre problemele în dezbatere. Autorul se simte obligat să-şi exprime explicit, onest atitudinea sa faţă de realităţile discutate. Prin răspunsul său, el reia informaţia cuprinsă în interogaţie şi o confirmă. În această ordine de idei, putem afirma că răspunsul nu e formal, ci are rolul de a potenţa ideea de bază, de a face simţită prezenţa publicului în mesajul transmis.

Având prilejul de a răspunde la propriile întrebări şi de a-şi comunica şi sentimentele, astfel anunţându-şi "participarea" sa, autorul găseşte în textul publicistic un spaţiu în care întrebarea şi răspunsul pot coexista pentru a axa mesajul în jurul unor probleme ce necesită accente deosebite. În acest caz nu e suficient un răspuns implicit sau chiar reluat printr-un răspuns succint. Dată fiind importanţa temei tratate, se cere un răspuns de proporţii, cu explicaţii, detalizări pentru a-i face pe cei antrenaţi în situaţia comunicativă să împărtăşească o cunoaştere comună.

Să mai urmărim un exemplu din publicistica eminesciană:

Ce trebuie să se petreacă în capul unui om care nu are, pentru ideile sale, manipulul sigur, razimul concret al unei limbi certe? Desigur nimic bun. Spiritul omenesc nu se poate dezvolta în libertate fără limbă, şi anume fără acea învăţată din capul locului, cu toată bogăţia ei de nuanţe, cu toată virginitatea cu care a fost percepută de mintea copilărească (M. Eminescu, 1990, 242).

Prin aducerea la suprafaţă a unor răspunsuri desfăşurate, comentate, ce creează impresia unui veritabil

Scanned with OKEN Scanner

dialog, între participanţi se stabileşte, de fapt, un "contract fiduciar" (Greimas şi Courtes, apud U.Eco, 1996, 344), raport în care se acceptă adevărul a ceea ce se spune în discurs. În baza acestei convenţii, subliniază semioticianul italian Umberto Eco, afirmaţiile emiţătorului sunt acceptate ca fiind adevărate, cu condiţia să nu existe vreo probă puternică care să demonstreze contrariul (U. Eco, 1996, 345).

Pentru conformitate, încă un exemplu din zbuciumul publicistic al lui Mihai Eminescu de la 1880:

Datu-şi-a organul guvernamental cândva seama de ceea ce este o carte de citire pentru clasele primare, o carte în care se cuprind descrieri ale ţării proprii, istorisiri din trecut, caracterizarea personajelor mari ale poporului, bucăţi de literatură populară şi de arte? O carte de citire nu e numai o enciclopedie naţională, ci, dacă e bună şi cu îngrijire lucrată, precum au început a se lucra, ea revarsă în mii de capete aceleaşi cunoştinţe, fără de nici o silă, căci nu se-nvaţă pe de rost, ea inspiră la zeci de cetăţeni viitori aceeaşi iubire pentru trecutul şi brazda pământului lor; ea preface, după o justă observaţie, o masă de indivizi ce se-ntâmplă a trăi pe aceeaşi bucată de pământ într-un popor ce menţine o ţară (M. Eminescu, 1990, 260).

Pasajul de mai sus, apărut ca replică la adresa celor ce doreau, în loc de cartea de citire, care cuprinde "poezii şi istorioare morale", să se pună în mâna elevilor un tractat popular de agronomie, denotă spiritul unui admirabil analist, îngrijorat de consecinţele unor decizii nefondate asupra "educaţiunii tinerimii".

Ca subiect interpretant, cititorului nu-i rămâne decât să-şi asume conţinuturile ce i se propun prin filierea unor răspunsuri dezvoltate, argumentate, ca fiind deja postulate de emiţător. În stilul publicistic, asemenea răspunsuri se pot avansa pentru o serie de întrebări ce fragmentează un subiect

Scanned with OKEN Scanner

multiaspectual. Ele sunt mai degrabă nişte reflecţii ale autorului asupra propriilor interogaţii.

Iată şi un exemplu. Vorbind despre Bogdan Petriceicu Haşdeu, om de o statură intelectuală remarcabilă, N. Iorga se întreabă:

Şi de unde vine atunci acel zbucium, acele multe schimbări de ocupaţie, care au speriat pe cei mai plecaţi credincioşi ai lui, acea nestatornicie de idei şi păreri, acea veşnică înlocuire de prieteni, acea tristă singurătate a zilelor din urmă? De ce tăgăduirea din partea ***Convorbirilor literare****, care l-au învins oarecum, de ce înduşmănirea cu toţi fruntaşii generaţiei lui, de ce' întoarcerea-i mânioasă împotriva tineretului care înţelegea să ducă mai departe opera lui, de ce atacurile nedrepte care au smuls, care ne-au smuls răspunsuri nerespectuoase, pe care nu le-am fi voit?*

Fiindcă, potrivit cu cel dintâi mediu al lui, polon şi rusesc – a învăţat la Universitatea din Harkov şi a venit la noi tânăr format – el avea ca normă a vieţii romantismul lui Puşkin şi Lermontov, individualismul războinic, care dispune capricios, cum vrea, fără milă, dar cu atâta genială plăcere, de tot: teorii, idei, sentimente, lucruri, oameni. Sigur şi îmbătat de superioritatea sa ... (N. Iorga, 1965, 26).

Răspunsul structurat prin subordonare vine să spulbere întrebările, care la prima lectură păreau că izvorăsc dintr-o necunoaştere, din nesiguranţă. Rostul cuplului *întrebare—răspuns* este de a oferi acel surplus de informaţie ce prin analitismul său anulează orice dubitaţie.

Octavian Goga, semnalând un nou fenomen pe câmpul literar, când se pierdea firul legăturii cu ziua de ieri şi clişee de import tulburau ierarhia valorilor consacrate, îşi punea următoarele întrebări, însoţite fiind de dureroase răspunsuri:

...care e taina acestui salt virtiginos, ruperea bruscă cu toate tradiţiile? Cinci sau zece ani, cu tot bagajul lor de

Scanned with OKEN Scanner

transformări, contează în dezvoltarea sufletească a unui popor, ca o perioadă care poate justifica o completă schimbare de mentalitate? S-a elaborat în acest timp scurt o nouă zestre intelectuală fără nici un punct de sprijin în frământarea de ieri? Sau, poate avem a face cu un fenomen de mimetism literar cu formule înstăpânite grabnic prin transmisiunea unei civilizații cu care ne înrudim? Nu cred nici una, nici alta. Evoluția de spirit e o ondulație euritmică, cultul tradiției și în literaturile apropiate e mai evident ca oricând. Explicația o văd mai simplistă și mai dureroasă. Sunt oaspeții, cari după ce au pus stăpânire pe presă, se instalează și în literatură. Sunt interpușii dintre noi și trecut, cei mai antipatici misiți din zilele noastre (O. Goga, 1994, 496).

Fără îndoială, asemenea întrebări profunde nu pot fi suspendate. Ele cer un răspuns pe măsura lor, în stare să pătrundă în esența fenomenului la care se referă autorul pe deplin conștient ca în ziua când se tolerează invaziile sufletești, bătălia este iremediabil pierdută. Demne de luat în considerare aceste răspunsuri concluzive, valabile și din perspectiva zilelor noastre. În procesul interpretativ se face ușor simțită valoarea imperativală a complexului *întrebare – răspuns*: de a sta de veghe la poarta moștenirii de veacuri și de a o feri de promiscuități dizolvante.

Atenționând cititorul asupra problemelor-cheie, unitățile de tipul *întrebare—răspuns* înviorează comunicarea, ea căpătând iluzia unui dialog ce stabilește un contact firesc între emițător și receptor. Pe de altă parte, asemenea structuri au un rol aparte în organizarea temo-rematică a textului (vezi, de exemplu, V. Grigoriev, 1992, 94-100) și facilitează ordonarea lui, asigurându-i coerența. Din aceste din urmă motive, atare formulare interogativă, cercetată de unii specialiști în strânsă relație cu dialogismul, este numită și *interogație compozițională* (A. Gh. Olteanu, 1979, II, 253).

Scanned with OKEN Scanner

Să exemplificăm pentru a demonstra că întrebările autoriceşti sunt o modalitate de dispunere a materialului întru a face comunicarea constituită compoziţional, cât mai inteligibilă şi completă.

Concludent în acest sens e următorul exemplu, care pune semne de întrebare asupra unor noţiuni fundamentale:

...ce e patria, ce e patriotismul? Ce este acest sentiment care răscoleşte toate puterile din om şi în anumite clipe, îl ridică mai presus de existenţa lui şi-l face să moară de bună voie pentru liniştea şi mărirea unor urmaşi pe care nu-i cunoaşte şi nu-l vor cunoaşte?

Patria este înăuntrul nostru şi o ducem cu noi peste ţări şi peste mări... Patria nu e pământul pe care trăim din întâmplare, ci e pământul plămădit cu sângele şi întărit cu oasele înaintaşilor noştri [...].

Patria nu vine de la pământ, nici de la vreo lucrare a câmpului, nici din vreo abstracţie, ci dintr-o noţiune concretă, de la pater, de la Patres, din părinţi, moşi şi strămoşi. Părinţii, moşii şi srămoşii ne sunt patria noastră; ei cari au vorbit aceeaşi limbă, cari au avut acelaşi dor, aceleaşi suferinţe, aspiraţiuni, e adevărata noastră patrie!

De aceea patriotismul este simţământul activ al generaţiilor actuale... (B. Delavrancea, 1994, II, 515).

E lesne de observat că întrebările reperează tematic mesajul, întregul discurs fiind conceput, din punctul de vedere al compoziţiei, drept răspuns, bine documentat şi convingător, orientat spre destinatar.

Vom reaminti că întrebările autoriceşti marchează o bună cunoaştere a lucrurilor, competenţa emitentului, elemente ce se cer exteriorizate, fie din raţiuni compoziţionale, explicit şi exprimă implicit o atitudine, o convingere ce-şi caută în persoana receptorului un adept fidel, tinzând spre înţelegere şi cooperare.

Scanned with OKEN Scanner

Dată fiind starea de fapt, recunoscută de tot mai multe discipline preocupate de comunicare, că limbajul este un mecanism în măsură să creeze credinţe şi să impună o realitate ce a fost afirmată în context, vom conchide că succesiunea *întrebare—răspuns* favorizează însuşirea de către receptor a aceloraşi credinţe şi convingeri.

Credem, acesta ar fi rostul formulării interogative, când interogantul şi interogatul coincid.

După particularităţile structural-semantice, întrebările autoriceşti sunt foarte apropiate de cele lansate în situaţia interogativă standard, unde prevalează sema "interogativitate". Diferenţa e în lipsa răspunsului din partea partenerului de conversaţie, el fiind oferit de însuşi emiţătorul. "Apropierea" de interogativele veritabile se manifestă şi prin absenţa unei accentuate coloraturi expresive.

În stilul familiar aceleaşi întrebări ar putea fi reformulate în felul următor: *Cum credeţi, ce e patria şi patriotismul?* Sau, pur şi simplu, se va mobiliza atenţia asupra comunicării ce urmează a fi făcută: *Aş vrea să vă spun ce înseamnă, în accepţia mea, aceste noţiuni.* În substratul interogaţiilor autoriceşti se "ascund" şi aceste semnificaţii.

Vom apela încă la un exemplu spre a ne convinge că asemenea întrebări constituie un factor stimulator pentru expunerea cât mai detaliată, cu un solid suport argumentativ, a unei viziuni proprii:

Ce este "doina"? De unde vine acest cuvânt cu darul lui d-a pătrunde adânc în inima oricărui român? Originea lui? Mister. Şi care e valoarea doinei în literatura populară? O nesfârşită controversă. Declar de la început că este din cele mai grele probleme ale trecutului nostru; nu pretind a-i da o soluţiune, ci mai mult voi expune un mod de a vedea, încercându-mă să mă apropiez de adevăr cu puţinele date

Scanned with OKEN Scanner

istorice şi literare de care dispunem (B.Delavrancea, 1994, II, 443).

Menţionăm că fragmentul citat este plasat chiar la începutul materialului şi anunţă principalele direcţii asupra cărora va stărui autorul. Privită sub acest unghi, structura examinată de noi este similară utilizării interogaţiei în stilul ştiinţific. Ca şi în exemplul precedent, întrebările ordonează compoziţional întregul discurs, care doar în integritatea sa prezintă un răspuns exhaustiv la interogaţiile ce au iniţiat comunicarea.

Astfel, rolul interogaţiilor în deschiderea discursului (exordium), vizând captarea atenţiei auditorului, este cu desăvârşire important în stilul publicistic.

În alt anturaj constituţional, întrebarea nu e decât un imbold în avansarea unui conţinut inedit la care este invitat să subscrie cititorul. Iată un exemplu din convorbirile lui Florin Mugur cu Marin Preda:

Să luăm cazul lui Sadoveanu... l-am comparat cu Ivo Andrič, care a luat premiul Nobel. Am citit cartea pentru care Andrič a luat premiul Nobel, "Podul de pe Drina". E o carte bună, ***dar se compară ea cu vreuna din marile cărţi ale lui Sadoveanu?*** *Niciodată, nici pe departe.* ***Ei, şi Sadoveanu de ce n-a luat premiul Nobel?*** *Să reflectăm.* ***De ce? De ce nu?*** *De aia pentru că Sadoveanu a fost scriitor moldovean. De-abia dacă voia să iasă din Moldova şi să vină la Bucureşti. În frumoasele lui amintiri, în Anii de ucenicie, arată cum l-a speriat capitala, cum l-a nemulţumit profund, prin jocul acesta al bursei valorilor, prin psihologia încurcată şi complicată a colegilor din Bucureşti, cu luptele lor literare. L-au gonit de aici şi s-a dus undeva în Moldova, într-un târg, şi-a cumpărat un locşor şi de acolo a declarat că România este Moldova, că restul este raia turcească. Proftim. Nu reuşeşte să accepte, în sinea lui şi pentru gândirea lui, propria sa ţară; cum o să fie*

Scanned with OKEN Scanner

atunci acceptat de, să zicem, un continent? (M. Preda, 1972, 139-140).

Interpretând propriile interogaţii printr-o optică originală, autorul nu e dominat de afect, ci de o stare de cuget temeinic, impulsionată de cunoaşterea fundamentală a "marilor cărţi ale lui Sadoveanu". Prin răspunsul-concluzie, direct şi temerar, autorul realizează una dintre cele mai de seamă condiţii ale comunicării – sinceritatea. A presupune însă sinceritatea altcuiva, în observaţia lui Umberto Eco (1996, 345), înseamnă a-i accepta cuvintele ca adevărate. Interogativa retorică propriu-zisă din finalul pasajului imprimă răspunsului valoarea de adevăr incontestabil.

Schimbul comunicativ cu propria conştiinţă, firește, implică condiţia de a fi sincer.

Or, tocmai astfel de răspunsuri necesită formulările interogative aparţinând lui Octavian Goga:

În faţa situaţiei, numeroase întrebări ni se înfig în conştiinţă şi cer un răspuns. Suntem noi un popor minor, o plămădeală inferioară menită să creeze numai platforme pe seama altor seminţii de aleşi? Suntem sclavii predestinaţi să ducem cu sudori de sânge bolnavii la piramidă, pentru ca în vârful ei să sfideze alţii eternitatea? Este statul român o capricioasă improvizaţie a istoriei universale, fără posibilitatea de-a salva interesele rasei dominante? (O. Goga, 1994, 497).

Concretizând că "*nu e, cum s-a zis de către pescuitorii în apa tulbure, o pornire de xenofobie a societăţii româneşti; e un gest de apărare*" (Ibidem), autorul, de fapt, pregăteşte prin aceste interogaţii terenul pentru un apel către studenţii universitari din Cluj: "*simţiţi, băieţi, simţiţi ideea naţională... dacă vreţi să faceţi din tinereţea voastră un titlu de mândrie pentru tâmplele cărunte care v-aşteaptă...*" (Ibidem, 498).

Scanned with OKEN Scanner

Din perspectiva noastră, interogaţiile autoriceşti sunt concludente şi din următoarele considerente: prin unitatea *întrebare—răspuns* se pun în valoare conţinuturi selecţionate şi închise ("clôturés") – pentru această din urmă idee, vezi A. Greimas, 1975, 285. Oprind valul de informaţie solicitat de impulsurile interogative, răspunsurile profund analitice (şi prin aceasta deosebite de uzul cotidian al întrebărilor) "dizolvă" semnele de întrebare şi conferă discursului rigurozitate în ordonarea materialului.

Să exemplificăm:

Am căutat să dezleg în mintea mea rostul tainei: de ce prima consacrare populară de acest fel o dă lui Eminescu tocmai Banatul? De ce tocmai aici la graniţă, în faţa unei şcoli rurale din Sân-Nicolaul-Mare răsare fruntea boltită a maestrului? De ce preoţi şi învăţători şi cete de ţărani învăliţi în înfierarea mistică v-aţi adunat cu toţii să vă plecaţi genunchii? Cred că vă înţeleg şi vă pot da răspunsul. Mai întâi, Banatul e ţara simţământului artistic, unde cântecul e la el acasă şi unde un suflet cald palpită la toate atingerile, ca o minunată harfă. Al doilea, conştiinţa voastră naţională, conştiinţa propriei valori şi a diferenţierii de alte neamuri, tresare mai vie, cu zbucniri de fiecare clipă. Şi-al treilea, bănăţeni, la praznicul libertăţii, voi, sunteţi singuri care n-aţi venit cu toţii, în inimă v-au rămas încă strigăte care dor, chemări tulburătoare... Din acest vălmăşag de simţuri, din dragostea pentru cântec, din mândria de rasă şi din protestarea unui drept ştirbit, aţi înălţat acest semn de proslăvire. V-a trebuit un poet, care să vă zguduie şi să vă aline, un cântăreţ şi un animator pentru ziua de mâine.

L-aţi ales pe Eminescu şi aţi fost pricepuţi în alegere (O. Goga, 1994, 525).

Scanned with OKEN Scanner

Meditând asupra propriilor interogaţii, Octavian Goga găseşte "rostul tainei", iar răspunsul explicit, porţionat poartă un caracter închis.

Dacă privim conceptul de *închidere* în cazul textului "ca oprire a şirului de propoziţii/fraze, care, teoretic, ar putea fi continuu" (E. Mihăilă, 1995, 175), vom concluziona că perechea *întrebare—răspuns*, aparţinând aceluiaşi subiect, este un procedeu prin care fluxul de informaţie, suficient să satisfacă o minte iscoditoare şi să ofere soluţii argumentate, este întrerupt.

Interogaţiile autoriceşti sunt adresate în egală măsură cititorului/ascultătorului şi emiţătorului şi au o pronunţată funcţie fatică. Autorul, într-un dialog deosebit cu sine, angajându-se să răspundă la propriile întrebări, se implică în trăirea evenimentelor, a faptelor abordate, iar, în felul acesta, menţine încordată atenţia atât a eventualului cititor, cât şi a sa.

Finalitatea structurii examinate aici ar fi următoarea:

— a relua informaţia cuprinsă în formulări interogative şi a o confirma o dată în plus prin răspunsuri explicite, dar fără detalizări;

— a axa mesajul în jurul unor probleme ce necesită accente majore, operaţie efectuată prin răspunsuri competent-analitice, cu explicitări şi argumentări de proporţii;

— a pune la dispoziţia receptorului conţinuturi individualizate, inedite, selecţionate, prin aceasta trezind un deosebit interes faţă de obiectul discuţiei;

— a structura discursul din punct de vedere compoziţional, încheind comunicarea iniţială prin interogaţii.

Scanned with OKEN Scanner

Interogaţii meditative

Alexandru Robot nota în una din scrierile sale că "întrebările cele mai frumoase sunt cele care rămân fără răspuns" (A. Robot, 1985, 199).

Ca varietate a întrebărilor retorice, **interogativele meditative (cu răspuns amânat)** beneficiază de caracteristica de mai sus.

În cele ce urmează voim să subliniem că aceste interogaţii sunt de factură semantică specială. Pe de o parte, generate fiind de necunoaştere, ele s-ar plasa în categoria interogativelor reale. Pe de altă parte, ele nu sunt lansate pentru a depăşi starea de nedeterminare, de ignoranţă. Autorul nu formulează întrebarea pentru a "include" în chiar structura sa răspunsul (cum ar fi în cazul IPR), nu anexează nici o variantă de răspuns (cum se procedează când se face uz de interogaţii autoriceşti), dar nici nu caută în persoana receptorului un potenţial furnizor de informaţii, pe care primul nu le posedă.

Cu alte cuvinte, se încalcă condiţia de sinceritate, element indispensabil situaţiei erotice, care presupune dorinţa emiţătorului de a se afla în posesia unor răspunsuri pe care nu le cunoaşte şi crede că partenerul de conversaţie i le poate oferi.

Se face apel la interogaţie pentru a semnala o situaţie de problemă (prin forma întrebării ea capătă accente grave) fără obligaţia de răspuns imediat. Pentru contextul şi situaţia dată, deci pentru momentul emiterii întrebării, nu există nici măcar posibilitatea de a răspunde. Răspunsul nu se ştie, întrucât el nu există deocamdată şi numai factori de natură extralingvistică vor fi în măsură să "găsească" soluţii şi răspunsuri.

Scanned with OKEN Scanner

Proiectând o problemă, interogaţiile meditative cer un efort de maximă cugetare din partea ambilor protagonişti ai actului comunicativ.

Să urmărim un exemplu din publicistica eminesciană de la 1877:

Dar suna-va acel ceas? Oare tinerimea care astăzi îşi uită limba şi datinele prin cafenelele Parisului, şi care se va întoarce de acolo republicană şi îmbuibată cu idei străine, răsărite din alte stări de lucruri, va mai fi în stare să înţeleagă acest popor, a cărui limbă şi istorie n-o mai ştie, ale cărui trebuinţe nu le înţelege, ale cărui simţiri o lasă rece? Fi-vor în stare acei tineri să înţeleagă că nimic pe acest pământ, pentru a fi priincios, nu se mişcă fără muncă îndelungată, că toate cocoţările lor de-a gata... nu sunt de nici un folos pentru ţară? Fi-vor destul de înţelepţi ca să nu linguşească patimile mulţimii cu fraze sunătoare, ci s-o facă a vedea lămurit că munca şi numai munca este izvorul libertăţii şi a fericirii şi cum că cei ce protestează că bunurile morale şi materiale se câştigă prin adunări electorale, prin discursuri de cafenea şi prin articole de gazetă, sunt nişte şarlatani care amăgesc poporul în interesul şi spre risipa bunei-stări? (M. Eminescu, 1990, 80).

Autorul cu adevărat nu cunoaşte răspunsul, ceea ce îl determină să precizeze, în postpoziţia şirului interogativ-retoric, că "la întrebările acestea răspunsul este greu; ne temem chiar de a face concluzia finală" (Ibidem). La accentuarea sentimenului de incertitudine contribuie şi formele verbale inverse – *suna-va, fi-vor.*

Cuprins de îndoială, autorul, prin structuri interogative ample, ne introduce în monologul său, născut din râvnă spre siguranţă şi claritate. Interogaţiile ce au iniţiat dialogul interiorizat al emiţătorului nu pot rămâne fără răspuns, dar nici nu merită răspunsuri pripite.

Scanned with OKEN Scanner

Pe măsură ce înaintăm în context, meditaţia ar putea lua şi forma unor răspunsuri ce se pot deduce cu uşurinţă:

Oare un stejar care-l rupi de la rădăcină şi-l sădeşti meşteşugit într-o grădină de lux, are viitor? Oare neamul românesc, cu toată trăinicia rădăcinilor, are viitor, când trunchiul e rupt de întreg trecutul nostru şi răsădit în mod meşteşugit în stratul unei dezvoltări cu totul străine, precum este pentru noi cea franţuzească (M. Eminescu, 1990, 80).

Deşi autorul declară că sunt *întrebări la cari nu îndrăznim a răspunde* (Ibidem), răspunsurile vor fi favorizate de înseşi întrebările realizate într-un limbaj metaforic. Emiţătorul nu intenţionează să-şi impună punctul de vedere, deocamdată fără contururi clare. Sarcina lui e de a scoate în evidenţă o problemă existentă şi pe această cale a sensibiliza publicul cititor/ascultător, îndemnându-l spre reflecţie.

Mărci ale indeciziei, întrebările cu răspuns amânat marchează o stare de aşteptare şi speranţă.

O.Goga – publicistul, conştient fiind că operaţia de reintegrare în trecut a generaţiei actuale trebuie să se facă fără întârziere, se întreabă:

Va răsări în curând istoricul, care să ne dea sinteza acelor vremi, să lămurească secretul de existenţă al milioanelor, care pe deasupra şi pe dedesubtul hotarelor seculare şi-au comunicat fluidul lor miraculos...? Va veni însă acum când are perspectiva depărtării, va veni şi marele evocator, artistul cu intuiţia lui, să ne dezgroape morţii din Ardeal?... (O.Goga, 1994, 507).

Valoarea hortativă a pasajului e mai puţin pronunţată şi poate fi depistată la o lectură făcută printre rânduri. Sema "interogativitate" e puternic reliefată. Prevalarea ei este motivată şi prin faptul că asemenea întrebări presupun, pentru contextul lansării lor, un răspuns invariabil – *nu ştiu*, constatare ce impulsionează orice activitate interogativă.

Scanned with OKEN Scanner

Supremaţia semei de interogativitate este confirmată şi de inserţia unui *mă întreb* (incompatibil cu o IRP) care anticipează o suită de interogaţii:

*De multe ori **mă întreb**: au chiar acesta să fie destinul nostru?!*

Să fim noi aşa, cum zicea şi D. Cantemir, un popor fără dragoste de carte?!

Să nu avem vocaţia învăţăturii? Să rămânem la nesfârşit un popor fără şira spinării? Fără dorinţa cărturarilor lui de a-l lumina şi scoate din mocirlă?! (N. Dabija, LA, 02.10.97, 1).

Sau:

*Urmărind campania prezidenţială, **m-am întrebat** nu o dată: de ce oamenii pentru a se iubi trebuie să se urască atât?! De ce unii, apărând dreptatea, comit nedreptăţi grave? Iar alţii, în numele adevărului, mint atât de pervers?! (Idem, LA, 28.11.96, 1).*

Plasate în prepoziţie, verbele *declarandi* potenţează tensiunea gândirii autorului şi cutezanţa acestuia de a înfrunta dificultatea căutărilor de răspuns. Prezenţa verbului activ pronominal *a se întreba* indică dorinţa emitentului de a ieşi singur din labirintul întrebărilor ce îl frământă. El conversează cu propriile gânduri pentru a găsi dezlegarea sau, cel puţin, o explicaţie a situaţiei create. Răspunsul însă "se amână", el ţine de perspectiva derulării evenimentelor.

În lipsa verbului *a se întreba* (de obicei, la pers. I, sing.), a cărui natură semantică presupune necunoaşterea, acesta rămâne a fi testul de verificare a întrebărilor care se caută pe sine.

Schema *mă întreb fiindcă nu se ştie încă* e pe deplin justificată în descrierea semantică a interogativelor meditative.

Scanned with OKEN Scanner

Iată şi un exemplu concludent în acest sens. La 1934, M. Eliade, "torturat" de inexplicabila singurătate a lui Ieremia Petrescu, "omul cel mai întreg şi creierul cel mai masiv pe care l-a putut crea ţara aceasta, în timpurile acestea" (M. Eliade, 1990, II, 39), îşi recunoaşte propria necunoaştere, ceea ce-i declanşează o serie de întrebări:

Dacă l-aş întâlni, nici n-aş şti ce să-i spun. Cum să-i explic uitarea aceasta drăcească, întunericul acesta care ne-a cuprins pe toţi? Oare să fim atât de inconştienţi, atât de criminali, încât să nu mai putem crede într-un mesaj pur şi luminos ca al lui? (Ibidem).

Materialul exemplificativ selectat ne sugerează lesne factorii stimulatori ai interogaţiilor meditative, ei imprimând sensului global exprimat note individuale, suplimentare. Astfel de întrebări se nasc dintr-o stare emoţională şi de speranţă dureroasă:

Când, au când se vor bucura moldovenii de pe ambele maluri ale Nistrului de mila şi îndurarea Domnului?

Când, au când pe acest picior de plai pâinea de saţ ne va fi?

Când, au când inimile noastre vor bate în unison?

Când ne vom sătura de agoniseală-pricopseală?... (D. Matcovschi, LA, 20.07.95, 2).

Altădată întrebările sunt generate de impacienţa emitentului, de deziluzie şi amărăciune:

Sărmanul moldovean basarabean! Ce îl aşteaptă mâine?

Sărmana istorie! Cum o vor mai strâmba strâmbii?

Sărmana casă părintească! A tuturor veneticilor să fie şi numai a noastră nu?

Sărmana limbă română! Cum o vor mai numi cei fără de nume? (Idem, LA, 18.05.95, 3).

Scanned with OKEN Scanner

Durerea pricinuită de moartea lui Caragiale, gândul zădărniciei tuturor celor omeneşti s-au materializat în interogaţiile meditative de mai jos:

Cum să se închidă pe veci ochii lui care pătrundeau şi străluceau de departe ca două suliţi de argint? Ce să facă pământul cu ei?... cum să se împace cu repaosul de veci creierul lui pururi frământat, acest complicat şi sensitiv seismograf intelectual, care nu avea clipe de odihnă?... (O.Goga, 1994, 530).

Obsedaţi de aceste întrebări, nici autorul, nici interlocutorul său nu vor găsi un răspuns satisfăcător, el rămânând o mare enigmă.

Favorabile pentru interogaţiile meditative sunt şi momentele de derută a autorului:

Iată-mă din nou în Franţa...

Găsi-voi oare sprijin pentru ţară, azil pentru mine sau persecuţie? Sinceritate sau iezutism? Ce mă aşteaptă, viaţa sau moartea? Şi, în cel de-al doilea caz, avea-va cineva cu ce plăti mormântul ce-mi va acoperi oasele? (I.H.Rădulescu, 1975, 117).

Ajunşi în acest loc, vom mai sublinia că, spre deosebire de interogaţiile autoriceşti, cu vădită tendinţă spre exteriorizare, constituind astfel o marcă de închidere a mesajului, interogaţiile meditative au o evoluţie spre interiorizare, prin aceasta relevându-se caracterul lor deschis, în sensul multitudinii posibilităţilor de interpretare, "în funcţie de cunoştinţele, credinţele, convingerile etc. subiectului, precum şi de contextul sociocultural" (E.Mihăilă, 1995, 74).

Acestea fiind spuse, dăm curs ultimului exemplu:

Cât ne vom complace în prostie, ignoranţă, mărginire, obtuzitate, nerozie, imbecilitate, prosteală, îndobitocire, stupizenie, neghiobie?! (N.Dabija, LA, 02.10.97, 1).

Scanned with OKEN Scanner

Autorul parcă ar lăsa răspunsul pe seama cititorului, ultimul bucurându-se de libertatea demersului interpretativ. Şi nu contează dacă o eventuală interpretare s-ar reduce la constatarea categorică gen: *nu mai putem nici o clipă să ne complacem în prostie şi ignoranţă* ori la îndemnul voalat spre asanare spirituală, sau la o modalitate deghizată prin care emitentul îşi exprimă revolta şi nemulţumirea. Important e că interogaţiile examinate de noi aici totdeauna conduc spre cugetare şi căutare, ceea ce ne-a şi determinat să le numim *meditative*, determinativul *ignorative* fiind, după noi, mai puţin adecvat când e vorba de textul publicistic.

Marcând o evoluţie spre interiorizare, IR meditative poartă un caracter deschis şi păstrează unele particularităţi semantice ale întrebărilor autentice. Semele necunoaşterii şi ale dubitaţiei conturează conţinuturi problematice şi proiectează starea de conştiinţă a celui care formulează mesajul.

Bibliografie

Condrea I. Figuri sintactice în discursul publicistic // Omagiu academicianului Nicolae Corlăteanu la 80 de ani. – Chişinău: Virginia, 1995, p. 156-160.

Eco U. Limitele interpretării. – Constanţa: Pontica, 1996.

Greimas A. Despre sens. – Bucureşti: Univers, 1975.

Grigoriev V. Natura şi funcţiile întrebărilor retorice. – Chişinău: Ştiinţa, 1992.

Mihăilă E. Textul poetic. – Bucureşti: Eminescu, 1995.

Olteanu A. Figurile retorice de compoziţie în lirica populară // LL-1979, vol. I - p. 97-106, vol II – p. 250-262.

Scanned with OKEN Scanner

Izvoare

Dabija N. Detectorul de prostie // LA. – 2.10.97. – p. 1.

Dabija N. Ţara noastră-i un talcioc // LA. – 28.11.96– p.1.

Delavrancea B. Opere alese, vol.II. Chişinău: Ştiinţa, 1994.

Eliade M. Profetism românesc. I-II – Bucureşti: Roza vânturilor, 1990.

Eminescu M. Publicistică. – Chişinău: Cartea moldovenească, 1990.

Goga O. Opere. – Chişinău: Ştiinţa, 1994.

Iorga N. Pagini alese, II. Bucureşti: Editura pentru literatură, 1965.

Matcovschi D. Genocid nu există // LA. – 20.07.95. – p 2

Matcovschi D. Vizavi // LA. – 18.05.95. – p.3.

Mugur F. Convorbiri cu Marin Preda. – Bucureşti: Albatros, 1972.

Rădulescu I.H. Suvenire şi impresii ale unui proscris. – Cluj-Napoca: Dacia, 1975.

Robot A. Scrieri. – Bucureşti: Minerva, 1985.

Abrevieri

IR – *Interogaţie retorică.*

IRP – *Interogaţie retorică propriu-zisă.*

Scanned with OKEN Scanner

Petru BUTUC

DESPRE REDUNDANŢA SINTACTICĂ

Unitatea de vocabular "redundanţă", răspândită în prezent aproape în toate limbile culte, provine din englezescul *redundance*. În limba română se pronunţă cu *u* înaintea lui *n* sub influenţa limbii franceze *redondance*. Sensul direct al acestei unităţi lexicale este de cuvânt cu surplus de informaţie(1). În ştiinţa limbii, termenul respectiv a pătruns mai întâi în lingvistica matematică, unde este utilizat preponderent în fonetică şi lexicologie, mai puţin în morfologie şi aproape defel în sintaxă, deoarece se crede că sintaxa nu poate fi încadrată în anumite rigori stricte, matematice, din cauza frecventelor manifestări polivalente ale unităţilor ei.

E ştiut că operaţii matematice elementare, bazate pe calcul, au fost aplicate în studiul limbii încă din cele mai vechi timpuri la toate nivelurile. În ultimii ani însă simplul calcul de simboluri a cedat locul cercetării, în care, la rezultatele calculelor, se aplică metode ale statisticii matematice în baza teoriei informaţiei. Metodele acestea au fost aplicate cu mare succes în studiul unui cerc larg al fenomenelor lingvistice, căpătându-se, astfel, rezultate în variate domenii - de la cercetarea legităţilor generale de distribuţie a cuvintelor în text până la determinarea gradului genetic al înrudirii a două limbi (2).

Lingvistica ultimelor decenii însă, ocupându-se intensiv de elaborarea metodelor şi a procedeelor de analiză lingvistică, a izbutit deja să prezinte cât de cât limba în configuraţiile ei structurale posibile şi în corelaţia elementelor ei la toate nivelurile (fonologic, lexical, morfologic şi sintactic). Acum se ştie că fiecare compartiment lingvistic, în

Scanned with OKEN Scanner

particular, există şi funcţionează prin celelalte, în general, ceea ce ne-a făcut să susţinem că fiecare nivel al limbii comportă echitabil fenomenul redundanţei, conform particularităţilor ce le deţine fiecare.

În sintaxă, principiul redundanţei e mult mai general în raport cu redundanţa fonologică, lexicală şi cea morfologică şi, bineînţeles, nu poate fi nici identificată şi nici suprapusă cu aceste trei, deşi au acelaşi grad de activitate. Cercetătorul Sorin Stati este printre primii în lingvistica română care defineşte redundanţa sintactică. Totodată, dl prof. S. Stati afirmă, pe bună dreptate, că, "dacă la nivel sintactic unei diferenţe din planul conţinutului (al sensului) îi corespunde mai mult de o diferenţă în planul expresiei (al unităţii comunicative), exprimarea este redundantă, însă, dacă unei diferenţe de conţinut îi corespunde o singură diferenţă de expresie, exprimarea este economică"(3). Pentru noi devine cert faptul că în stilul ştiinţific, oficial-administrativ al limbii avem îndeosebi o exprimare economică, iar în textul artistic – o exprimare preponderent redundantă. O exprimare redundantă excelentă, după părerea noastră, prin unităţile sintactice cu sens figurat, realizate stilistic prin metafore, deoarece în particular metafora constituie o figură de stil ce constă în denumirea "obiectului" (lucru, fiinţă, acţiune) cu un cuvânt impropriu şi anume cu numele altui "obiect" asemănător, folosit nu ca noţiune (sinonim), ci ca imagine care să evoce obiectul asemănat (comparat)(4). La drept vorbind, se produce o corelaţie de asemănare, de comparare, în cele din urmă, de camuflare a acestei comparaţii ce se efectuează în baza unei logici naturale, vii. Astfel, drumul de la obiectul cu care se compară şi până la cel comparat (mai bine zis, subînţeles prin comparare) conţine suplimente de informaţii, conştientizate virtual de cititor. Anume aceste surplusuri de informaţii creează exprimări redundante (redundanţă la nivel sintactic).

Scanned with OKEN Scanner

Examinăm în continuare câteva fraze, în care avem unităţi sintactice (metafore) cu caracter redundant: *O, tu nici visezi, bătrâne, câţi în cale mi s-au pus! / Toată floarea cea vestită a întregului Apus, / Tot ce stă în umbra crucii, împăraţi şi regi s-adună, / Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună* (M. Eminescu, *Scrisoarea III*). În versul respectiv cuvintele *floarea, umbra crucii* şi *uraganul* sunt metafore. Bunăoară, primul cuvânt *floarea*, însoţit de determinanţii întregului vers, este utilzat cu semnificaţia de cavaleri cruciaţi. Din acest cuvânt se evocă noţiunea respectivă nu ca sinonim, ci ca imagine ce exprimă şi unele însuşiri ale obiectului, cum ar fi: tinereţea soldaţilor cruciaţi, viabilitatea lor, caracterul de elită al armatei creştine, arta ei militară, iscusinţa războinică etc. Totodată, pentru a înţelege în profunzime metafora dată, cititorul mai are nevoie de o documentare în aproximativ următoarele probleme de istorie a Europei Occidentale de la sfârşitul secolului al XIV-lea: care erau statele de elită, prin ce şi-au obţinut faima, în ce constau divergenţele politice, economice dintre creştini, pe de o parte, şi mahomedani, pe de altă parte? Mai mult decât atât, toate acestea la un loc mai necesită şi o actualizare prin momentul lecturii. Această informaţie strict necesară, conştientizată virtual la audiţia sau lectura versului, constituie un surplus de informaţie prin care unităţile sintactice devin redundante.

Un comentariu identic pretează şi unităţile sintactice *umbra crucii* şi *uraganul*, unde prima *umbra crucii* invocă informaţie despre creştinismul secolelor XIV-XV ca apărător al propriei fiinţe, demnităţi, creştinismul de atunci în virtutea relaţiilor politice, economice, culturale, juridice, istorice, iar a doua, *uraganul* – deşertăciunea mahomedanilor, întrucât conţine o ironie la cel mai înalt grad.

Aceste metafore, unităţi sintactice redundante, mai cu seamă primele două, sunt cvasiperfecte, deoarece

Scanned with OKEN Scanner

semnificaţiile simbolistice, spijinindu-se pe context, întreţin relaţii logice şi semantice nu numai cu versul respectiv, dar şi cu întreaga operă "Scrisoarea III". Totodată, despre perfectivitatea logico-semantică a acestor părţi de propoziţie (metafore) ne vorbeşte şi imposibilitatea retroevoluării lor în comparaţii.

Trebuie menţionat faptul că unităţi sintactice cu caracter redundant pot fi toate părţile de propoziţie, chiar şi apoziţia, care pare să fie mai puţin cumulativă sensului figurat, întrucât de cele mai multe ori, conţine o precizie strict despre un obiect (5). De exemplu, în propoziţia: *O clipă mâinile Olguţei fuseseră în mâinile lui Vania: izvor în vad de fluviu* (I. Teodorescu) unitatea subliniată constituie funcţional o apoziţie ce tinde spre o alegorie. Ea e o apoziţie dezvoltată şi metaforică. Această apoziţie constituie metafora fiorului erotic trăit de eroi concomitent: de Vania (*fluviu*) şi de Olguţa, vibrând de dulcea dăruire celui drag, care o domină şi-i absoarbe, parcă, fiinţa întreagă (izvor în vad de fluviu). Această apoziţie are un subtext subtil şi foarte bogat, întrucât e vorba de starea fizică şi cea morală a eroilor într-un moment erotic. Numai cunoaşterea profundă, în detaliu a acestor stări psihologice, permite cititorului să conştientizeze corect informaţia poetului. Tot surplusul cognitiv, strict necesar, imprimă unităţii (apoziţiei) caracter redundant.

Aşadar, sintaxa este pretabilă fenomenului redundanţei în egală măsură cu celelalte compartimente lingvistice. Redundanţa sintactică însă este mult mai subtilă şi nu poate fi şablonizată matematic.

Bibliografie

1. Dicţionarul explicativ al limbii române, Ed. a II-a. Bucureşti, 1996.

Scanned with OKEN Scanner

2. Plath Warren. Lingvistica matematică // Novoie v lingvistike, Vâp. IV, Moskva, 1965, p. 204.

3. Stati Sorin. Informaţie şi redundanţă în limbă // Elemente de lingvistică structurală. Bucureşti, 1967, p. 151.

4. Dicţionar de termeni literari. Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1966, p. 266.

5. Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa / Sub redacţia prof. A. Ciobanu, Chişinău, 1987, p. 166.

Scanned with OKEN Scanner

Petru BUTUC

PRINCIPII METODOLOGICE ÎN SINTAXĂ

Astăzi sintaxa constituie centrul preocupărilor oamenilor de ştiinţă, întrucât ea a generat şi generează o gamă întreagă de probleme gramaticale, printre care corelaţia dintre formă şi conţinut, noţiunea de formă în gramatică, principiile şi metodele de cercetare ale unităţilor ei.

E necesar să convenim că între obiectul de studiu, pe de o parte, şi principiul metodologic, pe de altă parte, există o corelaţie strânsă, o interacţiune, o interdependenţă chiar. Deci, specificul principiului metodologic al sintaxei este determinat de obiectul propriu-zis de studiu al ei, fapt susţinut şi de prof. F.P.Filin: "Teoriile şi metodele speciale de cercetare sunt determinate de particularităţile specifice ale obiectului" (1).

Dacă acceptăm afirmaţia cercetătoarei G.K.Zolotova, potrivit căreia sintaxa coordonează în mod nemijlocit procesul gândirii şi cel al comunicării(2), trebuie numaidecât să pledăm pentru o corelaţie a sintaxei cu logica şi semantica. O interacţiune dintre aceste trei domenii nu poate fi concepută decât numai în baza contextului şi în situaţii concrete. Sintaxa funcţională (numită şi consituativă)(3) se bazează pe principiul logico-semantic al metodei analizei funcţionale, despre care cercetătorul Sorin Stati afirmă că ea "caută ceea ce este permanent, relevant, distinctiv pentru realizarea funcţiei supreme a limbajului uman, adică a funcţiei comunicative"(4).

A.V.Bondarko consideră că o asemenea analiză "constă în studierea unităţilor sintactice din punctul de vedere al funcţiei lor, al legăturii lor de funcţionare şi al legăturii lor sintactice faţă de unităţile comunicative"(5). La utilizarea principiului metodologic al analizei sintactice funcţionale, tratarea materialului de limbă se efectuează volens-nolens

Scanned with OKEN Scanner

Petru BUTUC

PRINCIPII METODOLOGICE ÎN SINTAXĂ

Astăzi sintaxa constituie centrul preocupărilor oamenilor de ştiinţă, întrucât ea a generat şi generează o gamă întreagă de probleme gramaticale, printre care corelaţia dintre formă şi conţinut, noţiunea de formă în gramatică, principiile şi metodele de cercetare ale unităţilor ei.

E necesar să convenim că între obiectul de studiu, pe de o parte, şi principiul metodologic, pe de altă parte, există o corelaţie strânsă, o interacţiune, o interdependenţă chiar. Deci, specificul principiului metodologic al sintaxei este determinat de obiectul propriu-zis de studiu al ei, fapt susţinut şi de prof. F.P.Filin: "Teoriile şi metodele speciale de cercetare sunt determinate de particularităţile specifice ale obiectului" (1).

Dacă acceptăm afirmaţia cercetătoarei G.K.Zolotova, potrivit căreia sintaxa coordonează în mod nemijlocit procesul gândirii şi cel al comunicării(2), trebuie numaidecât să pledăm pentru o corelaţie a sintaxei cu logica şi semantica. O interacţiune dintre aceste trei domenii nu poate fi concepută decât numai în baza contextului şi în situaţii concrete. Sintaxa funcţională (numită şi consituativă)(3) se bazează pe principiul logico-semantic al metodei analizei funcţionale, despre care cercetătorul Sorin Stati afirmă că ea "caută ceea ce este permanent, relevant, distinctiv pentru realizarea funcţiei supreme a limbajului uman, adică a funcţiei comunicative"(4).

A.V.Bondarko consideră că o asemenea analiză "constă în studierea unităţilor sintactice din punctul de vedere al funcţiei lor, al legăturii lor de funcţionare şi al legăturii lor sintactice faţă de unităţile comunicative"(5). La utilizarea principiului metodologic al analizei sintactice funcţionale, tratarea materialului de limbă se efectuează volens-nolens

Scanned with OKEN Scanner

conform procedeului "de la semnificaţie spre expresie (de la funcţie spre formă). Anume logica şi semantica, ce se interpătrund în sintaxă, constituie factorii ei primi ce o determină şi-i stabilesc, în general, statutul de compartiment lingvistic independent.

Principiul logico-semantic vine în opoziţie cu cel structural-formal al lingviştilor generativişti şi glosematicieni, care deseori îl elimină în favoarea criteriilor "pur formale", în care forma ocupă un loc central. După părerea cercetătorului M.Mahmoudian, a reduce obiectul lingvisticii numai la studierea structurii limbii înseamnă a o aduce în impas"(6).

Spre deosebire de structuralişti, în concepţia funcţionaliştilor, părţile de propoziţie sunt "nişte segmente ale gândirii", "părticele" ale acelei informaţii generale pe care o căpătăm după contopirea tuturor părţilor de propoziţie. Această contopire furnizează doza de informaţie necesară şi suficientă pentru "a acţiona asupra ascultătorului în direcţia dorită de vorbitor"(7). O atare înţelegere a esenţei părţilor de vorbire se apropie de părerea profesorului A.M.Peşkovski, care afirmă că "părţile de propoziţie sunt părţile de vorbire în mişcare"(8).

Aşadar, constatăm că întregul complex de relaţii ce se stabilesc în baza unităţilor sintactice (comunicative) sunt determinate de conţinutul semnificativ şi logic, alcătuind la un loc factorul logico-semantic, fără de care nu poate avea loc o comunicare verbală. Anume din acest considerent principiul logico-semantic de cercetare a unităţilor sintactice (de la conţinut spre formă) este mai rezultativ, mai fructuos şi mai firesc. Modul dat de studiere l-am putea expune pe scurt în felul următor: de la conţinutul informativ (substanţă - S) şi funcţie (f) la exprimarea lingvistică (forma gramaticală - F): (S (f) - F).

În continuare vom aplica criteriul dat în baza câtorva cazuri dificile, care se pretează, după părerea noastră, mai

Scanned with OKEN Scanner

multor interpretări sintactico-funcţionale. E necesar să ţinem cont că asemenea ambiguităţi se manifestă în întregul sistem sintactic relaţional, noi însă ne vom referi la unele ce ţin de tipologia subiectului şi a predicatului.

Subiectul, ca membru al relaţiei de interdependenţă bilaterală, impune predicatului persoana şi numărul, ceea ce înseamnă că subiectul exprimă agentul acţiunii, când e vorba de o singură sau mai multe persoane. Prin aceasta subiectul îşi asigură într-un enunţ poziţia iniţială faţă de predicat. Însă împreună cu predicatul formează conţinutul predicativ al propoziţiei bimembre, deoarece ambii deţin indicii ei predicativi: modul, timpul, numărul, persoana şi diateza. Subiectul comportă numai indicii numărului şi ai persoanei. De aceea, la identificarea subiectului din propoziţie şi la delimitarea lui tipologică în baza principiului pentru care pledăm, ţinem cont strict de acest factor.

Bunăoară, subiectul propoziţiei de tipul *mi-e foame, ţi-e dor, ni-i jale, vi-i somn, li-i frig* ş.a. poate admite mai multe variante de interpretăre a valorii lui sintactico-funcţionale. Dacă punem la baza delimitării criteriul semantic, observăm că atare unităţi sintactice exprimă variate senzaţii sau stări sufleteşti, iar agentul (în cazul dat persoana-posesor al acestor calificative) se prezintă în formele scurte ale pronumelor personale la cazul dativ (mi, ţi, ni, vi, li). În aceste propoziţii, conform principiului în cauză, pronumele sunt considerate subiecte logice în cazul dativ, iar verbul *a fi* împreună cu substantivele formează un predicat nominal.

Într-o situaţie mult mai delicată se prezintă subiectul propoziţiei subliniate din fraza: "Aşa, pesemne, şi era, căci lucrul acesta nu-l tăgăduia nici badea Cireş, recunoscând la un pahar de vin că draci se prea poate să n-aibă, dar ceva nesfinţit numaidecât o fi rămas într-însul, fiindcă totdeauna simte un imbold de-a face păcate, în vreme ce el e om cuminte şi blând

Scanned with OKEN Scanner

de felul lui, încât îi face mare plăcere, când stă de vorbă singur cu dânsul"(I.Druță). În asemenea cazuri criteriul logico-semantic şi funcţional ne obligă să ţinem cont neapărat de macrotext. Numai macrotextul ne face să determinăm că subiectul unității. *Aşa, pesemne, şi era* îşi are un suport logic, explicație semantică în fraza anterioară: "Chiar şi cei din Butuceni, care râd numai o dată pe an când scoate cloşca pui, ar trebui să recunoască şi ei:

- Bre, mulți draci mai are şi Cireş...".

Considerăm că anume constatarea din poziția *Bre, mulți draci mai are Cireş* stă la baza formării subiectului logic al propoziției *Aşa, pesemne, şi era* întrucât ea vine ca o continuare logico-semantică, situativă, foarte consecventă a textului propoziției precedente, echivalând semantic cu: (Această constatare a celor din Butuceni) aşa, pesemne, şi era.

Dacă aplicăm criteriul structural-gramatical şi formal, această propoziție pare să nu aibă subiect.

Problema tipurilor de predicate şi clasificarea lor constituie baza doctrinei ştiințifice despre propoziția bimembră şi nucleul ei – predicatul. Înțelesul de "tip" presupune existența trăsăturilor general-esențiale, care apar atât în unități concrete, cât şi în structuri diferite. Sensul de "tip" (tot aşa ca şi "clasă", "categorie" etc.) este relativ, deoarece el ne apare legat de distribuirea sau clasificarea unui anumit material. Un tip de predicat îl separă, îl determină şi îl delimitează pe altul, adică se opune altui tip (9).

Pentru predicat ca bază a clasificării se ia semnificația (semantica) indicilor predicativi, iar tipurile predicatelor trebuie să se opună conform modului de exprimare a acestora.

La delimitarea tipurilor de predicate şi la clasificarea lor s-a procedat în mod diferit. Tema "Predicatul în limba română" este abordată frecvent în literatura de specialitate. Multe probleme legate de această parte principală a propoziției

Scanned with OKEN Scanner

au fost deja elucidate. Cu toate acestea, în plan teoretic şi aplicativ, mai rămân o serie de chestiuni neclarificate, contradictorii şi discutabile. De exemplu, nu s-a ajuns la un acord comun în ceea ce priveşte structura compoziţională a predicatului şi a felului de determinare a esenţei lui sintactice.

Punând la bază principiul logico-semantic şi funcţional, adică onomasiologic, care prevede studierea fenomenelor sintactice "de la conţinut spre forma de expresie", am concis că predicatul în limba română nu poate fi limitat la un număr restrâns şi rigid de tipuri de realizare. El mai include în componenţa lui o serie de expresii cu verbe desemantizate, unele construcţii infinitivale cu verbul *a avea*, pleonasme, repetiţii verbale etc. Aceste fenomene de limbă formează la nivel sintactico-funcţional un predicat. În viziunea noastră, ele sunt unităţi sintactice formate din două şi mai multe elemente ce constituie un tot întreg logico-semantic şi funcţional, comportând anumite semnificaţii suplimentare: de durată (limitată sau nelimitată a acţiunii), de intensitate, de gradaţie, de progresie etc. Ele se manifestă în toate tipurile tradiţionale de predicate: PVS, PVC, PN, PVN. În exemplele ce urmează: 1) "**Sapă**, frate, **sapă, sapă**, /până când vei da de apă" (L. Blaga); 2) "Făt-Fumos **a luat şi s-a pornit** în lume" (M. Eminescu); 3) "Îndată după plecarea Greuceanului, Faurul-Pământului **se apucă şi făcu** chipul lui Greuceanu" (P. Ispirescu); 4) "**De vorbit nu poate vorbi**, că măselele şi dinţii i-au căzut mai bine de o mie de ani..." (I. Creangă); 5) "Împăratul **n-avu** nici el **ce** mai **zice** şi îi dete fata" (P. Ispirescu); 6) "**De milostiv milostiv eşti, de bun la inimă bun ai fost,** nu-i vorbă, dar de la o vreme încoace, te-ai făcut prea nu ştiu cum" (I. Creangă). Elementele subliniate intră în componenţa predicatului, deoarece exprimă un tot întreg logico-semantic şi o singură funcţie sintactică. Ele mai conţin, pe lângă semnificaţia substanţial-gramaticală de bază, şi

Scanned with OKEN Scanner

semnificaţii suplimentare. În exemplul 1 – un îndemn insistent, în 2 – o decizie promptă, în 3 – un aspect incoativ-terminativ, în 4 – o constatare a incapacităţii de efectuare a acţiunii, în 5 – obiectul acţiunii, în 6 – o constatare de ordin calificativ.

Cele arătate ne permit să delimităm în fiecare model structural al predicatului forme de bază şi forme angrenate ale aşa-zisului predicat angrenat (PA). Esenţa PA constă în faptul că, neschimbându-şi fondul structural al tipului, alături de semnificaţia substanţială de bază, mai exprimă semnificaţii suplimentare prin concursul elementelor angrenante.

Forma gramaticală a predicatului se constituie, în genere, din unitatea semnificaţiilor general-gramaticale şi din mijloacele ei structurale de exprimare. Aceleaşi semnificaţii gramaticale pot fi exteriorizate prin diverse mijloace. Astfel, paralel cu formele de bază ale PVS, PVC, PN, PVN, delimităm respectiv şi formele angrenate ale PVN (angr.), PVC (angr.), PN (angr.), PVN (angr.). Exemplificăm fără comentarii, indicând numai tipul: 1) "Bătrânul le-o fi spus **ce le-o fi spus** (PVS (angr.)) după care tătarii şi-au scos săbiile..." (I. Druţă); "Erau câteva foiţe, dar soacra a acoperit nişte hlăduneţe, le-a făcut unsuroase şi măcar **ia şi plângi** (PVS (angr.)): "Însă dacă **vrei** şi **vrei** numaidecât să te duci (PVC (angr.)), eu nu te opresc"; "**Eu îs bun cât îs bun,** (PN (angr.)), dar şi când m-a scoate din răbdare..." (I Creangă); "Paştele **este sărbătoarea sărbătorilor**" (PN (angr.) (dicton biblic).

Analiza formelor gramaticale ale PVS (angr.), PVC (angr.) şi PN (angr.) face posibilă delimitarea diferitelor variante ale acestor tipuri structurale. Elementele constitutive ale acestor tipuri se reprezintă ca un sistem complex, cu o exprimare unitară, compactă a semnificaţiei gramaticale şi substanţiale într-o îmbinare de cuvinte lexicalizată. Actualul sistem de forme structural-gramaticale ale PA funcţionează

Scanned with OKEN Scanner

paralel cu cel de bază. Trebuie să menţionăm că cele mai utilizate forme structurale ale predicatului în limba română sunt cele de bază, iar formele angrenate îşi fac apariţia numai în cazurile când sunt invocate de vorbitor, pentru a preciza anumite nuanţe adăugătoare de sens.

Comentariul dat ne conduce la concluzia că principiul logico-semantic în sintaxă este mai rezultativ, deoarece prevede cercetarea de la conţinut spre formă, sub aspectul relaţiilor comunicative, în baza unei semantici şi logici naturale, pentru a identifica corelaţia semnificaţiei substanţial-gramaticale ca bază a indicilor predicativi ai unităţilor şi, în general, ca bază a predicaţiei, fenomen ce alcătuieşte esenţa propoziţiei.

Referinţe bibliografice

1. Filin F.P. Ocerki po teorii iazâkoznania, Moskva, Nauka, 1982, p. 65.
2. Zolotova G.A. Ocerki funkţionalnogo sintaksisa ruskogo iazâka, Moskva, Nauka, 1973, p. 5.
3. Ciobanu Anatol. Sintaxa şi semantica, Chişinău, Ştiinţa, 1987, p. 24.
4. Stati Sorin. Teorie şi metodă în sintaxă, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 150.
5. Bondarko A.V. Teria funkţionalnoi gramatiki, Leningrad, Nauka, 1987, p. 18.
6. Mahmoudian, Morteza. Lingvistica (traducere din limba franceză), Moskva, Progress, 1985, p. 35.
7. Ciobanu Anatol. Despre principiile delimitării părţilor de propoziţie // Probleme actuale ale filologiei, Chişinău, Ştiinţa, 1985, p. 64.

inv. 182393

Scanned with OKEN Scanner

Liliana CIUDIN

CONTROVERSE ÎN JURUL PROPOZIȚIEI MONOMEMBRE NOMINATIVE

Propoziția s-a bucurat și se bucură de o atenție sporită a gramaticienilor, fapt ce are o justificare obiectivă în realitatea limbii. După opinia prof. A. Ciobanu, "sintaxa nu este altceva decât forma de exteriorizare a procesului cognitiv, a stării volitive și afective ale vorbitorului"(1). De bună seamă, "cu originea în nivelele morfematic și lexical (incluse în dezvoltarea sa), nivelul sintactic reprezintă limba în procesul comunicării lingvistice"(2).

Dintre unitățile sintactice, delimitate tradițional (propoziția, fraza, îmbinarea de cuvinte, partea de propoziție) (3), propoziția este considerată ca unitate fundamentală a sintaxei. Pe bună dreptate, propoziția trebuie să fie în centrul atenției noastre. În această ordine de idei, acad. Al. Graur relata că "propoziția este forma în care se organizează cuvintele pentru a exprima ce face sau cum face cineva sau ceva"(4). Renumitul lingvist francez E. Benveniste susținea că propoziția "este însăși viața limbii în acțiune. Folosind propoziția, noi părăsim sfera limbii – ca un sistem de semne — și ne încadrăm în altă lume, în cea a limbii ca mijloc de comunicare, a cărei expresie este vorbirea"(5).

Așadar, punctul de plecare al oricărei teorii sintactice îl constituie propoziția, iar scopul final – dezvăluirea esenței gramaticale a ei (6).

Deși propoziția a fost studiată permanent, problema prin complexitatea ei mai rămâne deschisă și rezultatele la care s-a ajuns nu sunt exhaustive. Această unitate sintactică se prezintă nu numai ca una din cele mai importante, ci și ca una din cele mai complexe unități ale limbii.

Scanned with OKEN Scanner

Problema clasificării propoziţiilor după structură, credem, este deosebit de interesantă, dar şi discutabilă.

Cercetătoarea M. Avram subliniază, în acest sens, următoarele "Clasificarea propoziţiilor după structură poate reprezenta însă şi un aspect referitor la părţile principale conţinute în propoziţie"(7). Din acest punct de vedere, propoziţiile se clasifică, de obicei, în: a) bimembre (care au ambele părţi principale) şi b) monomembre (care au o singură parte principală) (8).

În continuare ne vom referi pe scurt la propoziţiile monomembre şi mai detaliat la un tip special – propoziţiile nominative.

Aceste structuri prezintă un interes aparte pentru sintaxă. Discuţiile privind propoziţiile nominative au fost şi sunt foarte actuale. Lingvistul I. Eţcu menţionează că "problema propoziţiilor monomembre, în general, şi a celor nominative, în special, constituie una dintre problemele actuale ale sintaxei noastre"(9).

Potrivit concepţiei tradiţionale, două sunt particularităţile esenţiale ale sintaxei limbii noastre: structura bimembră a propoziţiei şi prezenţa obligatorie a predicatului exprimat printr-un verb la unul din modurile personale (10). Tocmai caracteristicile acestea lipsesc în propoziţiile nominative, "care nu prezintă un fenomen sporadic şi izolat, ci se încadrează într-un proces mai larg – în procesul nominalizării, - care îi imprimă limbii noastre o nouă particularitate şi pune în circulaţie noi valori expresive şi noi posibilităţi de formare şi comunicare a gândurilor. Fără a insista asupra momentului apariţiei în limbă a acestor construcţii, vom nota că de acum în secolul al XIX-lea şi, în special, în cea de-a doua jumătate a lui, când are loc procesul vertiginos de maturizare şi modernizare a limbii literare şi când se revalorifică toate resursele expresive ale limbii

Scanned with OKEN Scanner

naţionale, ele erau folosite destul de larg în proza literară, cât şi în dramaturgie şi poezie. În perioada ulterioară folosirea lor se intensifică vădit"(11).

E cunoscut faptul că vorbirea ca sistem de comunicare dispune de mai multe modalităţi de codificare şi exteriorizare a gândurilor. Uneori ea le exprimă în toată amploarea, reproducând toate elementele constitutive, alteori însă structura propoziţiei nu mai păstrează structura gândului, care se exprimă printr-un cuvânt sau sintagmă. E de menţionat că acest cuvânt reprezintă gândul în întregime, complet.

Aşadar, "uneori în vorbire se creează condiţii favorabile pentru deverbalizarea propoziţiilor existenţiale şi atunci întreaga structură este reprezentată prin elementul ei nominal, dând naştere aşa-numitelor propoziţii nominative"(12):

"A urcat dealul, a trecut câmpul. *Ploaie şi ceaţă*" (Stancu Z. Scr., VII, 14).

"Şi abia plecă bătrânul... *Ce mai freamăt, ce mai zbucium!*" (Eminescu M. Poezii, 115).

Conceptul de propoziţie nominală capătă amploare în lingvistică o dată cu studiul memorabil al lui A. Meillet, La phrase nominale en indo-européen ("Mémoires de la Société de linguistique de Paris", XIV, 1906) (13). Ulterior acest tip de propoziţii a fost descris mai detaliat în diferite limbi.

Cercetătoarea franceză Eva Aghel arăta că A. Meillet numeşte propoziţie nominală orice propoziţie care nu conţine nici o formă verbală pură (14). Faptul că propoziţia "nonverbală se opune propoziţiei verbale în limbi demonstrează că acelaşi tip de informaţie poate avea două configuraţii structurale diferite: aceasta nu este decât o lege universală"(15).

Propoziţiile nominative exercită funcţia de constatare a existenţei unui obiect sau fenomen oarecare. Importantă în

Scanned with OKEN Scanner

realizarea acestei funcţii ni se pare natura morfologică a părţii principale, dar nu numai. În această ordine de idei, ne ataşăm afirmaţiei dr. hab. I. Eţcu că "întrucât nominativul este, prin excelenţă, forma independentă a numelui, cu ajutorul lui se înfăptuieşte izolarea unui obiect oarecare de marea varietate de legături existente între acesta şi restul obiectelor din realitate. Dar aceasta nu este decât prima etapă a constituirii propoziţiei nominative. A doua şi cea mai importantă constă în exprimarea raporturilor ce se stabilesc între obiectul denumit de substantivul la nominativ şi realitatea în ansamblu"(16).

Problema propoziţiei nominative, prin complexitatea sa, generează o serie de întrebări, cum ar fi: 1) propoziţiile nominative sunt structuri bimembre sau monomembre; 2) ce parte de propoziţie constituie elementul de bază al nominativelor; 3) propoziţiile nominative sunt realizări complete sau eliptice etc.?

Nu avem scopul de a răspunde detaliat la aceste întrebări, ţinem doar să clarificăm unele lucruri.

Structurile bimembre sunt cele mai frecvente pentru limba noastră. Ele constituie o formă ideală (nu şi unică) de structurare şi exteriorizare a gândurilor. Însă în vorbirea obişnuită de fiecare zi nu ne limităm doar la modelele ideal.

Paralel cu propoziţiile bimembre, în limbă există şi structuri monomembre, care au o singură parte principală. În această ordine de idei, prof. B. Ardentov menţiona că în "propoziţiile nominative capătă veşmânt lingvistic un gând constituit numai dintr-o singură imagine sau noţiune (simplă sau compusă)"(17).

Astfel, deşi propoziţia nominativă are ca suport o judecată logică bimembră (un obiect şi forma lui de manifestare - existenţa), ea realizează o structură gramaticală monomembră (18).

Scanned with OKEN Scanner

"Dacă nu în trei zile apoi în cinci. *Zi de amânare, zi de supărare.*" (Sadoveanu M. Nicoară Potcoavă, 85).

"*Coloane nalte, bolți arcate splendid,*
Pe ele lune lin ardeau..." (Eminescu M. Poezii, 267).

S-a discutat mult problema părții principale a propoziției nominative. La prima vedere, analiza sintactică a acesteia, bazată pe compararea cu structurile bimembre, evidențiază un singur element și anume subiectul. Desigur, între subiectul propoziției bimembre și partea principală a propoziției nominative există o asemănare atât morfologică, cât și sintactică. Totuși elementul de bază al propoziției nominative nu poate fi numit nici subiect, nici predicat, o dată ce aceste noțiuni în gramatică sunt corelative (19). Noțiunea de subiect implică cu necesitate și pe cea de predicat, or, în cazul propozițiilor nominative (mai larg monomembre) nu este decât un singur centru organizatoric, care nu intră în raporturi predicative cu un alt element"(20).

Pe parcursul multor ani, sub presiunea curentului raționalist, propoziția nominativă era tratată drept bimembră necompletă (eliptică). Pentru a susține sau combate acest fapt, să vedem mai întâi, ce este elipsa: "elipsa numește de obicei absența părților principale de propoziție – subiectul și predicatul —..., în înțelesul mai larg se consideră elipsă și absența unuia sau a mai multor cuvinte cu alte funcții decât cea de predicat sau subiect, dar care sunt necesare pentru mai buna înțelegere a ideilor" (21).

Așadar, înțelegerea propozițiilor eliptice este posibilă numai în baza contextului sau situației concrete. Din acest punct de vedere, nominativele sunt structuri complete, deoarece "gândul exprimat de ele nu are nici un element al structurii lor ce ar putea fi dedus din context"(22).

Susținând cele spuse, menționăm că e vorba de structuri monomembre complete, care se deosebesc principial

Scanned with OKEN Scanner

de echivalentele lor bimembre în ceea ce priveşte organizarea şi exteriorizarea gândului.

Prin urmare, propoziţiile nominative monomembre constituie o unitate specifică de comunicare, ce se caracterizează prin anumite particularităţi în ceea ce priveşte posibilităţile de organizare şi expunere a gândurilor.

Note

1. Ciobanu A. Sintaxa şi semantica. Chişinău, 1987, p. 24.
2. Irimia D. Gramatica limbii române. Iaşi, 1997, p. 327.
3. Gramatica limbii române, vol. II. Bucureşti, 1973, p. 7-8.
4. Graur Al. Gramatica azi. Bucureşti, 1973, p. 175.
5. Benveniste E. Problèmes de linguistique générale. Paris, 1966, 128-129. Apud: Ciobanu A. Op. cit., p. 109.
6. Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa. Chişinău, 1987, p. 23.
7. Avram M. Cu privire la clasificarea propoziţiilor după structură // Culegere de studii... Bucureşti, 1962, p. 24.
8. Gramatica limbii române, vol. II, p. 67-70; Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa. Chişinău, 1987, p. 49-56.
9. Eţcu I. Problema propoziţiilor nominative în lingvistica moldovenească // Studii de limbă moldovenească. Chişinău, 1963, p. 3.
10. Capitole din istoria limbii literare moldoveneşti. Chişinău, 1971, p. 166.
11. Eţcu I. Propoziţia nominativă. Chişinău, 1966, p. 5.
12. Capitole din..., p. 167.

Scanned with OKEN Scanner

13. Neamţu G. Predicatul în limba română. Bucureşti, 1986, p. 161.

14. Aghel E. Historique de la phrase nominale dans les langues ouraliennes // Cele linguistique d'Aix-en Provence. Travaux 8 Linguistique comparée, 1990, p. 189.

15. Ibidem, p. 201.

16. Eţcu I. Propoziţia nominativă, p. 62-63.

17. Ардентов Б. Номинативные предложения в современном русском языке // Ученые записки Кишиневского государственного университета, т. LV. Выпуск филологический. Кишинев, 1959, с. 46.

18. LMLC. Sintaxa, p. 56.

19. Шахматов А. Синтаксис русского языка. Ленинград, 1941, p. 30; Ардентов Б. Op. cit., p. 59, 68.

20. Eţcu I. Propoziţia nominativă, p. 25.

21. Coteanu I. Gramatică. Stilistică. Compoziţie. Bucureşti, 1990, p. 93.

22. Eţcu I. Tipologia propoziţiilor în limba moldovenească contemporană. Chişinău, 1979, p. 179-180.

Texte şi abrevieri

1. Eminescu M. Poezii. Bucureşti, 1958 – Eminescu M. Poezii.

2. Sadoveanu M. Nicoară Potcoavă. Bucureşti, 1977 – Sadoveanu M. Nicoară Potcoavă.

3. Stancu Z. Scrieri, VII. Bucureşti, 1976 – Stancu Z. Scr., VII.

Scanned with OKEN Scanner

Stanislav VIERU

NOTE PRIVIND CORELAȚIA ADVERSATIV – CONCESIV LA NIVEL FRASTIC

În literatura de specialitate, când se vorbeşte despre adversative, se are în vedere propoziţia a doua a raportului sintactic, adică cea care conţine jonctivul adversativ (*dar, însă, iar, ci,* uneori *şi*). Dintr-un raport concesiv se analizează, de obicei, doar propoziţia subordonată concesivă, valoarea regentei rămânând mai puţin cunoscută. Această tendinţă de a cerceta conţinutul semantic şi rolul funcţional al propoziţiilor dintr-o relaţie sintactică a condus uneori la confundarea raportului sintactic ca noţiune logico-gramaticală cu valoarea semantică a propoziţiilor ce formează raportul dat.

Astfel în fraza *Citesc, dar nu înţeleg* propoziţia *dar nu înţeleg* este o veritabilă adversativă. Dacă aplicăm metoda transformaţională, putem modifica fraza în forma *Deşi citesc, nu înţeleg*, în care propoziţia *Deşi citesc* devine o subordonată concesivă, iar *nu înţeleg* – regentă. Indiferent de aceste deosebiri formale, ambele variante ale frazei exprimă unul şi acelaşi lucru, adică între propoziţiile ce le formează este acelaşi raport sintactic.

În majoritatea frazelor cu raportul adversativ sau concesiv este prezentă negaţia *nu*. Care ar fi rolul ei în această frază?

După DEX, negaţie înseamnă "cuvânt cu ajutorul căruia se neagă ideea exprimată de o propoziţie sau de una dintre părţile ei". Tot acolo se zice că *a nega* are sensul de "a contesta existenţa, necesitatea, obligativitatea unui lucru, a unui fenomen etc.; a nu recunoaşte, a nu admite un fapt, a tăgădui". *A contesta* are sensul de "a nu cunoaşte dreptul sau

Scanned with OKEN Scanner

valoarea cuiva sau ceva, existența sau necesitatea unui lucru". Analizând în ansamblu sensurile acestor cuvinte, am ajuns la concluzia că propozițiile negative totale, adică cele în care negația se referă la predicat, pot fi considerate drept *propoziții a căror existență nu este recunoscută.* Cu alte cuvinte, propozițiile negative își au existența doar pentru că neagă o altă realitate (propoziție) și pentru vorbitor sau ascultător contează, mai întâi de toate, realitatea negată.

Dacă într-adevăr aceasta este valoarea informativă a negativelor totale, atunci nu contează forma prin care este redată ea. Astfel fraza *Citesc, dar nu înțeleg* este echivalentă semantic cu *Citesc, dar înțelegerea lipsește.*

Semantic, propoziția adversativă constituie o urmare logică a ideii din propoziția regentă, dar ea este negată. Deci *adversativa nu conține o idee negativă, ci una negată.* În esență arată posibilitatea existenței unei realități pe care o constatăm realizată, deși are o existență ipotetică negată. Din acest punct de vedere, *propozițiile adversative sunt niște propoziții care neagă o posibilă finalitate sugerată de regenta ei.*

Deci într-un raport adversativ propozițiile se află în interdependență – prima (propozițional) este cauza celei de-a doua, iar a doua, adversativa, este o finalitate negată a celei dintâi. Sau: în fraza *Citesc, dar nu înțeleg, citesc* este o cauză care trebuia să aibă rezultat faptul că *înțeleg*. Adversativa conține finalitatea negată a unei cauze – *citesc* (ar trebui – *deci înțeleg*), *dar nu înțeleg.*

Nu credem că e corect să spunem că *citesc* este o cauză ce nu-și face efectul sau adversativa desemnează o acțiune care se desfășoară indiferent de piedica din regentă, teze întâlnite în unele definiri ale raportului adversativ – raportul dintre două propoziții, una fiind regentă și alta adversativă, echivalează cu relația *cauză – efect.*

Scanned with OKEN Scanner

S-ar putea obiecta că avem raporturi adversative în care nici o propoziţie nu este negativă, cum ar fi: *Mă strigi, dar eu îmi continuu calea.* În asemenea fraze este aceeaşi posibilă finalitate a regentei, doar că negarea ei se face prin existenţa altei finalităţi, cu alte cuvinte, adversativa aceasta este o realitate ce neagă o altă realitate presupusă de regentă ca posibilă.

Dacă transformăm raportul adversativ în concesiv, relaţia dintre propoziţii rămâne aceeaşi. Evident, regenta trece în concesivă şi adversativa în regentă – *Deşi citesc, nu înţeleg.* Sensul acestei fraze este: faptul că *citesc* nu are drept urmare *înţelegerea* de către noi a celor citite, cum ar fi firesc sau cum ne aşteptăm, ci *neînţelegerea*, adică este negată finalitatea presupusă.

În concluzie, raportul sintactic adversativ şi cel concesiv sub aspectul relaţiilor dintre propoziţii sunt identice. Atât adversativitatea, cât şi concesivitatea reprezintă unul şi acelaşi raport dintre propoziţii, chiar dacă au forme diferite de exprimare.

Este un raport subordonator, deoarece componentele lui sunt în interdependenţă cauzală. În această categorie de fraze nu trebuie incluse cele formate cu ajutorul conjuncţiilor *iar* şi *ci.*

Cum să numim acest raport sintactic?

Adversativ nu-l putem numi, deoarece conform DEX-ului *adversativ* înseamnă "ce exprimă o opoziţie", iar în limbă o opoziţie poate fi exprimată şi de propoziţiile disjunctive. Mai mult decât atât, propoziţiile unui astfel de raport nu se află în opoziţie. Există o opoziţie, dar ea este între adversativă şi finalitatea presupusă, şi nu între cauza din regentă şi finalitatea din adversativă. La fel nici cauza din concesivă nu se află în opoziţie cu ideea din regentă — finalitatea rezultată este în opoziţie cu cea aşteptată.

Scanned with OKEN Scanner

Aceste teze sunt susţinute de conţinutul conceptului de *opoziţie:* "raportul dintre două lucruri sau două situaţii opuse, contradictorii". În accepţie filozofică, opoziţia este un "raport de excludere între două noţiuni sau două judecăţi, astfel încât acceptarea uneia dintre ele duce la respingerea celeilalte". Din câte vedem, conform DEX-ului, un fenomen, un fapt nu poate fi în opoziţie cu finalitatea sau cauza lui, ci doar finalităţile pot fi diferite de cele aşteptate, eventual o cauză presupusă poate fi în opoziţie cu cea reală. Deci logica nu permite utilizarea termenului *adversativ* pentru acest raport sintactic.

De ce să nu-l numim concesiv?

Conform DEX-ului, *concesiv* are sensul "care face concesii", accentuăm "care face". Nu este corect să utilizăm termenul *concesiv* pentru acest raport, fiindcă el (raportul) nu face concesii nimănui. Într-adevăr, conţine o idee de concesie, dar asta e altceva. Deci cel puţin din acest punct de vedere utilizarea termenului este improprie.

Pe de altă parte, credem că termenul *concesiv* nu este potrivit nici pentru propoziţiile cu *deşi, măcar că* etc., deoarece ele nu constituie o concesie, ci, de fapt, o cauză de care se face abstracţie sau care nu participă direct la realizarea ideii din regentă. O concesie presupune un agent şi un beneficiar, în timp ce într-un raport concesiv sau adversativ nu putem depista nici persoana care face concesia, nici pe cea care profită de această concesie. Deci nici termenul *concesiv* nu este adecvat raportului dat.

Cum să numim totuşi raportul care arată că finalitatea unei cauze este alta decât cea presupusă? Rămâne de cercetat femonenul.

Scanned with OKEN Scanner

Victor AXENTE

CONTROVERSE PRIVIND SEMIAUXILIARELE MODALE

În prezent, în domeniul analizei şi interpretării faptelor de limbă, asistăm la o vie mişcare de idei, la promovarea unor viziuni în domeniu. Deci, e firesc ca una şi aceeaşi problemă să se abordeze din puncte de vedere diferite. De aici şi unele situaţii indefinite la orele de limbă română. E de-a dreptul derutantă pentru profesori şi elevi tema "predicatul". Or, această parte de propoziţie este tratată deosebit la nivelul de însuşire şi de investigaţie. Apar reale dificultăţi privind interpretarea unor categorii de verbe la modurile personale – semiauxiliarele modale.

Bunăoară, în sintagma *pot citi* pentru unii verbul *pot* este predicativ şi *citi*, complement direct (deşi nu văd cum am putea demonstra tranzitivitatea lui *a putea*, căci e absurd să spunem *pot o carte*, ultima vocabulă, cu pretenţie de complement direct); pentru alţii însă cuplul respectiv formează o unitate — predicat verbal compus, construit din semiauxiliarul *a putea* plus infinitivul *a citi*. Pornind de la această constatare, un număr mare de cercetători vin să probeze prin argumente existenţa semiauxiliarelor de mod şi de aspect ca o clasă distinctă de verbe, alţii pun sub semnul întrebării sau chiar neagă existenţa semiauxiliarelor, mai cu seamă cele de aspect.

Manualele de limbă română recomandate pentru ciclul liceal *Florin D. Popescu, Limba română, cl. XI-XII şi I. Ciornâi, I.L. Matcovschi, Limba română* (manual pentru şcoala normală) reflectă şi ele diferit subiectul respectiv. Primul autor nu recunoaşte semiauxiliarele ca făcând parte din predicatul (fondăm aserţiunea doar în baza manualului), iar cel

Scanned with OKEN Scanner

de-al doilea exagerează, după părerea noastră, în ce priveşte numărul lor.

Astfel stând lucrurile, probleme apar mai ales atunci când le recomandăm elevilor ambele surse care, în această ordine de idei, se bat cap la cap. Când e vorba să delimiteze propoziţiile în cadrul frazei, sunt puşi în faţa unei dileme greu de descurcat. Conform primei surse (T. Popescu), numărul propoziţiilor poate fi mai mare, iar după cea de-a doua, mai mic. Deci, sunt două interpretări. Acceptarea uneia din ele în detrimentul celeilalte, credem, e în dauna adevărului ştiinţific.

Se pare că au dreptate acei care afirmă că anumite nuanţe de modalităţi (*a trebui, a putea, a(i) veni, a fi, a avea*) pot forma împreună cu altele un complex cu sens unitar – o unitate în care cele două verbe fuzionează la nivel sintactic. Exemple: *Era să cad. El nu trebuia să mai stea acolo. Nu prea îmi vine să mărturisesc. Aveam să-ţi spun o veste. Nu mi-i a mă face acuma actor.*

Aceste verbe (primele) îşi atenuează într-un fel sensul lor lexical, avându-l doar pe cel modal şi nu mai au capacitatea de a realiza în condiţii determinate o comunicare deplină şi de a fi singure predicate verbale. Or, în analiza faptelor de limbă la nivel sintactic latura semantică nu poate fi neglijată (A. Ciobanu. Sintaxa şi semantica. Chişinău, 1987).

Nici unul din termenii sintagmei predicative de mai sus nu poate fi omis (în contextul respectiv, cu excepţia faptului când ele ar putea fi predicative, adică fără verb succedent), deoarece propoziţiile ar fi incorecte. Căci ce înseamnă să disociem predicatul. *Nu-mi vine să mărturisesc?* E evident că, luate separat, primul verb e golit de sens.

Categoria predicatului compus este o realitate, nepunându-se chestiunea existenţei lui. Alta e problema. Studiile de referinţă dovedesc numeroase disensiuni în ce priveşte numărul semiauxiliarelor de mod, fapt ce îi obligă pe

Scanned with OKEN Scanner

cercetători să găsească metode de cercetare adecvate spre a reţine trăsăturile lexico-gramaticale care fac posibilă delimitarea acestei clase verbale şi stabilirea inventarului lor real.

Deocamdată însă unii cercetători optează doar pentru câteva: *a trebui, a putea, a(-i) veni, a fi, a avea.* Ni se par acceptabile pe motiv că semnul lor lexical pregnant este modalitatea şi ele purtând în acelaşi timp semnele predicativităţii grupului (predicatului compus).

Pentru exersare şi consolare le vom propune (elevilor), studenţilor să găsească la auxiliarele respective în calitate de succedente verbe la conjunctiv, infinitiv, supin,participiu. Exemple:

La *a trebui,* când exprimă ideea de necesitate: *Poeziile trebuie memorizate (trebuie* + participiu*). Trebuie să se închidă în casă (trebuie* + conjunctiv*).*

A avea, în calitate de semiauxiliar, e folosit pentru a exprima sensul (modal) de necesitate: *Mă întreb ce am de zis (am* + supin*); Multe avem a învăţa (avem* + infinitiv*); Peste doi ani avea să plece în alt oraş (avea* + conjunctiv*).*

A putea prezintă doar două posibilităţi distribuţionale:

a) *Ce crezi tu că putem face acolo?* (C. Petrescu) (*putem* + infinitiv).

b) *Nu pot să-mi părăsesc prietenul* (*a putea* + conjunctiv).

A fi se distribuie (în calitate de auxiliar) cu un conjunctiv: *Era să-l lase singur;* cu un infinitiv: *Îi era a face ceva util;* cu un supin: *Ei, ei! ce-i de făcut, Ioane?* (I. Creangă).

A veni exprimă ideea de dorinţă, de posibilitate şi poate fi succedat de un infinitiv: *Nu-mi vine a crede;* de un conjunctiv: *Îţi vine să crezi cu tot dinadinsul.*

Scanned with OKEN Scanner

În concluzie vom spune că în privinţa semiauxiliarelor modale, cu toate inconsecvenţele de interpretare şi părerile controversate ale unora, lucrurile converg la un punct: acceptarea lor.

Altfel se prezintă situaţia cu semiauxiliarele de aspect la interpretarea cărora mulţi insistă doar asupra laturii formale, de unde şi ideea că verbele respective ar fi capabile să funcţioneze în calitate de predicate. Avem deci şi aici păreri controversate.

Bibliografie

1. Ciobanu Anatol. Sintaxa practică. Chişinău, 1991.
2. Ivănuş D. Limba română (Admitere în liceu). Cluj-Napoca, 1998.
3. Avram M. Gramatica pentru toţi. Bucureşti, 1998.
4. Lobiuc I. Teoria limbii române pentru practica examenelor. Iaşi, 1996.
5. Dumitriu C. Gramatica limbii române explicată. Iaşi, 1994.
6. Bertea M. Gramatica explicativă a limbii române. Chişinău, 1993.

Scanned with OKEN Scanner

Vitalie MARIN

CALAMBURUL CA PROCEDEU ARTISTIC

Unul din procedeele cu veche tradiţie de redare a efectului comic sau comico-satiric îl constituie jocul de cuvinte, *calamburul* (fr. calembour "glumă"). Acesta reprezintă un procedeu stilistic, cu efect umoristic, bazat pe echivoc. Însă cu toată vechimea sa, procedeul acesta nu s-a bucurat la noi de atenţia cuvenită a cercetătorilor.

Calamburul se distinge, în primul rând, prin forma sa lingvistică specifică. Mânuitorii de condei creează cu ajutorul cuvintelor polisemantice, a omonimelor sau a paronimelor, în mod voit, posibilitatea unei duble interpretări, făcând ca desfăşurarea normală a ideilor să capete o întorsătură neaşteptată, bruscă (de cele mai multe ori comică). Efectul stilistic constă în faptul că cititorul descoperă sensul adevărat al cuvântului în pofida sensului aparent impus de context. De exemplu:

Ofiţerul:

— *Să-ncepem la geografie. Stănică Ion*!

— *Ordonaţi*!

— *Spune-mi, unde sunt* ***polii****?*

— *Trăiţi, don locotenent, în lada lu don căpitan casier!*

— *Nu aşa, rătane! (Arătând pe glob). Uite unu aici şi unu acolo! Ai înţeles?*

— *Am înţeles, trăiţi! (Ducându-se la loc, către alt soldat). De calic ce e, vede numai* ***poli****!* (A. Bacalbaşa, *Din viaţa militară).*

Scanned with OKEN Scanner

Fiind un joc de cuvinte bazat pe asemănarea sau identitatea sonoră dintre două cuvinte cu înţeles deosebit sau pe specularea echivocului pe care îl pot produce cuvintele polisemantice, calamburul conferă comunicării o deosebită pregnanţă şi emotivitate, deoarece face ca atenţia să fie concentrată asupra acelor relaţii dintre fenomene, care până la momentul dat rămâneau neobservate.

Din punct de vedere logic, calamburul se întemeiază pe similitudinea comică, pe contrapunerea sau compararea unor astfel de noţiuni, care în condiţii obişnuite ar fi inconfundabile.

În procesul comunicării, calamburul apare, de obicei, ca urmare a unei "tamponări" neaşteptate, dar intenţionate a unor sensuri diferite ale cuvântului (de regulă două) sau prin "tamponarea" omonimelor (resp. a omoformelor sau omofonelor). Sunt posibile şi alte procedee, cum ar fi, spre exemplu, "tamponarea" unor cuvinte apropiate ca structură sonoră, dar diferite ca sens, adică a paronimelor, utilizarea unor expresii frazeologice cu formă prelucrată, renovată etc.

În cele ce urmează, ne vom opri la examinarea câtorva dintre cele mai importante procedee de creare a calamburului în limbajul artistic.

Vom începe cu caracterizarea calambururilor bazate pe polisemie şi omonimie. Vom analiza aceste două tipuri de calambur, luându-le împreună, deoarece calamburul creat pe baza polisemiei prea puţin se deosebeşte de cel construit pe baza omonimiei, cu atât mai mult că uneori ne lovim de situaţii, în care distincţia dintre cuvintele omonimice şi cele polisemice se dovedeşte a fi destul de dificilă.

Înainte de a trece la cercetarea faptelor concrete, se impune necesitatea de a explica, cel puţin în linii mari, cauza care generează efectul comic sau comico-satiric al calamburului bazat pe polisemie sau omonimie.

Scanned with OKEN Scanner

Este bine ştiut că la nivelul limbii, al inventarului lexical, există numeroase cuvinte care pot dispune de două sau mai multe sensuri, cât şi cuvinte care pot avea structură sonoră identică, dar sensuri total diferite. La nivelul vorbirii, de îndată ce nimereşte în context, cuvântul polisemantic dă la iveală numai unul din sensurile sale, deoarece contextul îl lipseşte pentru momentul dat de toate celelalte semnificaţii care îi sunt proprii. Astfel, bunăoară, în limba română cuvântul *a comanda* are câteva sensuri, printre care: "a deţine conducerea, comanda unei unităţi"; "a solicita, a cere de mâncare, de băut într-un local de consum". Dacă îl utilizăm în vorbire, el desemnează de fiecare dată o anumită noţiune, îşi realizează una din semnificaţiile sale.

Însă în anumite scopuri, în special pentru crearea efectului comic, autorul în mod intenţionat poate introduce într-un context un cuvânt care şi-ar menţine concomitent, două (mult mai rar trei) sensuri. Iată, spre exemplu, cum figurează simultan ambele sensuri menţionate mai sus ale cuvântului *a comanda* în următorul fragment:

Imediat chelnerul se prezintă - nereglementar, ca un ţivil:

*— Ce **comandaţi**?*

*— Eu **comand** cumpania a treia, leat! Da'ce treabă ai tu?*

— Am crezut că voiţi să mâncaţi.

— Fireşte că vreau.

Chelnerul îi aduce lista (A. Bacalbaşa, *Moş Teacă la birt*).

Prin "tamponarea" intenţionată în cadrul cuvântului *a comanda* a celor două sensuri indicate mai sus, scriitorul reuşeşte să construiască un calambur cu un efect comic evident. În urma "tamponării" imprevizibile a acestor două sensuri, se manifestă şi atitudinea ironică a autorului. Este

Scanned with OKEN Scanner

vorba de o ironie batjocoritoare la adresa unui soldafon agramat, cum este binecunoscutul moş Teacă.

În mod firesc, poate apărea întrebarea: o dată ce în vorbire, în context cuvântul polisemantic este sesizat numai cu un singur sens, atunci cum de poate fi posibilă "tamponarea" a cel puţin două sensuri într-un singur cuvânt? Totul constă în faptul că pentru crearea calamburului este necesar un anturaj frastic respectiv, care ar da posibilitate celui ce decodează să interpreteze cuvântul în ambele sensuri. Putem spune că în asemenea cazuri într-un singur text ar figura parcă două contexte şi în fiecare dintre ele unul şi acelaşi cuvânt ar avea sens diferit.

Ţinem să subliniem, în acelaşi timp, că în urma unei astfel de "tamponări" dintre sensurile unui cuvânt una din semnificaţii se dovedeşte a fi mai "dură", prevalând întrucâtva asupra celeilalte. Şi numai intuirea unei astfel de prevalări semantice subtile, care se datoreşte ambianţei contextuale, poate genera efectul scontat. Astfel, bunăoară, în exemplul de mai sus, anturajul contextual al cuvântului *a comanda* a făcut să prevaleze primul sens, acela de "avea comanda unei unităţi militare", fără a-l anihila total pe al doilea.

Ca antipod al acestui procedeu îl poate constitui utilizarea altui tip de calambur, bazat tot pe polisemie, însă aici cele două semnificaţii ale cuvântului nu se "tamponează", ci, din contra, "coexistă" comic. În asemenea cazuri, cuvântul ce formează calamburul este repetat de două ori, de fiecare dată având sens diferit. De exemplu:

*Venea la **lume** în satul ista! Din alte sate dimprejur şi din altele mai depărtate, - fete, flăcăi, gospodari, neveste, că-ţi fugeau ochii, - doamne, **lume** este pe **lumea** asta câtă frunză şi iarbă...* (V. Vasilache, *Povestea cu cocoşul roşu*).

După cum vedem, aici nu este vorba despre o "tamponare" internă dintre două sensuri din cadrul unui

Scanned with OKEN Scanner

cuvânt. De două ori este repetat cuvântul *lume*, de fiecare dată fiind întrebuinţat numai cu o singură semnificaţie. În primul caz, are sensul de "oameni, mulţime", iar în al doilea de "totalitate a celor existente în realitate". Un asemenea tip de calambur dispune de o încărcătură afectivă mai slabă, întrucât aici nu avem o contopire neaşteptată a două sensuri care ar putea fi sesizată simultan.

Pot fi întâlnite şi calambururi întemeiate pe afinitatea dintre două sensuri ale unui singur cuvânt, dintre care unul este liber, independent, celălalt – dependent (legat frazeologic). Este vorba despre o cumulare intenţionată a două sensuri într-un singur cuvânt. În urma unei astfel de interpretări echivoce a cuvântului sau a îmbinării de cuvinte (indiferent de faptul dacă este cuvânt polisemantic), enunţul poate fi înţeles în două feluri: în sens direct, nelegat figurat de context, şi în sens figurat. Chintesenţa unui asemenea calambur o conţine, de fapt, al doilea sens, căci anume acesta redă în mod comic sau comico-satiric conţinutul mesajului artistic. De exemplu: *Schimbători de panorame /Am dat totul la pământ - /**Mori** de apă, **mori** de vânt / Şi-am rămas cu... **mori de foame*** (E. Tarlapan, *Căderea imperiului*).

Procedeul acesta este caracteristic pentru epigrame, unde nota comică, hazlie rezultă din îmbinări de cuvinte ce conduc cititorul la o concluzie neaşteptată.

Calamburul mai poate fi bazat şi pe capacitatea unor cuvinte de a dezvolta semnificaţii diferite, semnificaţii care pot fi confundate de către interlocutori. În asemenea cazuri se recurge la anumite precizări, care necesită reluarea cuvântului confundat. De exemplu: *Când a venit iar să ceară, am luat-o de umeri şi-am scos-o binişor afară. S-a uitat la mine mirată... Am pus mâna pe **furcă**. Nu pe **furca** de adunat paiele. Pe **furca*** de tors (Z. Stancu, *Desculţ*).

Scanned with OKEN Scanner

Menirea unui astfel de calambur este de a contribui la înviorarea naraţiunii, a dialogului, atribuindu-i o pronunţată notă de comism.

Calamburul poate să apară uneori şi graţie faptului că, utilizând cuvântul într-un sens, autorul, pe neaşteptate, prin utilizarea unui omonim, sugerează un alt sens, fiind nevoit în asemenea cazuri să recurgă la explicaţii, la ajutorul unor cuvinte concretizatoare: *lacătă-i-s şi cârlanii oi, şi bietul Anghel se trezeşte* ***strungar****...se înţelege, nu la uzină, da la stână* (V. Vasilache, *Povestea cu cocoşul roşu*).

Asemănarea sonorităţii şi a semanticii cuvintelor e utilizată uneori pentru construirea unor calambururi, a căror temelie o constituie "etimologiile" populare sau autoriceşti, când cuvintelor, nelegate prin comunitatea originii, li se atribuie o înrudire genetică. Astfel de etimologii pot căpăta nuanţă comică numai în acele cazuri în care autorul este conştient de o asemenea îmbinare întâmplătoare a unor paronime situative, de arbitrarul interpretării semantice pe care o propune. De exemplu: *Acum, pentru că plec, cine are ceva de* ***lăcrămat****, să vină să* ***lacrăme*** (A. Bacalbaşa, *Moş Teacă*).

În acest context verbul *a lăcrăma* este folosit în locul lui *a reclama*, cu care se aseamănă sub aspectul structurii sonore. Apariţia acestui cuvânt a fost înlesnită aici, după cum se vede, şi de o anumită afinitate semantică dintre *a lăcrăma* şi *a reclama*, căci a face o reclamaţie contra cuiva înseamnă "a se plânge contra acestuia".

De calambur se apropie şi aşa-numitul procedeu al tautologiei aparente, când are loc apropierea semantică a unor cuvinte identice ca structură sonoră sau expresii, dintre care unele sunt folosite cu sens figurat sau intră în componenţa unor îmbinări mai mult sau mai puţin stabile, având sens care se deosebeşte de cel direct. De exemplu: *Vremea* ***trece*** *şi* ***ne trecem****, / Cum* ***trec*** *toate pe pământ/ Şi pe lângă multe* ***trecem****,*

Scanned with OKEN Scanner

observându-le ***trecând****. /Totuşi, fie spus* ***în treacăt****: / Relele ce* ***s-au trecut*** */ Nici prin cap să nu* ***ne treacă*** */* ***Să*** *le* ***trecem*** *la* ***trecut*** (P. Zadnipru, *A trece*).

S-ar părea că avem aici un simplu joc de cuvinte bazat pe expresii tautologice. Că e joc de cuvinte, da. Însă este un joc de cuvinte bazat mai mult pe polisemie cu diverse semnificaţii simbolice, decât pe repetări tautologice propriu-zise.

O bogată sursă de creare a calamburului o constituie omonimele. Din punctul de vedere al expresivităţii artistice, calamburul bazat pe "tamponarea" omonimelor nu se deosebeşte cu mult de cel care este constituit din cuvinte utilizate cu sensuri diferenţiate. De exemplu: *Atunci ca şi când o putere nevăzută ne-ar fi strâns de gât, glasurile noastre se stinseră şi se făcu între noi o adâncă tăcere. Câteva* ***feţe*** *schimbau* ***feţe****, căci Bistriţa clocotea împrejurul nostru, pare că ar fi dorit a ne trimite în fundul ei, ca să ne sfârşim concertul* (V. Alecsandri, *O plimbare în munţi*).

Cuvântul *faţă* în primul caz are sensul învechit de "persoană, personaj", iar în al doilea – pe acela de "parte anterioară a corpului omenesc", care, deşi intră în componenţa expresiei frazeologice *a schimba feţe* "a se simţi foarte încurcat la vederea unor lucruri sau situaţii neplăcute", nu şi-a pierdut în întregime sensul de bază.

E foarte eficient procedeul construirii calamburului prin utilizarea de către o singură persoană a două omonime. O astfel de întrebuinţare poate fi numită "tamponare" intenţionată a omonimelor. De exemplu:

Galbănul: ...Ah! doamne! de ce nu-s domn!

Paraua. Pentru că ieşti numai un biet *ban.*

Galbănul. Mihai Viteazul încă a fost *ban*, dar s-a făcut stăpânitor, încât a tremurat Ţarigradul la numele lui. Eu sunt *ban* de Olanda şi, deşi nu-mi este dat a fi niciodată domn,

Scanned with OKEN Scanner

gândeşte că pot să fac domn (V. Alecsandri, *Istoria unui galbăn*).

În acest fragment sunt întrebuinţate două omonime cu sensuri total diferite: într-un caz însemnând "titlu de dregător", iar în altul – "unitate monetară". Anume "tamponarea" intenţionată a omonimelor conferă unor astfel de calambururi spirit şi comism.

Tot în scopuri comice sau comico-satirice autorii recurg uneori la un joc de cuvinte bazat pe omofonie. Este vorba despre utilizarea unui grup de cuvinte (format de cele mai multe ori din două elemente lexicale) care se pronunţă în acelaşi mod ca şi alt cuvânt. De exemplu: *Asemine nu voi pomeni nimic despre nedelicateţa unui cârd de boi de frunte, care, întâlnindu-se cu noi pe podul de la Răpciuni, vroia numaidecât să ne arunce cu coarnele în Bistriţă, sub cuvântul ca boii trebuie să aibă pasul asupra boierilor şi feciorilor de* ***boieri****, fiindcă şi ei au fost feciori, de* ***boi ieri*** *şi că astăzi sunt boi întregi* (V. Alecsandri, *O plimbare în munţi*).

Calamburul poate fi construit în scopuri umoristice şi pe baza unei omofonii aparente, situative ce implică confruntarea structurii sonore a cuvintelor. Vorbitorul nu presupune altă interpretare a cuvintelor pe care le rosteşte, cu toate acestea interlocutorul le înţelege cu totul în alt sens. Asemenea calambururi sunt folosite în forma dialogată a vorbirii. Acest procedeu este frecvent în comediile lui V. Alecsandri. De exemplu:

Arvinte: I-am luat casa pe nimica, ş-apoi ţi l-am chefăluit frumos, de-am prefăcut zapisu *cu cuiu*...

Pepelea: Cucuiu... Unde ai cucui, nepoate? (*Sânzeana şi Pepelea*).

Zuliaridi... Ţi plaţe rochia chinurie şi basmachii *roşi*?

Măndica. Cum *roşi*?.., *Roşi* de guzgani? (*Chir Zuliaridi*).

Scanned with OKEN Scanner

În scopul aceloraşi efecte comice sau comico-satirice, scriitorii pot obţine un calambur foarte reuşit prin asocierea într-o singură frază a două cuvinte asemănătoare după structura lor fonetică, dar diferite ca sens. Este vorba despre utilizarea unor paronime care ar produce surpriza unei oarecare relaţii semantice aparente, căci pot avea numai aparent radical comun. Esenţa unei astfel de construcţii stilistice constă în împletirea ingenioasă a semnificaţiilor pe care le conţin cuvintele cu similitudine sonoră. Fenomenul asonanţei care stă la temelia unui asemenea tip de calambur poartă numele de paronomază. De exemplu:

— *Socoteala! Îi zice chelnerul.*

— *Ce socoteală, deşcă? Eu sunt* ***furier****.*

— *Nu zic că* ***furaţi****, dar trebuie să plătiţi...*

(A. Bacalbaşa, *Moş Teacă*).

În cazul dat *furier* şi *furaţi* au numai aparent radical comun. Cu toate acestea, implicaţia semantică între asemenea paronime trebuie identificată, pentru a putea fi savurată.

Este vorba despre o relaţie de sens, întemeiată ori nu pe radical comun. Un asemenea radical poate fi acelaşi sub aspect etimologic (*cine-m-parte, parte-şi face*), dar poate şi să pară numai că este acelaşi, ca în exemplul nostru.

La utilizarea intenţionată a unor paronime aparente sub formă de calambur, autorii pot recurge şi în situaţiile în care le plasează în replicile diferitelor personaje, care nu se înţeleg. De exemplu:

Pârlea (posomorât). Ba cât despre fata lui Papură împărat, pune-ţi pofta-n cui.

Lăcustă. Şi pentru ce, mă rog...

Pârlea. Pentru că mă duc *s-o-mpeţesc*...

Lăcustă (ironic). Ş-apoi *s-o păţeşti* în adevăr, vere (V. Alecsandri, *Sânzeana şi Pepelea*).

Scanned with OKEN Scanner

Aşadar, din cele constatate până aici, calamburul poate fi realizat prin întrebuinţarea sensului dublu al cuvântului sau a diferitelor cuvinte cu structură identică sau asemănătoare. Să nu se creadă însă că la utilizarea calamburului se recurge ca la un simplu procedeu de "joc", ca la un "joc" hazliu de cuvinte. Desigur, ca şi oricare alt procedeu, el poate fi aplicat reuşit sau nereuşit, poate include în sine un conţinut adânc sau poate produce doar un efect aparent. Are importanţă aici simţul măsurii, sensibilitatea estetică, dexteritatea, caracterul firesc de care dă dovadă calamburul în pânza naraţiunii artistice.

Făcând uz de acest mijloc stilistic tradiţional, vorbitorul nu meditează, de obicei, asupra selectării unei modalităţi la construirea lui. Pe locutor îl preocupă, în primul rând, precizia maximă şi pitorescul în redarea ideii, apariţia calamburului caracterizându-se printr-o firească spontaneitate.

Scanned with OKEN Scanner

Irina CONDREA

LIMBA PRESEI PERIODICE: CLIŞEE ŞI FORMELE DE EXPRIMARE

Limba presei periodice reprezintă un conglomerat de trăsături, care deosebesc stilul publicistic de celelalte stiluri – numite sau nu – funcţionale.

Pentru mass-media pivotul activităţii este *informaţia*, în special, *informaţia la zi*, orientată spre un destinatar "generalizat", nespecializat în vreun domeniu aparte.

Tandenul *informaţie — destinatar* se bazează pe textul publicistic, ale cărui particularităţi sunt condiţionate de specificul celor două componente. Relaţia *informaţie — destinatar* este una de condiţionare reciprocă, un fel de inerenţă – adică o anumită informaţie trebuie prezentată într-un anumit fel pentru un anumit destinatar (cititor) şi, respectiv, destinatarul (cititorul) va accepta (va citi) un anumit fel de informaţie, o anumită formă a acesteia.

Acest dialog intercondiţionat generează şi un limbaj publicistic uzual, acceptat de ambele părţi. Cu ajutorul presei se formează o terminologie specifică uzuală, care reflectă, în primul rând, viaţa politică, viaţa socială, economia, morala etc. Deschiderea pentru neologisme şi cuvinte internaţionale în aceste domenii este deosebit de mare şi este generată de necesităţi stilistice, condiţionate de următorii factori:

— economia mijloacelor de limbă, laconismul pe care îl reclamă concizia informaţiei;

— selectarea mijloacelor lingvistice în funcţie de destinatar, cu orientare spre accesibilitatea limbajului;

— formarea şi menţinerea unor stereotipuri, clişee de prezentare a informaţiei;

Scanned with OKEN Scanner

— utilizarea diverselor mijloace de exprimare, specifice altror stiluri funcţionale.

În acest sens, ca particularităţi specifice ale stilului publicistic, Al. Andriescu evidenţiază următoarele: "1) Derivaţia sinonimică prin care înţelegem enumerările de cuvinte din aceeaşi sferă de semantică şi cu o vădită preferinţă pentru neologisme; 2) Numărul mare al îmbinărilor cu caracter fix dintre anumite substantive şi adjective; 3) Tendinţa de a înlocui superlativul explicit sau pleonastic; 4) Folosirea unor unităţi frazeologice stereotipe cu valoare metaforică, în care nucleul îl formează un neologism împrumutat din alte stiluri; 5) Imagini în care mecanismul analogiei este previzibil; 6) Construcţiile retorice prin acumularea repetiţiilor în anumite specii găzetăreşti şi în anumite perioade istorice" [1, p. 9].

Lexicul mass-media, în special al presei, este cel mai dinamic, în raport cu lexicul altor stiluri funcţionale. Însă uşurinţa cu care sunt adoptate cuvintele străine, neologismele la modă într-o anumită perioadă, încă nu constituie o garanţie că toate aceste cuvinte vor rămânea în lexicul activ. De multe ori presa, fiind cea care lansează cuvintele noi, tot ea este cea care le blamează, apoi le uită, atunci când la orizont apar alte vocabule, care pot da mai mult charm exprimării – "prin forme la modă, adesea şic – chiar dacă (sau mai mult pentru că) nu sunt totdeauna bine înţelese" [2].

Indignările retorice cu privire la calitatea limbajului, la invazia de cuvinte apar cu o remarcabilă recurenţă de la Alecsandri încoace. Semnalăm una dintre ele, apărută în ziarul "Flux" din 20.09.1997 şi semnată de Constantin Tănase. Sub titlul sugestiv "Cum v-aţi weekendit ieri, prieteni?", autorul se întreabă: "Dar parcă numai despre ***weekend*** este vorba? Dar ce ne facem cu ***lobby, kowboy, briefing, marketing, management, leasing, holding, dealer, clearing*** şi alte atâtea bâzdâgănii anglo-saxone, care s-au năpustit ca nişte lăcuste şi

Scanned with OKEN Scanner

sug dulcea vlagă din firava noastră limbă de stat? Sau cu pasiunea nestăvilită de a înlocui cuvintele noastre cu altele de peste mări, ţări, golfuri şi strâmtori, numai de dragul de a ne crede mai deştepţi?"

Există însă şi o altă faţetă a medaliei – abuzul vădit în presa noastră de cuvinte neaoşe, de expresii regionale, populare, de vocabule puternic marcate stilistic, care, alături de anglicismele la modă acum, dau un colorit provincial şi semidoct limbajului publicistic actual. Este şi acest lucru remarcat de Constantin Tănase: "cele spuse... n-ar avea nici un haz dacă n-am fixa şi cealaltă parte a comediei: aceste cuvinte occidentale se îmbină armonios în vorbirea noastră cu cele ruseşti şi cu cele neaoşe moldoveneşti. Astfel, limbajul noilor funcţionari de stat şi oameni politici este populat masiv cu asemenea cuvinte şi expresii care dau o strălucire aparte limbii noastre oficiale: ***el la mine e ca un cowboy...***".

În general, o bună parte dintre cuvintele care constituie împrumuturi recente, pot fi recunoscute în contexte şi stiluri similare din alte limbi, căci toate au acelaşi sens, deosebindu-se doar prin uşoare modificări fonetice şi adaptări grafice, cf.: partid, lider, discuţie, organizaţie, strategie, investiţie ş.a.m.d. Aspectul care interesează aici este cât de organic se încadrează în limba română aceste cuvinte şi care este potenţialul lor combinatoriu, adică producător de text şi context. Ceea ce dovedeşte nivelul de integrare a unui cuvânt neologic este faptul că lexemele cu o frecvenţă mai mare tind să intre în componenţa unor îmbinări relativ stabile de cuvinte.

Apar aşa-numitele cuvinte-perechi, relativ constante şi uşor sesizabile atât în textul publicistic, cât şi în cel cu caracter administrativ. Aceste cuvinte-perechi au diverse structuri, printre care cele mai răspândite sunt:

a) Cuvinte-perechi formate din substantiv—adjectiv; ultimul este un fel de cuvânt-satelit, care apare aproape

Scanned with OKEN Scanner

obligatoriu şi constant pe lângă substantivul respectiv. Astfel, cuvântul **diapazon** este însoţit aproape totdeauna de determinativul ***larg;*** **transformările** sunt obligatoriu ***radicale;*** **atenţia** – ***deosebită,*** **rolul** – ***decisiv,*** **importanţa** – ***primordială,*** **evenimentul** – ***remarcabil,*** **relaţiile** – ***strânse,*** **eforturile** – ***mari,*** **succesele** – ***frumoase,*** **atmosfera** – ***cordială,*** **aplauzele** – ***furtunoase.*** Anume astfel de îmbinări constante formează aşa-numitele clişee sau şabloane gazetăreşti, care se răspândesc destul de repede şi în alte sfere de utilizare a limbii.

b) Substantive cu o largă circulaţie atât în stilul publicistic, cât şi în stilul administrativ, care şi-au format câte o întreagă "suită" de sateliţi ce apar constant şi de multe ori ca sinonime în acelaşi context, spre ex.:

problemele pot fi: ***importante, mari, majore, stringente, primordiale; grele, dificile, curente, concrete; discutate, soluţionate—nesoluţionate; generale, personale, materiale, urgente, de neamânat ş.a.;***

eforturile – ***mari, enorme, speciale, comune susţinute, de lungă durată;***

discuţiile – ***constructive, cointeresate (?), aprinse, interesante, îndelungate, sterile;***

atmosfera – ***stabilă, lucrativă (?), cordială, fierbinte, caldă, rece, prietenească, binevoitoare;***

succesele – ***remarcabile, mari stabile, modeste, înregistrate, obţinute;***

măsurile – ***urgente, stringente, salvatoare, hotărâtoare, hotărâte, energice, drastice, eficiente, de răspuns, înjumătăţite(?);***

soluţia – ***ideală, optimă, bună, salvatoare, potrivită, de compromis;***

chestiunea – ***în cauză, importantă*** **sau** ***privind...***

Scanned with OKEN Scanner

consecinţele – **(aproape totdeauna cu o caracterizare negativă)** ***grele, grave, imprevizibile, nefaste, dezastruoase*** etc.

Unele adjective se manifestă ca sateliţi constanţi ai mai multor substantive, de ex., un determinativ foarte răspândit astăzi este adjectivlul ***dur***, înregistrat în următoarele sintagme: **discuţii *dure*, condiţii *dure*, realităţi *dure*, concurenţă *dură*, poziţie *dură*** ş.a.

c) Se observă activizarea unor verbe neologice, în special franţuzeşti, care tind să le înlocuiască complet pe cele româneşti, cel puţin în mass-media. Printre cele mai evidente sunt cuvintele *a debuta* şi *a demara*, care apar aproape totdeauna în locul lui a începe, de ex.: **debutează – *lucrările, festivităţile, competiţiile, iarna, întâlnirea, discuţia etc.*** La fel de suprasolicitat este verbul **a demara** – în ciuda semnificaţiei sale specifice – **a demara** înseamnă ***a porni brusc***, el este utilizat fără restricţii, dar şi fără discernământ în toate cazurile când este vorba de "a începe" – am înregistrat în diverse contexte întrebările: ***demarează emisiunea, demarează concursul, demarează reformele*** etc.

Sunt foarte frecvente în limbajul mass-media neologismele din câmpul semantic al "spunerii—zicerii". Astfel, numai într-un singur articol, cu referire la cele spuse de preşedintele ţării, au apărut următoarele sinonime: **preşedintele – *a declarat, a afirmat, a opinat, a relevat, a apreciat, a menţionat, a constatat, a subliniat, a remarcat, s-a referit, s-a pronunţat.***

Aceste tipuri de cuvinte-satelit se încadrează în corpul clişeelor-şabloane gazetăreşti, care, în linii generale, sunt considerate ca deficienţe de stil. Definiţia acestei noţiuni este următoarea: "**Şablon** (clişeu lexical): cuvânt sau construcţie lexicală (formulă, expresie stereotipă) care revine în vorbirea sau în scrisul unui singur om sau a mai multor oameni, şi de

Scanned with OKEN Scanner

care nu este nevoie, el (ea) putând fi înlocuit(ă) printr-un alt cuvânt sau printr-o altă construcţie lexicală sinonimică. Ş. este un element lexical banalizat, tocit prin repetare excesivă în aceleaşi împrejurări. El apare mai ales în limbajul criticii literare, în stilul publicistic şi în stilul administrativ. De exemplu: *notabil* în "meditaţii *notabile*", "creaţie *notabilă*", "cupluri *notabile*", "momente *notabile*" etc. (în loc de *remarcabil*); *definitoriu* în "formulă *definitorie*", "semnificaţie *definitorie*", "fapt *definitoriu*", "gesturi *definitorii*", "linii *definitorii*", "culoare *definitorie*", "trăsătură *definitorie*" etc. (în loc de *esenţial, caracteristic* şi *determinant*); *memorabil* în "imagini *memorabile*", "piese *memorabile*", "perle *memorabile*" etc. Ş. uniformizează vorbirea şi scrisul, răpindu-le strălucirea originalităţii". [3, p. 419]

Repetarea frecventă a unora şi aceloraşi îmbinări, numărul prea mare de clişee verbale într-un text, apariţia aceloraşi şabloane de exprimare în situaţii comunicative tipice generează ceea ce lingviştii numesc "limbaj de lemn". Acesta se deosebeşte prin numărul mare de cuvite noi, dar care acoperă realităţi vechi, adesea foarte triviale, pentru a căror exprimare nu se cer cuvinte atât de abstracte şi formule atât de insolite. Pe de altă parte, printr-o mânuire abilă a clişeelor de exprimare se pot obţine texte întregi în care nu se concretizează nimic, dar expresia verbală este foarte elegantă şi fără cusur, de tipul rapoartelor partiinice de tristă amintire, considerate mostre "clasice" de limbaj de lemn.

În general, însă clişeul verbal nu este totdeauna condamnat, ba din contra, în anumite stiluri şi situaţii el este cultivat, deoarece conferă textului precizie şi posibilitatea de a fi înţeles de toată lumea la fel (spre ex., clişeele - formule din stilul administrativ-juridic, formulele stereotipe din limbajul uzual etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Neologismele – cuvintele curente astăzi în limbajul internaţional — dau limbajului găzetăresc un aspect elevat, având multe tangenţe cu limbile moderne de largă circulaţie. Acest lucru este, bineînţeles, salutabil, mai ales în cazul în care nu se face abuz şi exces de zel şi când neologismele nu distonează cu tonalitatea stilistică generală a textului.

Dar în multe publicaţii periodice din Republica Moldova poate fi constatat un adevărat amalgam stilistic, când, într-un material oarecare, neologismele cele mai elevate şi elegante sunt utilizate alături cu cele mai specifice regionalisme, neaoşisme şi cuvinte populare care nu fac parte nici măcar din limbajul standard şi a căror prezenţă nu poate fi explicată decât prin două raţiuni: fie că autorul încearcă să epateze, să şocheze publicul şi deci alătură în mod conştient cuvinte care "urlă împotriva împerecherii lor" (dar atunci intenţia stilistică trebuie să fie clară pentru cititor, ceea ce nu se întâmplă totdeauna), fie că nu simte diferenţa mărcilor stilistice şi nu este receptiv la ceea ce s-ar numi "uniformitatea stilului". Exemplele pot fi găsite foarte uşor, în special în ziarul "Săptămâna", care şi-a făcut un stil propriu bazat pe lipsa de stil, pe amalgamul stilistic. Cf.: "Mai *deunăzi*" (cuvânt popular foarte răspândit în unele publicaţii); "dar nu putem trăi cu tema rânjetului ce pândeşte *pidosnic* şi care ne învaţă cum să se ia măsuri"; "ei stau deoparte cu *juchete mălinii*"; "presa de dreapta atacă *dădăori* pe săptămână, *taman* când apare"; "formaţiunile politice îşi continuă *dibuiala* pe harta electorală"; "electoratul se va conduce de doctrina neformulată a intuiţiei, apreciind mai ales calităţile "tehnice" ale candidaţilor – reputaţia, realizările anterioare, farmecul personal şi alte *chiţibuşuri*" (Săptămâna, 03.10.97).

Prezenţa unor expresii deosebit de colorate într-o informaţie sau într-un articol cu pretenţii de analiză dă textului trăsături de parodie, chiar de prost gust. Ex.: "Uneori "te ţine"

Scanned with OKEN Scanner

de după cap, vrei să întorci gâtul, dar nu se întoarce... te duci la medic şi el va spune că *vertebrele dumneavoastră au luat-o hăisa*... şi că ar fi bine de îndreptat, până n-aţi ajuns în situaţia lupului imobil de cap..." (Săptămâna oct., 1995). Un titlu din aceeaşi publicaţie sună în felul următor: "Aşezatul cuvintelor pe maşini", după care urmează explicaţia neaoşă a autorului: "Vă facem pe plac, iubiţi cetăţeni cu mofturi automobilistice, şi vă publicăm descifrarea numerelor de circulaţie autohtone. Dacă aveţi a ne întreba despre alte chiţibuşuri, nu vă ruşinaţi. Datoria noastră e să vă facem pe plac. Ş-apoi e o plăcere să-i faci cuiva pe plăcere" (Săptămâna, 20.10.95).

Aglomerarea de metafore şi abuzul de barbarisme şi neaoşisme duc la încifrarea informaţiei şi la anumite dificultăţi de decodificare a mesajului, lucruri care pot să-l îndepărteze pe destinatarul scontat. Căci "navigarea" prin vâltorile lexicale ale presei nu totdeauna intră în planurile cititorului obişnuit pentru care, de fapt, se scriu ziarele.

Referinţe bibliografice

1. Andriescu Al. Limba presei periodice româneşti în secolul al XIX-lea. – Iaşi, 1979.

2. Slama-Cazacu Tatiana. *Troglozidarea*//România literară, 1-10 iunie 1993.

3. Mic dicţionar de terminologie lingvistică. – Bucureşti, 1980.

Scanned with OKEN Scanner

Valeriu STANCU

PRIN PARATEXT ÎN LUMEA FICȚIONALĂ

Între lumea ficţiunii literare există frontiere mai degrabă flexibile, pe care romancierul, mai ales cel de astăzi, le retrasează cu tot mai multă abilitate, ajutându-le uneori să se estompeze, iar alteori să devină vizibile. Elementele de natură textuală de care dispune autorul pentru a-şi înscrie în operă concepţia despre receptare se situează, de obicei, în spaţiul din contiguitatea – am putea spune chiar din jurul – textului de ficţiune. În acest spaţiu – "prag" se adună elemente ce actualizează relaţii complexe ale textului cu dimensiunea sa transcendent numită de G. Genette transtextualitate (1). Secvenţele care alcătuiesc "discursul de escortă"(2) (titlul, subtitlul, prefaţa şi postfaţa, notele infrapaginale, dedicaţiile etc.) îi oferă cititorului, pe de o parte, spaţiul potrivit pentru "contractele" cu universul ficţiunii, iar, pe de altă parte, prin inevitabile trimiteri, posibilitatea de a actualiza alte competenţe transtextuale (metatextuală – prin prefeţe şi note; intertextuală prin titlu şi unele subtitluri, arhitextuală – prin subtitlul generic)(3). Se înţelege că o poetică orientată exclusiv către relaţiile de acest tip – aşa cum o postulează Genette – trebuie să-şi recunoască limitele, să nu încerce să formuleze judecăţi definitive. Studierea acestor aspecte ne permite mai cu seamă să adăugăm la sensul (re)constituit al operei unele trăsături care vin să-i confirme esenţa (se ştie că sensul poate să stea uneori în remodelarea continuă a formei). Pe de altă parte, relaţiile transtextuale nu trebuie să rămână numai în atenţia unor studii colaterale, facultative; analiza participării la semnificaţia "transcendenţei" literare se cuvine să fie inclusă în mai multe demersuri de interpretare.

Scanned with OKEN Scanner

Unii teoreticieni ai receptării literare, care încearcă, în ultima vreme, să reevalueze dimensiunea pragmatică a operelor, consideră că, dintre competenţele transtextuale, cea legată de paratext este singura care nu aparţine memoriei pe termen lung a cititorului, trimiţând, de fapt, către sisteme de referinţă şi operaţii de lectură eterogene. Aceasta explică, într-o bună măsură, prezenţa figurii autorului în spaţiul privilegiat al pactului cu cititorul când este pus în discuţie statutul ficţional al scrierii.

Despre ficţionalitatea unui roman obişnuiesc să vorbească două dintre "vocile" sale, diferenţiate şi după locul în care îşi ţin discursul de convingere: în prefaţă cuvântează autorul (de cele mai multe ori lipsit de sinceritate), pe când în textul propriu-zis singura voce interesată (dar fără corespondent în lumea reală) nu poate fi decât a naratorului. Desigur, nu toate ficţiunile literare lasă să se vadă "indiciile" nonreferenţialităţii, după cum nu toate aceste indicii sunt de ordin narat, întrucât semnalarea caracterului ficţional se face, de cele mai multe ori, prin mărci paratextuale, precum subtitlul "roman". Însă romancierul nu şi-a ascuns deloc înclinaţia către textele întoarse asupra lor însele într-o încercare de atestare ficţională care să evite eşuarea actului de lectură. Avertizându-i pe cititori asupra suspendării păstrării mecanismelor referenţiale, "vocea" din text îi include pe aceştia în jocurile editării.

Situaţia întâlnită mai frecvent – poate şi pentru că din aceasta pare să-şi fi făcut o normă aşa-zisa "producţie ficţională" modernă – este aceea în care opera de ficţiune îşi afirmă veridicitatea. Ca o consecinţă a pretinsei întemeieri pe realitate, textul capătă – cum spune Toma Pavel – "densitate referenţială"(4), iar contractul de veridicitate se negociază mai ales în spaţiul prefeţei. Alături de notele infrapaginale, implicate şi ele în jocurile auctoriale din jurul ficţionalităţii,

Scanned with OKEN Scanner

prefaţa intră în alcătuirea "discursului editorial", menit să nege fictivitatea textului narat. Cu toate acestea, pretextând apartenenţa operei sale la paradigma nonficţionalului, autorul are în vedere o punere în valoare "a contrario" a scrierii(5).

Nu e lipsit de importanţă faptul că textul primei opere de ficţiune din literatura noastră, *Istoria ieroglifică*, are în jurul său un complex paratextual construit cu iscusinţă şi că autorul acestei ficţiuni îndrăzneţe nu ezită să sublinieze în titlul pus înaintea părţii I veridicitatea "istoriei" sale: "Istoria ieroglifică, adevărată, pentru lucrurile carile între doaî mari şi vestite a Leului şi a Vulturului monarhii s-au tâmplat (...), foarte pre amănuntul însămnată (...)"(6). Mai frecvent însă autorul preferă să se deghizeze în editor, mărturisind cu smerenie că a găsit un manuscris pentru care nu s-a îngrijit decât de travaliul filologic necesar înaintea tipăririi (publicării). Mai mult decât atât, declaraţia sa editorială, cu funcţie reparatorie, face uz de o retorică judiciară: demonstrează, garantează, justifică, dând naştere altei ficţiuni despre ficţiune, prin urmare unei metaficţiuni(7). Nu putem să nu amintim aici epopeea eroi-comică *Ţiganiada,* care – ne asigură autorul în *Epistolia închinătoare către Mitru Perea...* — nu are nimic inventat, totul provenind din izvodul de la mănăstirea Cioarei "care întru toate să loveşte cu pergamena ce s-au aflat, nu demult, în mănăstirea Zănoaghei" şi din cele relatate de un pretins autor real, pe nume Mârza. Asupra valorii de adevăr a "cronicii" nu poate să încapă îndoială "multe am scris acolo ce poate că la mulţi nu le va plăcea, însă toate adevărate. Greu era a vicleni cronica şi a scrie într-alt chip, căci din fir în păr aşa găsii scris la cele doao mai sus numite cronice, iar cele alalte am luat din gura Mârzii"(8).

Ficţiunea din epopeea eroi-comică, ameţitoare cum este, aproape că era de aşteptat să-şi proclame convenţia de verosimil cu ajutorul mai multor elemente de paratext. Unele

Scanned with OKEN Scanner

dintre acestea, fără să fie de natură textuală, pot să orienteze lectura, în măsura în care poetica textului le conferă acest rol. Ilustrațiile, numite și "paratext iconic", accentuează caracterul ficțional al textului, cu toate că întâlnirea "enciclopediei", a stereotipurilor culturale cu modelul unei lumi ficționale poate să inducă în eroare. Eu-l ficțional al cititorului, prins în jocul lumii simulate, primește prin ilustrații indicii care îl ajută să-și păstreze poziția în acest joc. În prima variantă a epopeii *Țiganiada*, în pagina de titlu a manuscrisului, autorul a desenat chiar piramida egipteană la care ar vrea să-l trimită cu gândul pe citior, ca o completare a propoziției "și s-au dat afară (...) **la piramidă**". Procedeul cunoaște o utilizare largă în epocile literare mai vechi: de pildă, în *Elogiul nebuniei* al lui Erasmus apar mai bine de 80 de ilustrații pe cât de sugestive, pe atât de meșteșugit intitulate: *Prostiile îngrașă, Cadavre ambulante* etc. Notele infrapaginale din *Țiganiada*, nesemnate în prima variantă, sunt atribuite în varianta ultimă unor personaje situate infraficțional, căpătând caracterul aparent al unor "ilocuțiuni serioase"(9). Prezent peste tot, Mitru Perea găsește "motivări" ale ficțiunii în mit, iar la nevoie dă atestat unor fapte istorice închipuite, cu justificarea că "doar și autoriu așa au aflat scris". Conformitatea lumii reale cu cea închipuită se verifică și în exclamația lui Chir Simplițian: "Aceasta-i, *Țiganiada*!"(10).

Un fel de declarație de veridicitate apare și în finalul nuvelei *Două loturi* a lui I.L.Caragiale, într-un joc în care intră și preteriția: "Dacă aș fi unul dintre acei autori cari se respectă și sunt foarte respectați, aș încheia povestirea mea astfel.../...Au trecut mulți ani la mijloc etc. (...). Dar fiindcă nu sunt dintre acei autori, prefer să vă spun drept: după scandalul de la bancher, nu știu ce s-a mai întâmplat cu eroul meu și cu madam Popescu"(11). Omniscienta naratorului și autenticitatea faptelor narate ar fi condiții obligatorii, susține Caragiale în "contractul" prin care se preface că refuză

Scanned with OKEN Scanner

ficţiunea. După modelul oferit de Camil Petrescu, în "dicţionarul experienţei" din *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război,* Mircea Nedelciu îşi exersează şi el "tehnica referenţială" într-o notă (infrapaginală) din cartea *Şi ieri va fi o zi:*

"O a treia variantă a succesiunii de întâmplări relatate aici, probabil mult mai apropiată de "realitate", poate fi obţinută uşor de la cetăţeanul Vasile Mureşan, originar din judeţul Bistriţa"(12).

Atitudinea întrucâtva echivocă a naratorului trimite la cealaltă modalitate în care textul vorbeşte despre statutul său ficţional: negarea verosomilităţii sau "procesul de fictivitate". Autorul (respectiv naratorul) protestează adesea împotriva referenţialităţii automate şi subliniază caracterul pur al scrierii sale, când această precizare ţine de o poetică a ambiguităţii. Din nou paratextul constituie un vestibul între lumea ficţională şi o proiecţie personală a lumii reale. În romanul *Patul lui Procust*, efortul în sensul veridicităţii este exemplar (adesea, în note, sunt redate integral "documente"), însă iluzia "pragmatizantă" se desfăşoară brusc, când autorul discursului editorial îşi exprimă, la jumătatea cărţii, cunoscutul protest în favoarea ficţiunii: "E de prisos să mai atragem luarea-aminte că tot romanul acesta e o ficţiune pură. Chiar dacă unele întâmplări, aici anonime, sunt născute prin sugestie dintr-altele care s-au întâmplat aievea, dimpotrivă, toate autentice, citate negru pe alb, fie ale autorului, fie dintre cele cunoscute, corespund unor momente strict imaginare. Acest "dosar de existenţe", se înţelege de la sine, este închipuit tot şi numai unele necesităţi de convenţional pe care le impune tiparul ne-au făcut să-i dăm o formă care poate să înşele" (13). Nici autorul *Ţiganiadei* nu se lăsase mai prejos, cu aproape un secol şi jumătate înainte: laitmotivul veridicităţii apare chiar în text, în aceeaşi strofă cu un avertisment de ficţionalitate, la sfârşitul

Scanned with OKEN Scanner

Cântecului I: "Şi fieş' care poate să crează / Cestor *întâmplări adevărate* / Ce să vor spune de-acum nainte, / *De nu cumva toată cartea minte*"(14) (*subl. n.*).

Poetica ambiguităţii din textele autoficţionale nu mai lasă loc nici unei demarcaţii între text şi elementele de paratext. Indiciile de ficţionalitate pătrund în spaţiul textual, făcându-l, ca în romanele lui Balzac, să aibă mereu în el ceva de prefaţă. Se întâmplă însă şi invers, întrucât cititorul implicit ("naratorul") interpelat în prefeţe este destinatarul intraficţional al textului narativ, devenind, prin narativitate, un personaj între celelalte personaje. Ambiguitatea pare să pună atât de bine în armonie lumea ficţională cu lumea neimaginată, încât din una răzbat ecouri în cealaltă, apărând aşa-numita "referinţă încrucişată"(15). Realitatea îşi descoperă originea în lumea ficţională şi ezitarea între adevăr şi faptul inventat pare firească în prologul *Ruletistul* din volumul *Nostalgia* al lui Mircea Cărtărescu:

"Foile acestea cuprind proiectul meu de nemurire.

Zic – proiect, deşi totul, şi ăsta e triumful meu şi speranţa mea, este adevărat. Ce straniu: cele mai multe personaje care populează cărţile mele sunt inventate, dar ele au părut tuturor copii ale realităţii. Abia acum am curajul să scriu despre un om real, care a trăit mult timp lângă mine, dar care în convenţia mea ar fi părut cu totul neverosimil".

(...) "Deci, nimeni drag, Ruletismul a existat"(16).

Pe când, spre sfârşitul prologului Cărtărescu scrie: "Cum, cu ce instrumente, poţi aşterne pe-o pagină o mărturie pură, eliberată din carcerele convenţiei artistice? Să mă adun şi să am curajul să recunosc: în nici un fel. (...) Iată tot raţionamentul meu, tot ce mă face să duc la capăt (doar eu ştiu cu ce efort) povestea asta: *l-am cunoscut pe Ruletist*. Din acest lucru nu mă pot îndoi. În ciuda faptului că era imposibil să existe, totuşi el a existat. Dar există un loc în lume unde

Scanned with OKEN Scanner

imposibilul e posibil, şi anume în ficţiune, adică în literatură. (...) Ruletistul nu poate trăi în lume, ceea ce e un fel de a spune că lumea în care el a trăit este fictivă, este literatură. Nu am nici o îndoială, Ruletistul este un personaj. Dar atunci şi eu sunt un personaj, şi aici nu mă pot opri să nu exalt de bucurie"(17).

Rămâne însă de lămurit cât de fictivă este lumea ficţională despre care se vorbeşte în ficţiune. Răspunsul l-ar putea da un roman înrudit ca spirit cu cel de mai înainte, *Insula din ziua de ieri*, romanul nesigur pe propria-i scriere al lui U. Eco: "arta Romanului, chiar ne pune în gardă că ne serveşte ficţiuni, deschide o uşă-n Palatul Absurdului, pe care o dată intraţi din uşurătate, ea este cea care se-nchide în urma noastră"(18). De la universul ce se dizolvă în ficţiune (*Ruletistul*) şi până la metafora *Arhitectului,* în care ficţiunea atotputernică dă naştere unui nou cosmos, poate o nouă sursă de "realitate", nuvelele lui Cărtărescu par să ilustreze fidel convenţia reînnoită a ambiguităţii.

Note

1. G. Genette, *Introduction à l'architexte.* Paris, 1979, p. 87.

2. Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii.* Bucureşti, Ed. Minerva, 1988, p. 158.

3. Jean-Louis Dyfays, *Stéréotipe et lecture. Liège,* Mardaga, 1994, p. 70.

4. Toma Pavel, *Lumi ficţionale.* Bucureşti, Ed. Minerva, 1992, p. 167.

5. G. Genette, *Seuils,* Paris, Seuil. 1987, p. 185.

6. Dimitrie Cantemir *Istoria ieroglifică.* Ed. îngr. de Elvira Sorohan. Iaşi, Ed. Junimea, 1988, p. 33.

Scanned with OKEN Scanner

Liliana CIUDIN

FUNCŢIILE STILISTICE ALE INTONAŢIEI ŞI PUNCTUAŢIEI ÎN STRUCTURILE CU NOMINATIVUL TEMIC

Structurile cu nominativul temic se bucură de o largă circulaţie în limba română contemporană.

Vom considera *nominativ temic* un substantiv la cazul nominativ sau o sintagmă substantivală ce se caracterizează printr-o intonaţie de sine stătătoare şi numeşte obiectul (tema) enunţului ulterior în scopul de a-l accentua, de a atrage atenţia asupra lui (1).

"*Ştefan cel Mare şi Sfânt*... Acest glorios nume de viteaz voievod e sinonim cu icoana întregii Ţări, este sinonim chiar cu numele acestei Ţări ce cunoaşte un dezastruos destin în ultimele două secole ale mileniului II. Cu atât mai scumpă ne este memoria lui Ştefan, cel care a păzit cu sfinţenie fiecare bulgăre, fiecare palmă de sfânt pământ strămoşesc. Şi cu sabia neruginită, şi cu credinţa nestrămutată..." (LA, 9 iulie 1998).

Deşi statutul lingvistic al nominativului temic nu este definitivat până în prezent, valoarea stilistico-emotivă a construcţiei menţionate rămâne a fi incontestabilă.

Nominativul temic readuce în conştiinţă fapte sau evenimente trecute, care servesc la exteriorizarea sentimentelor vorbitorului. Aşadar, selecţia lingvistică în cazul dat e subordonată unui scop de ordin expresiv.

Se ştie că intonaţia constituie un atribut important de "organizare fonică a materialului verbal, prin care înţelegem variaţiile de înălţime ale vocii la rostirea unui element al vorbirii (a unei propoziţii, a unei sintagme, a unui cuvânt), derivând din intenţia conturării unui sens"(2).

Scanned with OKEN Scanner

Intonaţia se prezintă ca un indice obligatoriu al vorbirii. Unii afirmă că intonaţia însoţeşte şi vorbirea internă, ba chiar şi un text scris (3). Factorul intonaţional are un important rol gramatical şi expresiv. Diverse nuanţe de sens, care nu sunt accesibile nijloacelor gramaticale, se redau cu ajutorul intonaţiei, a accentului sintagmatic şi frazic. "Mlădierile intonaţionale constituie, deci, unul dintre mijloacele cele mai efective de realizare a activităţii vorbirii. Nuanţele emoţionale ale ei se stabilesc, mai ales, prin intermediul variaţiilor intonaţionale"(4). Fără îndoilă, prin intonaţie este redat în mod adecvat nu numai sensul comunicării, ci şi atitudinea vorbitorului, starea lui emoţională, afectivă.

Nominativul temic se pronunţă cu o intonaţie specifică, ce îl deosebeşte de propoziţia ce-l urmează, acordându-i o oarecare independenţă. Intonaţia va rezulta, în mare măsură, din orientarea comunicativă (meditaţie, triumf sau solemnitate, tulburare etc.). În acest sens, ne ataşăm afirmaţiei prof. V. Marin că "unda intonaţiei este indisolubil legată de organizarea semnificativă a expresiei, unde accentul logic constituie o consecinţă a diferenţierii unui cuvânt dintr-un ansamblu... Cuvântul principal, care exprimă noţiunea de bază, este accentuat mai puternic şi reprezintă o culme"(5). Acest "cuvânt-culme", evidenţiat datorită intonaţiei şi punctuaţiei, are rolul unui actualizator, catalizator în perceperea şi înţelegerea mesajului.

Semnele de punctuaţie au menirea de a ajuta redarea în scris a variaţiilor intonaţionale. Nominativul temilac, datorită intonaţiei sale speciale (de aşteptare, de contemplare, de suspans), reliefează obiectul sau fenomenul numit. Intonaţia "gânditoare, visătoare"(6) a structurii preconizate se redă în scris prin diverse semne de punctuaţie.

1. Punctele de suspensie:

Scanned with OKEN Scanner

"*O, acele epoci încoronate*... Ele puteau într-o singură clipă să te culeagă de jos, din nimic, ridicându-te în faţa lumii, punându-te în faţa tuturor, şi tot ele puteau într-o singură clipă să te arunce într-o prăpastie..." (Druţă I. Scr., III, 234);

"*Măriuca*...

Şi-a avut, totuşi, şi Măriuca rochia ei albă. Ştia că-i vine timpul să se prăpădească." (Stancu Z. Scr., VII, 91);

Femeia... Nimeni nu o cunoaşte... să te culci în pături albe, feciorelnice... (Eliade M. RAM, 82).

Asemenea constucţii cu nominativul temic sunt numite, de obicei, "clasice"(7), etalon. Nominativul temic este deseori urmat de punctele de suspensie, fapt ce reflectă natura structurii în cauză. Tempoul este lent, încetinit, silaba accentuată e întinsă. Punctele de suspensie îl fac pe eventualul cititor să reflecte, provocându-l la meditaţii asupra obiectului numit.

2. Sensul exclamativ:

"*Iapa!* Las' pe Dănilă că ştie el unde a duce-o: să-şi ieie iertăciune de la boi şi ziua bună de la car. Apoi iese pe uşă, pune mâna pe iapă şi pe o secure şi tunde-o!" (Creangă I. Op., I, 41)

"*Conştiinţa!* Oftă deodată tânguitor căpitanul Cervenco, care şedea la stânga lui Klapka. Cine mai are azi conştiinţă?" (Rebreanu L. Op., II, 31);

"*Ochii tăi înşelători!* A ghici nu-i pot vreodată,
Căci cu două înţelesuri mă atrag şi mă resping –
Mă atrag când stau ca ghiaţa cu privirea disperată,
Mă resping când plin de flăcări eu de sânul tău m-ating" (Eminescu M. Op., 211).

Semnul exclamativ intensifică tonul, prin aceasta subliniindu-se importanţa celor spuse. Pauza marcată de semnul exclamării este bine pronunţată, simţită, chiar pătrunzătoare. Relatăm, fără ezitări, că intonaţia este "un

Scanned with OKEN Scanner

mijloc de indicare mai precisă a specificului fiecărei situaţii concrete"(8).

3. Semnul exclamării cu punctele de suspensie:

"*Viaţa lui!*...Avea douăzeci şi unu, douăzeci şi doi de ani şi vorbea de toată viaţa lui! Scurtă avea să-i fie viaţa vărului meu Iancu Brătescu. Scurtă de tot..." (Stancu Z. Scr., VII, 305);

"*Soră-mea!*... Să-mi rupă soră-mea urechile!... N-o să mi le rupă. Cel mult o să mă tragă de ele." (Ibidem, 140);

"Vă dorim în adâncul inimii noastre, dar gura trebuie să fie mută! zise deputatul român grav. *O, politica!*... Ce stupid lucru e politica în lume" (Rebreanu I. Op., I, 349).

Combinaţia semnului exclamativ cu punctele de suspensie este grăitoare. Se actualizează doi componenţi de bază: cel afectiv (emoţional) şi cel meditativ fapt ce generează şi o intonaţie specifică. E cert că semnele de punctuaţie combinate sporesc expresivitatea structurii sintactice, or, este "expresiv totul ce se evidenţiază, din punct de vedere semantic şi formal, pe fondul obişnuit al comunicării verbale, în dependenţă de situaţia de circumstanţă dată"(9).

4. Punctul:

"Năvăleau başbuzucii după pradă. *Satele, sâmburi de sate.* Un pâlc de bordeie aici, altul, hăt departe. Des de tot năvăleau, aprige, şi slugile stăpânirii după dări." (Stancu Z. Scr., VII, 17);

"*Pământul.* Cât pământ arabil are omul, câtă păşune, câte hectare de pădure, câţi butuci de vie..." (Druţă I. Scr., II, 198).

Punctul după nominativul temic atenuează întrucâtva forţa expresivă a structurii preconizate. Intonaţia se apropie de cea enunţiativă.

5. Linia de pauză:

Scanned with OKEN Scanner

"— *O vânătoare de lupi* — asta e de acum cu totul altă poveste... Dmitri Fiodorovici, aranjaţi o vânătoare de lupi săptămâna viitoare." (Druţă I. Scr., II, 409);

"*O sanie* – atâta îi trebuie omului şi iar e om. Numai să-i faci o sanie pe care au visat-o toţi lemnarii de pe lume câţi au fost, o sanie pentru care şi cel de seama ta ţi-ar zice bade, o sanie care ar plânge după drum şi drumul după dânsa.

Mare lucru-i o sanie." (Ibidem, I, 270);

"— Unde sunt, maică, oamenii din sat?

— La baltă. I-au scos logofeţii să secere stuhul...

Balta – nici n-o cuprinzi toată cu ochii – are stuhărişuri, trestie, papură, pipirig..." (Stancu Z. Scr., VII, 419).

E cunoscut faptul că menirea centrală a liniei de pauză este de a marca anumite pauze (10). Acest semn de punctuaţie utilizat după nominativul temic oferă autorului posibilitatea nu numai de a scoate în relief tema relatării, dar şi de a pune accentul pe remă, sporind expresivitatea textului.

6. Virgula:

"*Pădurea,* nu putem culege o frunză din ea, nu putem aduna o creangă uscată pentru foc, o mână de iarbă pentru vite. O păzesc cu puştile slugile boierului..." (Stancu Z. Scr., VII, 37);

"*Dar, vai, frumoasele noastre vise,* care ne tot ţin pe pământ de azi pe mâne şi ne tot luminează la fiecare pas, mai bine nu le-am vedea odată împlinite, căci atunci când se împlinesc, îţi vine să-ţi plângi de milă." (Druţă I. Scr., II, 46)

În acest caz, la redarea stării afective, emoţionale contribuie şi interjecţia *vai* utilizată cu nominativul temic.

Bineînţeles, "punctuaţia are o deosebită utilitate pentru înţelegerea justă a unui text scris, ea îl ajută pe cititor să desprindă sensul exact al celor transmise în scris, iar în unele

Scanned with OKEN Scanner

împrejurări este chiar un element indispensabil pentru această înțelegere" (11).

Nominativul temic posedă o intonaţie specifică, care îl deosebeşte de alte unităţi sintactice, spre exemplu, de propoziţia nominativă propriu-zisă.

Note

1. Попов А. Именительный темы и другие сегментированные конструкции в современном русском языке // Развитие грамматики и лексики в современном русском языке. Москва, 1964, с. 256.

2. Marin V. Resurse expresive şi elemente normative ale comunicării verbale. Chişinău, 1983, p. 129.

3. Corlăteanu N., Zagaevschi V. Fonetica. Chişinău, 1993, p. 199.

4. Ibidem, p. 199.

5. Marin V. Rolul intonaţiei în organizarea expresiei verbale // Învăţătorul sovietic, 1972, nr. 4, p. 16.

6. Пешковский А. Школьная и научная грамматика. Москва, 1918, с. 115.

7. Майорова Л. Именительный представления и именительный темы как явления экспрессивного синтаксиса // Автореферат канд. фил. наук. ЛГУ, 1984, с. 20.

8. Marin V. Resurse expresive şi elemente normative ale comunicării verbale, p. 122.

9. Ibidem, p. 113.

10. Ciobanu A. Punctuaţia limbii române. Chişinău, 1993, p. 11.

11. Avram M. Probleme ale exprimării corecte. Bucureşti, 1987, p. 200.

Scanned with OKEN Scanner

Texte şi abrevieri

1. Creangă I. Opere. I, Galaţi, 1991 – Op.
2. Druţă I. Scrieri. I-III, Chişinău, 1990 – Scr.
3. Eliade M. Romanul adolescentului miop. Bucureşti, 1989 - RAM.
3. Eminescu M. Poezii. Bucureşti, 1958 – P.
4. Rebreanu L. Opere. I-II, Chişinău, 1994 – Op.
5. Stancu Z. Scrieri. VII, Bucureşti, 1976 – Scr.
6. Literatura şi arta, 1998 – LA.

Scanned with OKEN Scanner

Adrian VOICA

TEXTUALISM ŞI REPERE COMPOZIŢIONALE

Sintagma *Fugit irreparabile tempus*, întâlnită în *Georgicele* poetului latin Vergiliu (70-19 î. Hr.) a devenit – datorită sugestiilor pe care le conţine – una din marile teme ale poeziei dintotdeauna.

Desigur, există şi altele, referitoare la destin, iubirea salvatoare, măreţia naturii etc., a căror reluare într-o formă adecvată nu înseamnă, neapărat, *influenţă*. Intrate definitiv în conştiinţa poetică, ele formează un nucleu ce iradiază constant nuanţe lirice în cele mai diverse literaturi.

O situaţie oarecum diferită o au *motivele poetice*, fiindcă datorită lor devine posibilă rapida identificare a unui autor (mai important). Puţini ştiu, de pildă, că motivul romantic al *Florii albastre* apare mai întâi în volumul *Heinrich von Ofterdingen*, dar *motivul literar* generat de acest mit este inseparabil legat de numele lui Novalis. Tot aşa, fără menţionarea expresă a poeziilor care îl relevă, motivul *florilor de tei* este specific eminescian – şi nici o discuţie pe marginea poeziei sale erotice nu-l poate ocoli.

Din această cauză, atunci când se impune, analiza prozodică pleacă de la interpretarea intertextuală, găsind în ea un punct de sprijin esenţial.

Este şi cazul poeziei lui Grigore Vieru *O, mamă*, inclusă în sumarul volumului *Rădăcina de foc* (1988)(1), în care influenţa lui Eminescu este evidentă pe mai multe planuri:

I. A venit primăvara	vv- -vvv	(7)
II. Umbra sufletului tău	-v -vvv -	(7)
III. Pe setea inimii mele	v-v -vv -v	(8)
IV. În chip de ploaie albastră	v- v-v v-v	(8)

Scanned with OKEN Scanner

V. Coboară	v-v	(3)
VI. *Vreme trece, vreme vine...*	-v -v/ -v -v	(8)
VII. A venit vara	vv- -v	(5)
VIII. Umbra sufletului tău	-v -vvv -	(7)
IX. Pe tăcerea inimii mele	vv-v -vv -v	(9)
X. În chip de spice de aur	v- v-v v-v	(8)
XI. Se-apleacă.	v-v	(3)
XII. *Vreme trece, vreme vine...*	-v -v/ -v -v	(8)
XIII. A venit toamna	vv- -v	(5)
XIV. Umbra sufletului tău	-v -vvv -	(7)
XV. Pe tremurul inimii mele	v-vv -vv -v	(9)
XVI. În chip de măr roşu	v- v- -v	(6)
XVII. Se clatină	v-vv	(4)
XVIII. *Vreme trece, vreme vine...*	-v -v/ -v -v	(8)

În *Rădăcina de foc* figurează mai multe poezii dedicate mamei: *Cântecul mamei, Pe drum alb, pe drum verde, Mama în casa noastră* ş.a., dar dintre toate, cea intitulată *O, mamă* reţine atenţia prin numeroasele trimiteri la textul eminescian al cărui titlu îl împrumută.

Între elegia eminesciană *O, mamă* şi poezia lui Grigore Vieru paralelismele sunt evidente, mai ales, la nivel compoziţional. Căci "personajelor lirice" din poezia lui Eminescu: mama, iubita, poetul – le corespund cele trei anotimpuri semnificative din viaţa naturii: primăvara, vara şi toamna.

Este interesant de observat că în lirica moldovenească actuală *o idee apare întocmai la toţi autorii,* indiferent de

Scanned with OKEN Scanner

valoarea intrinsecă a creaţiei lor. Ea se referă la *supravieţuirea ca popor* a românilor dintre Prut şi Nistru. Trei elemente concură la aceasta, profigurând un destin capabil să înfrunte vicisitudinile istoriei: glia străbună, limba şi mama. Asemeni laturilor unui imaginar triunghi echilateral, elementele respective au valoarea egală, făcând posibilă substituirea unuia prin celălalt. Păstrarea lor nealterată este, însă, condiţia *sine qua non* a menţinerii identităţii naţionale.

Inspirându-se din elegia *O, mamă*, Grigore Vieru atribuie noi conotaţii afirmaţiilor eminesciene.

Unirea prin moarte cu pământul natal: "Mormântul să ni-l sape la margine de râu" şi contopirea cu natura: "Mereu va plânge apa, noi vom dormi mereu" înseamnă, pentru poetul moldovean, exprimarea indirectă a patriotismului – a unui sentiment foarte intim, care scapă înţelegerii celorlalţi.

Mama şi *primăvara* se leagă, în concepţia lui Grigore Vieru, de ideea *regenerării*, după cum *vara* este anotimpul recoltelor bogate şi al *împlinirii erotice*. În sfârşit, *toamna* presupune, pe lângă spectacolul fascinant dat de bogăţia de culori a peisajului, şi trimiteri tot mai insistente la gândul morţii inevitabile, ca urmare a conştiinţei perisabilităţii fiinţei umane. De aici şi influenţa mărturisită a *Glossei* eminesciene, al cărei prim vers: "Vreme trece, vreme vine" este reluat întocmai după fiecare strofă. Totuşi, în contextul propus de Grigore Vieru, el apare îmbogăţit cu o nuanţă aparte: *trecerea vremii* nu exclude *continuitatea* acestor factori ce constituie religia poetului-patriot: pământul, limba şi mama.

* * *

În cazul de faţă, intertextualitatea se manifestă pe mai multe planuri. Primul dintre ele – de altfel, uşor recognoscibil – corespunde reluării concluziei din *Glossă* în forma ei

Scanned with OKEN Scanner

originară. Versul: "Vreme trece, vreme vine" este poziţionat simetric *după* fiecare strofă, păstrându-şi însă autonomia. În acest mod, afirmaţiile lui Grigore Vieru capătă girul gândirii eminesciene, ca şi cum autorul moldovean ar fi în căutarea unui sprijin poetic.

În acelaşi timp, versul eminescian transmis aidoma are *relevanţă prozodică*, întrucât identitatea celulelor ritmice şi dispunerea lor în emistihuri (-v -v/ -v -v) lasă impresia de perfecţiune, de *prezent continuu*, chiar dacă, aparent, poetul are în vedere timpuri diferite. Acest aspect nu e deloc neglijabil. Căci în elegia semnată de Grigore Vieru există un echilibru compoziţional şi prozodic riguros care nu poate fi explicat în afara influenţei eminesciene.

Tot pe acest prim-plan al influenţei textuale remarcăm *reluarea titlului*, menit să imprime poeziei, *dintru început*, o anumită tonalitate. Dar, precum la Eminescu, sentimentele sunt epurate de accidental şi anecdotic, relevându-se în forma lor pură. "*Setea* inimii mele", "*tăcerea* inimii mele" şi "*trecutul* inimii mele" nu se văd, ci se simt. Ca şi ingeniozitatea de care dă dovadă Grigore Vieru în afirmarea sentimentului său patriotic.

Este suficient să transformăm alăturat versurile: IV, X şi XVI, ocupând în strofele respective o poziţie similară:

"În chip de ploaie *albastră*": v- v-v v-v
"În chip de spice de *aur*"; v- v-v v-v
"În chip de măr *roşu*"; v- v- -v

pentru a identifica cele trei culori din drapelul nostru de stat. Totuşi, sentimentul patriotic este abia sugerat. Dar el impregnează decisiv şi uneşte definitiv acele elemente despre care deja am vorbit şi care sunt determinate în păstrarea fiinţei naţionale.

Scanned with OKEN Scanner

Este, ni se pare, explicaţia cea mai plauzibilă a faptului că poezia are numai trei strofe şi că orice referire la *iarnă* (ca anotimp sau realitate istorică) lipseşte cu desăvârşire.

* * *

Având accentuare descendentă, cuvintele ce denumesc anotimpurile: *primăvară* (-vvv), *vară* (-v) şi *toamnă* (-v) pot produce, în versurile în care apar, perturbări ritmice expresive.

Aşa se întâmplă chiar în primul vers. Întâlnirea a doi ictuşi (pe silabele 3 şi 4), dintre care doar unul este *ictus comun*, permite detaşarea peonului I (-vvv), al cărui echivalent prozodic îl constituie, în versul imediat următor, cuvântul "sufletului" (-vvv). Dar în versul acesta modulul binar este păstrat, punând în evidenţă ritmul trohaic. Între cuvintele cu structură peonică se stabileşte astfel (nu numai sub aspect prozodic şi informaţional) o relaţie de interdependenţă, fiindcă ele definesc, la nivelul percepţiei poetice, simultaneităţi relevante.

O dată remarcată această relaţie, ea este reluată şi în celelalte strofe, pe linia unui paralelism compoziţional orchestrat cu măiestrie, chiar dacă sinonimia prozodică nu se mai produce. Se schimbă *anotimpul*: "vara" (-v), în versul VII; "toamna" (-v), în versul XII, dar nu şi celălalt termen: "sufletului" (-vvv), de care e condiţionat. De altfel, versul II: "Umbra *sufletului* tău" este reluat exact în această formă, figurând – tot pe linia armoniei structurale – şi în poziţiile VIII şi XIV.

Despre paralelism compoziţional putem vorbi şi în legătură cu finalul celor trei strofe, deoarece fiecare dintre ele pune în evidenţă exclusiv o formă verbală: "coboară" (v. V); "S-apleacă" (v. XI); "Se clatină" (v. XVII).

Scanned with OKEN Scanner

Aceste constatări impun concluzia că poezia lui Grigore Vieru, concepută în versuri heterometrice cu variaţii ritmice specifice liricii moderne, nu se abate de la construcţia strofică armonioasă, proprie celor mai valoroase producţii clasice. Spiritul eminescian din elegia *O, mamă*, dar şi unul din aforismele *Glossei* tutelează o creaţie în care dragostea şi sentimentul patriotic formează două din laturile unui triunghi magic. A treia fiind frumoasa limbă românească în care este scrisă această poezie.

Scanned with OKEN Scanner

Lolita ZAGAEVSCHI

METAFORELE FRUMUSEȚII INTERIOARE ÎN ROMANUL *LUNTREA LUI CARON* DE LUCIAN BLAGA

Prezenta cercetare face parte din proiectul unei investigații mai ample, care-şi propune să studieze funcțiile metaforice în romanul *Luntrea lui Caron* de Lucian Blaga. Punctul de vedere asumat în acest proiect este unul preponderent hermeneutic şi anume, din perspectiva sensului textual intuit, vom urmări cum se constituie acesta din unități mai mici de conținut, încercând să descoperim în acest fel ceea ce Eugeniu Coşeriu numea modul de "articulare" a sensului global(1).

Am evitat în textul de față aspectele tehnice, utilizând conceptele operaționale bine cunoscute, pe care Lucian Blaga le-a folosit în studiul *Geneza metaforei şi sensul culturii* (capitolele *Geneza metaforei* şi *Aspectele fundamentale ale creației culturale*(2). Vom utiliza anume disocierea sa fundamentală între metaforele *plasticizante* sau "expresive", pe de o parte, şi metaforele *revelatorii* sau "poetice", pe de altă parte, a cărei relevanță mai generală pentru investigarea textelor poetice, pare-se, a fost argumentată convingător în studiile prof. M. Borcilă, dintre care citățm *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic* (3).

Pentru contextul propus ne-am focalizat atenția asupra capitolului X, un capitol central al romanului, structurat semantic printr-o rețea de funcții metaforice textuale, care se integrează într-o rețea macrotextuală la nivelul romanului şi din care am selectat pentru analiză câteva metafore ale frumuseții interioare a ființei, metafore ce se integrează

Scanned with OKEN Scanner

câmpului referențial al ființei umane, așa cum se conturează acesta în dimensiunea sensului global.

Vom trece în revistă cele mai importante dintre aceste "noduri" metaforice, care se înscriu deseori în ceea ce Tudor Vianu numea "grefe metaforice": imagini ce "derivă" din metafora inițială și o "îmbogățesc"(4).

Prima metaforă din text, care ne orientează atenția spre configurarea unei sfere semantice distincte, este metafora zâmbetului – semn al "tainei" unei ființe feminine: "*Ana intra cu un zâmbet, cu acel zâmbet de neuitat, prin care se rostește taina ființei ei*"(5). Prima ocurență a cuvântului *zâmbet* nu o resimțim ca metaforică, decât printr-un efect ulterior de feed-back. Pe măsură ce capătă mai mulți determinanți: *acel zâmbet de neuitat*, designatul termenului *prim* se individualizează. În clipa în care ajungem la atributiva *prin care se rostește taina ființei ei,* realizăm că aceasta reprezintă, de fapt, o discursivizare a termenului secund. Deși în poziție sintactică subordonată față de propoziția în care apare termenul prim, nu aceeași este relația semantică între termenii propriu-zișI ai procesului metaforic. Este vorba, evident, despre o metaforă revelatoare sau poetică, pentru că relația între termeni este una "ecuațională", mai exact, identificatoare, și se poate exprima prin binecunoscuta ecuație a+ x = b. Cel mai bun argument pentru aplicarea acestei ecuații, drept principiu al metaforiei revelatorii, la exemplul nostru, l-am putea da chiar printr-un citat din Lucian Blaga, în care am înlocuit doar exemplul pentru termenul *a* sau *prim*: "*Faptul concret "a" (zâmbetul) e de astă dată privit numai ca un semn vizibil al unui "x", prin ceea ce el e prefăcut într-un "mister deschis", care cheamă și provoacă un act revelator*"(6). Acel *zâmbet*, deci, este semn al unui mister care ni se dezvăluie a fi însuși misterul lăuntric al Anei Rareș. Funcția acestei metafore în text este, evident, una poetică. Prin ea transgresăm nivelul semnificațiilor primare ale

Scanned with OKEN Scanner

textului, căci faptul de a fi "*rostire a tainei unei ființe feminine*" nu aduce vreun "spor de expresivitate" "*zâmbetului*" ei, ci îi conferă o nouă semnificație, din perspectiva "*tainei revelate*". Astfel, această metaforă este unul din nodurile semantice, pe care se articulează sensul textual, pornind de la semnificațiile date în elementele lexicale constituente.

Aceeași metaforă a ființei interioare feminine mai apare în text, cu o înfățișare puțin diferită: "*zâmbetul ei care este tăinuire și destăinuire în același timp, are darul să desființeze distanța, ce, dintr-o hotărâre a ei, se pusese între noi*"(7). Aici întâlnim o altă formă de discursivizare a conținutului termenului *secund* sau *b*: "*care este tăinuire și destăinuire în același timp*" și în care se insistă asupra ideii de "*taină*", ce se revelează, rămânând ascunsă în același timp. Observăm, în acest punct, caracterul dinamic al relației care se instituie între termenii procesului metaforic, dinamic nu numai prin esența acestui proces de instruire a sensului, ci și prin forma de exprimare a termenului *b*: "*zâmbet prin care* ***se rostește*** *taina*", în primul caz, și "*tăinuire* și *destăinuire*", ca substantive verbale, în al doilea caz. Astfel, metaforizând și noi, constatăm că sensul luminează din interior, iar metafora transpare și în expresia ei, în semnificant.

Într-o secvență precum: "*Zâmbetul* [...] *are darul să desființeze distanța*" – pot fi reperate două metafore lingvistice sau designaționale, pe care nu le mai resimțim ca atare, căci ele s-au desemantizat prin uz: "*are darul*" și "*să desființeze distanța*". Le menționăm aici pentru că ele, prin conotațiile activate, exercită, chiar pornind de la nivelul semnificațiilor lingvistice, așa-numita funcție evocativă de care vorbește Coșeriu ("*Numim* ***evocare*** *complexul acestor funcții* [funcții ale semnului "în text", diferite de funcțiile semnului virtual "în limbă"] *ce nu pot fi reduse în mod direct la funcția reprezentativă*" (8) - trad. De noi – L. Z. contribuind cu un

Scanned with OKEN Scanner

spor semantic la ţeserea unei pânze de sens subiacentă textului. "*A avea darul*" şi "*a desfiinţa*" trimit la o anume înzestrare a fiinţei interioare, bineînţeles, potenţială de contextul în care se integrează. Desfiinţarea distanţei "*ce se pusese între noi*" are şi o altă valoare funcţională în text, o funcţie de legătură între secvenţele narative (aici atât anaforică, cât şi cataforică): vizita doamnei Ana Rareş la bibliotecă şi evitarea întâlnirilor cu Axente Creangă.

În prelungirea directă a sensului metaforic, circumscris anterior, poate fi încadrat şi contextul ce urmează: - "*Pe unde Dumneata umbli, Ana, s-aude mereu un imn. Îl cântă zeităţile antice pe subt ogoare, şi-l cântă în lumină apele!*"(9). În centrul atenţiei noastre aici se află "*s-aude mereu un imn*", care este, evident, o metaforă. Termenul secund al acestei metafore nu este explicitat în text, nu este discursivizat, ci este sugerat prin dezvoltarea termenului prim, pe care o simţim, de fapt, ca o dezvoltare a termenului *b*: "*Îl cântă zeităţile antice pe subt ogoare, şi-l cântă în lumină apele*". Această dezvoltare o putem califica drept "grefă metaforică", pentru că ea derivă din metafora anterioară "*s-aude un imn*" şi o "îmbogăţeşte". Prin "grefa metaforică" se creează, de fapt, un cadru al figurii. În alţi termeni, am putea spune că avem aici o "metaforă extinsă", unde termenii *a* şi *b* sunt priviţi ca situaţii ce se explicită în discurs, în mod implicit sau explicit(10). Termenul *a*: "*un imn*", prin conotaţiile sale de 'solemn', 'religios', 'înălţător', impune o anumită dominantă semantică elementelor cadrului şi care se manifestă fie ca explicit mitologică: "*zeităţile antice pe subt ogoare*" – de o concreteţe imagistică mai pregnantă, fie cu un caracter mitic-simbolic: "*Îl cântă în lumină apele*". Astfel, "*s-aude un imn*" este semnul transformării naturii într-un templu, prin prezenţa Anei Rareş, templu în care este celebrată frumuseţea interioară a fiinţei feminine. Avem a face, aşadar, cu o metaforă II, cu funcţie revelatoare, care

Scanned with OKEN Scanner

spor semantic la ţesereа unei pânze de sens subiacentă textului. "*A avea darul*" şi "*a desfiinţa*" trimit la o anume înzestrare a fiinţei interioare, bineînţeles, potenţială de contextul în care se integrează. Desfiinţarea distanţei "*ce se pusese între noi*" are şi o altă valoare funcţională în text, o funcţie de legătură între secvenţele narative (aici atât anaforică, cât şi cataforică): vizita doamnei Ana Rareş la bibliotecă şi evitarea întâlnirilor cu Axente Creangă.

În prelungirea directă a sensului metaforic, circumscris anterior, poate fi încadrat şi contextul ce urmează: - "*Pe unde Dumneata umbli, Ana, s-aude mereu un imn. Îl cântă zeităţile antice pe subt ogoare, şi-l cântă în lumină apele!*"(9). În centrul atenţiei noastre aici se află "*s-aude mereu un imn*", care este, evident, o metaforă. Termenul secund al acestei metafore nu este explicitat în text, nu este discursivizat, ci este sugerat prin dezvoltarea termenului prim, pe care o simţim, de fapt, ca o dezvoltare a termenului *b*: "*Îl cântă zeităţile antice pe subt ogoare, şi-l cântă în lumină apele*". Această dezvoltare o putem califica drept "grefă metaforică", pentru că ea derivă din metafora anterioară "*s-aude un imn*" şi o "îmbogăţeşte". Prin "grefa metaforică" se creează, de fapt, un cadru al figurii. În alţi termeni, am putea spune că avem aici o "metaforă extinsă", unde termenii *a* şi *b* sunt priviţi ca situaţii ce se explicită în discurs, în mod implicit sau explicit(10). Termenul *a*: "*un imn*", prin conotaţiile sale de 'solemn', 'religios', 'înălţător', impune o anumită dominantă semantică elementelor cadrului şi care se manifestă fie ca explicit mitologică: "*zeităţile antice pe subt ogoare*" – de o concreteţe imagistică mai pregnantă, fie cu un caracter mitic-simbolic: "*Îl cântă în lumină apele*". Astfel, "*s-aude un imn*" este semnul transformării naturii într-un templu, prin prezenţa Anei Rareş, templu în care este celebrată frumuseţea interioară a fiinţei feminine. Avem a face, aşadar, cu o metaforă II, cu funcţie revelatoare, care

Scanned with OKEN Scanner

funcţionează ca o "ecuaţie" cu functor *x*, căci descoperă o a doua natură a lucrurilor, vizibilă doar în prezenţa unui anume fapt, şi care este chiar instituită prin însăşi prezenţa acestui fapt. *Lumina* din "*Îl cântă în lumină apele*" instituie o dimensiune simbolică a acestei a doua naturi a lucrurilor şi pare a fi cosubstanţială acelei taine a fiinţei Anei, care se rosteşte prin *zâmbet*; pare a fi chiar mediul exclusiv în care se relevează această taină – "*tăinuire şi destăinuire în acelaşi timp*".

Efectul unei asemenea revelaţii este asemănător unei "transe extatice" şi este redat printr-o metaforă complexă: "*Rosteam cuvinte aproape fără legătură, într-atât se destrăma fiinţa mea de cenuşă la atingerea cu aerul. Vorbele mele ce păreau frânturi de imn, aveau însă şi un subton de mustrare...*"(11). Deşi prin "*păreau*" conştiinţa reflexivă instituie o anumită distanţă între "*vorbele mele*" şi "*frânturi de imn*", importantă este asocierea cu "*s-aude mereu un imn*", prin care şi "*fiinţa mea de cenuşă*" participă sau este prezentă, în acel cadru simbolic-mitic schiţat mai sus. "*Se destrăma*" "*la atingerea cu aerul*" creează un cadru pentru imaginea: *fiinţa de cenuşă*, valorificând conotaţiile simbolice ale termenului *cenuşă* – caracteristic universului poetic blagian. Dar "*rosteam cuvinte fără legătură*", "*vorbele mele*" trimit la termenul *fiinţă*, ca fiinţă dotată cu logos, faţă de care *cenuşa* nu este doar un determinativ plasticizant, ci este însăşi substanţa simbolică, din care este alcătuită fiinţa umană cu o existenţă precară şi mistuită de flăcările pasiunilor. Astfel, se instituie o relaţie de identitate între termeni: *fiinţă* = *cenuşă*, de unde deducem caracterul revelator sau simbolic al acelei metafore.

O splendidă metaforă care, la rândul ei, se constituie într-un termen al procesului metaforic de constituire a uneia dintre făpturile centrale ale lumii textului – poetul Axente Creangă – este următoarea: "*Îţi aminteşti ziua când ai luat*

Scanned with OKEN Scanner

soarele şi mi l-ai pus în suflet?"(12). Înainte de a analiza mai în amănunt valorile funcţionale ale acestei metafore în contextul mai restrâns al capitolului, vom evidenţia tensiunea dinamică, instituită între metaforele polarizante "*fiinţa mea de cenuşă*" şi "*mi-ai pus soarele în suflet*". Aşa cum am arătat mai sus, ele se constituie în nucleul unei "creaturi" metaforice a textului, care ţine de nivelul semantic primar – o ipostază a fiinţei interioare, poetul Axente Creangă.

În contextul acetui capitol, metafora "*ai luat soarele şi mi l-ai pus în suflet*" se asociază simbolului *luminii* din "*îl cântă în lumină apele*"; este vorba, deci, de o lumină solară, cu toate conotaţiile simbolice implicate.

Lumina proiectează ceea ce cade sub incidenţa ei într-o altă zare: "*Sufletele noastre umblă prin depărtări*". Importanţa acestui simbol se manifestă prin recurenţa sa, sub alt aspect: "*Căldura lui Cuptor şi* ***luminile*** *din Munţii Apuseni, ce dau năvală pe fereastră, întregesc senzaţiile şi semnificaţiile din lumea lui Soare Răsare*"(13). Apariţia sub forma de plural indică un termen ce nu este pur denotativ, aşa cum n-a fost nici în exemplul cercetat mai sus, dar aici el se integrează într-o suită de alţi termeni, care manifestă o anumită dominantă semantică – ei ţin, parcă, de lumea patriarhală: *Cuptor, luminile, lumea lui Soare Răsare*. Remarcăm aici metafora *lumea lui Soare Răsare*, acea lume a "*minunilor coloristice ale răsăritului*", care se desprinde din paginile manuscrisului persan, răsfoit de Ana Rareş şi Axente Creangă, o lume de basm în lumea imaginară a romanului. Şi *lumea lui Soare Răsare* o asociem cu simbolul *luminii*, sub aspectul său mitic, de basm.

De asemenea, *lumina* este factorul esenţial în revelarea frumuseţii discrete, spiritualizate a doamnei Ana Rareş: "[...] *în* ***ceasul acesta, în lumina substanţială, aproape pipăibilă*** *a verii, neîncrederea ei în sine este dezminţită de-o evidenţă. În*

Scanned with OKEN Scanner

dispoziția sufletească înaltă *ca dealul viilor din Câmpul Frumoasei, doamna Ana* ***e o minunată arătare***"(14). Este interesant să urmărim cum se constituie cadrul, în care este suită metafora caracteristică basmelor: *doamna Ana e o minunată arătare*. Descrierea elementelor cadrului este graduală; fiind toate impregnate de spiritualitatea momentului, ele sunt enumerate în ordinea manifestării gradual esențializate a acesteia: "*în ceasul acesta*" nu are doar o funcție designațională, ci, mai ales, prin calitățile sale evocative, instituie un timp simbolic, diferit calitativ de cel istoric, în care se desfăşoară evenimentele narative ale romanului; "*lumina substanțială, aproape pipăibilă a verii*" – prin determinările sale metaforice, elementul simbolic dobândeşte o consistență cvasimaterială; el capătă o densitate, o concentrație parcă anume pentru a înlesni întruparea "minunatei arătări" din însăşi mediul său – *lumina*; iar catacreza "*în dispoziția sufletească înaltă*", prin funcția evocativă a determinativului *înaltă*, redimensionează starea interioară a ființei umane, proiectând-o pe un fundal cosmic, sau, corelativ, infuzează un strop de armonie cerească, mitică, a lucrurilor, în sufletul uman.

O "grefă metaforică", care derivă din metafora *frumuseții – taină* şi o îmbogățeşte, este imaginea *frumuseții condiționate*: "*copiii nu au darul de a remarca o* ***frumusețe atât de ascunsă şi de condiționată*** *cum este aceea a doamnei Ana. Da, frumusețe condiționată! Întâia oară simt mai clar că* ***frumusețea*** *doamnei Ana Rareş* ***e condiționată de un suflet universal****, ce plutește în preajmă, vibrând în tot ce vedem*"(15). Revelarea *frumuseții-taină* este condiționată de prezența unui *suflet universal*, pe care-l punem în relație cu *lumina substanțială, aproape pipăibilă a verii*. Această relație poate fi cel puțin asociativă, dacă nu chiar identificatoare, în termenul *b*: *sufletul universal* şi *lumina*, se aseamănă atât la

Scanned with OKEN Scanner

nivel de semnificaţii profunde, constituind acel mediu spiritual, în care se revelează tainele *ascunse* şi *condiţionate*, cât şi la nivelul figurativ, al atributelor şi determinărilor sale. Ele sunt cvasimateriale: *lumina* este *substanţială, aproape pipăibilă,* iar *sufletul universal pluteşte în preajmă, vibrând în tot ce vedem* – aşa cum este metafora explicitată în discurs. În cele din urmă, vom recunoaşte că *sufletul universal* însuşi, spiritul esenţializat şi inefabil, este un mister care se revelează, prinde trup, pluteşte şi vibrează.

De asemenea, ca o "grefă metaforică" a metaforei *frumuseţii - taină*, interpretăm şi motivul din basme al *apei curcubeului*. El apare mai întâi în text ca aparţinând unui nivel primar al semnificaţiilor textuale: "*nici o fată nu se face frumoasă dacă nu bea din apa curcubeului*" şi sub acest aspect prilejuieşte, de fapt, revelaţia *frumuseţii - taină*. De asemenea, el realizează legătura dintre secvenţele din text: meditaţia asupra mutabilităţii lucrurilor şi perspectiva geologică şi remarcarea frumuseţii doamnei Ana. Apoi basmul este reluat, oarecum redimensionat, de la plasticizant la revelator, proiectând pe un fundal mitic întreaga societate de pe dealul viilor şi secvenţele ce urmează: "*Uitaţi-vă*", zic, "*la doamna Ana, şi spuneţi-mi dacă n-a băut din* ***apa curcubeului.*** *Oricât ar tăgădui, nu mă îndoiesc că ea a găsit pe undeva acea apă, şi a băut din ea, mult şi cu sete! Doamna Ana* ***se apăra*** *cu mâinile de* ***privirile noastre***"(16). Aici, "*privirile noastre*" se poate citi nu numai pur denotativ, ci, datorită funcţiei sale evocative, având valori semantice ce depăşesc simpla semnificaţie lingvistică. Datorită raportării inevitabile a acestui roman la întreaga operă a lui Lucian Blaga, relaţie pe care nu am cercetat-o aici, la lectură se impun nişte asociaţii. Misterul nu se dezvăluie indiscreţiei unei priviri directe, căci aceasta "*sugrumă vraja nepătrunsului ascuns*". Astfel, un element, la prima vedere nonmetaforic, capătă valori metaforice de

Scanned with OKEN Scanner

profunzime în configuraţia semantică schiţată până acum, proiectând dincolo de semnificaţiile sale literale şi catacreza *se apără de privirile noastre.*

La fel şi *a bea din apa curcubeului* devine un gest simbolic, echivalent cu a se împărtăşi din taina universului spiritualizat. În acest sens, putem face nişte legături asociative între *apa curcubeului* şi *lumina şi spiritul universal* - toate fiind semne ale unei alte realităţi, dincolo de cele vizibile.

O altă discursivizare a metaforei *frumuseţii - taină* o întâlnim în exemplul următor: "*Cicălită pentru frumuseţea ei, care în acest ceas* ***se iveşte ca să întrupeze o inefabilă armonie lăuntrică,*** *Ana îşi întoarce faţa de la noi*"(17). Sunt daţi explicit ambii termeni ai metaforei: *frumuseţea* şi o *inefabilă armonie lăuntrică,* şi este sugerat şi caracterul relaţiei: termenul *b – armonia lăuntrică* se întrupează, se manifestă prin faptul concret *a – frumuseţea*, aceasta din urmă fiind un semn al *armoniei*: este misterul întrupat, o metaforă simbolic-mitică. Asociem aici *frumuseţea* ca semn al acestei *armonii lăuntrice* cu lumina interioară a *zâmbetului,* cât şi cu metafora *ai luat soarele şi mi l-ai pus în suflet,* ca noduri semantice prin care se figurează sensul textual.

Ca o altă "grefă" a metaforei *frumuseţii – taină* putem considera metafora *cântecul din noi* din exemplul: "*Era, totuşi, un* ***cântec*** *pretutindeni, căci* ***cântecul era în noi****, în cei trei bărbaţi, care ne găseam în prezenţa doamnei Ana*"(18). Remarcăm că metafora *cântecul din noi* se situează într-o anumită simetrie cu metafora *imnului* de la începutul capitolului. Şi *imnul,* şi *cântecul* sunt nişte vibraţii de răspuns ale sufletului în faţa miracolului frumuseţii: "*pe unde dumneata umbli s-aude un imn*" şi, respectiv, "*cântecul era în noi* [...] *care ne găseam în prezenţa doamnei Ana*".

Întrucât ne-am limitat la acest fragment de text, concluziile nu vor depăşi nivelul microtextual, indicând doar

Scanned with OKEN Scanner

relaţiile semantice orientate pe verticală, spre nivelele superioare ale sensului textual.

Şirul izotopic al metaforelor frumuseţii interioare: *metafora zâmbetului – revelare a fiinţei interioare, a frumuseţii - taină,* "grefele metaforice": *cântecul, imnul, motivul de basm al apei curcubeului*, precum şi metaforele simbolice asociate: *lumina, lumina solară, sufletul universal* ş.a., prin caracterul termenilor implicaţi în procesul metaforic, instituie o relaţie de corespondenţă între frumuseţea interioară a fiinţei şi armonia ascunsă a cosmosului. Ele se oglindesc, se întrepătrund şi se condiţionează reciproc. Deşi se împărtăşesc din substanţa cosmică, metaforele sunt nodurile semantice ale unei reţele constitutive pentru câmpul fiinţei umane, al anthropos-ului.

Metaforele revelatorii sau simbolice constituie punctele de forţă ale acestei reţele, cumulând în jurul său metaforele plasticizante sau expresive, "grefele metaforice" şi elementele, care sunt nonmetaforice prin semnificaţia lor primară, dar care, datorită funcţiei lor evocative, capătă valori metaforice în text. Pornind de la funcţiile unităţilor minime de sens, la nivel microtextual, şi ajungând la funcţionarea metaforelor la nivel macrotextual, se constituie o reţea semantică, ce se configurează arhitectonic atât pe verticală, cât şi pe orizontală şi se "intersectează" cu alte asemenea reţele, configurând sau articulând, în acest fel, un edificiu al sensului textual global.

Referinţe bibliografice

1. Eugenio Coserio. *Linguistica del testo.* La Nuova Italia Scientifica, Roma, 1997, p. 157.

2. Lucian Blaga. *Trilogia culturii.* EPLU, Bucureşti, 1969, p. 275-298 şi p. 309-326.

Scanned with OKEN Scanner

3. Mircea Borcilă. *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic,* în *Eonul Blaga. Întâiul veac.* Editura Albatros, Bucureşti, 1997, p. 263-283.

4. Tudor Vianu. *Studii de stilistică.* Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1968, p. 280.

5. Lucian Blaga. *Luntrea lui Caron,* Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 247.

6. Idem. *Geneza metaforei şi sensul culturii,* în *idem, Trilogia culturii.* EPLU, Bucureşti, 1969, p. 309-310.

7. Idem. *Luntrea lui Caron,* p. 247.

8. Eugenio Coşerio, *Op. cit.*, p. 132.

9. Lucian Blaga. *Luntrea lui Caron*, p. 248.

10. Roger M. White. *The Structure of Metaphor. Blackwell Publishers,* 1996, p. 148-149.

11. Lucian Blaga. *Luntrea lui Caron,* p. 248.

12. *Ibidem,* p. 250.

13. *Ibidem.*

14. *Ibidem,* p. 269.

15. *Ibidem.*

16. *Ibidem,* p. 270.

17. *Ibidem.*

18. *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

Nelu VICOL

LIMBA ROMÂNĂ ÎN VIZIUNEA DIDACTICĂ A LUI MIHAI EMINESCU

Trebuie să precizăm de la început că proiectăm termenul didactică prin expresiile (1) "destinat instruirii" şi (2) "pentru învăţământ" (din gr. respectiv: didaskein "a învăţa" şi didaktikos "instructiv, edificator"[1]). Didactica semnifică deci o branşă a pedagogiei privind atât teoria învăţării, studierii/însuşirii obiective (finalităţi, conţinut, legităţi, principii), cât şi teoria educaţiei în procesul învăţământului.

În opera lui Mihai Eminescu, în special în publicistică, vom găsi tratamente sau reflecţii directe ori indirecte privind tendinţele pedagogice de însuşire şi cultivare de atunci ale limbii române, iar concepţiile sale referitor la dezvoltarea limbii, la principiul interdependenţei dintre limbă şi cultură propulsează direcţia fundamentală de orientare didactică a acesteia. Ne putem da seama bine despre acest aspect al lucrărilor publicistice şi în baza rapoartelor lui Eminescu în calitatea sa de revizor şcolar, unde pledează pentru dezvoltarea învăţământului naţional românesc şi, mai ales, pentru afirmarea şcolii ca instituţie activă sub raport social şi cultural. Eminescu susţine ideea studiului activ şi formativ/dezvoltativ al limbii române. El promovează concepţia unei pedagogii româneşti, a educaţiei naţionale, a şcolii naţionale, a unităţii sub raport organizatoric a acesteia, a perfecţionării învăţătorilor, a elaborării manualelor, a implementării în şcoli a unei activităţi didactice reale asupra limbii române. În sensul enunţat aici Eminescu a sesizat convingerea lui Ion Creangă

Scanned with OKEN Scanner

expusă la 1876, când apare abecedarul său *Povăţuitoriu la cetire prin scriere după sistema fonetică* şi anume că "... scopul şcoalei este şi acela, şi poate cel mai esenţial – de a învăţa şi de a păstra cu cea mai mare sfinţenie limba naţională, de care se leagă tot trecutul unui popor..." şi de a-i învăţa pe elevi să deprindă şi să păstreze "scrisul limbii româneşti după firea ei"[2], deoarece "consistenţa unei limbi începe cu scrierea ei"[3]. Aceste opţiuni nu au fost subordonate vreunei şcoli pedagogice, ele născându-se din preocupările poetului pentru culturalizarea şi cultivarea limbii române. Atare idei, de altfel, semnifică pentru el şi "problema..." cu care luptă întru "puritatea limbistică", şi apărarea "cărţii limbei noastre mult iubite" de invazia "formei noi": "Limba noastră nu e nouă, ci, din contra, veche şi *staţionară*. Ea e pe deplin formată, în toate părţile ei, ea nu mai dă muguri şi ramuri nouă şi a o silnici să producă ceea ce nu mai e în stare, însamnă a abusa de dânsa şi a o strica"[4]; aşadar, "problema ... cu care luptă" în concepţia poetului reprezintă şi constituie "cunoştinţa limbei", aceasta din urmă exprimând "totodată maniera de cugetare şi percepţiune a omului" şi constituind interogaţia lui" ("De ce pana mea rămâne în cerneală, mă întrebi?..") cu referire la raportul dintre individ şi limbajul său (adică "limba în care el vorbeşte şi trăieşte"[5]). Dintr-o astfel de perspectivă M.Eminescu se impune ca un fidel adept al ideii că "ne trebuie o pedagogie care să aibă amprenta specifică a gândirii româneşti, a faptei româneşti şi a vieţii româneşri"[6]. Prin urmare, Eminescu sesizează la timpul său absenţa perspectivei pedagogice naţionale în activitatea de educaţie lingvistică, aceasta fiind bazată pe "metoda cărpelii de programe" şi comportând un caracter haotic.

Eminescu scria despre cei care nu posedă limba, care o vorbesc incorect şi care rostesc "cuvintele nouă fără cuprins...", într-o "limbă păsărească în locul vrednicei limbe a

Scanned with OKEN Scanner

strămoşilor", că lor "... ar trebui să li fie ruşine de ea" când o pronunţă, deoarece suntele acestei pronunţii "îngrozesc piatra"[7].

Indubitabil, pentru Eminescu era cunoscută realitatea privind editarea literaturii didactice, fiindcă el vorbeşte şi de "cărţi didactice pentru şcoalele primare" (p.17).

Prin didactica limbii Eminescu pilotează două ipostaze şi anume: *libertatea spiritului* şi *libertatea conştiinţei,* identificând spiritul cu limba, limba cu naţionalitatea. De aici, în cărţile "bisericeşti şi mirene" limba este păstrătoarea "tezaurului sufletesc" şi a "reazemului moral" al poporului, fiindcă numai în/prin limbă lui "i se lipesc de suflet perceptele bătrâneşti, istoria părinţilor..., bucuriile şi durerile semenilor..." (p.53-54). De aceea Eminescu stăruie asupra garantării "uzului public al limbei pe pământurile în care locuiesc românii": "... simplul fapt că noi românii, câţi ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, "una singură" ca nealte popoare, şi aceasta în oceane de popoare streine ce ne încongiură, e dovadă destulă şi că aşa voim să fim noi, nu altfel" (p.54). În consonanţa celor afirmate, Eminescu este îngrijorat de "întreţinerea şcoalelor rurale" (p.62) şi vorbeşte despre calitatea lecţiilor sau "prelecţiunilor" de limbă, care "n-au conţinut..., nicidecum cunoştinţe pozitive, răsărite din studiul amănunţit al materiei respective" (p.62, 67).

În studiul limbii române Eminescu înaintează corelaţia instruirea–educarea în baza principiului didactic al consecutivităţii, ce se rezumă la "cât" ştiu (însuşesc) şi "cum" ştiu (însuşesc) şcolarii limba: "cestiunea principală este cum ştiu şi la acest "cum" încetează rolul instrucţiei şi începe acela al educaţiei" (p.67). Deducem în baza celor afirmate de poet că el sesiza în studiul limbii atât un flux de iniţiere, de intrare a copilului în lumea socială, un proces care îl angajează pe copil în resursele umane privind atingerea obiectivelor lui sociale,

Scanned with OKEN Scanner

"cât" ştiu (însuşesc) şi "cum" (însuşesc) şcolarii limba: "chestiunea principală este *cum* ştiu şi la acest "cum" încetează rolul instrucţiei şi începe acela al educţaiei" (p. 67). Deducem în baza celor afirmate de poet că el sesiza în studiul limbii *un flux de iniţiere, de intrare* a copilului în lumea socială, *un proces* care îl angajează pe copil în "resursele umane privind atingerea obiectivelor lui sociale şi *un flux de împlinire, de ieşire* în lumea socială, acesta, fiind reprezentat de rezultatele, dominantele studiului respectiv. Or, Eminescu aprecia învăţarea limbii după *cât, cum, cu ce rezultate* îi foloseşte aceasta copilului în a percepe şi în a practica expresiv şi logic limbajul.

Eminescu nu tolerează în didactică "greşala generalităţii" şi pledează pentru "studii cu totul speciale, cari să dovedească o indeletnicire amănunţită cu materia" (p.67). Printre aceste "studii... speciale" de limbă română, care se pot realiza în baza *principiului didactic al cercetărilor şcolăreşti*, Eminescu propune "strângerea locuţiunilor şi proverbelor, chestiunile fonologice ale limbei române, cu stabilirea nomenclaturei ştiinţifice...", adică studierea legilor şi normelor ei ("E drept că aceste sunt chestiuni cari cer muncă, dar n-ar suferi de sterilitatea tezelor cu totul generale. Am pune de ex. întrebarea cum de se preface în limba română grupul *sc* îm *şt*? Ce întrunire are *i* consonans (jot) asupra vocalelor şi consoanelor cu cari se-ntâlnesc?" (p.67). Astfel de cercetări şcolăreşti se pot efectua prin "cărţile didactice..." calitative care pot da "fiinţa limbei ştiinţifice" (p.69), adică normate, corecte, literare, iar cărţile didactice (manualele) de limbă trebuie supuse unui control stilistic adecvat şi atent; ele trebuie să fie alcătuite în conformitate "cu priceperea şi cercul de idei al copiilor" (p.74) şi să fie scrise şi de "învăţători practici şi competenţi, căci numai astfel se şi creează o adevărată literatură didactică" (p.74). Eminescu era conştient

Scanned with OKEN Scanner

de atitudinea autorităţilor de atunci privind pregătirea autorilor de manuale, aceştia rămânând "departe în urmă faţă de înaintarea ştiinţei"[8] şi poetul regretă acest neajuns al timpului său şi anume: "ignorarea celor mai elementare cunoştinţe de istorie şi de lingvistică"[9] Cartea didactică (manualul), în viziunea lui Eminescu, trebuie să exceleze "mai vârtos" (p.182) prin limba în care e scrisă, fiindcă, specifică el, limba şi legile ei (corectitudinea gramaticală) dezvoltă cugetarea, adică limba constituie modalitatea esenţială pentru formarea intelectuală a şcolarilor. De aceea prin 1877-1880 Eminescu, împreună cu Slavici şi Caragiale, "îşi fac un plan de întocmire a unei gramatici (numită şi "filosofie de stat", "preţioasă teorie" – *N.V.*) care... să fie o expresie a normelor limbii vii; ... acesta trebuia să sintetizeze specificul şi progresul limbii literare, opoziţia faţă de sistemele artificiale, academice"[10]. Şi în rapoartele lui ca revizor şcolar, principialul publicist a insistat cu toată tăria de caracter şi de patriot al şcolii naţionale asupra studierii şi însuşirii gramaticii, care constituie "o şcoală a gândirii, un factor de bază în dezvoltarea gândirii logice a copiilor", relaţionând "problemele de gramatică de cele de logică, legile gramaticale de cele ale gândirii"[11].

În aceeaşi ordine de idei, Eminescu sesizează inadvertenţa *principiilor didactice ale consecutivităţii şi accesibilităţii*, caracterul distructiv şi nonformativ al învăţământului, starea jalnică în care s-a pomenit şcoala de atunci, aplicarea condamnabilă a metodelor de predare în şcoli (slovenirea anacronică, literizarea şi silabisirea – "mod nedibaci de şcoală veche"[12]), atitudinea şi nivelul de pregătire docimologică nesatisfăcătoare a învăţătorilor "cari nu ştiu nici a scrie bine, dau în mâna copiilor cărţi, scrise într-o limbă, pe cari ei n-o înţeleg şi-i pun să înveţe filă cu filă lucruri, pe cari ei nu şi le pot închipui, încât când băieţii au

Scanned with OKEN Scanner

ajuns la capăt cu învăţătura, rămân cu capul plin de cuvinte, al căror înţeles nu l-au ştiut niciodată, şi neputându-se folosi nici într-un fel de acele cunoştinţe moarte şi fără de preţ, rămân cu zilele încurcate şi tăind câinilor frunză, până ce prin intrigi şi umiliri, cari dărâmă şi restul de caracter, ce le mai rămăsese dat de la natură, ajung persoane publice spre a continua asupra generaţiei viitoare sistemul vechiu de stricare a minţii şi a inimei…; pe când Stan se însănătoşează de o buruiană, Bran se îmbolnăveşte de dânsa şi mai rău" (p. 81, 83). Evident, Eminescu, în calitatea sa de revizor şcolar, opunea egocentrismului capacitatea profesorului de a cunoaşte şcolarul, de a "intra" în situaţia lui, "de a vedea" disciplina de învăţământ şi cu ochii acestuia. Prin atare vizuine revizorul şcolar ajunge la sinteze calitative în evaluarea studiului de limbă română, corelând *input*-ul şi *output*-ul[13] acestui studiu, adică şcolarul primeşte limba de la societate, o studiază, o însuşeşte din punctul de vedere al corectitudinii şi apoi transmite societăţii forma corectă, literară a ei. Neostoitul publicist condamnă "pospăiala apuseană" (p.81) în planificarea şi dirijarea sistemului de instruire ("ni s-aduc toate de-a gata din străinătate şi n-avem alt chin decât să băgăm mânile în mânicile paltonului venit de la Viena şi piciorul în cizma pariziană, fără a ne preocupa mai departe din câte elemente economice se compun lucrurile, tot astfel facem şi cu cunoştinţele: le luăm frumos din cărţi străine, le aşternem pe hârtie în limba păsărească şi facem ca negustorul cari nu-şi dă nici el seama de unde-i vine marfa, numai să se treacă" (p.86). Astfel în sistemul respectiv sunt cuprinşi, învăţând, "cei mai mulţi… feciori de greci şi bulgari aşezaţi în această ţară, şi au urmat întru romanizarea lor următorul percept: ia un băiat de bulgar, trimite-l la Paris şi rezultatul chimic e un june român" (p.84); şcoala îi educa "străineşte" şi ei trăiau "româneşte" în

Scanned with OKEN Scanner

"alt veac" şi în "altă ţară" printr-o "subţietură de minte din vremea lor" (p.87).

În studiul limbii Eminescu înaintează *principiul de educare a simţului istoric şi lingvistic*, în al cărui bază copiii "să se ţină de naţia românească, închinându-se în această limbă, vorbind cum se vorbeşte cu temeiu şi sănătos" limba (p.85), şi fiind scutiţi de – *ţiunile* şi – *ţionile, imperatorele, redaptorele, admisibilele şi propriamentele* "limbistice" (p.85). Eminescu *este adeptul ideii unei educaţii şi a unui învăţământ naţional,* original şi originar, care să nu aibă "amestec cu nimenea" (p. 86) şi din care să izvorască şi să pulseze permanent "cumineţenia românului" şi prin învăţarea limbii "spornice şi plină de figuri" (p.88), prin "pronunţia fără dialect şi fără viţiu... [prin] frumuseţea pronunţării..., [prin] însemnătatea vocalelor şi a consoanelor..., [şi] părţii intenţionale a vorbirii (accentul) (în silabe şi în cuvânt – *N.V.*)"[14]. Dacă studiul limbii române nu este extins în şcoli, această situaţie se datorează aceleiaşi "pospăieli apusene", din a cărei cauză şcolile nu sunt frecventate de majoritatea copiilor de români, situaţie pe care Eminescu o rezumă astfel: "Poporul nostru a rămas nepăsător la reformele greceşti, ruseşti, franţuzeşti şi nu-şi dă nici azi bucuros copiii la şcoală, pentru că simte ce soiu de şcoli avem" (p.88). În atare condiţii ale sistemului de învăţământ au fost introduse toate formele noi de cultură străină fără elementul moderator al tradiţiilor trecutului nostru; or, „nu creşte o plantă bine şi normal decât din rădăcinile ei proprii" (p. 243). Una din problemele însuşirii precare a limbii o constituie „dirijarea instrucţiei de către indivizi cu câte patru clase primare" (p. 255), din care motiv şcoala, învăţământul în general sunt împotmolite în „mizeria morală care bântuie ţara, o mizerie mai adâncă, dacă se poate, decât cea materială"[15]. La 1880 Eminescu scria că „ s-a constatat de către chiar organele guvernului că învăţământul

Scanned with OKEN Scanner

merge foarte rău..., că s-au închis peste *nouă sute* de şcoale rurale, iar deasupra tuturora este a se deplânge ignoranţa deplină a personalului didactic..." (p. 257). Prin ignorarea aspectului educativ al şcolii, al bisericii, al vieţii de stat, scrie Eminescu, s-a ajuns a face dintr-o ţară înzestrată cu „atât de multe condiţii de dezvoltare sănătoasă această Americă dunăreană, în care totul e atins de morbiditate" (p. 374).

Eminescu abordează ideea respectului pentru limbă; publicistul Eminescu scrie că în şcoli nu trebuie să se piardă timpul pentru însuşirea unei „limbi păsăreşti", care, „trebuind învăţată ca orice limbă străină", răpeşte „timpul altor învăţături folositoare". Pentru Eminescu „limba păsărească" o constituie „clişeurile primite de-a dreptul de la străini, fără a se întreba dacă se potrivesc sau nu cu noi...; în multe cazuri nici dascălul nu ştia înţelesul cuvintelor nouă, necum şcolarul" (p. 247). El stigmatizează orientarea cosmopolită a învăţământului, critică necruţător micşorarea numărului de ore privind studiul limbii române în licee şi în şcoli rurale (primare) şi generale. Adresându-se celor care purtau această vină, Eminescu scrie revoltător: "Limba românească aţi şi şters-o din licee, voiţi s-o ştergeţi şi din şcoala rurală, cu toată comoara ei de locuţiuni, de proverbe, cu bogăţia ei de forme şi gingăşia de simţiri?" [16].

Pentru Eminescu didactica limbii e considerată ca „o ştiinţă lucrativă, o ştiinţă practică, un studiu lucrativ" şi ea se cântăreşte prin „creşterea învăţătorilor naţiei, a breslei învăţătoreşti" (p. 254-255). În consonanţa celor afirmate Eminescu propagă aşadar ideea unui *învăţământ* nu numai *cantitativ* („ în extensiune"), ci şi *calitativ* („în intensitate") prin numărul mai mare de şcoli şi de obiecte de studiu şi prin editarea literaturii didactice: „O carte de citire...dacă e bună şi cu îngrijire lucrată..., ea revarsă în mii de capete aceleaşi cunoştinţe, fără de nici o silă..., în ea... se văd toate cu ochii

Scanned with OKEN Scanner

minţii" (p.260), însă „a preface o carte neapărată educaţiunii tinerimii, neapărată pentru cultura limbei materne, pentru istoria şi geografia ţării, pentru variile de cunoştinţe ce trebuie să le aibă un om, într-o carte specială de agronomie, e o adevărată orbire" (p.250). Literatura didactică, scrisă bine şi realizată în conformitate cu principiile didactice menţionate, educă, dezvoltă şi formează *cursivitatea limbajului* şi a „espunerii vorbite sau scrise", care semnifică pentru şcolari „un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturii" [17].

În concepţia lui Eminescu didactica şi „natura analitică" a limbii reprezintă şi unul dintre modurile constante contra deznaţionalizării românilor de către maghiari, nemţi, slavi prin „calapoadele abstracte ale unor limbi străine". El scrie că „e o încercare absurdă dacă nu mai mult, de a impune unui popor limbi ce nu e în stare a le vorbi, nici a le pătrunde pe deplin" (p.370). Această „încercare absurdă", în expresia lui Eminescu, desemnează „cauza pentru care s-a lăţit atât de mult stricarea limbei încât astăzi (la 1880 – *N.V.*) gazetele şi cărturarii scriu o păsărească neînţeleasă de popor, subţire şi muieratică, e aceeaşi căreia peste tot îi datorăm toate relele de care suferim: politica... de aventuri şi de alianţe a unor adunături fără de patrie, cari să-şi facă din specula sângelui, a hotarelor, a cetăţeniei române un mijloc de existenţă, un mijloc de câştig" (p. 247, 370).

Însuşirea publică, adică în şcoli, a limbii are o însemnătate foarte mare pentru naţiune şi această însuşire Eminescu o vedea în misiunea şcolii de a-i da limbii „espresia fiinţei ei proprii", cu atât mai mult că „în viaţa publică, în şcoli, în literatură chiar s-a superpus o promiscuitate etnică, din părinţi ce nu vorbeau în casa lor româneşte, şi această pătură superpusă e cuprinsă de un fel de daltonism intelectual..." (p. 114). E un adevăr ce stă în picioare şi astăzi în societatea noastră, or Eminescu e contemporanul nostru, e

Scanned with OKEN Scanner

un pedagog militant! Sesizăm aici tratarea noţiunii de „conştiinţă de sine" a poporului care, scrie Eminescu, „îşi are conţinutul său spiritual: limba, literatura, obiceiurile, religia" (p. 531). El pune egalitate între biserică şi şcoală, prin aceasta înţelegând „păstrarea naţionalităţii şi nimic mai mult" (p.53).

Observaţiile şi concluziile sale se refereau atât la statornicia limbii literare, cît şi la fixarea normelor obiective ce ar asigura dezvoltarea unităţii şi a capacităţii ei de comunicare, şi aceste norme, din perspectivă didactică, trebuie să determine direcţia de studiere a limbii române în şcoală: „Studiul principal al unei şcoli rurale sau primare e limba românească; ea este totodată organul prin care neamul îşi cunoaşte fiinţa sa proprie, organul prin care acest neam moşteneşte avutul intelectual şi istoric al strămoşilor lui..."[18]. Eminescu se opunea vehement sistemului etimologic („o adevărată babilonie de fantazii etimologice"), care aducea „daune însemnate pronunţiei româneşti" [19], sistem ce se implementa în şcoli alături de anacronica metodă de slavonire, „înzestrând" şcolarii, vorba lui Ion Creangă, doar cu „turbare de cap şi frântură de limbă". Observaţiile critice ale lui Eminescu privind metodica de predare a limbii se refereau la ignorarea studierii din punct de vedere logic a gramaticii, la lipsa din partea învăţătorilor a „cunoştinţei noi şi concrete a părţilor cuvântului", la neaplicarea „exerciţiilor de stil" la orele de limbă, la pronunţia „falsă" a limbajului, care „merge mână-n mână cu scrierea falsă"[20]; scrierea, precizează Eminescu, „e în toată şcoala neglijată, caligrafia o noţiune cunoscută numai teoreticeşte, gramatica esisită ca un fel de schematismu de cuvinte, a căror întrebuinţare reală le lipseşte copiilor" [21]. Unii autori de manuale şi studii insistau să redea limbii haina latină, alţii vroiau s-o apropie cât mai mult de limbile italiană şi franceză şi propagau pe această cale inovaţii arbitrare, lexeme şi tipare adoptate fără un temei logic şi estetic.

Scanned with OKEN Scanner

Eminescu promovează direcţia de cultivare a limbii şi prin intermediul manualului şcolar, prin necesitatea adoptării cumpănite şi atente a termenilor noi, fiindcă, scrie el, „noi – generaţiunea de faţă, nu împlem decât şanţurile – noi avem să dăm noţiuni poporului nostru ca să cugete, limba clasică e sarcina generaţiilor viitoare" [22]. Direcţia de cultivare a limbii în şcoală este calificată de către Eminescu drept o „cerere a curăţeniei" acesteia, o acţiune privind „stăpânirea pe deplin a materialului de finеţe şi de distincţiuni ..., cântărirea oricărui cuvînt, valoarea vorbelor întrebuinţate" [23]; atare „cerere" menţionată care „e atît de dreaptă şi ... nu ţine pe nimenea nimic" [24], este şi drept o acţiune „de a revivia colorile limbei prin vorbe dezgropate din mormântul trecutului" [25]; această direcţie are scopul ca limba „să fie pusă iar în scaunul de onoare ce i se cuvine, în locul în care o pusese cronicarii şi biserica" [26]. E cert faptul că Eminescu a promovat activ didactica limbii române în şcoală [27], întrevăzând prin această acţiune intercondiţionarea, în termeni de specialitate, a *input*-ului cu *output*-ul, unde se foloseşte şi acţionează eficient feedback-ul pentru reglarea funcţionalităţii sistemului de predare a limbii şi unde este necesară permanent *perfecţionarea docimologică* a profesorilor-filologi.

Referinţe bibliografice

1. Vezi: a) Marcu F. Noul dicţionar de neologisme. – Bucureşti, 1997, p.459; b) Словарь иностранных слов. Москва, 1983, с. 163.

2. Bratu B. Învăţătorul Ion Creangă. – Bucureşti, 1958, p.225, 215.

3. Bulgăr Gh. Scriitori români despre limbă şi stil. – Bucureşti, 1976, p.151.

Scanned with OKEN Scanner

4. Apud: Bulgăr Gh. Eminescu despre problemele limbii române literare. – Bucureşti, 1963, p.73.

5. Popesci Iu. Sensuri din forme. – Iaşi, 1996, p.95.

6. Ghibu O. Din istoria literaturii didactice româneşti. – Bucureşti, 1998, p.14.

7. Eminescu M. Publicistică. Referiri istorice şi istoriografice. – Chişinău, 1990, p.7, 16. **Notă**: În continuare vom cita din acest volum, indicând în paranteze doar numărul paginii.

8. Bratu B., Op. cit., p.236.

9. Bulgăr Gh., Eminescu..., p.96.

10. Ibidem, p. 97-98.

11. Ibidem, p.98.

12. Idem, Scriitori..., p.134.

13. Vezi mai detaliat: Didactica (Coordonator: Salade D.). – Bucureşti, 1982, p.15-16.

14. Bulgăr Gh., Eminescu..., p. 105, 109.

15. Ibidem, p. 83.

16. Ibidem, p. 101.

17. Idem, Scriitori..., p. 131.

18. Idem, p. 102.

19. Ibidem, p. 73.

20. Ibidem, p. 99.

21. Ibidem, p. 99.

22. Ibidem, p. 75.

23. Ibidem, p. 76, 80, 82.

24. Bulgăr Gh., Eminescu..., p. 133.

25. Ibidem, p. 138.

26. Idem, Eminescu..., p. 141.

27. Vezi şi: Eminescu M. Poezii. Carte didactică. (Aprobată de Onor. Minister al Instrucţiunei Publice sub No 2531 din 28 Aprilie 1895. Pentru usul şcoalelor. Iaşi, Editura Librăriei Şcoalelor Fraţii Soraga. 1896).

Scanned with OKEN Scanner

Nelu VICOL

SCHIZOGLOSIA: FENOMEN PARADOXAL ÎN ACTIVITATEA LINGVISTICĂ A ŞCOLILOR NAŢIONALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Uzajul limbii acceptat de elevii şcolilor de toate treptele şi nivelurile din Republica Moldova nu exprimă anumite tendinţe interne de evoluţie, ci reprezintă o consecinţă nefastă a *shocking-ului* şi a *decalajului glotic*, nesocotindu-se şi sfidându-se norma/corectitudinea cu atâta insistenţă, încât erorile/devierile/greşelile, condamnate de lingvişti cu câteva decenii în urmă[1], continuă să persiste în mediul lingvistic şcolar. Din atare cauză, relaţiile din interiorul limbajului, practicat de elevii de aici, nu realizează procese de evoluţie şi de regenerare, ce i-ar asigura vigoare şi l-ar alimenta cu noi capacităţi normative şi de conotaţie. Uzajul elevilor violentează astfel echilibrul existent al limbii literare. Or, varianta funcţională corectă a limbii literare la etapa contemporană este impracticabilă de întreaga masă de elevi. Modelele lingvistice exterioare sau *schimbul de cuvinte prin rostire* şi *auzire,* de care uzează elevii vorbitori de română din şcoli, semnifică «reaua folosire a cuvintelor»(A. Pleşu) într-un limbaj bâlbâit şi vin în contradicţie flagrantă cu normele limbii literare.

Amestecul de situaţii glotice diferite (limbaj ambiguu — şi rusesc, şi «moldovenesc», şi românesc, gen *Am dostăit sveci la dvigateli* = Am făcut rost de bugii pentru motor) semnifică şi evidenţiază anumite *preferinţe glotice*, care configurează specificul limbajului şcolăresc. Întregul contingent de elevi contribuie aşadar la «evaziunea» din *registrul ortologic* al limbajului, la renunţarea *inteligibilităţii* limbajului, în locul căreia acţionează doar *decalajul ortoepic*.

Scanned with OKEN Scanner

Sunt necesare diverse *tratamente pedagogice* şi *lingvistice*, care ar disciplinariza aspectul corect al vorbirii elevilor şi anume:

- achiziţionarea conştientă şi raţională a normelor;
- înţelegerea/motivarea şi aplicarea normelor în actul locuţionar concret;
- activitatea interactivă a educaţiei lingvistice în baza cvadripartiţiei cultivare—corectitudine—cultură—expresivitate (creativitate) a vorbirii, ce prefigurează trei componente de o mare însemnătate pentru elevul locutor: 1) cunoştinţe comunicative; 2) competenţe comunicative şi 3) atitudini şi motivaţii comunicative din perspectivă semiotică şi hermeneutică. Acestea trebuie să se sprijine mai ales pe *activitatea lingvistică a şcolii*, unde vorbirea corectă deocamdată este subestimată în sfera muncii intelectuală a elevilor. Aceştia se pomenesc (s-au pomenit!) într-o situaţie socioculturală deosebit de gravă: le lipseşte limbajul inteligibil ca suport al gândirii, prin care să-şi exprime liber ideile cu voce tare sau în scris. În şcolile românofone din Republica Moldova «cotitura lingvistică» nu este conştientizată în calitatea ei de «ştiinţă transmisibilă» (şi nu doar de simplă «abilitate» strict personală); or, «ştiinţa lingvistică este cultură, iar aspectul cultural al limbii este limba însăşi ca «ştiinţă lingvistică interindividuală sau socială»[2]. Se desfăşoară derealizarea *linearităţii ortologice* în baza factorilor externi (extralingvistici), care aduc o împletire polifonică de «hibrizi» fonematici şi o *schizoglosie* şcolară specifică.

Întreruperea contactului limbii vorbite în şcoli cu limba literaturii culte a favorizat dezvoltarea spontană a limbajului elevilor doar la nivel popular (graiul moldovenesc), ce a căpătat totuşi unele trăsături specifice, îndeosebi la nivel glotic şi lexical. La nivel glotic îl atestăm sub forma acomodării, asimilării, dispariţiei, apariţiei unor sunete; situaţia aceasta se

Scanned with OKEN Scanner

proiectează în procesul utilizării afixelor *des-*, *dez-*, *răs-*, *răz-*, *îm-*, *în-*, *com-*, *con-*, *ian-*, *-an*, *-atic*, *-atec* ş.a., a diftongilor, a vocalelor în hiat şi în procesul rostirii semipalatale a unor consoane în prepoziţia vocalelor, în procesul de sinereză (convergenţă) şi în cel de realizare a unităţilor fonetice suprasegmentale. În exprimarea verbală persistă şi alteritatea relaţiilor dintre diferite sisteme secundare teritoriale (regionale). Limbajul unei grupări sociale influenţează limbajul altor grupări, imprimând prin aceasta o anumită comoditate şi un minimum efort în pronunţia elevilor. Realitatea lingvistică dezastruoasă persistă insistent în şcolile din republică. Aici este marcantă şi pregnantă situaţia când elevii utilizează în pronunţia lor afixe româneşti la cuvintele ruseşti din motivul că nu cunosc echivalentul lor în limba română (exemplu: *Vcliuceşte svetul că nu pot să mă zănimăiesc* < Conectează lumina că nu pot învăţa) sau când aplică forma de plural în *-i*, *-ci*, *-ce* a unor substantive comune prin analogia procedeului românesc (exemplu: *cartinci* < ilustrate, *risunci* < desene, *pirojoace* < pateuri) ş.a. Or, acestea reprezintă, în expresia profesorului universitar chişinăuean Anatol Ciobanu, «o limbă infectă, un amalgam deplorabil şi absolut inaudibil, un balast verbal, cu lexeme hibrizante, cu formaţii moldoveneşti absolut inutile» [3]. Limba română vorbită în şcoli desemnează *gravitatea decalajului excesiv fonetic asupra aspectului ei ortoepic*. Astfel este extinsă acţiunea *mediului socio-lingual regresiv*, ce presează şi influenţează alterabil pronunţia literară a elevilor prin nişte *structuri ortoepice «bumerang»* şi printr-o *schizoglosie mozaicantă* a *triglosiei rusa-«moldovenească»—româna*. Putem afirma că şcolii naţionale din republică îi lipseşte *reflexul de identitate comprehensibilă*, ce ar anima-o în particular să rămână în limba literară şi să-i menţină aici şi pe elevii săi. Or, schizoglosia elevilor merge «la braţ» cu

Scanned with OKEN Scanner

insecuritatea lingvistică a lor. Mai sus am menţionat trei componente ale tratamentelor pedagogice privind schizoglosia/insecuritatea lingvistică, dintre care unul este şi competenţa comunicativă. În continuare ne întrebăm: schizoglosia/insecuritatea lingvistică este fondată pe incompetenţa lingvistică sau pe atributele sociale? Mihai Eminescu scria că a aştepta să culegi dintr-un pământ altceva decât ceea ce a fost semănat în el ar fi o copilărie [4]. *Schizoglosia* este rodul *aculturalizării limbii române* pe parcursul a mai mult de 100 de ani (în 2012 se vor împlini 200 de ani de la imperialismul lingvistic rus/sovietic). Acest proces a făcut posibilă apariţia în şcoli a unei categorii noi de vorbitori ai limbii şi anume *neoromânofonii*. Definiţia schizoglosiei este strâns relaţionată de incompetenţa comunicativă. De aici şi cele două forme distinctive ale schizoglosiei: *insecuritatea lingvistică şi ilegitimitatea lingvistică* (în franceză schizoglosia are expresia de malaise linguistique [5]. Dar ce semnifică de fapt schizoglosia? În «Noul dicţionar de neologisme» (Florin Marcu, Bucureşti, 1997, p. 1284) elementul de compunere *schiz(o)* - schiză - înseamnă fisurare, despicare. Or, *schizoglosia semnifică tulburarea limbajului oral caracterizată prin juxtapunerea incoerentă a cuvintelor în exprimare şi prin strâmtorarea utilizării sau aplicabilităţii limbii literare.*

Schizoglosia tulbură conştiinţa fonologică şi lingvistică a subiectului locutor care, în momente oportune şi decisive, nu poate să-şi manifeste abilităţile sale comunicative în limba literară, deci are o altă conştiinţă fonologică şi lingvistică străină limbii literare materne. Pentru a descrie acest fenomen, s-ar putea să vorbim despre aceea că realitatea respectivă desemnează existenţa în Republica Moldova a *neoromânofonilor,* realitate bazată pe insecuritatea lingvistică, unde locutorii sunt divizaţi între două varietăţi de limbaj, între

Scanned with OKEN Scanner

două registre lingvistice. *Ilegitimitatea lingvistică se manifestă în această realitate prin aceea că vorbitorii nu sunt fundamentalmente utilizatorii acestei exprimări neoromâne, ci, mai curând, ei manifestă în limbajul lor un anumit tip de neofobie lingvistică într-un mediu bilingv şi multilingv, mediu ce a favorizat apariţia locutorilor insecurişti, fictivi în comparaţie cu cei reali ai românei standard.* Elevii locutori, care manifestă neofobie lingvistică, sunt condamnaţi la insecuritatea comunicativă, deci la schizoglosie şcolară. Aceasta relevă opoziţia limbă-variantă, din care substanţializăm varietatea excesivă a limbajului. În *plan intralingvistic* putem ipotetica ideea că acestea sunt fenomene de acelaşi ordin — *distanţa interlingvistică*, însă de amploare diferită, ce separă limba de varietăţi (variante). Se pare că e prea lung drumul de la varietate/variantă la cel al limbii normative/standard. Pentru a-l străbate, este nevoie ca în şcoală să se realizeze un fapt simplu şi anume factorul de *matriţă* ori *prelucrare lingvistică* (fr. «matrice linguistique»; engl. «code matrix»), ce ar avea un rol decisiv în posibilitatea de eschivare a insecurităţii lingvistice.

Până aici am remarcat că parametrul declanşator al schizoglosiei elevilor este dependent de factori psiho- şi sociolingvistici în concordanţă cu ideologia/politica lingvistică din republică. *Schizoglosia reprezintă ezitările elevilor în realizarea limbajului lor, condamnarea acestora în «nişa», în firida sociolingvistică, unde ei trăiesc/suportă această situaţie de o extremă manieră perturbantă şi care declanşează atare patologie numită schizoglosie.* Din realitatea lingvistică desemnată scoala are de ales între insecuritate şi securitate sau legitimitate şi ilegitimitate lingvistică din perspectiva unui fenomen antinomic/opoziţional şi anume stabilitate sau labilitate, binaritate sau scalaritate lingvistică. Prin urmare, punem întrebările retorice din perspectiva dinamicii limbii

Scanned with OKEN Scanner

literare: ce tip de locutori educă şcoala: tipul locutorilor imprudenţi şi indirecţi ori tipul locutorilor competenţi, informaţi şi direcţi? ce sentiment şi ce simţ lingvistic le cultivă ea elevilor săi — doar sentimentul de frustrare şi de suspiciune/neofobie lingvistică? Din perspectiva tratamentelor pedagogice, schizoglosia poate fi eschivată prin elaborarea şi frumuseţea comunicării inteligibile, prin sensibilizarea şi prin provocarea neastâmpărului de creativitate şi inventivitate a limbajului, fiindcă «cel care comunică se comunică» [6]. Pe lângă acestea pot fi şi *remedierile* [7] în *plan obiectiv* (precizie în gândire, ferind limbajul de excese lexicale şi de «căutări» nejustificate), *în plan personal* (respect pentru informaţia utilizată în elaborarea mesajului, fidelitate faţă de sursa utilizată), *în plan psihosociologic* (cunoaşterea exactă a rolului şi a obiectivelor urmărite), *la nivelul clasei şi al elevului* («să-l ştim disponibil să primească mesajul: să aibă condiţiile psihologice şi materiale minime asigurate; să ştie cum să recepţioneze acest mesaj; să înţeleagă semnele şi simbolurile folosite; să ştie să întrebe, să pună probleme, pentru a obliga profesorul, în permanenţă, să fie explicit şi convingător în exprimare, cu precizarea ideilor şi sentimentelor» (Şoitu L., p. 129). Prin urmare, elevul trebuie să aibă o educaţie lingvistică bine direcţionată şi riguros realizată pentru ca el să devină un virtuos locutor al limbii române standard şi să realizeze în mod conştient *cuvântul prin rostire* şi să exprime coerent, corect şi fidel ceea ce i s-a transmis *prin auzire*. Ele vor constitui performanţele, activismul, fortificarea, dinamismul culturii şcolare, şi acestea vor compatibiliza cu implicaţiile în competenţa comunicativă.

Scanned with OKEN Scanner

Referinţe bibliografice

1. Seria de volume «Cultivarea vorbirii». — Chişinău, 1961, 1962, 1966, 1968, 1971, 1974, 1977, 1979, 1982, 1984, 1986, 1989.

2. Coşeriu E., Sincronie, diacronie şi istorie. - Bucureşti, 1997, p. 54-55.

3. Ciobanu A., Limba maternă şi cultivarea ei. - Chişinău, 1988, p. 117, 128.

4. Eminescu M. Publicistică. Referinţe istorice şi istoriografice. - Chişinău, 1990, p. 331.

5. Robillard D. de. L'insécurité linguistique en français à l'Île Maurice./ Chareis de l'Institut de linguistique de Louvain. - Louvain-la-Neuve, 1994, 20.1-2, p. 109-121.

6. Şoitu L., Comunicare şi acţiune. - Iaşi, 1997, p. 122.

7. Ibidem, p. 127-128.

Scanned with OKEN Scanner

Lidia STRAH

METODICA INSTRUIRII CORELATE A TIPURILOR DE VORBIRE MONOLOGATĂ ORALĂ ŞI SCRISĂ

Procesul de creare a monologului, la etapa incipientă, se divizează în subetape: ea prima etapă enunţul monologat se construieşte la nivelul unei propoziţii sau două, având drept sprijin modele vizuale; la etapa a doua, enunţul monologat are o formă mai desăvârşită, se construieşte la nivelul a câtorva propoziţii cu spijinul pe text; la etapa a treia, enunţul monologat apare la nivelul unităţilor care sunt aproape de frază, etapă la care studentul poate deja să-şi exprime gândurile. Deprinderea de a forma un enunţ monologat se formează în baza unui text, el fiind tratat de noi ca o unitate de comunicare în procesul de instruire. Anume în baza lui putem crea la studenţii străini următoarele deprinderi:

1) de a înţelege enunţul şi de a construi enunţul lor monologat în baza cunoaşterii stucturii semantice a enunţului;

2) de a selecta metoda de expunere a materialului, în dependenţă de conţinut (descriere, raţionament, concluzie, naraţiune);

3) de a alege mijloacele de vorbire necesare pentru exprimarea conţinutului determinat.

Şi atunci apare problema privind volumul şi caracterul materialului textual, care se prezintă în calitate de sursă în studierea vorbirii monologate, fiind selectat cu toată seriozitatea. Însă, care nu ar fi materialul textual, el nu poate să determine toate deosebirile enunţurilor monologate.

Trebuie să menţionăm că enunţului ca atare îi sunt caracteristice *tema şi metoda* de expunere. Dar numai cu aceasta n-am putea finisa caracteristicile enunţului-monolog,

Scanned with OKEN Scanner

deoarece nu reflectă calităţile lui esenţiale, când el este încadrat în procesul de generare a exprimării – fapt deosebit de important dacă privim însuşirea unei limbi ca pe o activitate de vorbire. Din acest punct de vedere, este important să găsim particularităţile de delimitare a enunţului monologat, unde se ţine cont de factorul-*timp*. O asemenea clasificare a fost făcută de D.I.Izarenkov şi relfectă natura veridică a obiectului cercetat, a monologului.

În cercetarea enunţurilor monologate, autorul clasificării a omis caracteristicile, care, pe de o parte, indică nivelul de formare a deprinderilor de a vorbi ce sunt necesare pentru generarea enunţului monologat. Pe de altă parte, indică gradul şi forma de participare în pregătirea şi producerea informaţiei, a mecanismelor gândirii, memoriei, atenţiei. Sunt evidenţiate patru particularităţi ale enunţului monologat.

Prima particularitate. Timpul repartizat enunţului monologat. Enunţurile monologate pot fi pregătite din timp (timpul pentru pregătire practic nu este limitat), dar pot fi nepregătite din timp. E şi firesc, că pentru a pregăti un enunţ din timp nu se cere posedarea activă a limbii, în acest caz fiind suficiente capacităţile de a construi propoziţii într-un timp nelimitat; al doilea caz cere posedarea activă a limbii.

A doua particularitate. Conţinutul enunţului (din punctul de vedere al gândirii de sine stătătoare a vorbitorului). Deosebim următoarele tipuri de enunţuri:

a) enunţul ce transmite detaliat conţinutul enunţului, cele auzite, cele văzute;

b) enunţul ce transmite pe scurt conţinutul enunţului, filmului, cele auzite şi văzute;

c) enunţul ce a fost creat în baza câtorva texte ce dezvăluie tema;

d) enunţul în care cel ce informează îşi exprimă punctul său de vedere pe o întrebare oarecare;

Scanned with OKEN Scanner

e) enunțul al cărui conținut este prezentat într-o formă necesară (scheme, tablouri, un set de tablouri, tabele).

Primul enunț presupune transmiterea gândurilor stăine în forma lor inițială; al doilea enunț cere compensarea operației logice, reducerea informației cu scopul de a evidenția principiul; al treilea enunț presupune planificarea informației personale în baza analizei materialului pregătit și operații pentru selectarea și comasarea lui conform planului; al patrulea enunț prezintă procesul activ de gândire în producerea conținutului, al cincilea enunț cere presupunerea conținutului.

A treia particularitate. Forma informației (la fel și din punctul de vedere al generării ei de sine stătătoare). În dependență de acest factor, deosebim următoarele enunțuri:

a) enunțurile ce au o formă pregătită (atunci când se reproduce enunțul în aspectul timpului nelimitat, deci când este timp suficient pentru pregătirea enunțului);

b) enunțurile ce au formă fixată (are loc reproducerea conținutului enunțului, care a fost citit de două ori și care nu este "sub mână" în procesul pregătirii și reproducerii comunicării);

c) enunțurile ce au o formă nepregătită (sunt construite de sine stătător, fără a se sprijini pe un text pregătit.

Enunțurile ce au o formă pregătită presupun posedarea modelului la nivel de conștientizare. Enunțurile ce au o formă nepregătită presupun posedarea modelului la nivel înalt de automatizare.

A patra particularitate. Directiva de reproducere. În acest caz, pot fi următoarele enunțuri:

a) cu o directivă preliminară de reproducere;

b) fără directivă de reproducere.

Ele se deosebesc prin mecanismul de memorizare ce se sprijină pe enunțul pregătit. Și atunci, în primul caz va fi, în

Scanned with OKEN Scanner

genere, memorizarea spontană a materialului, iar în cel de-al doilea – în special, nespontană.

În baza acestor particularităţi, D.I.Izarenkov deosebeşte modele de enunţuri-monolog. Noi ne vom referi la enunţul monologat pregătit cu sprijinul pe text. Primul model de astfel de enunţ este **enunţul monologat ce transmite conţinutul complet**.

Procesul de pregătire în prealabil a acestor tipuri nu este limitat în timp, comunicatul se construieşte pe baza enunţului, în acelaşi timp, de către toţi studenţii şi cu ajutorul conspectării, ce presupune îmbinarea receptivă şi productivă a conspectelor.

Fenomenul relatării este binevenit pentru acest proces, deoarece el dezvoltă unele mecanisme ale deprinderilor de a vorbi, cum este: reproducerea, îmbinarea şi construirea lor.

Şi totuşi relatarea poate fi utilizată, în calitate de exerciţiu de bază, în dezvoltarea deprinderilor de a vorbi şi atunci apar următoarele deprinderi-tip:

a) deprinderea de a reda conţinutul persoanei ce nu cunoaşte fenomenul despre care se vorbeşte;

b) deprinderea de a reda conţinutul, având în vedere situaţia dată sau schimbările situaţiei date.

c) deprinderea de a reda conţinutul, schimbând situaţiile de vorbire.

Dar relatarea nu se poate baza numai pe dezvoltarea acestor tipuri de deprinderi. Se ştie că relatarea apropiată de informaţia enunţului este un exerciţiu destul de eficace pentru dezvoltarea vorbirii orale, cât şi a celei scrise. Deci ea le permite studenţilor să-şi concentreze atenţia asupra formei de exprimare (planul conţinutului este prezent în text). Trebuie subliniat că acest enunţ monologat are un rol deosebit în dezvoltarea vorbirii corecte, contribuie la îmbogăţirea vorbirii lor cu noi cuvinte şi construcţii. Prioritatea acestei relatări

Scanned with OKEN Scanner

constă în faptul că ea le indică studenţilor direcţia de a folosi corect în vorbire materialul lingvistic din text. Aşadar, această directivă stimulează activitatea studenţilor în materializarea şi utilizarea noilor cuvinte, noilor construcţii sintactice, în general, a materialului lingvistic din text. În cazul dat, studenţii au posibilitatea să apeleze la plan şi la cuvintele-cheie, memorizând numeroase fapte descrise în text.

Şi totuşi o formă de lucru destul de eficace este relatarea orală a enunţului. Îndeplinind acest exerciţiu în auditoriu, noi facem economie de timp, stimulăm cu succes pregătirea studenţilor către lecţii, fiindcă din timp este ştiut că relatarea enunţului va fi prezentată de către toţi studenţii.

Pentru a pregăti comunicarea orală, studentul face şi conspectul, el fiind un model de expunere a gândului. După cum se ştie, conspectul are o mare valoare în procesul de vorbire, deoarece este determinat, în primul rând, de îmbinările receptive şi productive ale aspectelor AV.

Are loc o prelucrare specifică a informaţiei şi atunci fixarea ei îi permite studentului să creeze un aşa text, care ar da posibilitatea de a restabili comunicarea între cel ce conspectează şi autorul enunţului. Iată de ce acest model de lucru este mai productiv pentru consolidarea materialului lingvistic. O deosebită atenţie i se dă conspectării textului tipărit, deoarece se realizează mai uşor, fiind prezente modele vizuale de cuvinte. Totodată studentul, nu se gândeşte la forma de expunere, deoarece ea este prezentă în text. Şi atunci toată atenţia lui este concentrată asupra conţinutului comunicării, asupra selectării informaţiei. În afară de aceasta, având în faţa sa enunţul, studentul l-ar putea folosi de nenumărate ori.

Fenomenul reproducerii informaţiei culese din tot textul este nemijlocit legat de exerciţiile textuale de vorbire. Iar pentru reproducerea informaţiei sunt binevenite două deprinderi de bază. Şi trebuie să ţinem cont de un fenomen

Scanned with OKEN Scanner

important ca cel al formării acestor deprinderi la studenţii străini, dacă dorim ca ei să însuşească acest aspect al activităţii de reproducere.

Prin urmare, apar următoarele deprinderi:

a) deprinderea de a selecta informaţia semantică din text;

b) deprinderea de a transmite această informaţie prin mijloace verbale.

Dar, deoarece procesul de formare a deprinderilor de vorbire se sprijină pe memorie, pe diferiţi factori asociativi, pe reguli teoretice şi pe multitudinea de factori formali, este necesar să utilizăm exerciţii cu sprijinul pe:

a) particularităţi formale (cuvinte-reper, planul, titlurile etc.);

b) izvoare informative (tabloul, filmul, enunţul);

c) tema studiată.

Însă, pentru a forma deprinderea de a *extrage informaţie semantică* din text, e necesar a realiza un set de exerciţii orientate spre dezvoltarea vorbirii (conţinutul psiholingvistic al acestor exerciţii este caracterizat de noi mai sus):

1. Să determinăm tema conţinutului.
2. Să evidenţiem în text principalul şi secundarul.
3. Să găsim în text propoziţiile-reper.
4. Să construim întrebări pentru unele enunţuri.
5. Să determinăm tema principală a fiecărui enunţ.
6. Să determinăm principalul în fiecare enunţ.
7. Să determinăm importanţa fiecărui fragment semantic pentru a dezvălui conţinutul enunţului.
8. Să evidenţiem părţile compoziţionale de bază ale enunţului; ipoteza, deducerea, condiţiile etc.
9. Să construim planul enunţului, folosind propoziţii interioare şi enunţiative.

Scanned with OKEN Scanner

Atunci când sunt puse în discuţie tema principală a enunţului şi subtema lui, am putea accepta şi opiniile studenţilor dacă sunt de acord sau nu cu argumentarea autorului, cu situaţia prezentă etc. (Aceste exerciţii dezvoltă capacitatea de a vedea componentele structurale ale enunţului ca unitate comunicaţională).

Dar, posedând numai deprinderile de a extrage informaţia din text, studentul nu se poate include direct în actul vorbirii. El trebuie să cunoască şi fenomenul de formare a deprinderilor pentru a reproduce informaţia extrasă cu ajutorul exerciţiilor. În acest sens sunt binevenite următoarele tipuri de exerciţii:

1) Alcătuirea enunţului (cu spijinul pe cuvinte sau întrebări de cuvinte);

2) Adăugarea (extinderea, mărirea sau concentrarea) propoziţiilor;

3) Unirea într-un tot întreg a momentelor importante de conţinut ale enunţurilor separate;

4) Citirea a două enunţuri ce sunt apropiate după conţinut (reproducerea din enunţul al doilea a acelei informaţii care lipseşte în primul);

5) Povestirea enunţului conform planului (pe scurt, în baza titlurilor; relatare-referat);

6) Extinderea enunţului început cu ajutorul diferitelor detalii;

7) Povestirea desfăşurată (însărcinarea poate fi schimbată, la început se propune relatarea aliniatelor separate ale enunţului şi numai după aceasta a enunţului întreg);

8) Alcătuirea conspectului enunţului (complet, selectat etc.). [1, 40-45; 2, 119]. (Aceste exerciţii creează un bloc bine gândit de tratare a fenomenului gramatical şi a celui lingvistic la adresa enunţului. Ele stimulează activitatea studentului în acest domeniu).

Scanned with OKEN Scanner

Şi, spre fine, am putea propune studenţilor să alcătuiască text de sine stătător pe aceeaşi temă sau pe o temă apropiată.

Am vorbit până aici despre fenomenele ce sunt caracteristice enunţului literar, nonliterar, integral. Dar ar fi bine să ne aducem aminte şi de enunţul ştiinţific, pentru care avem exerciţii speciale, pornind de la consecutivitatea logică de introducere a informaţiei în acest text.

Aşadar, pentru enunţul ştiinţific e necesar de propus *exerciţii speciale de evidenţiere a structurii* acestuia, de exemplu:

1) Numirea părţilor compoziţionale din care este alcătuit enunţul.

2) Indicarea mijloacelor de legătură între ele.

3) Caracterizarea ordinii cuvintelor în propoziţiile enunţului, destituind părţile facultative, compoziţionale sau de conţinut.

Am observat un fenomen interesant: atunci când are loc reproducerea comunicării, studenţii, înţelegând conţinutul de bază, gândul principal al enunţului, de multe ori dau formele "lor" de exprimare ce sunt echivalente cu consecutivitatea posibilă a părţilor enunţului. Pornind de la aceasta, am putea face următoarea concluzie: atenţia studenţilor, într-o măsură oarecare, este concentrată mai mult asupra conţinutului enunţului decât asupra formei de exprimare. În aşa fel, pregătirea actului de vorbire, din punctul de vedere al prezentării lingvistice, le uşurează studenţilor străini procesul de reproducere a textelor şi de creare a elementelor productive/neproductive.

Pentru a ajunge la o relaţie bine determinată, sunt suficiente, probabil, momentele descrise mai sus, luându-se, mai ales, în consideraţie una din condiţiile de bază – utilizarea sursei nu este limitată în timp. Astfel, scopul este atins şi

Scanned with OKEN Scanner

poate servi drept "mijloc de creare" a enunţului personal, fapt care necesită capacităţi suplimentare:

- pregătirea prealabilă a materialului la domiciliu, la obiectele speciale;
- anexarea materialului lecţiei;
- fără pregătirea prealabilă în auditoriu, dar folosind diferite surse (scheme, tabele etc.).

Deci am separat paralel timpul EMO şi timpul EMS existente în vorbirea orală şi scrisă. După condiţiile de creare, ele corespund unul altuia, de aceea pot fi învăţate împreună. Şi atunci şi relatarea, şi construirea unor astfel de texte îi apropie pe studenţi de vorbirea monologată spontană.

Însă există şi alte tipuri de EMO, care au analogii fireşti printre EMO, ale căror priceperi de producere se formează pe baza celor examinate. De aceea are sens a le caracteriza anume aici şi în aceeaşi consecutivitate logică a le include în procesul de studii, fapt ce va influenţa pozitiv rezultatele însuşirii şi va permite să economisim timpul.

Al doilea model este **enunţul monologat pregătit care redă pe scurt conţunutul textului.**

În comparaţie cu tipul precedent (EMS), aici s-a schimbat doar o singură condiţie - perceperea sursei este limitată în timp, totodată această limitare nu se extinde asupra pregătirii ca atare a enunţului.

Aici este importantă etapa perceperii; totodată perceperile reciproce trebuie să fie mai perfecte, deoarece în procesul de percepere a materialului iniţial e necesar:

1) a pricepe, a înţelege sensul general şi momentele-cheie ale conţinutului enunţului;

2) a memoriza principalele momente ale conţinutului enunţului (pentru aceasta, după cum se ştie, sunt necesare exerciţii pentru dezvoltarea memoriei: a) repetarea... imediat după lectură; b) restabilirea conţinutului după cuvintele-reper);

Scanned with OKEN Scanner

3) a pricepe a separa informaţia principală, siplimentară de cea de prisos.

Printre priceperile generale (de prodecere) a vorbirii, principală este una: perceperea de a construi enunţul pe baza reperelor de sens reţinute în memorie şi a elementelor de reper ale frazelor. Se consideră că după parametrii săi de bază acest tip de EMO reprezintă un proces reproductiv, în care, elementele de producere sunt semnificative. Observările făcute de E.I.Motina permit să considerăm că studenţii care posedă activ limba expun uşor conţinutul pe scurt al enunţului audiat (citit) în volum de două pagini. În acelaşi timp, dânşii nu pot să refacă în mod suficient enunţul. Evident, conform concluziei făcute de E.I.Motina toate dificultăţile sunt legate de memorizare, dar nu de orientare la conţinut [3, 43-46]. Astfel, chiar concentrându-se maxim asupra conţinutului, recipientului îi este greu să-l exprime pe deplin. În acest caz, memorizarea involuntară a formelor de expunere poate fi cu atât mai mult nesemnificativă şi studentul urmează să expună conţinitul sursei "cu cuvinele sale".

Priceperea de a construi enunţul pe baza nucleului semantic şi elementelor de reper ale frazelor reţinute în memorie poate fi perfectă cu ajutorul următoarelor tipuri de exerciţii:

a) audierea sau citirea (microtextului, enunţului, pronunţarea propoziţiei care redă conţinutul de bază al enunţului, microenunţului). Sunt propuse consecutiv acele microtexte, unde informaţia de bază este reprezentată printr-o singură propoziţie, care trebuie să fie determinată, memorizată şi pronunţată, apoi acele propoziţii unde conţinutul de bază nu poate fi redat printr-o frază terminată din text [4, 69];

b) realizarea aceluiaşi lucru cu ajutorul unui grup de propoziţii;

Scanned with OKEN Scanner

c) determinarea verigii lipsă (sau de prisos) în redarea scurtă propusă a enunţului perceput;

d) alcătuirea unui plan audiat pe baza elementelor-reper fixate în scris, reducerea acelor puncte ale lui care nu sunt necesare pentru redarea pe scurt a enunţului;

e) restabilirea în scris, apoi orală a informaţiei de bază a enunţului în timp nelimitat *mai întâi* cu ajutorul cuvintelor-reper, frazelor, iar *mai apoi* cu ajutorul unor repere la fel, dar create de sine stătător şi, în sfârşit, fără ajutorul reperelor;

f) redarea conţinutului reţinut în memorie printr-un şir de construcţii sinonimice.

Referinţe bibliografice

1. Вайсбург М.Л. Реферирование как форма работы над публицистическими и научно-популярными текстами // Ин. яз. в шк. – 1975. – Nr.5. – С. 40-45.

2. Богоявленский Д.Н. Формирование приемов умственной работы учащихся как путь развития и активицации учения // Вопросы психологии. 1964, - Nr. 4. – С. 119.

3. Мотина Е.И. Учебный текст по специальности как особая коммуникативная единица // Русс. яз. за рубужом. – 1978. – Nr.1. – С.43-46.

4. Гез Н.И. Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков // Ин. яз. в шк. – 1969. – Nr.6. – С. 69.

5. Slama-Cazacu, Tatiana 1979. Limbaj şi context, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, p. 69.

Scanned with OKEN Scanner

Ioana AXENTI

CONSIDERAŢII PRIVIND UNELE STRATEGII DIDACTICE DE ACTIVIZARE A VORBIRII ELEVILOR

Dată fiind importanţa limbii române ca modalitate de expresie a culturii noastre naţionale, profesorilor de la toate disciplinele şi, în special, profesorilor de limbă şi literatură română, le revine obligaţia de a realiza prin fiecare lecţie un act de creaţie, ce stă la baza formării intelectuale şi culturale a elevilor, studenţilor, a educaţiei civice şi patriotice a acestora, deoarece "fără însuşirea limbii române literare, întregul proces de pregătire în instituţiile de învăţământ ar fi îngreuiat şi lipsit de suport, întrucât cunoaşterea limbii înlesneşte asimilarea cunoştinţelor, noţiunilor, conceptelor diferitelor discipline studiate" [1].

Reiese aşadar că principalul obiectiv al predării disciplinelor este şi trebuie să rămână instruirea elevilor în aşa fel, încât ei să simtă limba, pătrunzând în labirinturile ei. Suntem obligaţi să le cultivăm limbajul în direcţia exteriorizării corecte, coerente a gândurilor fie în scris, fie oral, fără a-i obliga să înveţe gramatica de dragul gramaticii.

Calea principală prin care poate fi realizat acest obiectiv este aplicarea strategiilor didactice avansate de predare, "care sunt constituite dintr-un ansamblu de procedee prin care se realizează conlucrarea dintre profesor şi elev" [2].

În acest context este binevenită opinia lui Nicolae Iorga: "Şcoala cea mai bună e aceea în care înveţi înainte de toate a învăţa". Pedagogia occidentală a renunţat deja la multe dintre metodele şi tehnicile tradiţionale, pe care noi le mai perpetuăm în virtutea unui conservatism mai mult sau mai puţin justificat; or, în epoca vitezelor şi a evoluţiilor ştiinţifice

Scanned with OKEN Scanner

accentul trebuie pus nu atât pe acumulare, stocare, achiziţionare, cât mai ales pe învăţare şi muncă intelectuală, pe activitatea de găsire şi de utilizare a informaţiilor de analiză, sinteză şi prelucrare a acestora.

Învăţarea nu trebuie să fie o corvoadă. Elevii urmează să vină la şcoală din dorinţa de a afla, de a însuşi, de a polemiza, de a descoperi, de a crea (bunăoară cum se procedează la şcoala suedeză sau Waldorf): "profesorii de limbă română au datoria profesională şi morală să realizeze, prin lecţia de română, o activitate dintre cele mai plăcute şi folositoare pentru elevi, un act de cultură cu largi răsfrângeri în formarea caracterelor, a personalităţii" [3].

La ora actuală psihologia contemporană accentuează că în mediul şcolar s-au stabilit *două tipuri de profesori*: stimulativi şi inhibitivi. *Profesorii stimulativi* încurajează libera exprimare a opiniilor, chiar dacă acestea sunt contrare, stimulează munca independentă, sunt disponibili pentru elevi în afara orelor de curs. *Profesorii inhibitivi*, de obicei, sunt apodictici, rigizi până la dogmatism, descurajează autoexpresia.

Primii se străduiesc să dezvolte la elevi o gândire eficientă, formându-le astfel deprinderea de a învăţa logic, creativ şi inteligent, şi nu mecanic, reproductiv, forţat. Una dintre tehnicile eficiente de obţinere a acestor deprinderi ar fi reorganizarea procesului instructiv la predarea disciplinelor, practicându-se sistemul pe echipe (câte 5-6 elevi în echipă). Eficienţa acestor tehnici o confirmă aşa-zisa "Piramidă a învăţării", potrivit căreia, din volumul de cunoştinţe prezentat de profesor, elevii însuşesc 50% prin intermediul discuţiilor în grup, 70% - prin aplicarea în comun a cunoştinţelor, 90% - prin utilizarea lor imediată. Această formă de instruire permite profesorilor să mobilizeze toţi elevii, să excludă trândăvia în timpul orelor, să ofere tuturor elevilor şi fiecărui în parte

Scanned with OKEN Scanner

posibilitatea de a discuta, de a-şi expune părerile. Influenţând astfel asupra gândirii lor, avem posibilitatea de a-i ajuta să se debaraseze de complexe, să-şi îmbogăţească vocabularul. În felul acesta se dezvoltă aptitudinile psihosociale (comunicarea, cooperarea).

Acest mijloc de instruire cu diversele lui procedee oferă posibilităţi largi de realizare a multiplelor modalităţi de învăţământ, cum ar fi: conversaţia, expunerea, comunicarea orală, care se prezintă sub patru forme: povestirea, explicaţia, prelegerea, asaltul de idei (brainstorming-ul). Utilizarea conversaţiei, de obicei, "îmbracă două forme principale, euristică şi catehetică. Prima, cunoscută sub denumirea de conversaţie socratică, rezidă în a-l conduce pe interlocutor prin întrebări meşteşugit formulate la descoperirea adevărului pe care îl urmăreşte cel care conduce conversaţia... A doua formă, cea catehetică, vizează simpla reproducere a cunoştinţelor asimilate în etapale anterioare în vederea fixării şi consolidării lor" [4]. Ambele modalităţi trebuie să creeze un dialog liber, spontan, deschis între profesor şi elevi. Profesoul trebuie să fie partener în dialogul cu ei, membru al colectivităţii lor, nelimitându-se a dirija dialogul sau a corecta răspunsurile greşite: "valoarea conversaţiei depinde de măiestria profesorului în formularea şi înlănţuirea întrebărilor. Acesta trebuie să stimuleze căutarea răspunsului, să se refere la o problemă concretă, să fie clare, concise şi corecte" [5].

O altă metodă care, deşi tradiţională, contribuie la activizarea vorbirii elevilor, este povestirea: "valoarea povestirii depinde de respectarea unor cerinţe generale ce se referă la alegerea temei (evenimente, întâmplări, fapte, exemple din viaţa reală etc.), claritatea expunerii, asigurarea unui caracter emoţional" [6]. Referindu-se la povestire, I. Nicola îl citează pe K.D.Uşinski, care spunea că "arta de a povesti în clasă nu se întâlneşte des la profesori nu pentru că

Scanned with OKEN Scanner

aceasta ar fi un dar special al naturii, ci pentru că cere mult exerciţiu. Chiar un om dotat trebuie să lucreze mult pentru a fi capabil să redea o povestire care să satisfacă pe deplin cerinţele pedagogice" [7].

De-a lungul timpului, metodele au cunoscut îmbunătăţiri şi reevaluări, progrese şi diversificări, raportându-se permanent atât la cadrele didactice, cât şi la elevi.

În procesul de predare/învăţare/evaluare fiecare metodă practicată are rolul ei, de obicei, se asociază cu alta sau chiar cu mai multe spre a asigura eficienţa activităţii.

Referinţe bibliografice

1. Ivănuş D. Metodica predării limbii şi literaturii române în gimnaziu şi liceu // Limba Română. – Chişinău, 1999, nr. 2, p.77.
2. Nicola I. Tratat de pedagogie şcolară. – Bucureşti, 1996, p. 374.
3. Ivănuş D. Op. cit., p. 7.
4. Nicola I. Op. cit., p. 378.
5. Ibidem, p. 380.
1. Ibidem, p. 377.
2. Ibidem.

Scanned with OKEN Scanner

Valentina BUTNARU

DE LA BIBLIOTECA PERSONALĂ – LA BIBLIOTECA DE PATRIMONIU

Mircea Eliade, în conferinţele sale radiofonice ("Despre cărţi şi biblioteci" etc.), susţinea că biblioteca de patrimoniu a unui popor se constituie din mulţimea de biblioteci personale.

Calitatea bibliotecilor de patrimoniu depinde de calitatea bibliotecilor personale, deci, şi de calitatea spirituală a cititorului. Cine şi-ar putea asuma responsabilitatea să ducă evidenţa tuturor bibliotecilor personale: a) câte familii deţin o bibliotecă? b) din cele existente, câte biblioteci personale corespund unor criterii de valoare? Câte dintre ele sunt biblioteci colectate din snobism, practicat prin anii 70, când se editau clasicii literaturii universale şi se cumpărau fulgerător, de modă, alegându-se, de preferinţă, volumele ce se asortau la mobilierul respectiv. Mai găsim şi astăzi aceste biblioteci cu zeci de volume preţioase, dar nedeschise, nerăsfoite, necitite.

O altă categorie de biblioteci personale sunt cele "adunate" cu greu, dar accidental: din cărţi dăruite la ocazii, alese, de regulă, la gustul celui care le-a oferit, şi nu invers. La aceste volume de valoare dubioasă se adaugă şi cele selectate de proprietarul bibliotecii – fără gust şi fără principii.

Aceste două tipuri de biblioteci personale, nu reprezintă, de fapt, o "bibliotecă", din ele lipsesc dicţionarele, lipsesc clasicii, lipsesc albumele pictorilor, lipseşte Biblia – nu ţin de noţiunea de bibliotecă.

Cea mai gravă categorie rămâne a fi alta – a bibliotecilor care lipsesc. Din astea sunt foarte multe! Case fără biblioteci, case fără dicţionare, case fără Eminescu! Care este soarta concetăţenilor noştri, crescuţi fără carte în casă?

Scanned with OKEN Scanner

Şi, în sfârşit, a patra categorie – cea rarisimă – sunt bibliotecile personale de calitate, astea aparţinând istoricilor literari, criticilor literari, scriitorilor, profesorilor universitari, savanţilor sau oamenilor de cultură – cititorilor de calitate. Aceste biblioteci, împreună, formează, de fapt, biblioteca de patrimoniu a Basarabiei. Din ele s-au inspirat şi s-au alimentat, în timpurile cele mai vitrege românismului, spiritele sănătoase ale neamului – studenţii, profesorii, scriitorii. Prin aceste biblioteci "de buzunar" am supravieţuit noi, românii basarabeni. Prin romanele împrumutate "pentru o noapte", prin "delirul" citit dintr-o răsuflare, aşteptat de alţii zece sau douăzeci la rând, ne-am adunat grămadă şi am opus rezistenţă, ne-am reconstituit din frânturi de romane, prin rugăciunile învăţate pe ascuns de la părinţi şi bunei, dar interzise la şcoală, am primit cea mai bună lecţie de morală creştină.

Prin tăcerea părinţilor noştri, prin lacrimile lor, am înţeles ceea ce nu ni se putea încă spune despre suferinţele lor în anii războiului, în timpul foametei, în anii deportărilor. Durerea lor a încolţit în noi şi a renăscut în conştiinţa naţională.

Ce ne-am fi făcut astăzi fără aceste mici şi superbe biblioteci personale, care au aparţinut preoţilor, medicilor, avocaţilor, profesorilor de cândva, iar mai apoi – aparţinând urmaşilor lor, cititorii calitativi de astăzi?

Ce se întâmplă cu ceilalţi cititori basarabeni şi de ce?

Nu se întâmplă nimic. Ei nu citesc. Majoritatea basarabenilor cunosc ce se scrie în Biblie, în dicţionare, în alte cărţi, în ziare, – din povestite. Îşi povestesc unul altuia cu lux de amănunte, dar citeşte unul singur la câteva sute.

Un alt necaz al cititorului nostru este că el nu se încumetă să cumpere cărţi, iar drumul spre bibliotecă nu-l prea ştie. Citeşte tot ce se poate obţine uşor, fără efort, întâmplător

Scanned with OKEN Scanner

şi, cel mai des, fără a cheltui timp sau bani în căutarea unui autor anume.

Bibliotecile publice din Chişinău şi-au îmbunătăţit radical fondurile, dar cititorul nu prea ştie acest lucru. Librăriile ne pun la dispoziţie aproape tot ce se editează aici şi în Ţară, dar cititorul şi cumpărătorul sunt oameni diferiţi.

Între timp, librăriile ambulante, îndeosebi tejghelele de stradă, propun doar carte în limba rusă, "librarii" fiind, desigur, alolingvi şi care "ştiu" pe dinafară tot ce scrie în "marfa" lor. Cartea propusă de ei, de regulă, nu are nici o valoare, dar, fiind expusă în locuri foarte aglomerate, şi mai fiind editată în condiţii tipografice de invidiat, nu este pusă la îndoială ca valoare.

Cititorul autohton, prost informat şi puţin cultivat, nu ştie cum să-şi adune propria bibliotecă, stă la îndoială dacă are ea vreun rost şi, până la urmă, preferă să-şi găsească argumente în favoarea alegerii sale: apartamentul îi este prea mic, stă mai mult timp la birou (la catedră) şi lucrează acolo, tot de ce are nevoie poate împrumuta de la bibliotecă, dar argumentul forte rămâne "Nu-mi pot permite, cu salariul meu!".

Şi aici, mi-ar părea rău să nu revin la Mircea Eliade (Conferinţa "Despre cărţi şi biblioteci"): "Un mare înţelept şi un mare iubitor de cărţi, Montaigne, spunea că nu există durere cât de adâncă, pe care să n-o alunge o jumătate de ceas în bibliotecă. Un român mucalit, căruia îi citasem odată această reconfortantă opinie a lui Montaigne, mi-a răspuns: "Da, dar trebuie să ai o bibliotecă!". Şi, din acelaşi eseu, puţin mai jos: "Este un mare păcat că obiceiul bibliotecilor personale este atât de puţin înrădăcinat în elitele noastre. Oamenii care recitesc aceleaşi cărţi, oamenii care adună şi iubesc aceleaşi cărţi, se înţeleg mai firesc şi mai imediat între ei. Asemenea oameni pot crea laolaltă acel mediu favorabil marilor creaţii spirituale.

Scanned with OKEN Scanner

Asemenea oameni, şi numai ei, pot alcătui o cultură. La noi în ţară există mii de case de cărturari, în care nu veţi găsi pe Eminescu sau pe Creangă. Din informaţia unui ziar englezesc, nu există nici o casă din Anglia, în care să locuiască un om trecut prin şcoli şi care să nu posede pe Shakespeare. Cărţile care se păstrează şi se recitesc formează cultura unui om şi, deci, cultura unei ţări. Biblioteca personală nu e o mobilă în plus alături de celelalte mobile ale casei – nici o colecţie inertă de obiecte mai mult sau mai puţin frumoase. Biblioteca personală este uzină, un depozit imens de forţe spirituale şi de energie şi e păcat că asemenea depozite sunt atât de rare pe tot cuprinsul României Mari. Un om care stăpâneşte sau are acces direct la o asemenea bibliotecă, nu este numai un om mai bun decât alţii, ci este şi un om mai tare, mai fortificat sufleteşte decât alţii. Pe el durerile îl ating mai puţin. Deasupra lui nefericirile trec mai repede. El are ajutoare nevăzute, cum au şi ceilalţi din jurul lui. Funcţiunea pe care o îndeplineşte biblioteca personală pentru un individ – o împlinesc bibliotecile publice în viaţa unei ţări".

De la '90 încoace, adică de când există Societatea "Limba noastră cea română", preocuparea noastră de principiu a fost cartea şi biblioteca, cartea de pe masa elevului, – dar şi biblioteca familiei, a părinţilor; cartea de pe masa profesorului sau a medicului, – dar şi biblioteca şcolii, a catedrei, a spitalului, a facultăţii, a instituţiei de învăţământ superior.

În acest răstimp am distribuit donaţii de carte în toată Basarabia. Este greu să estimez valoarea acestei donaţii, dar ştiu esenţa ei: am călătorit cu saci de cărţi în zeci de sate (şcoli), am mers de 2-3 ori şi mai mult în multe localităţi. Am dus peste cinci sute de mici biblioteci (în total – mii de volume). Am oferit circa trei mii de cărţi drept premii în cadrul concursurilor literare şi olimpiadelor la limbă şi literatură şi la istorie – atât învingătorilor, cât şi profesorilor lor şi tuturor

Scanned with OKEN Scanner

participanţilor. Astfel, au beneficiat de cărţile Societăţii sute de biblioteci şcolare, instituţii, catedre, biblioteci de patrimoniu şi universitare din Basarabia. În particular, au beneficiat de cărţile noastre mai bine de jumătate din cei nouă mii de membri ai Societăţii: elevi, studenţi, profesori universitari şi de liceu, bibliotecare, medici, preoţi şi mulţi pensionari.

Sunt absolut convinsă – astfel am îmbunătăţit patrimoniul bibliotecilor personale şi publice din Basarabia, astfel am cultivat intelecte, am aplecat asupra cărţii semidocţi şi ignoranţi, am sprijinit suflete slabe şi rătăcite şi le-am făcut să se simtă puternice, am supus intelectualul activ la meditaţie, la o meditaţie calitativă. L-am ajutat să devină mai bun, mai productiv, analist.

Prin eforturile noastre neînsemnate, dar stabile, am susţinut personalitatea. Prin contribuţia noastră la îmbunătăţirea fondului de carte a bibliotecilor personale şi a tuturor tipurilor de biblioteci din Basarabia, aducem o rază de lumină şi căldură într-un desiş sortit întunericului şi înghețului.

Scanned with OKEN Scanner

PROBLEME ACTUALE DE LINGVISTICĂ ROMÂNĂ

Redactor: Antonina DEMBIȚCHI

Asistența computerizată: Stela LUPU

Semnat pentru tipar: 26.12.2000

Formatul: 60 x 841/16

Coli de tipar: 25,3

Coli editoriale: 18,8

Comanda: 56

Tirajul: 50

Centrul Editorial al USM,
str. A. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009

Scanned with OKEN Scanner